

**T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

MİLLİ MÜCADELE VE MEHMET AKİF ERSOY

**Hazırlayan
Melek KAYHAN**

2013-NİĞDE

T.C.
NIĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE VE MEHMET AKİF ERSOY

Hazırlayan
Melek KAYHAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Zeki CAN

2013-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Yrd.Doç.Dr. ZEKİ CAN danışmanlığında MELEK KAYHAN tarafından hazırlanan "Milli Mücadele ve Mehmet Akif (Ersoy)" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih:

25.01.2013

JÜRİ :

Danışman : Y.Doç.Dr. Zeki CAN

Üye : Prof.Dr. Remzi KILIÇ

Üye : Y.Doç.Dr. Nevzat TOPAL

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

ÖZET

27 Aralık 1936'da vefat eden Mehmet Akif Ersoy, vefatından 76 sene geçmesine rağmen milletimizin gönlünde bütün canlılığı ile yaşaması milli marşımızın şairi Akif'e olan samimi bağlılığımızı ve bizzat Akif'e hala ihtiyacımız olduğunu göstermektedir.

Mehmet Akif Ersoy, hem yaradılış hem de almış olduğu edebi zevk bakımından şair tabiatlı bir şahsiyettir. Fakat devrinin insanı olarak, şairliğini, fikir ve aksiyon adamı olmaya feda etmiştir. Mehmet Akif Ersoy'un sevilmesinde şiirleriyle beraber şahsiyetini iyi bilinmesi de rol oynamıştır. M. Akif'i belki de pek çok şairden ayıran nokta şahsiyetidir. Çünkü M. Akif söylediğini yaşayan şairdir. Kahraman ordumuza ithaf etmiş olduğu Milli Marşımızın her bir satırını bütün uzuvlarıyla hissederek yazmıştır. M. Akif davasına inanmış, yaşamış, dönmemiş ve öyle ölmüş bir şahsiyettir.

M. Akif'e göre bütün İslam aleminin içinde bulunduğu en önemli sosyal meselelerden biri "ahlak bozukluğu"dur. Bu bir milletin mevt-i küllisi yani tümünden yok olması demektir. Milli ruh olan milli ahlakın bozulması ise bir cemiyet için en korkunç ölümdür. M. Akif bunu:

"kendi ahlakıyla bir millet ölür, yahut yaşar...."

mısralarıyla çok güzel bir şekilde ifade etmiştir. "Ahlak bozulursa milliyet de gider, istiklal de gider, memleket de gider. Çünkü milletlerin yaşaması ahlaklarının sağlam ve yüksek olmasına bağlıdır" der. M. Akif, bizim ahlakımızın İslam ahlakı olduğunu belirtir.

M. Akif şair olduğu kadar da bir fikir adamıdır. O, milletimizin hatta bütünüyle İslam aleminin içinde bulunduğu kötü durumu görmüş, cemiyetin içinde bulunduğu sosyal meseleleri isabetle tespit etmiş, sebepleri üzerinde düşünmüş ve bu kötü durumdan kurtuluş yollarını gerek I. Cihan Harbinde, gerekse Milli Mücadele döneminde vilayet vilayet dolaşarak vaazlarıyla halka anlatmıştır.

M. Akif'in şiir dünyasında savaşın tuttuğu yer; Safahat'ta yer alan Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar, Asım, Gölgeler'de (kısmen) üç büyük savaşın (Balkan Savaşı, Birinci Cihan Harbi, İstiklal Savaşı) akislerini bulmamız mümkündür.

M. Akif gibi 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, cemiyetimizin geçirdiği bütün bu galeyanlı maceraları büyük bir açıklıkla hazmeden bir şairin eserinde bu üç savaş büyük yer tutmaktadır.

M. Akif, şiirlerinin ilham kaynağının aktüel hadiseler olduğu kadar Ayet ve Hadisler, yani Allah ve Peygamber kavramları olduğunu göstermek istemiştir. Bu hususta Balkan Harbinde yenilmemizin sebebini "fıkr-i kavmiyyet" ile "tefrikacılığa düşmemiz" olarak gösterir. Akif'e göre İslamiyet Tevhid dinidir. Şiirlerinde kendisinin de aslen Arnavut olduğunu ama hiçbir zaman kavmiyetçilik şuuru ile hareket etmediğini söylemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Milli Mücadele, İslamiyet

ABSTRACT

Mehmet Akif Ersoy, who died December 27th 1936, in spite of his death 76 years later the hearts of our nation's national anthem live with all the vitality of the poet Akif Akif still need to show that the sincere commitment and personally.

Mehmet Akif Ersoy, both the creation and the pleasure taken in terms of the literary nature of his şahsiyettit Sait. However, as the transfer of people, poetry, ideas and man of action has to be sacrificed. Mehmet Akif Ersoy played a role in well known personality endears with poems. M. Perhaps with lots of Akif point that separates the figure of poet. Because M. Said Akif living poet. Our army is dedicated to the hero who wrote the national anthem of each line, feeling all the limbs. M. Akif's case believed, lived, died and it is a figure who never came.

M. By Akif all the most important social issues in the Islamic world is one in which "moral disorder" stop. This is an expiry-i küllisi shafts, which means that total destruction. National mental deterioration of the national morality for a society is the most horrible death. M. Akif this:

"A nation of their own morality dies, or lives"

verses express a very nice way. The expense of morality fails nationality, independence goes, the country goes. Because the survival of nations depends on robust and high morality says. M. Akif indicates that our morality moral values of Islam.

M. Akif, as well as a poet, a man of ideas. He saw the plight of alemninin Islamic nation or even whole of society has determined accurately in the social issues, the reasons I have thought about it and the ways of salvation in this bad situation World War, the people of preaching and traveling around the province province highlighted during the National Struggle.

M. Place in the world of poetry held by Akif war; Safahat'ta the sounds of Rights, Fatih Chair, Memories, Asim, the Shadows (part of) the three major war (the

Balkan War, the First World War, the War of Independence) akislerini is possible to find.

M. As Akif 20 In the first quarter of the century, our community has clearly spent a great hazmeden all these galeyanlı adventures of a poet's work holds an important place in this three wars.

M. Akif, poems, verses and hadiths, as well as inspired by actual events, so wanted to show that the concepts of God and the Prophet. In this respect, the cause of the Balkan War yenilmemizin "idea-i kavmiyyet" and "tefrikacılığa fall" shows. By Akif Islam is a religion of Tawheed. Albanian soldiers that his poems, but he also does not act with the consciousness of kavmiyetçilik say no.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, The National Struggle, Islam

ÖNSÖZ

Bu çalışma M. Akif'in milli mücadelede ki rolünü göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Milli mücadelede iki türlü M. Akif görmekteyiz. Birincisi başımıza gelenler yüzünden, mesulü kendisiymiş gibi acı çeken Akif; ikincisi Atatürk'ün yanında kalemi ile vaazları, şiirleri, manevi otoritesi, imanı ve ümidi ile Milli Mücadeleye hizmet edenlerin başında gelen Akif'tir.

Böylesine güzel bir tez konusu seçmemde yardımcı olan ve çalışmamın her aşamasında beni yönlendiren, benden yardımlarını esirgemeyen çok değerli Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Zeki CAN'a; gerek lisans gerekse lisansüstü eğitimim de büyük katkıları olan Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nün değerli hocalarına yardımlarından dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Araştırmam boyunca bana destek olan sevgili ailem ve eşim Cem'e ayrıca teşekkür ederim.

Melek KAYHAN

Niğde-2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖNCESİ VE SONRASIYLA MİLLİ MÜCADELE

1.1 BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ	5
1.1.1 Birinci Dünya Savaşı'nda Genel Durum	5
1.1.2 Mondros Mütarekesi	9
1.1.3 Anadolu'nun İşgali ve Sonraki Gelişmeler	10
1.2 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ	13
1.2.1 Mütareke'den Millî Mücadele'ye	13
1.2.2 Toplumsal Yapı	21
1.2.3 Askerî Durum	27
1.2.4 Millî Mücadele'de Siyasî Yapı	39
1.2.4.1 Büyük Millet Meclisi ve Özellikleri	46
1.2.4.1.1 Meclisin Yaptığı Önemli Faaliyetler	52
1.2.4.2 Millî Mücadele'de Siyasî Düşünceler	53
1.2.5 Millî Mücadele'de Eğitim	58
1.2.6 Millî Mücadele'de Ekonomik Durum	71
1.2.6.1 Tekalif-i Millîye	89
1.2.7 Millî Mücadele'de Nüfus	92

1.2.8 Millî Mücadele’de Komuoyu Ve Propaganda.....	97
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİYLE MEHMET AKİF ERSOY

2.1 HAYATI VE YAŞADIĞI DÖNEM (SİYASİ, SOSYO-KÜLTÜREL ORTAM)	119
2.1.1 Doğumu ve Ailesi.....	119
2.1.2 Çocukluğu	120
2.1.3 Tahsil Hayatı	121
2.1.4 Eğitim Hayatına Etki Eden Manevi Unsurlar.....	124
2.1.5 Memuriyeti, Öğretmenlik Hayatı	125
2.1.6 Evliliği ve Çocukları	126
2.2 ESERLERİ.....	128
2.2.1 Manzum Eserleri	129
2.2.2 Mensur Eserleri	131
2.3 MEHMET AKİF’İN ŞİİRLERİNDE AHLAK VE MİLLET	134
2.4 MEHMET AKİF’İN ŞİİRLERİNDE SAVAŞ	140
2.4.1 Balkan Savaşı	141
2.4.2 Birinci Dünya Savaşı.....	146
2.4.2.1 Mehmet Akif ve Çanakkale Zaferi.....	152
2.4.3 İstiklal Savaşı	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE MEHMET AKİF

3.1 MEHMET AKİF’İN MİLLİ MÜCADELEYE KATILMAK AMACIYLA ANADOLU’YA GEÇMESİ.....	166
3.2 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KAMUOYU OLUŞTURMADA	

MEHMET AKİF.....	172
3.2.1 Milli Mücadeleyi Desteklemesi ve Fiilen Katılışı.....	173
3.2.2 Mehmet Akif'in Milli Mücadeleye Bakışı	174
3.2.3 Milli Mücadele Döneminde Mehmet Akif Balıkesir'de	176
3.2.4 Mehmet Akif'in Ankara'ya Gitmeye Karar Vermesi.....	178
3.2.5 Milli Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ankara'da	181
3.2.6 Mehmet Akif'in Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı	184
3.2.7 Mehmet Akif Ersoy Kastamonu'da.....	188
3.2.8 İngiliz Casusu Mustafa Sagır'ın Yakalanmasındaki Rolü.....	191
3.2.9 Milli Mücadele'de Mustafa Kemal-Mehmet Akif Anlaşmazlığı	193
3.2.10 1920-1921 Neşriyatı	195
3.2.11 Saray Karşısında Mehmet Akif Ersoy	197
3.3 MİLLİ MÜCADELE, DİN VE MEHMET AKİF	206
3.3.1 Milli Mücadele Yılları.....	208
3.3.1.1 Birinci Dönem.....	208
3.3.1.2 İkinci Dönem.....	209
3.3.1.3 Üçüncü Dönem.....	211
3.3.2 Kullandığı Dini Motifler	211
3.3.2.1 Dini Duyarsızlık.....	212
3.3.2.2 Cehalet.....	216
3.3.2.3 Atalet.....	216
3.3.2.4 Zulüm	221
3.3.2.5 Kavmiyetçilik.....	221
3.3.2.6 Bizden Olmayanları Dost Edinmeme	224
3.3.3 Mehmet Akif'e Göre Din, Devlet ve Yönetim.....	225

3.4 MEHMET AKİF, MİLLİYETÇİLİK VE İSLAMCILIK.....	226
3.4.1 İslamcılık Kavramı ve Tanımı.....	228
3.4.2 Mehmet Akif'e Göre İslamcılık	232
3.4.3 Milliyetçilik Kavramı ve Osmanlı'ya Etkisi	236
3.4.4 Mehmet Akif ve Milliyetçilik.....	239
3.4.5 Mehmet Akif'e Göre İttihad-ı İslam	241
3.4.6 Mehmet Akif'e Göre Milliyet ve Kavmiyet.....	254
3.5 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MEHMET AKİF'İN EDEBİ FAALİYETLERİ.....	263
3.5.1 İstiklal Marşının Kabulü.....	274
3.6 MEHMET AKİF'İN SAKARYA SAVAŞI SIRASINDAKİ ÇALIŞMALARI	277
3.7 MEHMET AKİF'İN BÜYÜK TAARRUZ VE SONRASI ÇALIŞMALARI	278
3.8 MEHMET AKİF VE VATAN SEVGİSİ	282
3.9 MISIR HAYATI VE ÖLÜMÜ	284
SONUÇ.....	287
KAYNAKÇA	291

GİRİŞ

Mütareke döneminde memleketin bir çok yeri işgal edilmiş, İngiliz donanmasının himayesi altında İzmir'e çıkan Yunan Orduları memleketin içlerine kadar ilerlemiş bulunmaktaydı. Millet eli ayağı bağlı akıbetinin ne olacağını düşünmekteydi. Ancak milletin içinde bazıları bu durumu önceden hesap etmişlerdi.

Şükrü Bey, Refik Halide "Birinci Dünya Savaşı sonunda umutsuz olunmamasını İttihad ve Terakki Hükümeti'nin sonucu düşünüp tedbirlerini önceden alarak dağ ve çete muharebesi için silah, cephane, teşkilat hazırlığı olduğunu ve elli sene bu hazırlığın yetebileceğini söyler" Devam eden zaman süresince şunu görürüz ki Teşkilat-ı Mahsusa'nın Afrika ve Arabistan sorumlusu Kuşçubaşı Eşref'in yardımıyla ortaya çıkan çeteler ve Kuvay-i Milliye'de Enver'in elemanları düzenli ordu kuruluncaya kadar bunu ispat edercesine faaliyette bulunmuşlardır.

İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edildiği 16 Mart 1920 günü ve sonrası günlerde İstanbul'da bulunan M. Akif o hazin ve kara günlere yakından şahid oldu. İşgal edilmiş olan İstanbul'daki olayları izlerken büyük bir ızdırap çekiyordu.

Bir defasında Sebilürreşad idarehanesinde bir sohbet esnasında orada bulunanlardan birinin "Milli Mücadele hareketinin bir ittihatçılık eseri olduğunu" söylemesine büyük tepki göstermiş ve bu sözü söyleyene dönerek "Hayır; artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes elbirliği ile sarılmalıdır" demiştir.

M. Akif'in canını sıkan konulardan bir diğeri de bazı basın ve zümrenin "Mandaterlik" istemesiydi. Bu tür fikirlerin Anadolu'da başlamış olan Milli Mukavemeti kıracağından endişeleniyordu.

M. Akif, Anadolu'ya geçmeden önce yakın arkadaşının daveti üzerine Balıkesir'e gitmiş ve Zoğanus Paşa camisinde halka vaaz vermişti. Bu vaazında Müslümanların ayrılık ve bölücülük çıkarabilecek en ufak söz ve davranıştan kaçınmalarını, fırkacılık ve komiteciliğin artık ortadan kalkması ve elbirliği ile

vatanın savunulması gerektiğini belirtmiştir.

M. Kemal Paşa Milli hareketin manevi cephesini güçlendireceği düşüncesiyle Sebilürreşedin Ankara’da yayınlanması istemiş ve bu isteğini M. Akif’e iletmişti.

M. Akif hiç vakit kaybetmeden kendisinden beklenen hizmeti yerine getirmeye ve vaazları ile halkı aydınlatmaya başladı. Onları Milli Mücadele etrafında birleştirmeye çağırdı. Bu vazifeyi sadece Ankara değil bütün İç Anadolu vilayetlerinde yerine getirdi.

Daha sonra Burdur Milletvekili olarak hizmetlerine devam etti. Nitekim Kastamonu Nasrullah camii de verdiği vaaz ülkenin dört bir tarafında derin yankılar uyandırdı. Kastamonu’da iken Eşref Edip ile birlikte Sebilürreşad’ı çıkartmaya başladı.

Milli Mücadelenin gerektiğine, bu mücadeleden Türk halkının zaferle ayrılacağına inanan, zerre kadar imanı olanların ümitsizliğe düşmemeleri kararlılığında olan M. Akif, M. Kemal’in Milli Mücadele’de kamuoyu oluşturmadaki en büyük yardımcısı olmuştur.

Akif Kuva-i Milliye’yi desteklemek ve milli birlik ve beraberliği temin etmek için Çanakkale harbinin akabinde başlayan İstiklal Savaşı’na Balıkesir de verdiği ilk vaazıyla fiilen iştirak etmiştir. Bu hutbede;

“Cihan alt-üst olurken seyre baktın böyle durdun da

Bu gün serserinin, derbedersin kendi yurdunda”

Muralarıyla bölücü güçlerin fikirlerini ve gayelerini açıklamaktadır.

Milli Mücadele yıllarında halkın milli harekete katılımının sağlanmasında büyük hizmetler yapan Mehmet Akif İngiliz çavuşu Mustafa Sağırın yakalatılması ile de milli harekete önemli bir katkı sağlamıştır.

Akif saraya karşı önce mehdiye yazmamak suretiyle pasif, daha sonra bir takım tenkitlerde bulunmak suretiyle aktif direniş tavrı micazından

kaynaklanmaktadır.

“Düşürdün milletin en kahraman evladını yese

Ne mel’unsun ki rahmetler okuttun ruh-i iblise muralarında II. Abdülhamid’e seslenir.

Akif’in, üç dönem içerisinde irdeleyebileceğimiz milli mücadele yıllarının ilk dönemi milli mücadeleye hazırlık aşaması şeklinde gelişir. 1918’li yıllardan başlayan ve Osmanlı’nın son yıllarına tekabül eden bu dönem, İstanbul’da verdiği vaazlar yada yazdığı nesir-nazım yazılardan oluşur. Akif’in o dönemde Anadolu’yu İslam dünyasının son kalesi, bu coğrafyada yaşayanları da İslam dünyasının en önemli temsilcileri olarak görmesi manidardır.

“Karagün Dostu” adlı şiirinde, onun aslında dört yüz milyonluk İslam dünyasının kurtuluşu için çırpındığını, Müslüman Anadolu insanına bu anlamda liderlik rolü verdiğini görürüz. İlham aldığı Kuran ayetleri, inananlara ümit aşıl原因an ayetlerdir; çünkü devrin karanlık tünellerinden çıkışın tek yolu, ona göre İslam birliğinden geçiyordu. “Umar mıydın” adlı şiiri İslam dünyasının içler acısı halini Akif’in gözyaşlarını akıtarak yazdığı şiirdir.

İkinci dönem; Yunan kuvvetlerinin 1919’da Ayvalık’ı işgale yeltenmesiyle İstanbul’da daha fazla kalamayan Akif, milli mücadeleye her türlü desteği vermek amacıyla Anadolu’ya geçer. Akif’in milli mücadeledeki ikinci dönemini 6 Şubat 1920’de Balıkesir Zağnos Paşa Camide yaptığı konuşmasıyla başlatabiliriz. Halkın ağlayarak dinlediği heyecan dolu vaazı, İstanbul hükümetinin tepkisine yol açmıştır. Onun bir anlamda yıllarca içinde taşıdığı ve zaman zaman gün yüzüne çıkardığı vatanı savunma aşkının milli mücadeledeki ilk somut adımı bu vaazdır. Akif’in milli mücadelenin ikinci döneminde verdiği desteğin zirvesi İstiklal Marşını yazmasıdır.

Üçüncü dönem; milli mücadelenin ardından kurulan Cumhuriyet dönemidir. Bu dönemde Akif’e resmi bir vazife verilmemiş, milletvekili olması yönündeki taleplere de kulak asmamıştır. Akif’in bu dönemi Ankara hükümeti tarafından göz ardı edildiği bir döneme de işaret eder. Milli mücadelenin amaçlarından uzaklaştığını

düşünen Akif, Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine 1923 yılında Mısır'a gitmiştir. Acıdır ki büyük vatan şairi, çileli bir hayat sürmek mecburiyetinde kaldıktan sonra, "Düşüncelerinden dönmeden, paraya ve mevkiye yaltaklanmadan, vicdanına hıyanet etmeden, gururunu çiğnetmeden... Hak bellediği yolda yalnız olarak" hayata gözlerini yummuştur.

Bu araştırmanın amacı M. Akif Ersoy'un Milli Mücadeledeki rolünü göstermektir. Bu amaçla hazırlanan çalışmanın birinci bölümünde öncesi ve sonrası ile milli mücadele dönemi açıklanmaya çalışılarak Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti, Milli Mücadele dönemi incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Mehmet Akif Ersoy hayatı ve eserleri ile ele alınmıştır. Bu bölümde Mehmet Akif'in hayatı ve yaşadığı dönem, eserleri, şiirlerinde ahlak, millet, savaş kavramlarını nasıl ele aldığı açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de Milli Mücadele döneminde Mehmet Akif'in rolü incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖNCESİ VE SONRASIYLA MİLLİ MÜCADELE

1.1 BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE OSMANLI DEVLETİ

1.1.1 Birinci Dünya Savaşı'nda Genel Durum

1914 yılına gelindiğinde, Avrupa bir yandan dış pazarlar ve dünya egemenliği için İngiliz-Alman yarışması, bir yandan da Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki Cermen-Slav milliyetçilik çatışması ile ikiye bölünmüş durumdaydı. Rusya, Fransa ve İngiltere Üçlü İtilaf (Anlaşma: Entente, Antant) devletlerini; Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya ise Üçlü İttifak (Bağlaşma) devletlerini oluşturmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu çoktandır paylaşılma durumundaydı; hatta böyle bir parçalanmanın daha önce olmamasının başlıca sebebi büyük devletlerin birbirine düşecek paylar üstünde anlaşamamaları, birbirlerini kıskanmalarıydı. Osmanlı egemenliğindeki Doğu Arap (Maşrik) toprakları, - İngiliz sömürge imparatorluğu içinde, gerek doğal zenginlikleri, gerekse nüfus çokluğu bakımından en önemli yeri tutan – Hindistan'ın kapısı konumunda bulunduğu için, İngiltere buralara göz dikmişti. Teknolojik gelişme sonucu, içten patlamalı motorların yaygınlaşmaya başlaması ve bunların kullandığı (o zamana değin ancak aydınlatmada yararlanılan) petrolün söz konusu Arap ülkelerinde bulunduğu anlaşılması da, bölgenin stratejik önemini arttırmıştı. Almanya ise, benzer nedenlerle, Anadolu üstünden Orta Doğu'ya sarmak istiyordu (Akşin, 1997: 41).

Ülkelerin askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarının nihayetinde; Avusturya veliahdı Arşidük Franz Ferdinand, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da tedhişçi bir Sırp örgütüne tutulup silahlandırılan, genç bir öğrenci tarafından öldürüldü. Bir ay sonra, Avusturyalılar, Sırbistan'a savaş açtılar; Kayzer de onları destekledi ve Birinci Dünya Savaşı başlamış oldu. Bundan iki gün önce, Türkiye ile Almanya, Rusya'ya yönelmiş gizli bir anlaşmaya varmışlardı. Bundan, kabine üyelerinden yalnızca dört kişinin bilgisi vardı. Anlaşma 2 Ağustos'ta imzalandı.

Bununla birlikte, bu henüz Türkiye'nin savaşa katılacağı anlamına gelmiyordu. Her ne kadar Almanlarla ittifak anlaşması imzalamasına rağmen Osmanlı Devleti, savaşın başlarında tarafsız kaldı. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığından memnun olurken, Almanya bir an önce Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini istiyordu. Bu durum (Bal, 2001: 49) Göben ve Breslau adındaki Alman zırhlılarının (Kinross, 1994: 91-92) Akdeniz'deki İngiliz donanmasından kaçarak İstanbul'a gelmeleriyle bozuldu (Bal, 2001: 49). Yavuz ve Midilli adları verilen ve devlet tarafından satın alındığı açıklanan bu gemiler Karadeniz'e gönderilerek geçici bir çözüm bulunmuştur. Bu arada, Avrupa devletlerinin tanımadığı bir kararla Osmanlı Devleti, kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmiştir. Ancak buna ilk tepki müttefik Almanya'dan geldi. Öte taraftan Almanya, Fransa ile yaptığı Marne Muharebelerinde Fransa'yı altı haftada yere serme planının gerçekleşmemesiyle telaşa düşmüş, bundan sonra Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmak için baskılarını arttırmıştı. Almanya, Osmanlı Devleti'ni; subaylarını, gemilerini çekmekle ve Rusya karşısında yalnız bırakmakla da tehdit etmişti. Yine Almanya, Rusya'yla esaslı bir mücadeleye girişmiş, Avusturya, Rusya karşısında kötü duruma düşmüştü. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya bir cephe açmasını istiyordu. Fakat Osmanlı Devleti yeni bir bahane buldu. Devletin mali durumunun kötü olduğu iletildi. Almanya, Osmanlı Devleti'ne borç para verdi. Yine de Almanya oyalanmaya çalışıldı. Sonunda Osmanlı Hükümeti kötünün iyisi gözüyle bakmak zorunda kaldığı Almanya'ya ait gemilerin Karadeniz'e çıkmasına karar verdi. Gemilerin Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalamalarıyla Osmanlı Devleti savaşa girdi (Bal, 2001: 49-50).

Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasıyla savaş alanı genişlemiştir. Birçok cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı hareket planının temelini İttifak Devletleri'nin Avrupa'daki yükünü hafifletmek oluşturuyordu. Bunun için Romanya ve Bulgaristan bölgelerinde Karadeniz'e çıkılacak, Kafkasya'da Ruslar, Süveyş'te İngilizler meşgul edilecekti. Böylece bir yandan Almanya ve Avusturya'nın yükü hafifletilirken bir yandan da İngiltere'nin Hindistan ile olan deniz yolu bağlantısına engel olunacak ve güneydeki zengin petrolerden İttifak Devletleri'nin yararlanmasını sağlanacaktı (Turan, 2003: 54). Buna göre Osmanlı Devletinin Birinci Dünya

Savaşında savaştığı cepheler; Osmanlı Devleti'nin Rusya'yı savaş dışı bırakmak ve Turan ülküsünü gerçekleştirmek, 1878'de kaybettiği toprakları ele geçirmek, Ortadoğu'da sarsılan hatta tehlikeye düşen konumunu, doğuya (Kafkasya'ya) yönelik askeri faaliyetlerle kuvvetlendirmek (Bal, 2001: 51) amacıyla ilk olarak Doğu'da bir cephe açmıştır. Kafkas cephesinde idareyi üzerine alan Harbiye Nazırı Enver Paşa, ani bir baskınla Kars, Ardahan ve Batum'u kurtaracağını düşünüyordu. Kış şartlarında Sarıkamış'ta Allahuekber Dağlarında yapılan Türk taarruzu başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ocak 1915). Karşı saldırıya geçen Rus birlikleri Trabzon, Erzurum, Mus, Bitlis'i işgal ederek Erzincan'a kadar ilerlemişlerdir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğun olarak yaşayan ve Ruslarla işbirliği yapan Ermeniler, cephe gerisi güvenliğini sağlamak için hükümetin aldığı "tehcir" kararıyla Suriye ve Lübnan'a gönderilmişlerdir. Cephe gerisi güvenliği sağlandıktan sonra Türk birlikleri tekrar ileri harekate başlamışlar ve Çanakkale Savaşlarından sonra burada görev alan Miralay Mustafa Kemal Bey'in komutanlığını yaptığı XVI. Kolordu Muş ve Bitlis'i Rus işgalinden kurtarmıştır.

Mısır'da Osmanlı hakimiyetini yeniden sağlamak ve Süveyş Kanalı'nı ele geçirip, yukarıda bahsedildiği gibi İngiltere'nin Hindistan yolunu kesmek amacı ile girişilen Kanal Harekatı, gerekli ulaşım imkanları sağlanamaması sebebi ile başarısızlıkla sonuçlandı. Karşı taarruza geçen İngilizler 1916'da Sina Yarımadası'nı ele geçirerek Türk Ordusunu geri çekilmeye mecbur etti. Böylece İngiliz kuvvetleri Suriye sınırlarına dayandı (Turan, 2003: 54-55).

Birinci Dünya Savaşı içinde en önemli ve sonuçları bakımından dikkate alınacak cephe, kuşkusuz Çanakkale Cephesidir. İtilaf Devletleri, Doğu Avrupa'da zor duruma düşen ve iç karışıklıklar içinde kalan Rusya'ya yardım yapılması yanında Boğazların ve İstanbul'un ele geçirilmesiyle Osmanlı Devleti savaş dışı kalacaktı. Tarafsız durumda olan Balkan Devletleri, İtilaf Devletleri tarafına çekilecekti. Bu cepheye yüklenilmesindeki diğer bir sebep de, Türk ordusunun Süveyş Kanalı'na yönelik sefer düzenleme isteği olmuştu. İtilaf Devletleri Çanakkale cephesine hücum ederek Türkleri bu teşebbüsten uzak tutmak amacı güdüyorlardı (Bal, 2001: 53). Çok yönlü olan bu planın uygulanması için 1915 yılında İngiliz ve Fransız donanmaları

taarruza geçtiler. Önce Şubat 1915'te Çanakkale'nin dış tabyaları topa tutuldu. Ayrıca karaya asker çıkardılar. 18 Mart 1915'te Boğazı zorla geçmeye çalışan İngiliz-Fransız ortak donanması ağır kayıplara uğrayarak geri çekildi. İngiliz ve Fransız donanması, Nusret mayın gemisinin döktüğü mayınlar ve topçu ateşiyle yedi zırhlısını kaybetmiş, 18 Mart akşamı bu yedi gemi Çanakkale Boğazı'nın sularına gömülmüştü.

İtilaf Devletleri'nin bu başarısızlığı bütün dünyada yankılar yapmıştı. Bu defa İtilaf Devletleri, Gelibolu Yarımadası'nı işgal ederek (Turan, 2003: 56) Çanakkale Boğazı'nı açmayı denerler. 25 Nisan 1915'de başlayıp 9 Ocak 1916'ya kadar sekiz buçuk ay süren (Artuç, 2001: 18) Çanakkale muharebelerinin kara savaşları kısmı başlamıştır. Bu ikinci kısımda cereyan eden çarpışmaların kilit ismi genç Tümen Komutanı Mustafa Kemal'dir. Çok çetin ve inatçı bir direniş gücü ile yapılan savunma, düşmana ilerleme imkanı tanımamıştır. 25 Nisan 1915'ten itibaren başlayan düşman hareketına karşı Mustafa Kemal, bu defa 100 bin kişilik Kışın ordusu karşısında Conbayırı'nda ve Kireçtepe'de kazandığı zaferle düşman ordusunu yenmiştir. Düşman bütünü ile Anafartalar'da uğradığı başarısızlık üzerine, geri çekilmeye mecbur kalmışlardır. Gelibolu Yarımadası'nı 9 Ocak 1916'da tamamen boşaltmışlardır (Turan, 2003: 56-57).

Türk askerleri bunların dışındaki cephelerde de savaşmışlardır. Sina, Hicaz ve Yemen bölgesinde de, müslümanlarca kutsal sayılan toprakları savunmak için savaşmışlardır. Ne acıdır ki, Türk askeri buralarda sadece düşman askeriyle mücadele etmemiş, Büyük Arabistan Krallığı vaadiyle kandırılan Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile de uğraşmak zorunda kalmıştır.

Irak cephesinde yapılan savaşlarda başlangıçta önemli başarılar sağlanmıştır. Nisan 1916'da Kut-ül Amare'de 13-14 bin İngiliz askeri, Komutanları General Townshend ile birlikte esir alınmışlardır. Ancak daha sonra takviye birliklerle saldıran İngilizler karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Türk askerleri, müttefiklerine destek olmak amacıyla Batı Cephesi'nde Galiçya ve Makedonya'da da savaşmışlardır.

Diğer taraftan, Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren önemli siyasi olaylardan biri de, Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesi hususunda İtilaf Devletleri'nin aralarında yaptıkları gizli anlaşmalardır. Türklerin bu savaşta İtilaf Devletleri'ne karşı cephe alması, Osmanlı Devleti'nin öteden beri düşünülen paylaşılması projesini hem kolaylaştırdı, hem de çabuklaştırdı. Bu itibarla da 1915-1917 yılları arasında imzaladıkları anlaşmalarla Osmanlı Devleti'ni tasfiye ettiler (Turan, 2003: 58).

Ancak bu paylaşma tasarılarında en mühim unsur, Yunanlıların artan ihtirasları olacaktır. 1915 yılı başlarında Sir Edward Grey Yunanlıların savaşa katılmalarını teşvik için, Anadolu kıyılarında geniş imtiyazlar vaat etmişti. Bu vaatler, Yunan Başvekili Venizelos tarafından kabul edilmişti ve Venizelos, Yunanlıların geleneksel “Megalo İdea”sını, yani “Hellenizmin çağlar boyu hüküm sürdüğü toprakları kapsayacak gerçekten büyük bir Yunanistan” emelini beslemeye başlamıştı.

Savaşın bitiminde Venizelos, Anadolu'nun bütün Ege kıyısıyla iç kesiminin Yunanistan'a verilmesi isteği ile Lloyd George'a başvurdu. Fakat bu topraklar İtalya'ya vaat edilmişti. Buna rağmen İngiltere Başbakanı, “Perikles'ten Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük devlet adamı” saydığı Venizelos'un isteğini haklı buluyordu (Kinross, 1994: 176-177).

1.1.2 Mondros Mütarekesi

Birinci Dünya Harbi'nden yenik çıkan Osmanlı Devleti'ne Mütareke şartları zorla kabul ettirildi. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi pek ağır hükümleri ihtiva ediyordu. Wilson Prensipleri'nin Osmanlı Devleti ile ilgili maddeleri hiç dikkate alınmadı (Aydınel, 1993: 11).

24 Maddeden oluşan Mütareke hükümlerinden özellikle 5. 7. (Aybars, 2003: 105) ve 24. maddeler Osmanlı Devleti'ni savunmasız bir duruma düşürdüğü gibi, kendilerinin yaratabilecekleri bazı sun'i sebeplerle emniyetlerinin bozulduğunu ileri sürerek ülkenin stratejik önemi haiz bölgelerini kolayca işgal edebilme hakkını elde etmiş oluyordular (Aydınel, 1993: 12).

1.1.3 Anadolu'nun İşgali ve Sonraki Gelişmeler

30 Ekim 1918'de, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne son verdiği Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, memleket kamuoyunda müsait bir barışın sağlanması yolunda ümitleri artırmıştı. Antlaşmanın Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey'le, İngilizlerin Akdeniz Filosu Başkomutanı Amiral Calthorpe arasında kısa sürede hazırlanıp imzalanmasının sebebi olarak, Osmanlı ordularının savaşa devam edecek güçlerinin kalmaması gösteriliyordu. Yani savaşlara son verilmezse, İtilaf Devletleri'nin başta İstanbul olmak üzere, bütün ülkeyi silah kullanarak işgal etmelerinden endişe ediliyordu. Ayrıca antlaşma ile azınlıkların muhtemel ayaklanmalarının da engelleneceğine inanılıyordu (Avcı, 1998: 81).

Amiral Calthorpe, Rauf Bey'e, "İstanbul'un işgal olunmayacağından eminim. Yunan gemilerinin İstanbul'a getirilmemesi lüzumuna da kaniyim" diyerek güvence veriyordu. Üstelik İngiliz Amirali, Agamemnon gemisinde Rauf Bey'e bu cümlelerin sarf edildiği bir mektup da verecektir (Orbay, 1993: 129-130).

Hüseyin Rauf Bey, 2 Kasım 1918'de İstanbul gazetelerine verdiği beyanatta da şunları söylüyordu. "Sizi temin ederim ki, İstanbul'umuza tek bir düşman askeri çıkmayacaktır." (Sarıhan, 1996: 1)

Fakat ateşkesin yürürlüğe girmesinden sonra, ümitler bir anda yok oldu (Avcı, 1998: 81). 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi, Türklerin üzerinde bulunduğu topraklarda yaşamak hakkının bulunmadığı esasına dayanıyordu. Yüzyıllardan beri süregelen "Şark Meselesi", emperyalist güçlere göre son çözümüne ulaşmış, Türklerin Balkanlardan, Anadolu'dan atılıp Orta Asya'nın bozkırlarına sürmenin saati çalındığı kanısına varılmıştı. Türkler, tarihin dönüm noktasında bulunuyorlardı. Önerinde var olmak ya da yok olmak gibi iki seçenekten başka bir çıkar yol görünmüyordu (Arıkan, 1996: 21). Daha sonra, Sevres Antlaşması biçiminde varılan bu çözüm, Fransa ve İtalya'nın İstanbul üzerine Yunanistan ve İngiltere'ye karşı yürüttükleri muhalefet yüzünden İstanbul'un Osmanlı sultanlığının ve halifeliğinin merkezi olarak kalması, Rumeli ve Anadolu'da Yunanistan'a, Ermenistan'a, İtalyan ve Fransızlara ayrılan bölgelerden kalan küçük bir bölgenin de Osmanlı sultanının

yönetimine bırakılması biçiminde oluşmuştur (Berkes, 2003: 477).

Mütarekeyi derhal uygulamaya başlayan müttefikler önce İskenderun, Musul, Çanakkale, İstanbul ve Batum'a asker çıkardılar ve sahillerde Samsun, Ereğli, vs. içinde Eskişehir, Konya, vs. gibi stratejik noktalara yerleştirdiler. Daha sonra, 1919 ilkbaharında Antalya ve İzmir'i de işgal ettiler. Halbuki bu yerlerin çoğunun işgali için hüküm yoktu. Mütarekenin ayrıntılı şekilde hazırlanmaması ve 7. Madde gibi çok kötüye kullanılabilir bir madde taşıması işgallerin genişletilmesinde rol oynadı (Akyüz, 1988: 72).

Mütarekeyi izleyen günlerde başlayan haksız işgaller, onur kırıcı davranışlar, milletin vicdanında derin bir yara açmış ve bu adaletsizliklere karşı duyulan tepki Müdafaa-i Hukuk'a giden yolu hazırlamıştır. Müdafaa-i Hukuk, Mondros Mütarekesinin haksız uygulamalarıyla zulüm ve adaletsizliklerin baskısı altında ezilmek istenen Türklerin, millet olarak bağımsız bir devlet kurmak, yaşama hakkını elde etmek için saraya ve dış güçlere karşı giriştiği mücadeleyi anlatmaktadır. Müdafaa-i Hukuk'un ilk örgütlenmeleri bölgesel düzeyde olmuş ve Sivas Kongresi'nde (4-11 Eylül 1919) bütün bu dernekler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilerek ülke çapında bir güç elde edilmiştir. O tarihteki yabancı kaynaklar, Sivas Kongresi'nden "Sivas'taki Anadolu Cumhuriyeti" diye söz ediyordu. Çünkü Anadolu'daki direnişin bağımsız bir cumhuriyete doğru gittiği sezilmeye başlanmıştı. Gerçekten Sivas Kongresi'nin belirlediği Temsil Heyeti, fiili bir hükümet olarak milli iradeyi eline almış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar gelişen olaylarda belirleyici bir rol oynamıştır. Damat Ferit hükümetinin düşürülmesi, Ali Rıza Paşa kabinesinin iktidara gelişi, Amasya görüşmeleri (Arıkan, 1996: 21), son Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması ve 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli'nin kabulü ile Türk milletinin yaşadığı ve yaşayacağı Anadolu coğrafyasındaki milli ve bölünmez sınırları ortaya konmuştur. Ayrıca Osmanlı Parlamentosu'nun Misak-ı Milli'yi kabul etmesi Anadolu hareketini de onayladığı anlamına geliyor. Bunun yanında Misak-ı Milli'nin ilanı milli hareket mensuplarına büyük bir prestij sağlamıştı (Bal, 2001: 109). Bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün hazırladığı bilinen "Misak-ı Milli" isimli siyasal belge aynı zamanda bu

savaşın programını oluşturan ve “millilik” kavramının hangi anlamda ele alındığını gösteren, önemli bir olgudur. Bir anlamda, Türk Kurtuluş Savaşı’nda ne gibi amaçlar taşındığı, -bazı hususlar üstü kapalı da olsa- bu belgenin altı maddesine sığdırılmış gibidir. Gerek Türk dış politikasında, gerekse içerde gerçekleştirilmeye çalışılan “adli, siyasi, iktisadi” vb. türlü işlerde, “millilik” kavramından; Türklerin çoğunluk olarak yaşadıkları ve günün koşullarında ellerinde tutabildikleri, ulusal sınırlar ile çevrili Türk vatanı üzerinde siyasal, sosyal, adli, iktisadi vb. tüm hayati noktalar açısından, “tam bağımsızlık” gibi bir amaç anlaşıldığı bilinmektedir.

Bu gelişmeler içinde en önemli olaylardan birisi de, 1919 yılında yapılan seçimleri ezici çoğunlukla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin desteklediği adayların kazanmış olmasıdır. Bu sonuç, Anadolu’daki ulusal hareketi fiili olmaktan çıkarmış ve ona yasal bir nitelik kazandırmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi, esasları Erzurum ve Sivas Kongreleri’nde çizilen Misak-ı Milli’yi kabul ve bütün dünyaya ilan etmiş, Müdafaa –i Hukuk’un sürekli uyarılarıyla Kürtlük davasını, ayrılık ve işgalleri de reddetmiştir. Meclisin bu kararlı tutumu işgalci güçleri kaygılandırmakta gecikmedi. İstanbul, 16 Mart 1920’de resmen işgal edildi. Meclis-i Mebusan da 18 Martta, meclisin serbestçe karar alması mümkün olmayacağından, milletvekillerine yapılan saldırıyı protesto ederek dağıldı. Artık Anadolu’da yeni bir Meclisin toplanması için gereken ortam doğmuş bulunuyordu (Arıkan, 1996: 22).

Amasya Genelgesi’nin üçüncü maddesinde belirtilen, “Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı sağlayacaktır”; (Atatürk,1997: 31) Erzurum Kongresi’nde kabul edilen, “Kuav-yı Milliye’yi amel ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır” (Atatürk, 1997: 66) ifadeleri, milletin kendi geleceğine kendisinin tayin edeceğini belirtmektedir. Bu ifadelerde belirtilen milli irade (Aybars, 2003: 132) 23 Nisan 1920’de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ulusal egemenliği tam anlamıyla gerçekleştirmiş ve millet kendi yazgısına el koymuştur. Zaman zaman Osmanlı Devletinin, padişahın, halifenin kurtarılmasından söz edilmesi, gereksiz tartışmaların önüne geçmek için kullanılan bir yöntem olmuştur. Mustafa Kemal, Meclis Başkanlığı’na seçildiği zaman Meclisin hemen bir hükümet

kurmasını, milletvekillerinin ülkenin yazgısına el koymalarını önermiş ve bundan kaçmaya gerek olmadığını vurgulamıştır (Arıkan, 1996: 23).

Mustafa Kemal'in Meclisi açılış Nutku bir önerge niteliğindedir. Ancak, mebuslardan çoğunun düşüncesi ve şüpheleri göz önünde tutularak bu önergede bazı nazik hususların üzeri adeta örtülmüştü. Hükümet, ne geçici olacak, ne de başında bir Padişah Naibi bulunacaktı. Büyük Millet Meclisi'nin üstünde hiçbir kuvvet olmayacaktı. Meclis, yaşama ve yürütme görevlerini kendinde birleştirecekti. Meclis başkanı idaresinde seçilecek heyet hükümet işlerini üzerine alacaktı. Padişah ve başkent kurtarıldıktan sonra gelişmelerin seyrini yine Meclis saptayacaktı (Dural, 2002: 326).

1.2 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

1.2.1 Mütareke'den Millî Mücadele'ye

Mütareke ve Millî Mücadele Dönemi İstanbul'unun önemli kalemlerinden Refik Halit Karay, Mütareke Dönemi'ni hatıratında şöyle anlatır. *“Harbi Umumi'nin sonu gelmişti. Çözülüyoruz. Birden müthiş bir manzara tahayyül ettim: Makedonya'ya gelen müttefikun ordusunun İstanbul'a girişi ve Beyoğlu'ndan geçişi... mağlubiyetin binlerce feci neticeleri arasında zihnim yalnızca bunu büyütüyor, bunu canlandırıyor.”* Devamında ise Fatih'ten intikam almak isteyen Avrupalıların büyük bir hazla İstanbul'a girişlerinin korkunçluğunu düşünür (Karay, 1964: 31). Düşünceleri haksız çıkarmamasınca Fransız komutan, Fatih'in İstanbul'a girişi gibi beyaz bir at üstünde mağrurlanarak, azınlıkların sevinç gösterileri arasında İstanbul'a girer. Böylece memleketin bir çok yeri işgal edilmiş, İngiliz donanmasının himayesi altında İzmir'e çıkan Yunan orduları memleketin içlerine kadar ilerlemiş bulunmaktadır. Millet, eli ayağı bağlı kurbanlık bir koyun durumunda âkıbetinin ne olacağını düşünmektedir (Bardakçı, 2001: 7). Ancak milletin içinde bazıları bu durumu önceden hesap etmişlerdir. Zaman Gazetesi sahibi Şükrü Bey, Refik Halid'e *“Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda umutsuz olunmamasını İttihat ve Terakki Hükümeti'nin sonucu düşünüp tedbirlerini önceden alarak, dağ ve çete muharebesi için silâh, cephane, teşkilat hazırlığı olduğunu ve elli sene bu hazırlığın*

yetebileceğini söyler ” (Karay, 1964: 35). Devam eden zaman süresince şunu görürüz ki Teşkilât-ı Mahsusa'nın Afrika ve Arabistan sorumlusu Kuşçubaşı Eşref'in yardımlarıyla ortaya çıkan çeteler ve Kuva-yı Millîye'de Enver'in elemanları (Akıncı, 1978: 15) düzenli ordu kuruluncaya kadar bunu ispat edercesine faaliyette bulunmuşlardır.

Mütareke esnasında toplumsal iktidar yer değiştirmeye başlamış, ecnebi vatandaşlar çeşitli taşkınlıklar ve Türk resmî idarecileri saymayarak kargaşa ve düzensizliğe neden olmuşlardır. Kasabalarda bile azınlıklara söz geçirmek büyük bir sorun olmuştur (Topuzlu, 1994: 197). Bunun başlıca nedeni, İstanbul'u işgal eden İtilâf Devletlerin keyfi uygulamaları ve bunlardan yüz bulan gayri müslim halkın, taşkınlıklara yeltenmeleridir (Topuzlu, 1994: 199-203). Bu keyfi uygulamalarda İtilâf Devletleri birbirleriyle yarış etmişlerdir. Hoşlarına giden evler ve binalar işgal edilmiş, istedikleri yeri istedikleri işler için kullanmışlar, uygulamada özel mülkiyet veya kamu malı gözetmemişlerdir (Ergeneli, 1993: 83).

Mütareke hayatının kendine ait ilginç bir atmosferi vardır. Bu özellikler insanların psikolojisini etkilemiştir. Tunaya, Mütareke Dönemi İstanbul insanlarını, birkaç tipe ayırır. *Birinci tip, büyük çözümlenin rüzgârından bir zafer havası çıkaran yabancılar ve onlarla işbirliği eden azınlıklardır. Yabancılar kentin yaşamına egemendirler. Mütareke insanının şaşırtıcı bir özelliği vardır. Asırlık meseleler yakalanamayacak bin bir süratle yer değiştirmekte, her an bozulan dengeler birbirini takip etmektedir. Bu bakımdan yaratıcı olmak zorundadır. Mütareke ortamının göze batan özelliği, fiili bir çoğulculuk olmasıdır. Yalnız fiili değil, anarşik bir çoğulculuk. Her şey birbirinden kopmuş, öğeler birbirinden ayrılmış tek başlarına kendi çevrelerinde dönmektedirler, yalnız kalabalıklardır bunlar...* (Tunaya, 1999: 18).

Mütareke hayatı için Türkmen'de (2000: 266) aynı şeyleri söyler. *“1920 yılı sonlarında İstanbul'a tepeden bakıldığında, karmaşık bir şehir manzarası göze çarpmaktadır. Şehir, Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra Rusya'dan kaçan mülteciler ve işgale uğrayan Türk topraklarından kaçarak başkente sığınan göçmenlerle tıklım tıklım doludur. Öte yandan başkent nüfusunu artıran bu insanların çoğunluğu tifüs, veba, kolera, verem ve benzeri bulaşıcı hastalıklardan*

dolayı bitkin bir durumdadır. Bunun yanında şehirde yiyecek-yakacak sıkıntısı da vardır. Tramvay seferleri, vapur seferleri seyrekleştikinden, bunun şehir hayatına olumsuz yansımaları hissedilmektedir. Osmanlı Devleti, son yüz elli yılında pek çok savaş kaybetmiş, fakat hiçbirinde başkentin halkı yenilgiyi bu kadar acı bir biçimde hissetmemiştir. Müttefik devlet yetkililerinin – bir yerde kendi çıkarlarını – koruma bahanesiyle İstanbul’u kontrol altına aldıklarını ifade etmelerine rağmen, başkentteki uygulamaları aslında bir düşman işgalinden farklı değildir. İstanbul’da İşgal Orduları Komutanlığının izni olmadan hiçbir şeyin yapılması mümkün görülmemektedir. Nitekim, Müttefik Ordular Yüksek Komiseri Amiral Galthorpe’in izni olmadan pek az şey yapılabilmektedir. Diğer yandan Galthorpe’in yardımcısı Fransız ve İtalyan meslektaşlarının hükümetlerinin farklı politikalara sahip olması yakın iş birliği yapmalarını önüyor, Osmanlı Devleti’nin tümünü kapsayan bir plânlamayı uygulamaya koymaya imkân vermiyordu. Bu ise, tüm baskılara rağmen, başkentteki Türklere biraz olsun rahat nefes alma fırsatı yaratıyordu”.

Devletin başkenti İstanbul, Mütareke’den sonra neredeyse Türklere olan ilgisini kesmiştir. Şehir âdeta iki kısma ayrılmış durumdadır. Resmî olmasa da, görünen budur. İstiklâl Caddesi ve Beyoğlu’nda sağlı sollu her dükkânda işiteceğiniz ilk söz ya Rumca ya Fransızca’dır. Galata bölgesi de bunları aratmayacak durumdadır. Diğer taraftan Türk kesimi sessizlik içinde varlığını sürdürmeye devam ettirmektedir (Karaosmanoğlu, 1981: 10-12). Karaosmanoğlu (1981: 25-26) Millî Mücadele Dönemi’nde yazdığı İkdâm gazetesinin 31 Ocak 1921 tarihli sayısında İstanbul’u şöyle tarif eder; İstanbul bir sirk meydanı gibidir. Tozların ve çamurların içinde birçok soytarı sabahtan akşama kadar tepiniyor, haykırıyor ve zıplıyor, takla atıyor. Fakat İstanbul eğlenmiyor, tam aksine İstanbul eğlendiriyor. Dünyanın dört bir tarafından gelmiş bu yabancıları İstanbul misafirperverlik yapıp eğlendiriyor.

Toplumsal hınç tüm bireyleri kapsamış bundan çocuklar da nasibini almıştır. O kadar ki, Hıristiyan çocukları, Türk mahallelerinden, Türk çocukları da Hıristiyan mahallelerinden birbirlerini dövmeden geçmemektedirler. Üstelik buna karışmamış tek bir çocuk yoktur (Adivar, 1987: 49).

İstanbul gazetelerine göre olağan dışı bir görüntüye sahip olan Mütareke

İstanbul'unun şartları, akıllara durgunluk verecek kadar ürperticidir. Örneğin İstanbul'da yüzlerce kişi salgı hastalıklara yakalanmış, onlarcası bu salgın hastalıklardan vefat etmiş, diğer taraftan doğum oranları düşmüştür. Resmî kayıtlardan alındığı belirtilen bilgilere göre, 1919 yılı Nisan ayında İstanbul'da 318 ev, 1 apartman ve 3 cami yanmıştır. Sadece Temmuz ayının birinci haftasında yanan ev ve dükkân sayısı 1.098'dir. Halkın içinde bulunduğu iktisâdi sıkıntılar bezginlik derecesindedir. Geçim sıkıntısı ve hayat pahalılığı yetmiyormuş gibi, yokluğun da halkı ümitsiz hâle getirdiği, gazetelerden eksik olmayan konulardır. I. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu iktisadî sıkıntıların Mütareke'den sonra kaybolacağı ümidi ise hayale dönüşmüştür. Böylesine karmaşık bir ortamda insanlar şüphe yok ki idarecilerinden gelecekle ilgili olumlu şeyler duymak ister. Ama söylenen her olumlu söz, gerçekleşen bir veya birçok olumsuz olayla âdeta tekzip edilmişlerdir.

Anadolu'da ise durumu 14 Haziran 1919'da Çine'ye çekilmiş olan 57'inci Tümen Kumandanı'nın verdiği raporlar özetlemektedir. Buna göre;

1. *İzmir işgalinin ardından tümen birliklerinde bulunan erat tümüyle firar etmiştir.*
2. *Mahalli Hükümet çevreleri, Yunanlıları iyi biçimde karşılamak için propaganda yapmışlardır.*
3. *Bir komiser Yunanlıları Aydın'a davet için Yunanlılar'a gönderilmiş, Aydın'da bütün evler Yunan bayrakları asmıştır (Selçuk, 2002: 92). Bunların önüne geçmek için askerî tedbirler uygulanmış ve en ağır cezalar verilmeye başlamıştır. Sonuçta orduyu teşkil eden bu insanlar oldukça muzdariptir. Senelerce bir çok cepheelerde çarpıştıktan sonra yeni döndüğü köyünde düzeltmeye çalıştığı kırık sabanının başından alınıp getirilen köylü asker; harp bitti diye ağarmaya başlayan başını, bir aile ocağında dinlendirmeye heves etmesi ve genç ailesini kimsesiz bırakarak cepheye koşmuş olan subay, nihayet bütün varını yoğunu düşman eline terk ederek orduya katılmış olan mülteci muhacir, neşeli olamazdı, çok muzdaripti. Fakat bu ıstırabından dolayı kendisini şuraya toplamış olanlara, düşmanâ karşı sürenlere bir şey söylemiyor, buna dili varmıyordu, ne diyebilirdi ki... Şu ana yurdun göbeğine*

kadar gelmiş olan düşmanı atmak nasıl bir mecburiyet idiye, bunların gelmesinde kendi başındakilerin hiçbir suçu günahı yoktu. Bilakis daha başlangıçtan itibaren bu gelişe engel olmaya çalışmışlardı (Yazman, 2001: 168).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda savaş ganimetleri ve Anadolu'nun nasıl parçalanacağı konusunda müttefiklerin ihtilafa düşmeleri Anadolu Türkleri için iyi bir avantaj oluşturmuştur. Amerikanın sözden fiiliyata geçmemesi ve İngilizlerin sömürgelerinin yolunu kapatmamak, Akdeniz deniz trafiğini garantiye almak için bölgede güçlü bir devlet istememesi, müttefiklerin kendi ülkelerinde yavaş yavaş ortaya çıkan istikrarsızlık ve siyasi buhranlar (*Önemli işçi hareketleri Londra'da başlamıştı. İrlanda sorunu had sayfaya çıkmış, İngiltere bir çok askerini buraya sevk etmek zorunda kalmıştı. Ticaretin durgunluğu yüzünden bir çok tacir iflas etmişti. Yabancılar halkı tahrik ediyor ve karışıklıklar çıkıyordu. İngiltere hükümetinin ciddi olarak dışarı ile ilgilenmesi oldukça zorlanmıştı*) (Armstrong, 1997: 80-82), Anadolu'da kurulan Türk devletine isteklerini kabul ettirmelerini zorlaştırıp neredeyse imkansızlaştırmıştır. Müttefikler amaç birliği sürdürebilselerdi Türkiye'nin durumu tamamen unutulmuş olacaktır. Türk ulusal mücadelesinin Britanya, Fransa, İtalya ve Amerika'dan oluşan bir birleşik cepheye karşı başarılı olabileceğini düşünmek oldukça zordur (Ahmad, 1999: 62-63).

Halkı Millî Mücadele'ye katmak için asker ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ellerinden geleni yapmıştır. Adam öldürmeden, cezalandırmaya, hapis etmekten, ev yakmaya kadar sert tedbirler alınmıştır. Aynı zamanda toplumda doğal bir süreç olan suç olayları ve iltimaslar dahi en büyük suç olarak cezalandırılmaya başlamıştır. Açık olarak ihanet içinde olanlara müdahâle edilemediği zaman Bursa'da olduğu gibi geceleri insan avına çıkılmaya başlanmıştır; *"Bu günlerde bazı adamlar evlerinde ölü bulunmaya yada kaybolmaya başladı. Bunlar Millî Mücadele'ye ihanet edenlerdi. Bu olaylar halkın manevyatını büsbütün yükseltti"*. (Selçuk, 2002: 96-97-106). Selçuk, Yüzbaşı Selahattin'in ağzından olayı şöyle anlatır; *Bu olaylar kolay değildi. Çok kanlı oluyordu. Şehir kozmopolit ve bağnazlarla dolu idi. Her türde din, mezhep ve milliyet vardı. İdare emniyeti almak için ve halkı bir fikri yönelişe*

getirmek için sert davranmak, hatta kan dökmek zorundaydı. Açık gizli öldürülenlerin sayısı gittikçe artıyordu. Ben bu yüzden başlangıçta çok tedirgin oldum. Kendimi bir canavar gibi görüyordum. Uykularım kaçıyor, rahatsız oluyordum. Ama olaylar yavaş yavaş bana da doğal gelmeye başladı. Bursa'da Millî Mücadele yüzünden çok kan aktı. Türk olan ve olmayan bu yolda harlandı. O zaman Anadolu'nun her yanı bu yüzden çalkanıyordu. İç boğuşma, dış boğuşmadan belki de ağır idi (Selçuk, 2002: 112-140). Zorunlu olarak insanlar Türk milliyetçiliğine kanalize edilmişlerdir. Milliyetçilik, doğal nedenlerden yani devletin çökmesinden değil, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmalarından sonra harekete geçmiştir. Müttefikler bilmeden Anadolu'da milliyetçilik ateşini ateşlemişlerdir (Anderson, 2001: 373).

1920 İstanbul'unda da aynı olaylar gerçekleşmektedir. Her gece tekrarlanan olaylar, göze görünmeyen bir kuvvetin varlığını hissettirmiştir. Bazen bir cephaneye havaya uçmakta, bazen de çok manalı ve düşündürücü bir yangın ortaya çıkmakta, önceden kestirilemeyen bir seri olay birbirini izleyip durmakta bunları yapanlarda bir türlü ele geçmemektedir (Gaulis, 1981: 52).

Mütareke Dönemi, toplumsal ahlâkın çöktüğü dönemdir. Geçmişe yönelik bir bakışla 23 Nisan 1922 tarihli Babalık gazetesinin ikinci sayfasının yarısını kapsayan bir makale ile Mümtaz Bahri “sefahat ve fuhuş” başlığıyla konuyu değerlendirir. Yazar Birinci Dünya Savaşından sonra toplumsal yapıdaki çarpıklıklara işaret ederek çözümlerin başladığını söyler. Bunu ispat etmek içinde diğer savaş yapan ülkelerden Almanlardan, Bulgarlardan, İspanyollardan, Balkanlar ve diğer ülkelerden örneklerle, iktisadi yapının bozulması ve erkek nüfusun askerlik vesaire nedenlerden dolayı erken yaşta ölmelerinden dolayı kadın erkek dengesinde kadınlar lehine güçlü bir değişim olduğunu, köyde çalışmayan kadınların kente göç etmeye başladıklarını, kentte iş bulamayan kadınların ise fuhşu körüklediğini beyan eder. Örneğin Bulgarlarda Umumi Savaş'ta otuz-kırk genelev varken bu savaş esnasında iki bini geçen bir sayıya ulaşmıştır. Bu da resmî rakamlardır. Gizli fuhuşatın haddi hududu belli değildir. Bu olgu Osmanlı toprakları için de geçerlidir. Kemâl Tahir'in (1995) Bir Mülkiyet Kalesi'nde adlı eserinde anlattığı “İsparta Hadiseleri” bulunan yüzlerce

örnekten biridir.

Gaulis'de (1981: 118) hatıratında İstanbul'daki yaşamı tanımlarken aynı olaylardan şikayet eder; *“Rus sefaleti ile İstanbul sefaleti” İstanbul'u paylaşmışlar. Biri Beyoğlu'na yerleşmiş, öbürü İstanbul tarafında, çadırda, camilerde ve yarı harap evlerde barınmaktadır. Birincilerde yaradılıştan utanma duygusu yok, akşam olunca eğlence yerlerini bunlar dolduruyor, bunların yüksek şahsiyetleri sabah sattıkları kürk veya mücevherin parası ile akşam kendilerine üç yüz liralık bir ziyafet çekiyorlar. Ertesi gün ise imarethanelerde fakirlere dağıtılan çorbayı almak için ellerinde karavana, neşe ile kuyruğa giriyorlar veya eski bir elbise dilenerek bir delikte uykuya dalıyorlar. Türk sefaleti ise namuslu kalmış, elbisesi çok eski ise ortalıkta gözükmeyiz. Kolay kolay bulunamaz, ancak bir kısmını açığa vurur ve dilenecek kadar alçalmaktansa ölmeyi tercih eder.*

Berkem, (1960: 15-16), *“Unutulmuş Günler”* adlı hatıratında Mütareke'den sonra İstanbul'un sosyal hayatının alt üst olduğunu ileri sürer. Böylece iradesi zayıf insanlar, büsbütün çileden çıkmıştır. İnsanlar hiç kimseye inanmaz, itimat edemez olmuştur. En yakınlarıyla dahi konuşurken ağızlarından bir şey kaçır diye laflarına dikkat eder hâle gelmişlerdir. Ortalık hâfiyeler ve jurnalcilerle dolup taşmıştır. Saraya hafiyelik edenler, polis emrinde çalışanlar, İtilâf devletleri lehine jurnal verenler, İstanbul muhafızlığında vazifeli olanlar, bir de bunlara ilâveten gönüllü hafiyeler vardır. Daha ileri olarak çocukları tarafından Kuva-yı Millîye'ci olarak jurnallenip, Bekir Ağa Bölüğü'nde yatanlar vardır. İstanbul'un sefil ve rezil hayatını, o günleri yaşamış olan Karaosmanoğlu, (2002) *“Sodom ve Gomere”* adlı eserinde anlatır. Sodom ve Gomere, Tevrat'ta adı geçen, ahlâksal bozukluklarıyla ünlü ve tanrının gazabına uğramış iki kentin adıdır. İsminden de anlaşılacağı gibi Filistin bölgesinde olan kentle yazar, İstanbul arasında ahlâksal boyutta ilişki kurar.

İzmir'in işgali, toplumsal yapıyı biraz daha etkilemiştir. Savaşı kaybetmenin gerçeğiyle insanlar yüz yüze gelmişlerdir. İşgalden sonra İstanbul'da basına sansür konmuştur. Fakat sağa sola çekilen telgraflar elden ele dolaşmış, halkın heyecanı gittikçe artmıştır. 20 Mayıs'tan sonra İzmir işgalini yaşayanlar İstanbul'a akmaya başladığı zaman insanlar gerçeklerle karşılaşmışlardır. Kısa zamanda karışıklık bütün

Anadolu'ya yayılmış, galeyana gelen Müslüman kamuoyu, milliyetçiler ile birleşmiştir. Türk ordusunun subayları tarafından süratle savaşa alıştırılan sivil çeteler, çok az bir zaman zarfında gerçek bir millî kuvvet olarak ortaya çıkmışlardır. Bunlar sadece gerçek düşmanlara saldırarak şekilde örgütlenmişlerdir (Gaulis, 1981: 58).

Sivil toplum örgütleri ilk defa Anadolu' da güç olarak kendilerini hissettirmişlerdir. Kızılay Anadolu'da 60 şubesi ve verdiği sağlık hizmetleri, askerler için topladığı aynî ve nakdî yardımlarla cephe ile millet arasında bir köprü kurmuş daha önce sadece il merkezlerinde şubesi bulunan Kızılay teşkilâtı, savaşın dehşeti ve milletin gösterdiği teveccühle bir anda şube sayısı 30'dan 60'a çıkmıştır. O günün şartlarında bu durum olağanüstü bir gayretliliği ve çalışmayı gerektirmiştir (Hakimiyet-i Milliyet Gazetesi 29 Mart 1921). Özellikle yaz aylarında hastalıklar arttığından halkın sağlık problemleri çoğalmıştır. Babalık gazetesi Mayıs, Ağustos ayları sıhhiye haberleri ile doludur. Sıtma ve tatarcık tespit edilmiş, halkın dikkatli olması istenmiş, tedbir olarak da aspirin, kinin ile istirahat önerilmiştir. Bazı köylerde ise çiçek ve difteri hastalıkları görülmüştür.

“1920'lerin Ankara'sında ise görünüm şimdilerin orta halli bir kasabasını hatırlatmaktadır. Şehirdeki bütün hareketlilik Ulus meydanının yukarısındaki küçük bölgededir. Vekil olarak Ankara'ya gelenler Ulus'taki Merkez Kırathane'sine giderler, burada yazar ve memurlarla görüşürlerdi. Namazlar, Hacı Bayram'da kılınır ve o küçük bölgede alışveriş yapılırdı” (Sarioğlu, 2001: 20).

Millî Mücadele güçlendikçe Anadolu'daki hareketlenme, Avrupa'nın dikkatini çekmiş, gerekli hazırlıkları yapmaya başlamışlardır. Belçika elçisi De Welle'nin 17 Mayıs 1921 tarihli raporuna göre, Millî Mücadele harekâtı Ankara'dan Kafkasya'ya, İran, Arabistan, Suriye ve Mısır'a aksetmekle kalmamış, tesir ve sahasını Balkanlar, Rumeli ve özellikle, gayelerine uygun saha olan Arnavutluk'a kadar genişletmiştir. Arnavutluk'un güneyinde bulunan Tosklar arasında hüküm süren karışıklıkta dahi, Ankara Hükümeti'nin parmağı aranır olmuştur. Bu hareketler, Balkanların oluşmuş dengesini bozmuştur. Nitekim Yunanlılara karşı ayaklanan 10.000 kişilik Arnavutluk ekibini hazırlayanlar da Mustafa Kemâl

Paşa'nın ajanları olarak görülmüştür (Kerman, 1982: 34-35).

Mütareke Dönemi “*Anadolu hareketi, aynı zamanda halka doğru bir harekettir. Biçare Anadolu köylüsü ilk defa olarak hükümet memurlarının, zabitlerinin ve mektep görmüş gençlerin kendi üzerine eğildiğini hissediyor.... Şimdiye kadar birtakım sert jandarmaların elinde didiklenen, hırpalanan sefil ve çıplak varlığının, yavaş yavaş bir değeri olduğunu anlamaya başlıyor. Anadolu’da köylü çocuğun mektebe gidecek zamanı yoktur. Sekiz on yaşından başlayarak hayvan gütmenden, odun taşımadan, tarla sürmeye kadar hayat ve geçiminin bin türlü galesi, onun zayıf omuzları üzerindedir. Kadın ise yavrusunu emzirecek vakti ancak buluyor. İneği sağan o, tezeği yapan o, yemeği pişiren o, çapayı sallayan o, harmanı savuran o, kasaba ile köy arasında ticareti yapan o, erkeğe gelince bu, ömrünün yarısı gurbette (çoğunluğu askerde) ve bitmez tükenmez yollarda geçen bir avaredir” (Karaosmanoğlu, 1981: 100-103).*

Millî Mücadele'nin başlangıcı Selek'in (2000: 49-75) ifade ettiği gibi o kadar çok değişik olaylarla doludur ki, görünüşü ile kaosu andırır. Sınırları belli olmayan bir ülke, iki ayrı hükümet, çok cepheli harp, iç harp, ihtilâl. Bir yanda bir devletin hızla çöküşü diğer yandan yeni bir devletin doğuşu... kısaca iç içe girmiş, birbirinden ayrılması güç, uzun olaylar zinciri. O günün insanı, biten bir devletin yıkılışı ve yeni bir devletin kuruluşunda köprü olmuşlardır. Toplum eski ve yeniler arasındaki çatışmaları yansıtmaktadır. Halkın morali çok iyi değildir. Millî Mücadele, kahramanlarla korkakların, vatanseverler ile hainlerin, ulvi gayelerin ve şahsi menfaatlerin çatıştığı ve yarıştığı bir boğuşmadır. Yıllardan bu tarafa devam eden savaş, halkın ruhunda uyandırdığı bezginlik ile maddî ıstıraplara ilâveten harp sonları müşahade olunan ahlâki buhran, bir çok çirkin hadisenin sebeplerini teşkil etmiştir. Herkeste bir harp bitkinliği vardır. Ruhun zayıf düşmüş olanlar ise, büsbütün telaş içindedirler.

1.2.2 Toplumsal Yapı

Osmanlı toplumsal yapısında, yönetilen ve yöneten ekseninde halk ile padişah arasında temelde din eksenli bir zımni sözleşme vardır. Bu zımni toplumsal

sözleşmenin aksine hareket edildiği zaman halkın buna karşı tavır koyma, hatta ayaklanma hakkı kendiliğinden doğmaktadır. Ayaklanma ve isyanın birinci hedef padişah değil, padişah çevresindeki kapıkulu, bürokrasi, sözleşmeye aykırı davrananlar olmakta ve bunlar bertaraf edilmektedir. Burada önemli olan hareketin, düzeni yozlaştırıcı bir hareket olarak algılanmasıdır. Bunun daha geniş kitlelere mal olması, o dönemin en önemli kitle iletişim araçları olan çarşı, pazar ve camilerde gerçekleşmesidir. Kamuoyu bu mekanizmayla oluşurken son harekette işin içine askerî kesimin girmesiyle isyan/ayaklanma patlak vermektedir (Yeşil, 2001: 2).

Genellikle ilk Osmanlı devrimcileri, yukarıdan elitsel dönüşümü sağlayan sultanlar ve vezirlerdir. Böyle toplumda sadece “*karşı devrimler*” yani tepki, aşağıdan gelmektedir. Osmanlıda siyasal sisteminde Meşrutiyet’e kadar iktidarını paylaşmayan hanedanlık, bundan sonra toplumsal yapının zorlamasıyla siyasal parti ve grupların gelişimini sağlayacağı mekanizmaları istemeyerek de olsa görmezlikten gelemeyecektir. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zamanda siyasi partiler, padişah ve ekibinin yerini almışlardır. Siyasal partinin rolüne dair standart Kemâlist yaklaşım, onu öncelikli olarak *yukarıdan bir sosyal kontrol mekanizması* olarak görmüştür (Frey, 1965: 305). İkinci Mahmut döneminde padişah fermanıyla yapılan çalışmalar, bu sefer de meclisten çıkarılan yasalarla yapılmaya çalışılmıştır (Turhan, 1997: 34).

Toplumsal yapı 1908 devriminden önce ve sonra siyasal örgütlenmelerle şimdiye kadar gelişen padişah-halk arasındaki gayri resmî sözleşmeyi parçalamıştır. Yani, benim padişahım, beni benden daha iyi düşünür zihniyeti parçalanmış, bunun yerine bağlı bulunulan ideolojik yapıların hakimiyeti ortaya çıkmıştır. Millî Mücadele’de bir anlamda karşı devrimdir. Altan başlayarak bütün sistemi değiştirmiş, kendi ideolojisini merkeze almıştır. Padişah ve etrafındaki kişilerin olumsuz davranışları toplumsal yapının merkezini ve bilinen aktörlerini değiştirmiştir. İstanbul merkez olmaktan çıkıp, yerini daha çok askerî kökenli kişilerin ağırlıklı olarak iktidarı paylaştıkları Ankara almıştır. Yeni düşünce ve yeni algılayış aynı zamanda yeni toplumsal yapıları doğurmuştur.

Millî Mücadele’nin temelini oluşturan Osmanlı Devleti’nin yapısal

özelliklerini baktığımız zaman Mardin'in (1997b: 182) kategorilendirmesiyle altı'ya ayırabiliriz;

1. Osmanlı Devleti bir monarşidir. Ülkenin siyasal meşruiyet kaynağı padişah ve sülalesidir. Yetkileri kısılsa da otorite, padişah ve ailesine halk şahsi bağlarla bağlıdır (ubudiyet). Bu aynı zamanda siyasal iktidar ile toplum arasında zımni (örtülü-gizli) bir anlaşmanın olduğunu gösterir (Mardin 1991: 113-114). Osmanlı'da Tanzimat'a kadar örgütlü bir muhâlefet yok iken Tanzimat'la birlikte bozulan din ve devlet bütünlüğü kültürel yapıyı bozmuş, Osmanlı toplumunu batının tesirine açık hâle getirmiştir. Siyasal otoritenin toplum üzerindeki rolü değişmiş, bu da ana yapıyı parçalayıcı bir hâle gelmiştir (Eryılmaz, 1993: 19).
2. Osmanlı Devleti bir dinler, kütürler ve yöresel kümelenmeler mozaiğidir.
3. Osmanlı Devlet'inin temel felsefesi, halkın idareye katılması değildir. Ancak seçkinlerle devlet yönetimi sağlanabilir (özellikle yetiştirilen kimselerin yönetimi). İttihat ve Terakki, halk kavramını kullanmasına rağmen fiiliyatta bu geçerli olmamıştır. Osmanlı Devletindeki katı statü düzeni, insanı siyasal bakımdan hükmedenlerle hükmedilenler arasındaki farkın kesin olarak görüldüğü bir kültür yapısına hazırlamaktadır. Buna bağlı olarak Osmanlı toplumu esasında yabancılaşan iki kültürden oluştuğu hayli iyi bilinen bir özelliktir (Mardin, 1997: 125).
4. Osmanlı Devleti'nin başında bulunan padişah, hem kamu düzeninin hem de dinin önderidir. Ulema etkin bir rolle eğitim, yargı ve bir derece idarecilik görevlerini tekelinde tutmakta, devlet dininin giremediği yerlerde ise, tarikatlar devletle halk arasında bir aracı rolünü üstlenmektedirler.
5. Osmanlı Devleti, ekonomik iktisadiyatına hakim olamamış, 19. Yüzyıldan sonra toplumsal yapının bu kesitini yabancılara ve yabancılarla işbirliği içinde olan azınlıklara bırakmıştır. 20.Yüzyılın başlangıcında ise İttihat ve Terakki'nin desteğiyle bir yandan pazarın kendi örgütlenmesiyle birlikte gelişmesine izin verirken, öte yandan kendisine rakip olacak toplumsal örgütlenme ilkeleriyle savaşıyor siyasî gücü mutlak bir merkeziyetçiliği

sahnelediği tipik otoriter denkleme geri dönmüştür. 19. Yüzyılda hâlen tarım toplumu özeliğini koruyan Osmanlı'da, toprak ilişkileri, ekonomik zihniyetin değişimine katkıda bulunacak durumda değildir. Gerek sermaye birikimine izin vermeyen yapı, gerekse kapalı ekonomik dünya, toprağı zihniyet değişiminde rol oynamanın dışına itmiştir. En dikkat çekici gelişme ise, mir'i rejimden şahsi mülkiyeti esas alan yapıya dönüşür. Osmanlı bürokrasisi ve aydınlarının ekonomi düşüncesinin dönüşümüne etki yapan faktörlerin biri de dış borçlardır. 1850'li yıllara kadar en sıkışık zamanlarda dahi borç almayan Osmanlı Maliyesi, 1854'den itibaren ölçsüz ve sınırsız bir borçlanmanın kapısını açarlar. 1881'de Muharrem Kararnamesi ile Düyun-ı Umumiye'nin resmen kurulması ve faaliyete geçmesi kabul edilmiştir (Bostancı, 1996: 11-12). Bu olay Osmanlı'nın ekonomik ve toplumsal üretim olarak dışa bağımlı olmasının en temel göstergesi olarak kabul edilmektedir. Türkler, yüzyıllar boyunca ekonomik ilişkiler açısından sadece tüketici konumda olmuşlardır. Bu sayede üretim ve dağıtımla ilgili en basit bilgi ve ilkelerden mahrum kalmışlardır.

6. Osmanlı Devlet'inde siyasal felsefe "denge" esasına dayanmıştır. Öyle ki denge sadece iç değil dış politikada da vazgeçilmez bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı 19. Yüzyıla girmeden savaştan geçip barış içinde yaşamanın felsefesini oluşturmuştur. Avrupa devletlerinin toprakları, düşman ve fethedilmesi gereken topraklar değil, bir arada yaşanması gereken topluluk ve topluluklar olarak görülmeye başlamıştır. Sürekli güçten düşen Osmanlı Devleti, zor durumda kaldığı zaman dış güçlerden destek almıştır.

Osmanlı toplumunda batılılaşmayla birlikte gelen özenti, toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilen kültürü, Avrupa'nın güçlü ülkesi Fransa'nın hakimiyeti sokmuştur. 18. Yüzyıldan sonra Osmanlı'da İtalyanca'nın yerini yavaş yavaş Fransızca almıştır. Eğitim kurumlarının da desteğiyle Fransızca, Osmanlı toplumunda köklü bir yer edinmiştir. Ülkenin ilk gazetesi olan Takvimi Vekayi'nin ilk sayısından beş gün sonra Fransızca nüshası çıkarılacak kadar Fransızca, Osmanlı düşünsel ve eğitim kurumlarına hakimdir. Osmanlı yönetimi boyunca 500'e yakın Fransızca gazete ve dergi çıkarılmıştır. Tirajları çok fazla olmamalarına rağmen

toplumun elitleri tarafından okunması, toplumu yönlendirme açısından bu gazeteler etkili olmuştur. Diğer taraftan Fransızca gazeteler, sadece Fransızlar veya Osmanlı Devleti tarafından değil, azınlıklar ve yabancı devletler tarafından da çıkarılmıştır. Diğer diller, (Almanca, İngilizce ve İtalyanca) yok denecek kadar azdır. Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanan Mısır, Yunanistan, Romanya gibi, toplumlarda hemen Fransızca birer gazete çıkarmışlardır (Koloğlu, 1998: 78). Aynı zamanda Millî Mücadele'de aktif görev alan kişilerin eğitim ve kültürel yapılanmasına baktığımız zaman bunların çoğunluğunun batı merkezli okul ve batı düşünceleriyle yoğrulmuş kişiler olarak görülür (Çavdar, 1971: 170).

Çavdar, (1971: 192) genel olarak Millî Mücadele öncesi, toplum katmanlarını şöyle gruplandırır; padişah ve kapıkulu (sivil ve asker), dışa bağlı ithalat ve ihracatçılarla banker vb. gibi iş çevreleri, köylü, işçi ile küçük zanaatkar, esnaf ve halk. Çavdar, buradan hareketle birinci grubu, iş yeri iflas etmiş birinin çabaları olarak nitelediği devleti kurtarma operasyonunu zaman zaman değişik mecralarda sürdürenler olduğunu ve bu olguda yer alanların işbirlikçiliğinin doğal bir süreç olduğunu iddia eder. İkinci grup sadece olaya iş olarak bakmaktadır. Bunların olaylara bakış açısı, kimin iktidarda olduğu değil, kazancın nereden geldiğidir. Esnaf ve ayan ise, Yunan işgaliyle sarsılmış ve bunlar Millî Kongreler'de öncü rolü oynamak zorunda kalmışlardır. Halk denilen kesim ise, boynunu büküp yeni bir savaşa karşı olmasına rağmen hükümeti ve aydınına yabancı olup, kadere boyun eğerek elinden geleni yapmaya çalışmıştır.

Millî Mücadele dönemindeki toplumsal yapıyı Selek, (2000: 70-71) ise dörde ayırır. Bunlar; Ağalar ve eşraf, Şeyhler ve din adamları, Aydınlar (Millî Mücadele'nin asıl aydın kadrosunu oluşturan kesim subaylardır. Sivil aydınlar; başta idare amirleri ve diğer memurlar, adliyeciler ve öğretmenler) ve halktır. Halkın büyük çoğunluğu köylü olmak üzere, şehirlerde ve kasabalarda esnaf, zanaatkarlardan oluşmaktadır. Toplumsal yapının Millî Mücadele'ye katılımı grupların ortak bir tavır olarak görülmemiştir. Her kategoride Millî Mücadele'yi destekleyenler olduğu gibi aleyhinde olanlar da olmuştur. Selek'in yaptığı ayırırda padişah ve çevresinin olmaması dikkat çekicidir.

Yirminci yüzyıla girildiğinde Osmanlı nüfusunun başlıca katlarını ele alan Tuncay, (1978: 27-28), Toplumsal tabakalaşmayı alt, üst ve orta katmanlara ayırır. Alt kesim, bir kısım köylüler şehirlere göçerek ticarî ve yarı sınaî tesislerde ameleliğe başlamıştır. Sınıf bilincine ulaşmamış, kalabalık bir işçi tabakası henüz doğmamıştır. Üst kesim, küçük bir saray çevresiyle taşrada bir takım nüfuzlu derebeylerinden meydana gelen geleneksel yukarı sınıftır. Orta sınıf ise batıya göre sahneye geç çıkan, yüksek tabakaya geçiş bulunduğu için, uzun yıllar, siyasal iktidarın sahiplerine karşı duran bağımsız bir aydın grubu gibi olmamıştır. Orta tabaka, sanayi istibdadıyla anlaşmakta güçlük çekmeyen bir çeşit kozmopolit ticaret burjuvazisidir. Fakat bu yaklaşım oldukça sıkıntılıdır. Diğer bölümlerde tartıştığımız gibi Anadolu'da sanayi yoktur. Olan sanayi tesislerinde ortalama işçi sayısı iki küsurdur. Bunların işleyiş tarzı üretime değil tüketime yönelik bir yapılanmadır. Fabrikaların olduğu yerler sadece İstanbul, Zonguldak ve tütün işleyen yerlerle sınırlıdır (Aralov, 1967: 69).

Yukarıdaki üç kategorilendirmede ana sorun, tabakalara nereden ve neden bakıldığı ile ilgilidir. Siyasi ve ekonomik olarak tabakalaşmayı ele almak toplumun genelini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ancak kategorileri kendi mantık silsilesi içerisinde ele alındığında da bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Selek'in ayırımında şeyh ile ağa arasında fark nedir? Şeyh olup aynı zamanda ağa durumunda yüzlerce kişi vardır. Din adamları kategorisi ise oldukça sağlıklıdır. Mehmet Akif örneğinde olduğu gibi baytar, din dersleri veriyor, aynı zamanda şair, vekil, gazetecidir. Olağanüstü durumlarda toplumsal sınıflamaları yapmak oldukça zordur. Aynı zamanda oldukça basittir. Bizden olanlar ve olmayanlar.

Millî Mücadele döneminde toplumsal yapıya baktığımız zaman kategorilendirmede birincisi yönetici sınıf, ağırlıklı olarak asker kökenli ve bazı vekillerin desteğini alan kesimdir. İkincisi sivil örgütlerin idarecileri ve temsilcileridir. Üçüncüsü askerler, dördüncüsü ise halktır; köylü, işçi, ufak üretici, zanaatkârlar, eğitim çalışanları vs. bunları ekonomik olarak kategorilendirmek oldukça zordur. Özellikle Anadolu açısından olağanüstü savaş koşulları, toplumsal farkları azaltmıştır.

1.2.3 Askerî Durum

Millî Mücadele dönemi ordu ve askerî yapılanma, diğer, yapılanmalarda olduğu gibi Osmanlı ordusu (Yasamee, 2000: 71-79) ve Türk Milleti üzerine inşa edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda değişik cephelerde savaşan, bazen yenilen, bazen de hiç umulmadık zamanda zafer kazanan Türk ordusu, savaş bitip Mütareke imzalandığı zaman neredeyse yok olmak üzeredir. Ordu dağılmış birlikler şeklinde, değişik topraklarda haberleşmenin kıt olduğu bir durumdadır. Askerlerî gruplardan, merkezden habersiz savaşa devam edenler olduğu gibi (Kandemir, 1999: 148-150), baş komutanlıktan habersiz işgal kuvvetlerine teslim olanlarda vardır (Selek, 2000: 80).

Savaşın sonunda Osmanlı ordusu, yenilgiler, salgın hastalıklar ve firarlarla tükenmiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın başında 1.710.000 kilometre kare yüz ölçümüne; çeşitli ırk, din ve dillerden oluşan 22 milyondan oluşan bir nüfusa sahiptir. Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı için 2.850.000 kişi silâh altına alınmış ve Osmanlı orduları Çanakkale, Galiçya, Doğu Anadolu, Kafkasya, Suriye, Irak, Gazze ve Yemen cephelerinde çarpışmışlardır (Müderrişoğlu, 1990: 7). Savaşın sonunda asker sayısı azalmış ancak ordunun gücü önemini korumuştur. 1916'da asker sayısı eğitimli ve silâhlı 800.000 kişi iken Ekim sonunda bu sayı 100.000'e düşmüştür. Bunun nedeni yaklaşık 500.000 kişilik bir askerî kütlelin askeriyeden firar etmesidir. Subaylar konusunda ise çok bir değişiklik yoktur. Erlere göre subay sınıfı çoğunlukla yerli yerinde durmaktadır (Zürcher, 2000: 217).

Birinci Dünya Savaşı'ndaki kayıplara baktığımız zaman 325.000 kişi şehit ve 400.000 kişi yaralı olmak üzere toplam 725.000 kişidir. Bazı kaynaklarda ise bu sayı 975.000 kişi olarak verilmektedir. Anadolu nüfusunun da bu dönem 8.5 milyon civarlarında olduğu tahmin edilmektedir. Müderrişoğlu, işgal altındaki halkı da bu nüfusa dahil ederek toplum yapısı tamamen değiştiğini ileri sürer. Toplumda 18-35 yaşları arasındaki erkek gücü önemli ölçüde zayıflamıştır. Toplumun üretici ve tüketici dengesi bozulmuş, toplumun genelini yaşlılar, kadınlar ve çocuklardan oluşmaya başlamıştır (Müderrişoğlu, 1990: 24-25). Diğer taraftan askerî alımlarda Gayr-i Müslim ve İstanbul doğumluların askerlik dışında tutulmaları, askerlik

olgusunu Anadolu insanının sırtına yüklemiştir. Bunlara ilâveten medrese müntesiplerinin de askere alınmaması askerlik yapan kesimin alanını iyice daraltmıştır.

Türk ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinin en büyük nedeni, kötü ikmalle, son derece kıt iâşe durumudur. Osmanlı'nın kıt ve bağımlı ekonomisi, savaş yıllarının üzerine eklediği yükü, iyice kötüleşmiştir. Bunun sonucu olarak savaş zamanı cephelerde savaşan askerlerin tayınları ilk zamanlarda tam olarak verilirken, savaş uzadıkça yavaş yavaş tayınlar küçülmeye, daha sonra ise besin değeri azalmaya başlamıştır. Ölüm artmıştır. Harbin sonlarına doğru asker açığını kapatmak için artık yaşa bakılmadan insanlar kilolarına bakılarak askere alınmaya başlamıştır. Kilosu kırk beş kilo olanlar askere alınmaya başlamıştır. Böylece on beş yaşında çocuklar dahi askere gönderilmişlerdir (Selçuk, 2002: 9).

Osmanlı'da sadece askerler değil, askerlerin savaşta en büyük yardımcıları olan atların da yem miktarı düşürülmüştür. Gücü azalan ve düşen orduyu ayakta tutan tek olgu, manevîyat ve ordunun çekirdeği oluşturan subay grubunun geleceğe olan inancıdır.

Mütareke olup Osmanlı ordusu silâhlarını teslim ettiği zaman ordu birlikleri dağılmış/dağıtılmış, silâhları teslim edilmiş, silâhlarını teslim etmeyenler eşkıyalık yapmak üzere dağlara çıkmıştır. Anadolu'daki dağılmış birlikler içinde en düzgün olanı merkezi Erzurum'da bulunan ve komutanlığını Kâzım Karabekir Paşa'nın yaptığı 15. Kolordu'dur. Bu ordu 660 subay, 10.047 er, 14.380 tüfek, 120 makineli tüfek, 64 top ve 3.769 hayvandan oluşmaktadır. Bu ordu aynı zamanda doğu illerini Ermeni baskın ve zulümlerinden korumak, doğu sınırlarını emniyete almakla görevlidir. Anadolu'da diğer birliklerle beraber Mustafa Kemâl Paşa'nın Samsuna gönderildiği zaman genel ordu mevcudu 30-35 bin kişiden oluşmaktadır. (Müderrişoğlu, 1990: 39). Şapolya, Türk ordusunun miktarını biraz artırarak 50.000 kişiden oluştuğunu belirtir. Fakat ordudan bahsetmek hemen hemen abestir. Çünkü hakikatte böyle bir şey yoktur. Kumandanlara maaş verilmek için kurulmuş muayyen bazı kadrolar ve kıt'a isimleri, öte tarafta askerleri askere gelmekten alıkoymak için bir sürü engel ve propaganda vardır. Aynı zamanda bu vaziyeti düzeltecek bir

çalışmada yoktur (Yazman, 2001: 11). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı ordusunun elinde kalan silâhlar ve ortalığa bıraktığı eşyalar toplanarak “Âli Satış Komisyonu” kurulmuştur. Bunlar satışa çıkarılarak mallardan ve komisyonlardan gelecek gelire bozulan ekonomiye destek olunmaya çalışılmıştır (Olgun, 1991: 82).

İşgal kuvvetleri Anadolu'da 41.500 İngiliz (İstanbul Çanakkale demiryolları güzergahı, Musul Petrol mıntıkası) askerî, 49 bin Fransız askerî (İstanbul, Beyoğlu, Çanakkale Rumeli, Anadolu, Urfa, Maraş ve Antep'te) ve İstanbul, Isparta, Muğla, Söke, Konya, Afyon Akşehir olmak üzere 17.400 İtalyan askerinden oluşmaktadır. Daha sonra bunlara 15 Mayıs 1919'dan sonra 300.000 Yunan askerî gücü katılmıştır.

Millî Mücadele'de düzenli ordu kurulup Anadolu'da askerî yapılanma tamamlanmaya kadar en büyük sorunlardan biri asker kaçakları olmuştur. Asker kaçakları olayının bir çok nedeni vardır. Bunların başında askeriyedeki olumsuz şartlar, askere gitmeye zorlanan kişilerin ailevi durumları, ekonomik sıkıntılar, ülkenin o günkü şartlarının insanlar üzerinde meydana getirdiği etkiler ve en önemlisi ise bireylerin ülkenin geleceğine ilişkin düşünceleridir.

Birinci Dünya Savaşı'nda askerî kaçaklarla ilgili olarak verilen sayılar çeşitlidir. 300 bin ile 500 bin kişi arasında değişik rakamlar verilmektedir. Çeteler ve başı bozuk askerlerin oluşturduğu yapılanma daha önce Anadolu hareketlerinin hepsine birden ad olarak verilen Celali İsyancıları gibi değildir. Balkanlardan bu yana olağanüstü karışık durumlar yaşayan Anadolu'da eşrafla, büyük toprak sahibi kişiler kendi varlıklarını korumak, hem de onları kendi iktidarlarının bir aracı durumuna sokmak için eşkıyalık ve başı bozuklukları destekler bir tavır takınmışlardır (Atay, 1984: 239).

Millî Mücadele, Mustafa Kemâl Paşa'nın Anadolu'ya ayak basmasından evvel başlamış mukavemet arzuları kendini göstermiştir (Yazman, 2001: 13). Enver Paşa Kabinesi istifa ederken Mütareke aleyhinde bulunuyor ve harbe devam etmeye mecbur olunacağından, Boğazlar olmasa bile Anadolu'ya ve bilhassa doğu vilâyetlerine gidilerek müdafaaya devam edileceğini ileri sürmektedir (Cemil, 1992: 13). 1919'da gittikçe daha çok subay Anadolu'ya geçtiğinde ve bir direniş hareketi

ortaya çıkmaya başladığında harekete başkanlık edecek otorite sahibi ve adı lekesez, siyasete bulaşmamış birine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçla önce Ahmet İzzet Paşa'ya baş vurulmuştur. Paşa yurtsever biridir. Fakat İttihat ve Terakki'nin gizli kanadı Karakol'la anlaşamayan Paşa'dan sonra bu örgütlenmeler, Mustafa Kemâl Paşa'ya yanaşmış ve onun önderliğinde toplanmaya başlamışlardır (Zürcher, 2000: 207). İttihat ve Terakki, İstanbul'da Fransızca yayınlanan Stamboul'a göre Osmanlı hükümetinin boyun eğmesinden sonra tüm direnme çabalarında rol almıştır. Ayrıca örgüt meclis seçimlerinde de etken rol oynamıştır (Alemdar, 1980: 135).

Bu olayın bir diğer tarafını Kâzım Karabekir Paşa, (1995: 37-39), anılarında Anadolu'ya geçmeden önce İsmet Bey, Rauf Bey, İzzet Cevat, Şevket Turgut, Fevzi Paşalarla İstanbul'da, Cafer Tayyar Paşa ile Edirne'de görüşerek komutanların Anadolu'ya geçmelerini önerdiğini, Mustafa Kemâl Atatürk'ün ise bu dönem İstanbul'da siyasi pazarlar ve hesaplar içinde olduğunu iddia eder. Atatürk Anadolu'ya ayak bastığı zaman bir çok cemiyet, grup ve siyasi teşekküller, çeşitli çetelerle karşı karşıyadır. Bu cemiyetlerin bir kısmı olağanüstü şartlarda vatanın kurtuluşu için çalışırken bir kısmı ise bir takım sergüzeştlerin elinde bulunmaktadır (Ertürk, 1996: 190).

Savaşın sonunda İttihat ve Terakki kamuoyunu harekete geçirmek için elindeki sosyo-kültürel kaynaklı örgütleri kullanarak inisiyatifi ele almıştır (Zürcher, 1995: 119). İlk Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Yunan ve Ermeni işgali tehlikesi altında olan bölgelerde toplanmış ve toplumsal bilinç ortaya konmaya çalışılmıştır (Zürcher, 2000: 215). Cemiyetler Kuva-yı Millîye'yi meydana getirmiştir. Kutsal bir emel ve amaç ile meydana çıkmış olan Kuva-yı Millîye'cilik, zaman geçtikçe bazı menfaatperest çeteler tarafından kötüye kullanılarak, çapulculuğa dönüştürülmüştür. Bunun üzerine bir an önce düzenli örgütlerin genişletilmesi ve kanun konusu hükümlerin tam olarak uygulanmasını gerekli kılmıştır. Kayıt ve şarta bağlı olmak istemeyen Kuva-yı Millîye taraftarları, bu karar ve girişimlerden doğal olarak memnun gözükmemişlerdir (Arif, 1992: 34; BACA 3018/ 010324).

Kuva-yı Millîye, Millî Mücadele döneminin ilk bir buçuk yılını kapsar. Bu dönem halkın sıkıntılarına çözüm bulmak ve ordu-millet gerginliğine, toplum

tarafından çözüm üretilmeye çalışılan bir dönemdir (Aralov, 1967: 69). Kuva-yı Millîye, Millî Mücadele’de toplumun örgütlenmesine ve askerî yapılanmaya hazırlık yapmasını sağlamıştır. Propaganda hareketlerinde ve işgal kuvvetlerini rahatsızedici faaliyetlerde bulunan Kuva-yı Millîye, Millî Mücadele’de önemli görevler üstlenmiştir. Bu önemli görevleri üstlenen Kuva-yı Millîye’nin askerî bünyesini oluşturan kişileri gruplandırdığımız zaman karşımıza değişik gruplar çıkar. Bunların başında dağda gezen eşkıya ve zeybekler gelir. Asker kaçakları ve adaletten kaçan suçlular ise bir diğer insan kaynağıdır. Macera peşinde koşan insanlar ve mükellef olarak cemiyetler tarafından askere alınanlar bir diğer kaynağı oluşturan insanlardır. Bunlarla birlikte asıl kaynak, vatan millet sevdalı kişilerin katılımıdır. Bu kişiler değişik sayılarda karışık bir biçimde Kuva-yı Millîye’yi oluşturmuşlardır (Selek, 2000: 120-125). Müderrisoğlu, (1990: 178-179) bunlara ilâve olarak şu grupları ekler; herhangi bir suç işleyerek adaletten kaçanlar, soyguna, vurguna hevesli maceracılar, İç isyan olaylarına katılıp, bağışlanmak için Kuva-yı Millîye’ye sığınanlar, yakınlarının düşman zulmünden zarar görmesi üzerine intikam almak amacıyla silâha sarılanlar ve düşman işgalinden kaçarak Kuva-yı Millîye’ye katılan yersiz yurtsuzlardır. Kuva-yı Millîye birliklerinin komutanları da bir ayrıma tabi tutulursa şunlar görülecektir. Efeler, eşkıya reisleri, komiteciler, sivil komutanlar ve subaylardır (Müderrisoğlu, 1990: 180-181). Örgütlenmenin tam olarak sağlanamadığı bölgelerde millet içinde güvenilir kişilere kendini ve halkı korumak için silâh dağıtımı yapılmıştır (Selek, 2000: 76) bazen bu silâhlar görülen lüzum üzerine toplanmış veya olduğu gibi bırakılmıştır.

Kuva-yı Milliye’ciler zaman zaman halka zulüm ve baskı yapmış, halkın nefretini toplamıştır. Halkı soymuş, korkutmuş, sorgusuz sualsiz idam etmiş ve terör estirmişlerdir (Selek, 2000: 129). İç isyanların çıkması ve halkı isyan teşvik eden şartlardan biri de Kuvayı Millîye dönemi bazı komutan ve idarecilerin halka işkence yapması ve sorgusuz sualsiz adam asmalarıdır. Örneğin Bolu Komutanı Arif Bey, atımı yaralattı diye makineli tüfek erlerinden birini öldürmüş, kardeşi de komutanı öldürmüştür. Diğer taraftan Kasap Osman, Koya-İlgin İsyanı’nda (komutan olup daha sonra Bolu Kalem Reisi Osman Bey) 39. ve 40. idam sehpalarında adam olmadığını görünce oradan odun taşıyan eşeğiyle geçmekte olan yaşlı adam ve

oğlunu emredip astırmıştır (Özkök,1971: 289-297). Çerkes Ethem'in adamları daha da ileri gidip, devlet erkanını asmakla tehdit etmiş, Demirci Mehmet Efe, Denizli'de yüzlerce masumu katlettirmiştir. Bunların içinde bölge komutanları ve şehrin ileri gelen hoca ve temsilcileri de bulunmaktadır (Apak, 1990: 202-210). Mestan Efe daha da ileri giderek aleyhte faaliyette bulunmuş, Yunanlılarla da iş birliği yapmış, Parti Pehlivan ise halka kan kusturmuştur (Selçuk, 2002: 63-65-83-84).

Millî Mücadele döneminde en çok eleştiriye tabi tutulan kesim Kuva-yı Millîye, bu kesimde de Ethem'in (Ethem, 1993: 24) kuvvetlerini oluşturan Kuvva-i Seyyare Birlikleri'dir. Ancak Ethem'in bu birlikleri kendine ait bir birlik değildir. Bu birlikler daha önce yetiştirilmiş ve olağanüstü durumlarda kullanılmak üzere bir taraflara gönderilmiş olan kişiler ve onlara ait silâhların kullanılmasından oluşmuştur. Genç bir Çerkes'in kendi inisiyatifıyla bu gücü kullanması ve yönlendirmesi imkânsızdır. Olayın işinde Teşkilât-ı Mahsusa vardır. Burada Kuşçubaşı Eşref ve ekibinin izleri açıkça görülmektedir. Birde bunlara Enver Paşa'nın askerleri katılmıştır. Demirci Kaymakamı İbrahim'in hatıratında belirttiği gibi, Ethem'in yanında Enver Paşa'nın adamları vardır. Bu adamlar Ethem bazı adamlarıyla Yunanlılara sığınırken, millî harekete katılmışlardır (Akıncı, 1978: 28). Bir diğer eleştiri tarafı ise Kuva-yı Millî'ye'nin İttihatçı yanının ağır basması nedeniyle (Tahir, 1999: 19) bazı bölgeler ittihatçı karşıtı davranışından dolayı Millî Mücadeleye karşı tavır almışlardır. Diğer taraftan dış basında da Kuva-yı Millîye hareketi, İttihatçı bir örgütlenme olarak görülmüştür (Zürcher, 1995: 130-134).

Kuva-yı Millîye'nin mevcudu hakkında sosyal hareketlilik nedeniyle değişik rakamlar verilmektedir. Bunun nedeni, Kuva-yı Millîye'ye katılanların istediklerinde bu kuvvetlerden ayrılmalarıdır. Sorgusuz sualsiz istedikleri zaman oluşturulan birliklerden ayrılanlar olduğu gibi, bir başarı kazanınca artık iş bitti diyerek köylerine dönenler de olmuştur. Başlangıçta Kuva-yı Millîye birlikleri, Batı Anadolu'da yaklaşık 15.000 kişilik kuvvetiyle askerlerden fazla bir kuvvete sahiptirler (Selek, 2000: 129).

Kuva-yı Millî'ye hareketini askerî kanadı Çerkes Ethem'le birlikte ortadan kalkmış, bunların yerine düzenli birlikler tesis edilmesi gerekmiştir. Fakat eldeki

birliklerden yeni bir ordu kurulması oldukça zordur. Orduyu istenilen şekilde sokmak için iki şey lâzımdır. Birincisi ordunun idari mekanizmasının subayların ve eratın tamamlanması, ikincisi ise gerekli silâh ve mühimmatın bulunmasıdır.

Subay kadrosu, İstanbul'dan kaçanlar, Anadolu'da terhis olup, tekrar silâh altına alınanlar ve Ankara'da açılan talimgahta yetiştirilenlerle mümkün mertebe tamamlanmıştır. İhanet, ilgisizlik, şerefsizlik, ahlâksızlık, dönemin belirgin vasıfları olmasına rağmen her gün çok sayıda subay, asker ve üniversite öğrencisi başkentten Ankara'ya geçmektedir. Tüm hizmetlerde karmaşa, müttefiklerarası husumet, polislerin emirlerine ve her türlü yola rağmen Anadolu'ya insan akışı durmamıştır. Anadolu'nun silâh ihtiyacı İstanbul ve Anadolu'daki silâh depolarının boşaltılması ile gerçekleşmiştir. Ancak bu silâhlar yeterli değildir. Diğer silâh ihtiyacı Kâzım Karabekir Paşa'nın Ermenileri yenmesi üzerine buradan toplanan silâhlarla tamamlamıştır. Bir diğer silâh temini ise, eldeki kıt imkânlarla oluşturulan imalâthanelerde üretilen silâhlardır (Selek, 2000: 114-115). Rusya'dan da değişik zamanlarda silâh yardımı alınmıştır.

Kurulan düzenli ordunun silâh ve diğer masraflarının karşılanması için bütün millet elinden geleni yapmıştır. O zaman'a kadar tek merkez İstanbul'dur. Silâh depoları da oradadır. Bu silâhların Anadolu'ya taşınması gerekmektedir. Bu sebeple İstanbul'dan çeşitli zamanlarda askerî malzeme depoları boşaltılarak Anadolu'ya taşınmıştır. İstanbul'dan muhtelif tarihlerde kaçırılan silâhlar; 560000 mekanizma; 2000 sandık cephane; 320 makineli tüfek; 1500 tüfek; 1 batarya top; 10000 takım elbise; 100000 nal ve mız; 15000 matara; 1000 muhtelif malzemedir (Arif, 1992: 71).

Bunlarla birlikte Millî Mücadele'de ana unsur olan ordunun iâşesi ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ordunun temel gereksinimleri olan kılık kıyafeti Anadolu'da üretecek müesseseler yoktur. Bunların temini için İtalya'ya askerî heyetler gönderilmiş, oradan istenilen sonuç alınamayınca Almanya'dan gerekli tedarikler karşılanmaya çalışılmıştır.

Yunanlılar'a İnönü'de, İstanbul'dan gizlice getirilen silâhlarla cevap

verilmiştir. Düzenli ve eğitimli birliklerle çarpıştıklarını anlayan Yunan birlikleri geri çekilmişlerdir. Diğer taraftan kömürsüz ve odunsuz tek hatlı bir tren ile 100.000 kişilik bir ordunun cephane ve gıda maddelerinin düzenli olarak gönderilmesini sağlanmaya çalışılmıştır. Rum istasyon memurlarının olumsuz davranışlarına rağmen demiryolları çalışanları, ellerinden geleni yapmışlardır. Erzak nakliyatı tren hattı olan yerlerde, trenle temin edilmektedir. Et ihtiyacı canlı hayvan olarak gönderilmekte ve mahallinde günlük olarak kesilerek ihtiyaç karşılanmaktadır. Soğutma sistemleri olmadığından tuzlama ve kavurma olarak depolama işleri yapılmaktadır. Birlikler iase için odun arpa ve saman depo ederek ayrıca geçici olarak köy fırınlarından istifade ile ekmek yapılmaktadır (Türkman, 1998: 206).

İstiklâl Harbi cephe ve cephe gerisiyle birlikte tam bir topyekün savaş mahiyetindedir. Savaşı asker ile komutanlar, yediden yetmiş cephe gerisindeki kadın-erkek, çocuk-ihtiyar bir yumruk, âdeta bir ordu olarak vermişlerdir. Halkın cepheye katkısı, sadece asker vermekle bitmemiş, vatan müdafaasına can başına ek olarak, mal ve emek başı da vermiştir (Arabacı, 1991: 13). Özellikle Tekalif-i Millîye Kanunları bunun en önemli kanıtıdır.

Millî Mücadele dönemi Türk ordusunun savaştığı ordu Yunan ordusudur. Diğer İtilâf Devletleriyle (ufak tefek çatışmalar hariç) bizzat savaşılmamıştır. Fakat İtilâf Devletleri ellerinden gelen yardımı Yunanlılardan esirgememişlerdir. Yunanlılara toplumsal destek ve dış dünyadan yardım ve bilgi toplama dahil her türlü kolaylığı göstermişlerdir.

Yunanistan'ın 1922'nin Ağustos ayında kötü bir sonuçla biten Anadolu macerasının başlangıcını 24 Ocak 1915 yılında Sir Edward Grey'in İngiliz Hükümeti adına, Yunanistan'ın İtilâf Devletlerinin yanında savaşa katılması durumunda, Yunanistan'a Batı Anadolu kıyıları verileceğini teklif etmesiyle başlar (Pallis, 1997: 24) . Vaat edilen topraklar Yunanlılar için eski Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihyası anlamına gelmektedir. Kökenlerini Helen ve Bizans'a gönderme yapan Yunanlılar, aynı zamanda İstanbul'u içine alan büyük bir hayalin peşindedirler. Ancak bu heves diğer büyük devletlerin çıkarlarıyla çarpışmaktadır. Rusların Boğazlar meselesi, İtalyanların nüfus fazlasını yerleştirecek yer problemi,

Fransızların Venizelos ve İngilizlere olan kızgınlığı ve kamuoyundan gelen baskılar Yunanlıların Anadolu'da bir çıkmaza sürüklenmelerine neden olmuştur. Türkler karşısında parçalı bir durum sergileyen batı dünyası, kendi çıkarlarına göre Millî Mücadele'ye destek olmuş veya baskı yapmıştır (Pallis, 1997: 69-80).

Müttefiklerce desteklenen Yunan ordusunun maddî ve manevî vaziyeti mükemmeldir. İtilaf orduları Büyük Harpte fazla yoruldukları halde Yunan Ordusu harp yapmamış ve yorulmamıştır. Üstelik, büyük devletlere karşı üstlendiği vazifeyi istenilen neticeye erdirecek kuvvete sahiptir (Yazman, 2001: 100). Buna karşılık Türk Ordusu çok yıpranmış elinde neredeyse hiçbir güç kalmamıştır. Ordunun en iyi nakliye araçlarının büyük kısmını kağnılar teşkil etmektedir. Büyük harpten kalmış kamyonlardan ele geçirilebilenlerin tamiri, yeni motorlu nakil vasıtaları tedariki ve yağ temini başlangıçta zor olmuş ancak bu araçlar Büyük Taarruzu yetiştirilebilmişlerdir (Yazman, 2001: 150).

Kurtuluş Savaşı'nda Yunan ve Türk ordusunu psikolojik olarak karşılaştıran Karaosmanoğlu, (1981: 80) Yunan Ordusu'nun Pire bankacıları veya Kordon Boyu meyhanecilerinden oluştuğunu, bunların şevk ve heyecan taşımadıklarını, ele geçirilen Yunan askerlerinin ceplerinde bulunan bir takım propaganda broşürlerinde Yunan Hükümetinin askerlerine Eskişehir'e girer girmez sulh olacağını bildiren yazılar bulunduğunu ve askerlerin artık yorularak isteksizce hareket ettiklerini gösterdiğini belirtir. Yunan askerinin aksine Türk askerî kendini her vakitten ziyade zinde ve gürbüz hissetmektedir. Yaralıları dahi bir an önce iyileşip cepheye dönmek ihtiyacı içinde kıvrınmakta ve şehit olmaya can atmaktadır. Yunan askerleri propaganda sayesinde ayakta durur iken, Türk askerî inancı sayesinde ayakta durmaktadır.

Millî Mücadele döneminde İnönü Muharebeleri'ne kadar Kuva-yı Millîye, Yunan ilerleyişini durdurmak istemiş, ancak bu konuda ciddi sonuçlar elde edilememiştir. Kuva-yı Millîye'nin dağınık ve düzensiz vur-kaç hareketlerinin düzenli Yunan birliklerini, Anadolu'dan çıkarması oldukça zordur. Düzenli birlikler kurulunca Kuva-yı Millîye'nin askerî kanadı bundan hoşlanmamış ve Ankara ile aralarında oluşan iktidar mücadelesini kaybetmesi kaçınılmaz olarak kendini

göstermiştir. İnönü Muharebeleri düzenli birliklerin bir anlamda Yunan ileri harekâtı durdurma savaşıdır. İkisinde de iyi sonuçlar alınmıştır. Türk ordusu Birinci ve İkinci İnönü Meydan Muharebeleri'nde gösterdiği kuvvetli savunmayı, seferberlik ilan eden Yunan karşısında Eskişehir ve Kütahya Savaşlarında gösteremeyerek Eskişehir elden çıkmış, top sesleri Polatlı'dan duyulur olmuştur. Eskişehir-Kütahya Savaşları'nda Türk ordusu, I. ve II. İnönü Muharebeleri'nde verilen kayıplardan daha fazla kayıp vermiştir. İnönü Savaşlarında 1588 şehit ve 2653 yaralıya karşılık, Eskişehir-Kütahya Savaşları'nda 1522 şehit olarak da 4714 kişi yaralı olmak üzere toplam 6236 kayıp verilmiştir (Müderrişoğlu, 1990: 363).

Ancak asıl savaş karşılıklı seferberliğin yapıldığı Sakarya'dır. 22 gün 22 gece süren savaş, Anadolu'nun kaderini değiştirmiştir. Yunan kuvvetleri, artık savunmaya geçmiştir. Sakarya savaşı Anadolu'nun o zamana kadar gördüğü en dehşetli savaşlardan biri olmuştur.

Millî Mücadele dönemi hava kuvvetlerinin uçak sayısına baktığımız zaman içler acısı bir durum ortaya çıkar. Başlangıçta üç uçağa sahip olan Millî Mücadele ekibi, Birinci İnönü Muharebesi'nde iki uçak kullanabilmiştir. Daha sonraki İnönü çarpışmasında ise, uçak sayısı bire düşmüştür. Sakarya Savaşı'nda ise bir vatandaşın İtalya'dan aldığı bir uçak, yanlışlıkla Türk tarafına inen bir diğer uçağın katılımı ile ikinci bir uçak ve Konya'dan getirilen malzemelerle tamir edilen bir diğer uçakla, uçak sayısı üçe çıkmıştır. Bu uçaklardan biri havada ateş alarak yanmış, uçak sayısı yine ikiye inmiştir. Sakarya'da Yunanlıların, 50 adet uçağı vardır. Kurtuluş savaşı boyunca da altı havacımız şehit olmuştur (Müderrişoğlu, 1990: 295). Halide Edip ise Yunan hava gücünü Sakaryada 21 uçak, Türk tarafını ise bir uçak olarak zikretmektedir (Adıvar, 1987: 191).

Sakarya'dan düşmanın denize dökülmesine kadar geçen bir yıllık dönem, büyük hazırlık dönemidir. Meclis açıldığında 40-50 bin olan asker sayıca artmış, Sakarya'da 100.000, Büyük Taarruz'da ise 380.000 kişiye ulaşmıştır. Bütün Türk silâhlı kuvvetlerinin mevcudu ise 580.000 kişiye yükselmiştir. Meclisin açılışından sonra asker mevcudu 14 katı artmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda elde kalan elli bin kişilik ordu, halkın desteği ve kurtuluşa olan inançla 580.000 kişiye

ulaşmıştır. Askerî harekât, Türk ordusunun 9 Eylül'de İzmir'e girişi, Yunan birliklerinin Anadolu'yu terk edişiyile bitmemiş Lozan Antlaşması'nın sonuna, İtilâf Devletlerinin bütün askerlerini Anadolu'yu terk edişine kadar sürmüştür. Bunu daha ileriye götürerek Hatay'ın kurtuluşunu Kurtuluş Savaşı'nın içine katabiliriz.

Ordu Millî Mücadele'de diğer olgularda olduğu gibi çeşitli gruplara ayrılmıştır. Yerasimos, (1989: 28-29) orduyu, Millî Mücadele dönemi açısından üç grupta toplar. Birinci grupta, Enver Paşa ve İttihat ve Terakki'nin ardı ardına giriştiği temizlik harekâtına rağmen ayakta kalmayı başarabilmiş, Osmanlı bürokrasisine bağlı eski kuşak paşalardır. Bunlar İstanbul Hükümeti'ne bağlı olmakla birlikte, padişahla milliyetçilerin çatışmasında tarafsız kalmışlar daha sonra Ankara Hükümeti'ni tutmuşlardır. İkinci grup daha çok Enver Paşa'ya bağlı subaylardır. Enver Paşa'nın yurt dışına çıkışı, İttihat ve Terakki'nin kendisi feshederek resmî olarak siyaset sahnesinden çekilişi bu grubu ister istemez ortada bulunmamalarını gerektirmiştir. Anadolu'daki olumsuz şartları bilen Millî Mücadele ekibi, eleştirilerden kurtulmak için İttihatçı subaylarla ilişkileri olmadıkları veya hareketin İttihatçılıkla bağlantısı olmadığını ileri süren açıklamalar yapmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenden dolayı İttihatçı subaylar Millî Mücadele hareketinin sıra başında değil, ikinci plânlarında bulunmak zorunda kalmışlardır. Üçüncü grupta o zamana kadar faal olarak siyaset yapmayan, olayların zoruyla bu duruma itilmiş olan genç subaylar yer alır. Bunlar milliyetçi cephenin nüvesini oluştururlar. Bunlar arasında askerî rütbe olarak en yüksek isim, Mustafa Kemâl'dir.

Ancak burada Yerasimos'a birkaç eleştiri getirmek gerekir. Bunların başında bu grupların hepsinin ortak noktası zor durumda olan vatanın kurtulmasıdır. Bu konuda hainlikle suçlanacak durumda olanlar hariç, herkes bir anlamda milliyetçi durumdadır. Milliyetçilik anlayışı, inkılâplardan sonra oluşan milliyetçilik anlayışı değil, zorunlu birlikteliğinin toplumsal anlamda zorlamasıyla oluşan bir duygudan kaynaklanmaktadır. Batıcı/batılı anlayış içinde olan subayların durumu ise çok karmaşıktır. Ama genellikle bu kesim milliyetçi cephe içinde gözükmekte, sıranın kendilerine gelmesini beklemektedirler. Diğer taraftan Mustafa Kemâl'in gizli örgütlerle ilişkisi ve özellikle İttihat ve Terakki'yle olan ilişkisi, öğrencilik

zamanından başlayıp Millî Mücadele'ye kadar devam etmiştir (Zürcher, 1995: 81-109). Hatta Suriye'den Selanik'e gizli bir şekilde gitmesini gerektirecek kadar gizli cemiyetlerle iç içedir (Atay, 1984: 45). Buna ilâveten hareket ordusu içinde bulunan bütün subaylar, Millî Mücadele'de aktif üyeler olarak gözükmektedir. Askerî olarak ilginç özellikler taşıyan Hareket Ordusu, Selanik kökenli olarak Osmanlı'nın batıya açılan penceresi durumundadır.

Selek'te, subayların büyük çoğunluğunun Millî Mücadele taraftarı olmasının altında, İttihatçı veya İttihatçı sempatisini olup hemen hepsinin Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgisinin utancını duyduklarını, şereflerini ve vatanların kurtarmak için büyük bir rahatlıkla tekrar savaşa girdiklerini belirtir (Selek, 2000: 116). Böylece Millî Mücadele'de ordunun insan kaybı, kazanılan zafer ve mevcuduna göre oldukça hafif olmuştur. Toplam 9.167 şehit ve 31.173 yaralı verilmiştir. Türkiye'de o dönem çeşitli adi ve bulaşıcı hastalıklardan ölenlerle bu sayılar kıyaslanırsa, bunlar muharebelerde ölenlerin iki katıdır. Millî Mücadele'de en çok şehit veren bölge İç Anadolu Bölgesi, burada ise Konya'dır (Selek, 2000: 116-119).

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra orduları terhis edilmiş veya yerleri değiştirilmiş genç ve yaşlı komutanların İstanbul'da toplandığı, genç subayların Anadolu'ya geçmek için yanıp tutuştuğu bir zamanda (Şapolya, 1944: 2003) Anadolu'da ordu kurmak neredeyse imkânsızdır. Mustafa Kemâl Paşa, önderliğini ve ortaya atıldığı hareketin meşruluğu için yerel topluluklardan gelen temsilciler yoluyla bir milletçe kurtuluş savaşının örgütlenmesini yapmıştır (Kongar, 1997: 90). Kurtuluş Savaşı temelde askerî bir eylemdir. Fakat Mustafa Kemâl Paşa, Osmanlı Devleti'nin siyasal yapısını değiştirmek istediğinden bu askerî eylemi, yerel toplumları örgütlemeye kullanmıştır. Yerel toplumların önderlerinden gerekli siyasal ve mali yardım alınmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, bu yardım ve yerel destek için kullanılan araçlardır (Kongar, 1997: 149).

Yıllardır savaşan birlikleri tekrar savaş düzenine getirmek oldukça zordur. Çünkü 21 Temmuz 1330'da ilan edilen seferberlik 8 Haziran 1336 tarihli Kararnâmelerde hâlâ devam ettiği beyan edilmektedir (BACA: 030.181.1/01.02.05). Cephelere malzeme göndermekte çekilen sıkıntılar ileri düzeydedir. Bir taraftan silâh

altına alınan askerleri cepheye gönderecek para bulmakta zorlanılmıştır. Toplanan askerler barındırılmamakta, giyindirilememekte ve en temel ihtiyaçları bile karşılanamamaktadır. Cepheye giden askerlerin çoğu cepheye giderken hastalanmakta, içlerinde ölenler bile olmaktadır. Toplanan askerlerin yarısı hastahanelere dökülmektedir. Sadece Konya'daki On İkinci Kolordu hastahanelerinde yatanların %80'i zatürre hastalığındandır. Genelkurmay raporlarına göre hastahaneye yatırılan asker sayısı, 1921 yılında 151.783, 1922 yılında ise 274.988 kişidir. Bu dönem Tifo, tifüs, dizanteri, zatürre, yılcık gibi hastalıklardan binlerce kişi ölmüştür. Kısaca cephe gerilenlerinde ölen asker sayısı cephede ölenlerden çok fazladır (Selek, 2000: 416).

Ne yiyecek maddeleri, ne para ve ne de malzeme itibariyle iyi bir vaziyette olamayan Anadolu, bütün varını yoğunu ortaya koyarak düzenli bir orduyu ortaya çıkarmış. O dönem Anakara'ya gelen nadir sefir ve ateşemiliterlerinden olan Ruslar dahi, bu ordunun bir geçit töreninde buldukları vakit *“bunun o zaman düzenli olmayan Sovyet kıta'larıyla değil, Çar zamanının eski düzenli ordusuyla”* karşılaştırmanın mümkün olabileceğini söylemişlerdir. Millî Mücadele'nin bütün kötü şartlarına rağmen başarılı olmanın ilk sırrı, Kuva-yı Millîye ruhudur. O şevk ve heyecanla bir kış içinde ve tam manâsıyla yokluk içerisinde ordu kurulmuştur (Yazman, 2001: 164). Kurulan orduda görevlerini yerine getirmiş Anadolu'nun kurtuluşunu sağlamıştır.

1.2.4 Millî Mücadele'de Siyasî Yapı

19. Yüzyılda Fransız İhtilâliyle Avrupa'da başlayan modern milliyetçilik hareketleri, ister istemez Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Milliyetçi hareketlerin kendi millet devletlerini kurması kaçınılmazdır. Osmanlı, milliyetçilikten ilk darbesini Avrupa kıtasındaki topraklarını kaybederek almıştır. Bu süreci diğer Balkan ülkelerinin kendi millet devletlerini kurması takip etmiştir. Sonunda ise daha önce hükümdarlık ettiği devletlere yenilerek neredeyse Avrupa ile olan bütün toprak bağı koparmıştır. Toprak kaybetmek bunlarla bitmemiş Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde hükümdarlığı altında bulunan diğer Müslüman topluluklara da hükmetme yetkisi de elinde alınarak son kalesi olan Anadolu'da, Mütareke'yle birlikte yer yer

işgal edilmiştir.

Çokuluslu Osmanlı Devlet'inin devam etmesi, belirli koşullara bağlıdır. Ya her milletin devleti olacak onları tek bir ideolojide birleştirmek gerekecek veya şiddete dayalı bir yönetim anlayışıyla (Meriç, 1981: 26-34) sistem devam edecektir. Dinsel ve etnik farklılıklar kendini o kadar çok hissettirmiştir ki (Buğra, 1997: 25) Osmanlılık, Osmanlı'nın kendi dindaşları tarafından dahi reddedilmeye başlamıştır. Son yüzyıllarında askerî sistemin çözülmesiyle (Alkan, 1992: 32) şiddete başvuracak gücü de kalmamış, Askerî birliği olsa da siyaset olarak ekonomik nedenlerden dolayı şiddete başvuramamıştır.

Ekonomik olarak Osmanlı Devleti az gelişmişlik sürecinin önemli bir sonucu olarak, siyasal düzeyde bağımlı bir ülkedir. Mevcut Osmanlı devletinin egemenliği bir yarı sömürge statusündedir. Osmanlı Devleti, gümrük vergilerini ayarlayabilmek, yabancıları ve Avrupa devletlerinin himayesine girmiş olan yerli Gayri-Müslimleri vergilendirmek ve yargılamak haklarını yitirmiştir. Mali kaynaklarının önemli bir bölümü, bir yabancı yarı-siyasi kuruluş olan Duyun-ı Umumiye'nin denetimine girmiştir (Tezel, 1994: 89).

İttihat ve Terakki, Meşrutiyet'in ilanıyla herkese özgürlük vaat ederken, parti aynı zamanda oturduğu evin altında maden arama izni vermiştir. Madenciler derinlere indikçe evin temelleri çatırdamaya başlamıştır. Bunun neticesi olarak sıkı bir yönetim ve şiddete başvuran İttihat ve Terakki, toplumsal şartların zorlamasıyla birlikte Anadolu ve diğer İslâm ülkelerine yönelmek zorunda kalmıştır.

Geç kalınmış bir hareket olmakla birlikte her tarafa gönderilen Teşkilat-ı Mahsusa ajanları özellikle din faktörünü kullanarak Osmanlı'nın son kalan kısmını ayakta tutmak istemişlerdir. Ancak Cemal Paşa'nın Suriye'deki ayrılıkçı Araplara karşı gösterdiği şiddet ve Arapları Türkleştirme harekâtı (Ayaşlı, 2002: 79-84) ister istemez Arap aydınların da tepkisini çekmiştir. Ayrılık otları Araplar arasında yayılmış, ihanet çemberleri ideolojik bir hal alarak birbirini takip eder hâle gelmiştir (Dawn, 1998: 79-95). Osmanlı'nın son döneminde Yemen'de ve Arabistan çöllerinde ayrılıkçı Araplarla savaş yapmak zorunda kalması, Arap aşiretlerin isyan içerisinde

olması, Yahudilerin silâhlanarak İngilizlerle işbirliği yapması, Osmanlı ordusunun Kanal Harekâtında yenilmesi, Ortadoğu'nun İngilizler adına elden çıkmasını sağlamıştır (Stoddard, 1993: 17). Her ne kadar Kut'ül Âmare'de bir zafer kazanılsa da bu zaferin getirileri kullanılamamış, istenilen başarı elde edilememiştir.

Balkan Harbleri'nden bu tarafa, milliyetçilerin ortaya koydukları öz Türk unsurundan başka himaye edilecek Müslüman kalmaması artık bir İslâmlaşma hareketinin yapacağı iş bırakmamıştır. Müslüman Arapların ayrılmasıyla birlikte elde kalan ve yer yer işgal edilen Anadolu'da tek bir düşünceye ve siyasal yapılanmaya izin verecek sosyal yapının kaldığı düşüncesi hakim olmuştur. O da milliyetçilik ve onun açılımlarıdır. Türk topraklarını ve onun üstündeki Türk ekseriyetini batı medeniyetinin imha kararından ancak milliyetçi bir irade kurtarabilirdi (Safa, 1999: 80). Anadolu'da zaten korunacak ve kurtarılacak etnik yapısı farklı millette kalmamıştır.

Bunun sonucunda gelinen nokta, halka doğru yaklaşımlarla toplumu oluşturan diğer etmenlerin desteği ve gücüyle bağımsızlık savaşını kazanmaktır. 27 Aralık 1919 yılında Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşları, Ankara'ya geldikten hemen sonra 10 Ocak 1920'de çıkardıkları gazetenin çıkış yazısında belirtildiği gibi; *“Bütün Anadolu ile onu alakadar iden muhbidlerin ahvali ve hâdisatını ihtiva idecek olan gazetemize bu ismi tesadüf olarak vermedik. Gazetenin ismi aynı zamanda takip edeceği tarik-ı mücahedenin denev'idir. Şu halde diyebiliriz ki, “Hakimiyeti Millîye”nin mesleği, milletin müdafaa hakimiyeti olacaktır.* Buradan hareketle Anadolu'da oluşturulacak siyasal mekanizma kendisini önceden belirtmiştir.

Her ne kadar milliyetçilik duyguları gelişse de, Türkler de kendi içlerinde bölünmüşlerdir. İkinci Meşrutiyet, toplumsal zihinde dönüşümlere yol açmış, parti çekişmeleri iflah olmaz şekilde insanların beynine kazınmıştır. Savaş sonucunda, iktidarın mensubu olan İttihatçılar yurtdışına kaçmışlar, parti gelecek kötü durumu sezerek kendini feshederek yeni bir oluşuma geçmiş, İttihatçıların temel desteği olan askerler ise tasfiye edilmişlerdir. Ülkedeki mevcut düşünce akımlarından garpçılık sadece dahili bir ıslahat hareketinden ibaret olduğu için henüz siyasi cephesi güçlü değildir. Garpçıların bir kısmı Türkçülere bir kısmı İslâmcılara ittifak ederek ikiye

ayrılmışlardır. İslâmcılık ise, teoriden çıkıp Hilafet Ordusu halinde Anadolu'nun üstüne yürümekte, milliyetçilik fikri de Anadolu'da Kuva-yı Millîye harekâtı halinde ona cevap vermeye başlamaktadır (Safa, 1999: 84). Hilafet ordusu ve İslamcılık olgusunun bir arada algılanması İslam'dan değil, İstanbul'un (ordunun) dini kullanmasından kaynaklanmaktadır. Aynı din, Mehmet Akif ve arkadaşları tarafından, Ankara Hükümeti'ni desteklemek için kullanılmıştır.

Genel olarak baktığımız zaman, Ateşkes antlaşmasında ve İttihatçı liderlerin Mütareke Dönemi'nde düşünce kısıtlığında olmalarından dolayı, İttihatçı düşüncelerin aksiyona geçmesi zordur. Diğer taraftan toplumda buna hazır değildir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Aydemir, (1999: 102-104) askerî eğitimci olarak eğitim verdiği askerlere, din ve millet ile ilgili sorduğu sorulara, oldukça ilginç cevaplar alır. Bu cevaplar aynı zamanda Osmanlı toplumunda din ve millet kavramları üzerine iler sürülen hipotezleri tamamen kökünden değiştirecek niteliktedir.

İttihatçılardan sonra iktidara gelen HİF, hem hükümet yönetimi, hem İttihatçılar, hem Anadolu'da başlayan Kuva-yı Millîye'ciler hem de 19 Mart 1920'den sonra İstanbul'u işgal eden Müttefiklerle uğraşmak zorunda kalacaktır. Sevr'den sonra İstanbul'un işgali ve meclisin basılarak milletvekillerinin ve ileri gelen bazı aydınların Malta'ya sürülmesi padişahın gücünü zayıflatmıştır. Diğer taraftan 1920 yılı Anadolu için kritik bir yıl olmuştur. Kuva-yı Millîye, Yunan, Ermeni ve Fransız güçlerine karşı savaş vermektedir. Bunlara ilâveten iç isyanlar ve halife ordusu adıyla isim yapmış Kuva-yı İnzibatiye ile de karşı karşıya gelinmiştir. Ankara cephe gerisini sağlama almak için devrim yapan Bolşeviklerle antlaşma yaparak Orta Asya Türklerinden toplanan para yardımı ve silâh yardımı alma gayretindedir (Ahmad, 1999: 66).

Millî Mücadele ekibi Ankara'ya gelmeden önce millet tarafından oluşturulan kongre ve toplantılar bir anlamda hareketin siyasal yapısını hazırlamıştır. Kongreler bölgesel örgütlenmeler olarak Atatürk'ün Samsun'a çıkmasından önce faaliyete geçmişlerdir. Silâhlı direnişin örgütleyicisi, kararları ve amaçlar arasında belirleyici bir birlik ruhu taşımalarına rağmen örgütlerin aralarında başlangıçta birlik ve bağlantı yoktur. Ulusal ölçüde bir görüş ve güç birliği plânları yoktur. İçlerinde

çeşitli ve karışık ideolojik eğilimler bulunmaktadır. Kimisi şeriate dönüleceğini, kimi halifeyi ve sultanı kurtarma amaçlı vuruşulacağı, kimisi bölgesel özerklik yöntemini kullanmayı düşünmekte, kimisi de İttihat ve Terakki'nin terkibi altında kurtuluşu arzulamaktadır. Bu karışık amaçları belirlenmemiş olan örgütleri ulusal ölçüde bir plân içinde birleştirmek, kadere boyun eğmiş yığınları bir savaş cephesinde harekete geçirmek gerçekten bir mucize olacaktır (Berkes, 2002: 479). Savaşlardan bıkan halk, bir çok alanda siyasi çözüm arayışları içerisinde olmuşlardır (Turan, 1999: 15).

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, bölgesel kurtuluşu amaç edinmekle beraber bunlar ilk etapta, silâhlı bir mücadeleyi değil, daha çok propaganda ve yayın yoluyla haklarını dünyaya duyurmak istemektedirler. Belirli bir merkezi otorite ve birlikten yoksun olan bu cemiyetleri, İtilâf Devletleri önemli bir tehlike olarak görmemekteydiler (Sürmeli, 1998: 30). Çünkü kurtuluşu sağlayacak olan silâhlı örgütlenmelere bu cemiyetler, istedik şekilde sahip değillerdi. Gücü olmayan cemiyetlerin, Anadolu'ya sömürü için gelmiş, gözü dönmüş işgal devletlerinin ciddiye alması beklenmemektedir. Fakat örgütlerin hepsinin kullandığı ad ve örgütlenme biçimi, bunların kendi başlarına hareket etmediğini göstermektedir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan karışık dönem, toplumsal açıdan siyasallaşma ve demokratikleşme sürecidir. Daha önce II. Meşrutiyet'le beraber başlayan siyasal katılma ve padişahın iktidarı paylaşma olgusu, Osmanlı Devleti ve Hükümetlerin İtilâf Devletlerine karşı teslimiyetçi tutumu, yerel önderler öncülüğünde halkı kendi kaderiyle ilgilenmeye, siyasallaşmaya itmiştir. İktidarı paylaşmadan ziyade varlığını korumak amacı güden siyasal bilinç, diğer düşünceleri bastırmıştır (Gerede, 2002: 37). Miting, toplantı, gösteri, grev, boykot, dernek, kongre tipi eylemlerin çokluğu bunun ispatıdır. Yapılacak savaşın sömürgeci bir mantıkla değil bağımsız karakterli oluşu, halkın siyasal seferberliğine dolayısıyla yönetime katılma yollarını açmıştır (Tanör, 2000: 226). Kongreler hakkında çok ciddi çalışmalar yapılmadığını iddia eden Tanör, bunun nedenini Türkiye'deki lider eksenli tarih anlayışı ve onun sonuçları olduğunu iddia eder. Günün şartlarında bir çok kongre yapılmış ve halkın desteği kazanılmıştır. Tanör, (1998: 148-140) yapılan 30 kongreye toplam 1396 delegenin katıldığını iddia eder. Bu rakam yollar, güvenlik,

seçim gibi kavramların ve kentsel nüfusunun az olduğu dikkate alınırsa, Millî Mücadele'yi örgütlemeye milletini nasıl bir yoğunlukta yapılanmayla ortaya çıktığını gösterir.

Mütareke Dönemi şartlarının Türk siyasi hayatında yeni yapılar ürettiği görülür. Kemâlist önderlik öncesinde yada bunun dışında tamamen sivil toplum inisiyatifinden doğan ve açıkça iktidarlaşma, devletleşme eğilimleri gösteren yerel kongre hareketleri, bunların öncüleridir. Evliye-i Selâse, Kuzeydoğu, Doğu Anadolu ve Trakya'daki kongre hareketleri, siyasal yapı olarak önce yerel, sonra bölgesel karar ve yürütme organları olarak karşımıza çıkmışlardır. Halk için bağlayıcı kararlar alan bu kongreler (Tanör, 2000: 228) kendi teşkilatlanmalarını yapmışlardır. Trakya'da kurulan cemiyetin kısa ömürlüde olsa bir devlet teşebbüsü olmuştur (Gerede, 2002: 110).

Balıkesir ve civarında faaliyet gösteren cemiyetler, askere adam almadan, kişilerin yaptığı ticarete vergi salmaya kadar, devletin yapması gereken bir çok eylem için karar almış ve uygulamışlardır. Halkın kendi katılımıyla yaptığı Kongreler ve yapıldığı yerler baktığımız zaman ağırlıklı olarak işgal edilmesi muhtemel veya daha önce işgal edilmiş bölgeler olduğunu görürüz. Fakat Erzurum ve Sivas Kongreleri belli bir düzen ve amaç içinde yapılmış Kongrelerdir. Düzenli olmasının nedeni askerî mekanizmaların desteği ve gücü sayesinde kongrelerin yapılmasıdır. Örneğin Balıkesir Kongresi'nde askerlik için kararlar alınırken Doğudaki Erzurum Kongresinde yönetim ile kararlar ön plâna çıkmaktadır.

Kongreler, Anadolu'daki mandacılık veya buna benzer millî hareket dışındaki düşünce ve fikirlerin ortadan kalkmasına yardım ettiği gibi en çok da meşrutiyetle beraber başlayarak yöneticiler arasında oluşan siyasi parti ayrımcılığını geçici olarak ortadan kaldırmıştır. Özellikle Sivas Kongresi'nde yapılan tartışmalar ve alınan kararlar bu konuda etkili olmuştur (İğdemir, 1999: 23). Oysa siyasal düşünce olarak Orta Anadolu halkı hele köylüler, kendi işinden başka bir şeyle meşgul değillerdir. Karaosmanoğlu, (1981: 58) dönem Anadolu'sunu siyasal olarak şöyle tasvir eder; *“Bütün Avrupa'yı ve Balkan milletlerini yakıp kavuran politikacılık hastalığı buranın eşğine bile ayak basmamıştır. Ankara'da yeni bir hükümet mi kuruluyormuş? Bu*

hükümetle İstanbul'un arası açık mı imiş?, İstanbul neresi imiş?, ne halde imiş?, bu gibi meselelere ilgi gösteren tek bir Anadolu'luya rastlamadım. Yalnız Yunan'la harb var. Herkes bunu biliyor ve söylüyor. Çünkü Orta Anadolu'da bu harbe katılmayan tek bir fert bile kalmamıştır". Diğer taraftan Mardin'de aynı unsurlar üzerinde durur (2000 :127); "Türkiye'de taşra ahalisinin Millî Mücadele boyunca birdenbire ortaya çıkan siyasi teşkilatlara dayanarak dikkat çekecek derecede ileriye götürülmüş olmasının bir belirtisi, millî hareket başladığı zaman, yabancı işgaline karşı mukavemeti örgütlemek amacıyla-çoğu durumda mahalli ulemanın önderliğinde-kendiliğinden oluşan komite yapılarının Türkiye'nin dört bir tarafında gözükmektedir. Çünkü 19. Yüzyıldan sonra Osmanlı'da bir gelenek oluşmuştur. Bu gelenekte siviller şikayet eder, din adamları onların protestolarına haklılık sağlarlar, sorunları camilerde ve Cuma vaazlarıyla yayarlar, askerler de istediklerini yerinden etmek için gerekli gücü elde ederlerdi (Mardin, 2000: 117).

Millî Mücadele yolunda kongreler istenilen faydaları sağlarken, bir diğer taraftan ise istenilen birlik ve beraberliği zedeleyici etmenlerde bulunmuştur. Kongreler oluşturulurken ciddi anlamda birlik ve bütünlük sorunu yaşanmıştır. Örneğin Sivas Kongresi 31 kişi ile toplanmıştır. Bu kongreyi takiben 18 gün sonra Balıkesir'de bir başka kongrenin toplanması iki bakımdan önemlidir. Birincisi Sivas kongresi istenilen birlikteliği sağlayamamış, ikincisi Balıkesir bölgesinin bağımsız bir tutum izlemesi ve bu tutumun uzun süre devam ettirmesidir (Selek, 2000: 105). Sivas Kongresi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetlerinin birleştiği kongredir (İğdemir, 1999: 37). Oysa bu kongreye değil Rumeli, Anadolu'dan bile tam bir katılım olmamıştır. Bir çok ilde delege tespiti bile yapılamamış, kongre için gerekli delegeler gönderilememiştir (Selek, 2000: 295). Gönderilen veya seçilen delegelerin bazılarının sorunlu olması ise, istenilen neticeyi almayı oldukça zorlaştırmıştır. Özellikle Bursa temsilcisi ve İstanbul basınını temsil ettiğini söyleyerek kongrelere katılan İsmail Hami, bunlardan biridir (Gerede, 2002: 97).

Mustafa Kemâl ve arkadaşlarının kongreler sonucunda stratejik bir yer olan Ankara'ya gelmeleri ve burayı merkez olarak kullanmaya başlamaları, Anadolu'da artık yeni bir yapılanmanın olduğunu göstermektedir. Sivas'ta seçilen Heyeti

Temsiliye'nin iktidarı pekişmeye başlamış, askerî destekle her şey hazır hâle gelmiştir. Tek bir şey eksiktir. O da yasama ve yargı işlemlerin yapacak bir meclisin oluşturulmasıdır. Yürütmeyi yapan Heyet-i Temsiliye ortadadır. Fakat bunların yasal olarak meşruiyet sorunları vardır. İstanbul'da yasal bir meclis vardı ve bu meclis varken Ankara'da bir meclis açılması milleti resmen ikiye bölmekten başka işe yaramayacaktır. Bu olayı İngilizler meclisi basıp önemli vekilleri (özellikle milliyetçi ve ittihatçıların ileri gelenlerini) tutuklayıp Malta'ya göndermeleriyle çözmüşlerdir. 1919-1922 yılları arasında İstanbul'da işgalcilerle anlaşıp, uzlaşan ve bir anlamda teslimiyeti temsil eden aristokratik bir bürokrasi varken Ankara'da ise bağımsızlık taraftarları ve Mustafa Kemâl taraftarı olan devrimci grup iş başındadır. Siyasi iktidara egemenlik açısından dereceleri yeknesak ve kesintisiz olmasına rağmen döneme damgasını vuran siyasi kadrolar İttihatçılar ve Kemâlistlerdir. (Boratav, 1993: 13). İttihatçıların ve Kemâlistlerin İstanbul'da siyasi bir işlev göremeyecekleri zaman gidecekleri yer Ankara'dır.

Meclisin açılmadan İstanbul ile Ankara ilk resmî restleşmeler, posta ve gümrük olaylarında kendini gösterir. Meclis hazırlıkları yapılırken İstanbul ile bağlantı kesilir. 22 Nisan 1336 tarihli belgeye göre Dersaâdet'ten gelen resmî evrakların zarfları açılmadan iadesi emredilir.

Meclis açıldıktan sonra 16 Mayıs'ta çıkarılan bir kararname ile (Çoker, 1995: 11939) İstanbul'un İtilâf Devletlerinin işgalinde olduğu ve bundan sonra İstanbul Hükümeti'nin yaptığı ve yapacağı bütün antlaşmaların Ankara Hükümeti tarafından yok ve geçersiz sayılacağı bildirilmiştir. Böylece Ankara siyasi olarak iktidarını ilan etmiştir.

1.2.4.1 Büyük Millet Meclisi ve Özellikleri

Mebusan Meclisi'nin kapatılması üzerine, Ankara'ya çağrılan vekiller ve bunlara ilâve olarak yurdun değişik yerlerinden seçilen vekillerle eskisinin devamı niteliğinde olan yeni bir meclis, 23 Nisan 1920'de bir Cuma gününe denk gelecek şekilde dualar ve merasimle açılmıştır.

Meclisin açılış amacı, bağımsızlığı sağlamaktır. Dış politikadaki amaç ise

İstanbul'u işgal eden ve baskı altında bulunduran devletleri, İstanbul Meclisi'nce saptanan Misak-ı Millî uyarınca bağımsızlığımıza saygılı kılmaktır. İç politikada da milletin birlik ve dayanışmasının sağlanması, güvenliğin kurulup yerleştirilmesi amaçlanmaktadır (Şengil, 1996: 63).

23 Nisan 1920'de toplanan murahhaslar heyeti, toplumda farklılıkları çağrıştırabilecek her hangi bir adım atmakta gayet isteksiz ve hukuki devamlılığı sağlamak için çok dikkatli çalışmışlardır. Bu mümkün olduğu müddetçe Ankara'daki milliyetçiler, devletin padişaha ve İslâm'ın halifesi Mehmet Vahdettin'e bağlılıklarını ilan ederek ve padişahı düşmanın elinden kurtarmak için yemin etmişlerdir (Lewis, 1993: 251).

Birinci meclis için olağanüstü bir meclis olmak üzere seçim yapılmıştır. Seçilecek kimselerin adı söylenmediği gibi özellikleri üzerinde de fazla durulmamıştır. Bu durum değişik sorunlara neden olmuştur. Kâzım Karabekir Paşa, Trabzon'un seçime katılması ve seçilen delegeleri ikna etmek için epey uğraşmıştır. Seçime işgal altında olmayan her vilâyet ve sancağın katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bazı olumsuzluklarda takip etmiştir. Bunların başında asker olup vekil olanlar olduğu gibi, elçi olup gidip vekilliği devam edenler olmaktadır. Meclis çoğunlukla bir bütün olarak çalışmamıştır. Zaten çalışması da imkânsızdır. Milletvekilleri, sürekli çalışan meclise ve ülkenin şartlarına ayak uydurmada hep zorlanmışlardır. Cepheye giden milletvekilleri, nasihat heyetlerine gidenler, sürekli izinli olanlar, hatta Malta'da esarete olanlar bile milletvekili sayılmaktadır. Bunun için meclisin tam sayısı ve salt çoğunluk olayı hep sorun olmuştur. Bu sorunlar daha sonra kurulan gruplarla çözülmeye çalışılmıştır. Bu gruplar aynı zamanda meclis içinde olması gereken parti görevi yapmışlardır.

Mecliste toplanan vekiller üç gruptan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi İstanbul'da kapatılan Meclis-i Mebusan'dan gelen 92 kişilik mebus kafilesi, ikinci grup, biri Yunanistan olmak üzere, diğeri Malta'dan gelen 14 mebus, üçüncü grupta 19 Mart Heyet-i Temsiliye'nin tebliğine göre Anadolu'nun değişik illerinden seçilmiş 232 mebusur (Aslan, 2001: 19).

Birinci meclis ilginç bir yapıya sahiptir. Bunun nedeni yaşanan olağanüstü koşullarda ulusal birlik arayışını yansıtan bir çoğulculuk yada çeşitlilik. Toplumun orta ve üst kesiminde her meslekten insanlar mecliste bir araya gelmiştir. Yönetim, geniş halk katılımından dolayı halka dayanmaktadır ve gücü halktan gelmektedir (Ergil, 1981: 193). Fakat bu durum ortak amaç birliğine karşın, fikir çatışmalarının nedenlerinden de biri de oluşturmuştur.

Meclis, kuvvetler ayrılığı değil kuvvetler birliği üzerine inşa edilmiştir. Meclisin bir diğer özelliği, İstanbul Hükümeti ve onun faaliyetlerini iptal ederek yerine kendi hükümlerini ortaya koymasıdır. Bunların başında Hıyanet-i Vataniye Kanunu gelir, ikinci olarak İstanbul Hükümetleri'nin alacağı kararlar hakkında kanunla bütün anlaşmalar geçersiz sayılmıştır. Üçüncü olarak Damat Ferit ve arkadaşlarının vatandaşlıktan çıkarılması ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'yla yargılanması öngörülürken, Anadolu için ise İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur (Selek, 2000: 345-365).

Meclis yenileninceye kadar sürekli açık olarak çalışmıştır. Meclisin sürekli çalışır olması, zor koşullarda kurulmuş ve olağanüstü yetkilerle kuşanmış olmasındandır. Olağanüstü koşulların son bulması ve ülkenin kurtarılmasına kadar meclis sürekli toplandı halindedir. Meclis, diğer meclislerden farklı olarak yürütmeyi de üzerinde taşımaktadır. Yürütme işlevinin sürekliliği ilkesince meclisin olağanüstü durumun kalkıp yürütmeyi devredinceye kadar açık olması gerekmektedir (Tanör, 2000: 240). Meclis, İstiklâl Mahkemeleri'yle yargılama işlemlerine de bakmıştır (Ağaoğlu, 1999: 51).

Meclis açıldıktan sonra siyasi yapı, Osmanlı Devleti'nin üzerine inşa edilecek yönetim sisteminin ne olması ile ilgili olarak tartışmaya açılmış, bu tartışma muharebe ve savaş durumlarda durulur gibi iken, zaman zaman değişik ifade ve tarzlarla kendini hissettirmiştir. Rus Sovyet'inden, İngiliz Liberallığına, İttihat ve Terakkinin siyasi anlayışından, İslâm Sosyalizmine, Meşrutiyet Sisteminden, Padişahlığına oradan da ileri düzeyde bir meclisle demokratik bir yapıya kadar değişik tartışmalar devam etmiştir. Bunun nedeni mecliste başlangıçta düşünsel anlamda bir birlik ve grupların olmamasındandır.

Ancak her kapsayıcı millî hareketde olduğu gibi, Millî Mücadele’de önemli toplumsal katmanlara ve gruplara seslenmek ve ayrılık yaratan konuları ertelemek zorunda kalmıştır. Bu nedenle meclis, sürekli olarak her türlü siyasi hareketin dışında olduğunu vurgulayarak, Anadolu’nun yöresel köklerine yani sivil memurların eşrafın ve din adamlarının desteğinin sağlanmasına önem vermiştir (Turhan, 1991: 107).

Meclisin siyasi yapılanmasının yürütülmesine baktığımız zaman karşımıza bir kadro çıkar. Bu kadro savaşın başından sonuna kadar değişik bakanlıklarda bulunsa da hep aynı kişilerdir. Örneğin Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekilleri’ne baktığımız zaman iki isim karşımıza çıkar. 19.5.1921 tarihine kadar İsmet Paşa, daha sonra ise Fevzi Paşa’dır. Müdafaa Millîye Vekilleri’ne baktığımız zaman durum yine aynıdır. Bu vekilliklerde Fevzi Paşa, Refet Paşa ve Kâzım Paşa’yı görürüz. İcra Vekillerine baktığımızda ise Fevzi Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Fethi Bey, İsmet Paşa’yı görürüz. Dahiliye Vekilliklerinde Cemal Bey, Hakkı Behiç Bey, Nazım Bey, Refet Bey ve Ata Bey’i görürüz, Hariciye Vekilleri ise, Bekir Sami Bey, Yusuf Kemâl Bey ve İsmet Paşa’dır (Aslan, 2001: 143-144).

Daha önce kongrelerde de vurgulandığı gibi cemiyetlerin meclis açılışında partilere bakış açıları oldukça kötümserdir. Bunun için İkinci Meşrutiyet döneminin sert particiliği hatırlandığından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti parti karşıtı bir havada oluşmuştur. Hatta o kadar ileri gidilmiştir ki bu parti karşıtı görünüş program ve düzenlemelerde belirtilmiştir: *“bu millî meclis her türlü parti içeriğinden uzaktır.”* Kasıtlı olarak cemiyet ismi parti (fırka) ismine tercih edilmiştir. Böyle bir yönelmenin 1920’deki Büyük Millet Meclisi açılışına kadar makul olduğu hatta ferasetli olduğu ortaya çıkmıştır. Bundan sonra da normalde partinin sağladığı yasama-yürütme koordinasyonuna olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. İlk meclise bakıldığında meclisin son derece heterojen, geçimsiz ve emniyetsiz bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Frey, 1965: 306).

Meclis içerisinde vekiller ve yöneticiler parti ve gruplara karşı olsalar da işlemesi gereken bir meclis ve faaliyetleri için gerekli alt yapının olması gerekmektedir. Meclis başlangıçta herkesin katılımı ile olayların çözümünü ararken, bir süre sonra olayların bu şekilde gitmediği görülmüştür. Bunun üzerine Mustafa

Kemâl ve arkadaşları, birinci grubu oluşturmuş bunu takiben ister istemez diğer gruplar ortaya çıkmıştır (Arıkoğlu, 1961: 222-272). Arıkoğlu'dan alıntılanarak görev yaptığı mecliste gruplar olarak Tesanüt Grubu, İstiklâl Grubu, Müdafaa Hukuk Grubu, Halk Zümresi, Islahat Grubu olarak değişik grup isimleri verir. Ancak bu grupların özellikleri hakkında bilgi vermez. Sadece İstiklâl grubunun Mustafa Kemâl Paşa'nın gayri resmî grubu olduğunu iddia eder (Arıkoğlu, 1961: 223). Ağaoğlu, (1999: 25) ise grupları birlikçiler (tesanütçüler), komünistler ve milliyetçiler olarak üç ana fikir etrafında oluştuğunu iddia eder. Milliyetçileri ise üç grup altında tasnif edilir. Islahatçılar, muhafazakarlar ve liberaller. Fakat Ağaoğlu'da gruplar hakkında bilgi vermez. Sadece meclisteki düşünce akımlarını ifade etmeye çalışır. Ancak mecliste Tuncay'ın işaret ettiği gibi üçüncü bir grup vardır. Mustafa Kemâl ve etrafında oluşan birinci grup, bunlara muhalif olan İslâmcı çizgisi olan ikinci grup ve halkçıların oluşturduğu üçüncü gruptur (Tuncay, 1978: 30).

Yabancı raporlarına göre, 1922 yılında Mecliste siyasal yapı şöyledir; politik partiler bulunmamaktadır. Hükümet çok gençtir ve siyasi partilerin örgütlenebileceği bir düzeye henüz gelmemiştir. Görüş farklılıkları dahi Yunanlılara karşı birleşmektedirler. Mecliste üç akım ön plâna çıkmaktadır. Askerler, siviller ve din adamları, millî hükümetteki öteki fraksiyonlar fikirlerden ziyade kişiler çevresinde toplânıyor. Şöyle ki; Kemâlistler, İstanbul grubu padişahı isteyenler, Enver grubu (tarafdarları, eski İttihat Terakki üyeleri, Panislâmcılar ve Bolşevik Rusya ile yakın işbirliği kurulmasını isteyenlerdir (Duru, 1978: 153).

Resmî olarak kimin nerede durduğu kesin olmasa da ortada ciddi bir gruplaşma vardır. Bu konuda en iyi çalışma olarak Frey'in eserini örnek gösterebiliriz. Rakamsal ifadeler kullanan Frey'e göre; ilk grup, ikinci grubun iki mislinden biraz daha azdır (197'ye karşın 118). Meclisteki 122 kişinin de her hangi bir gruba bağlantısı yoktur. Grup bağlantısı olmayanların temsil ettiği grup, birinci meclisin hareketsiz, önemsiz üyeleridir. Birinci gruptan hiçbiri vekilliklerinden istifa etmemiş veya alınmamıştır. İkinci gruptan ise yalnızca üç kişi (%3) istifa etmiş, bu gruptan da hiç kimse görevinden alınmamıştır. Meclis boyunca da her iki gruptan yalnız birer kişi vefat etmiştir. Diğer yandan grup bağlantısı olmayan

milletvekilllerinden 67'si görevinden istifa etmiş. (%55), altısı görevinden alınmış (%5), yirmi vekil ise vefat etmiştir (%18) (Frey, 1965: 309). Arıkoğlu'da (1961: 272) ikinci grubun vekil sayısını 120 olarak verir ve bu sayının vekil transferleriyle bazen 120'yi oldukça geçtiğini iddia eder.

Grupların doğum yerleri ve grup arasında ilişkide; Müttefik ve Yunan işgal bölgelerini memleketin kalanından ayırdığımız ve bu bölgeleri temsil eden vekillerin grup bağlantılarına baktığımız zaman ilginç bir de gerçek ortaya çıkar. İşgal altındaki bölgelerin vekilleri (Kuzey, Orta, Ege, Marmara, Akdeniz, Güneydoğu) Birinci Grubun sayısının %59'unun ve ikinci grubun %44'ünün sağlamıştır. Arada fark %15'tir. Birinci Grup vekilleri oransız olarak memleketin işgal edilmiş bölgelerinde yoğunlaşırken, İkinci Grup üyelerinden de işgal edilmemiş bölgeleri temsil etme oranı daha düşüktür. Fakat müttefik işgali gerçeğinin ayırt edici bir özellik olduğu görüşü yalnızca bir varsayımdır. Başka bir özelliğin örneğin daha fazla batılılaşma veya yüksek gelir gibi başka bir farkın bölgesel benzerliğin altında yattığı pek ala ikna edici bir şekilde söylenebilir (Frey, 1965: 313). Birinci Grup da konuşma yükü orantısız olarak temsil ettikleri Vilâyette doğmamış milletvekilleri tarafında yerine getirilmiştir. İkinci grupta ise bu durum daha belirgindir. Ama daha ters yöne doğrudur. İkinci Grup üyeleri arasındaki "*hatipler*" temsil ettikleri Vilâyetlerde %73, olarak en yüksek orana sahiptir (Frey, 1965: 316). Birinci grup mecliste en çok konuşan gruptur. Çünkü iktidar bunlardadır. Söz hakkını ve yetkiyi kullanarak meclisi çalıştırmak ve iş yapmak için olağanüstü durumlarda durmadan söz söylemek gerekmektedir.

Din adamları her iki tarafta da eşit olarak yer almışlardır. Bununla birlik te iki grupta yer alan din adamlarının davranış biçimleri konuşmalara aksettiği kadarıyla tamamen birbirinden farklıdır. Birinci Grub'un dini vekilleri, az konuşmaya doğru açık bir eğilim göstermişlerdir. Bu durum, İkinci Grup için geçerli değildir. Bu hocalar ya hiç konuşmamayı yada birinci gruptakilerin aksine, çok fazla konuşmaya eğilim göstermişlerdir. İkinci Grup'un hatiplerin, dörtte birini bu din adamlarından oluşturmakta her iki grubun dini vekillerinin konuşma kalıpları birbirinden oldukça ayrışmaktadır (Frey, 1965: 320).

Birinci ve ikinci gruplar arasındaki toplumsal arka plân farklılıkları, bir çok bakımdan daha sonraları ortaya çıkacak olan, Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki farklılıkları çağrıştırmaktadır. Hatta meclisinin bir bütün olarak daha sonra yaşayacağı gelişmeleri de Kemâlist devrimden sonra İkinci Grubun, Birinci Grup içinden çıkaracağı yönelimleri de göstermektedir (Frey, 1965: 311);

1.2.4.1.1 Meclisin Yaptığı Önemli Faaliyetler

Yasama, yürütme ve yargıyı elinde bulunduran meclis, bir devletin yapması gereken dış ülkelerle olan bağlantıyı sağlamak için gerekli olan yerlere elçiler göndermiştir. Ankara Hükümeti'nin yurtdışına gönderdiği ilk büyükelçi, Ali Fuat Paşa'dır. 1920'de Batı Cephesi Komutanlığı'ndan Moskova Büyükelçiliği'ne atanmıştır. O dönem Moskova Büyükelçiliği Millî Mücadele'nin en yüksek dış temsilciliğidir. O dönemde Bakü, Kabil, Tiflis gibi yerlerde de temsilcilikler bulunmaktadır.

Millî Mücadele'nin ilk siyasi olayı Ermenilerle yapılan antlaşmadır. 2-3 Kanunuevvel 1920 tarihinde yapılan Gümrü Antlaşmasıyla Ermenistan, 93 Harbi'nde kaybettiğimiz yerleri, Millî Hükümete devrederek daha kuzeye çekilmiştir (Bayur, 1973: 68). Gürcüler ise Ankara'ya ilk sefirlerini göndermişlerdir. 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşmasıyla doğu hudutları güvence altına alınmıştır (Henze, 2003: 16). 20 Teşrinievvel 1921'de Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'yla, siyasi, iktisadi, askerî olarak hiçbir şey feda etmeden vatanın önemli parçalarını işgalden kurtarmıştır. Bu antlaşma Misak-ı Millî'nin ilk defa Avrupa devletlerinden biri tarafından tasdik ve kabul edilmiş olduğunu göstermektedir (Bayur, 1973: 94).

Meclis daha sonra 1920-1921 senesinde İstanbul'da örfi idare'de veya divan-ı harpte idam edilecek bir Türk'e karşılık esirlerden İngiliz veya Fransız biri idam edilecektir karşılığıyla İstanbul'daki siyasi idamları durdurmuştur (Bayur, 1973: 74).

Millî Mücadele'yi takip eden Belçika temsilciliği, İnönü Meydan Muharebesine kadar Anadolu'daki hareketi bir asayişsizlik olarak değerlendirirken, bu savaşlardan sonra, Anadolu gerçeğini görmeye başladılar. Böylece hareketin meşruiyeti tanınmış olur. Ancak raporlara göre tek eksik yön maliyedir. Memleket

zengin ve bereketli olmakla beraber, savaş ve karışıklıklar nedeniyle harap ve perişandır (Kerman, 1982: 23). Meclis İnönü Muharebeleri'ne kadar dış devletlerden ciddi olarak bir yakınlaşma veya kabul görmemiştir. İnönü'yü takip eden Sakarya Savaşı Dönemi, Millî Mücadele'nin siyasi olarak kabul görmesini sağlamıştır. Sakarya'yı müteakip dört antlaşma imzalanmıştır. Kars antlaşması, 13-10-1921 tarihinde Rus Heyeti'nin iştirakiyle Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la yapılan antlaşmaları yeniden tescil etmiştir. Ankara Antlaşması ise 21 Eylül 1921 tarihinde Fransızlarla gerçekleşmiştir. Üçüncü antlaşma, İstanbul'da akt edilen Türk-İngiliz esir mübadelesine ait antlaşmadır. Dördüncü antlaşma Ankara'da 2 Kanunisâni 1922'de yapılan Türkiye Ukrayna dostluk antlaşmasıdır. Bu antlaşma Moskova antlaşmasıyla aynı esasları muhteva etmektedir (Bayur, 1973: 104). Bunlarla birlikte 1922 yılına kadar Avrupalı diğer devletler, Millî Mücadele'yi tanımak için acele etmez. 2 Ağustos 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni Litvanya, Estonya ve Arnavutluk Hükümetleri tanımışlardır.

Olağanüstü yetkilere sahip olan Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı'nın dar boğazlara girdiği karanlık dönemlerde, bütün yetkilerini tek bir kişiye, Mustafa Kemâl Paşa'ya vermekte hiçbir sakınca görmemiştir. Büyük Millet Meclisi olağanüstü bir savaş meclisi görünümündedir. Bir başbakan tarafından kurulan bir kabine, bir hükümet yoktur. Meclisin kendisi bir hükümettir. Bakanlar kurulu, meclis tarafından seçilir ve meclis adına iş görür. Bu nedenle bir hükümet başkanı yoktur. Meclis başkanı aynı zamanda hem hükümet, hem de devlet başkanıdır.

1.2.4.2 Millî Mücadele'de Siyasî Düşünceler

Millî Mücadelede Dönemi İstanbul Hükümeti'nde renksizler çoğunluktadır (Akşin, 1998: 2). Ancak bu renksizler İttihatçılardan daha kötü çıkmışlardır. Siyaset, tamamen çıkar üzerine kuruludur. Gelen gideni aratmaktadır. Nazırların kim olacağına siyasi partilerin kurulları veya yöneticileri karar vermemekte, o anda saraya yakın olmak veya İttihatçı karşıtlığı nazır olmak için yetmektedir. Savaş sonunda oluşan kabineler, iktidar olduklarını zannetmektedirler ancak hiçbir zaman iktidar ellerinde olmamıştır. İstanbul'daki bir polis şefinin yeri, İngilizlerden habersiz değiştirildiği için sorunlar çıkmıştır (Karay, 1964: 54-60-80). Bu da iktidarın

güçsüzlüğünü ve işgalin boyutlarını sergilemektedir.

Ancak iktidar (HİF) harici, tamamen Anadolu taraftarıdır. İşgal döneminde İstanbul'da İtalyan siyasi komiserliğini yapan Kont Sforza'ya göre; *“idam fetvalarını biz verirdik ama imzayı atanlar, padişah başta olmak üzere Mustafa Kemâl'in Anadolu zaferine gizli gizli dua etmektedirler”* (Bardakçı, 1993: 59).

İstanbul, 14 Ekim 1918'den, 4 Kasım 1922'ye kadar, 8 hükümet görmüştür. 28 günlük hükümetler olduğu gibi, beş ay süren hükümetler de olmuştur (Öztuna, 1989: 952-1066). Ancak en çok sorun Damat Ferit Paşa ve onun İçişleri Bakanı Ali Kemâli Bey zamanında yaşanmıştır.

Millî Mücadele dönemi Ankara'sı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nde var olan siyasal tutumu Yust, (1995: 151-153) altı kategoride değerlendirir. Birinci grup, tutuculardır; bu grubu, İtilafçılar, İngilizciler ve dinciler oluşturmaktadır. İkinci Grup, liberallerle millîyetçilerden oluşmaktadır. Liberal millîyetçiler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne hakim olan gruptur. Kendi içlerinde bölünmeler vardır. Ama birlikte görünüp amacı tek bir kanala (kurtuluşa) kaydardıkları için çoğunluk bunlardadır. Üçüncü kesim Anadoluçulardır; bunlar her şeyden önce Anadolu'nun çıkarlarını gözetmeye çalışmaktadırlar. Rumeli'nin güçlenmesini istemezler. Dördüncü kesim radikal millîyetçilerdir. Devrimci özellik taşımayan bu grupta, çok sayıda ittihatçı vardır. Beşinci grupta ise, başında Yeni Gün gazetesi sahibi ve baş yazarı Yunus Nadi'nin bulunduğu halkçılar bulunmaktadır. Bunların aralarında sol eğilimli ittihatçılar da yer almaktadırlar. Fakat bunların mecliste sayıları azdır. Son grup olan Halk Komünistleri, 1922 başlarında Ankara'da ılımlı bir grup olarak gözükmetedirler.

Yust'un bu kategorilendirmesine değişik açılardan eleştiri getirilebilir. Bunların başında İtilafçılar, İslâmcılar ve İngiliz muhibbilerini aynı kategoride değerlendirmesi gelir. İtilafçılar, İttihatçılara düşman, aynı zamanda İslâmcılarla ortak yanları var, ancak İslâmcıların her iki tarafla da sorunu vardır. Hemen hemen bütün iktidarı eleştiren İslâmcı yazarlar, düşünce olarak bu grupların hepsine ters düşerler. İslâmcıların ayrı bir grup olarak değerlendirilmesi gerekir. Halkçılık,

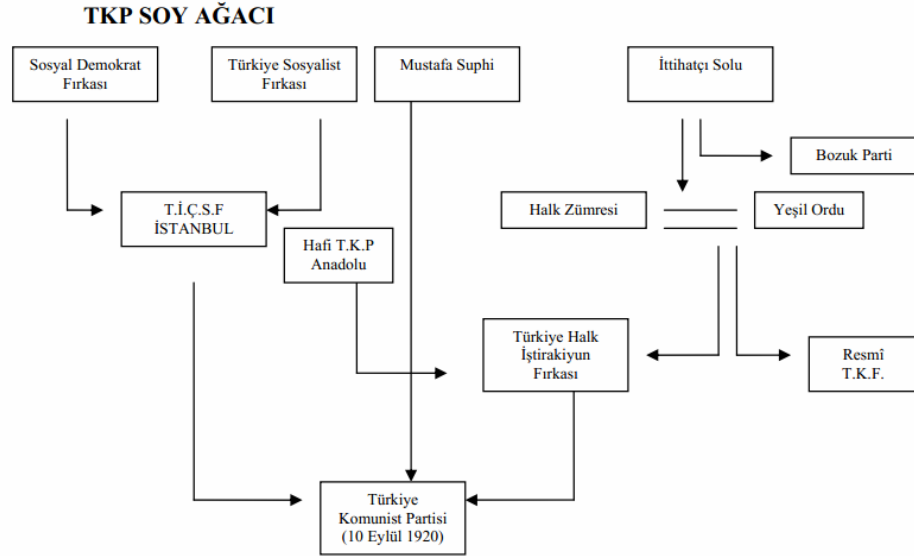
bilinçlenme açısından neredeyse yok denecek kadar azdır. Halk kavramı yerine gazetelerde, dergilerde ve diğer basılı belgelerde millet ve din kardeşliği kavramı ön plâna çıkmaktadır. Sadece o dönem Sovyet yakınlaşması ve bazı komünist kişilerin etkisi altına giren basın organlarında halk kavramları kullanılmaya başlamıştır. Bunlardan biri de Albayrak gazetesidir. Gazete kapanmadan önce “Halkçı Gazete” ismini kullanmaya başlamış çok geçmeden de kapatılmıştır. Diğer yandan milliyetçilerin, liberal ve radikal olarak ayrılması neredeyse imkânsız gibi gözükmektedir. Ana gövde, o dönem için askerlerdedir. Askerlerin siyasal tutum ve davranışları emir komuta zincirinde, Millî Mücadele olgusunu başlatan beş kişinin eğilimi içinde yer almaktadır. Bunların hiçbiri de kesin çizgileri olmayan insanlardır. Hareket Ordusu’nda bulunmuşlar, memleketin değişik yerlerinde görevler yapmışlar, zamanın gereklerini iyi tahlil ederek durumdan faydalanmayı bilmişlerdir. Örneğin; Kâzım Karabekir bunların hangisindedir? Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay hangi kategoriye dahil edilebilir.

Anadolu’da 1920 yılının ilk yarısı ile 1922 yılının ilk yarısı canlı bir solculuk eylemine sahne olmuştur. Her ne kadar Berkes, (2002: 500) bu düşüncüyü çok önemli gelişmeler olarak görmeyip ilgilenenleri eleştirse de solculuk (halkçılık), önemli akımlardan biridir. Bunun nedenini Kurtuluş Savaşı yönetici kadrosuyla, Sovyet Hükümeti arasındaki ilişkilerde aramak gerekir (Tuncay, 1978: 95) Anadolu’daki sol akımlar gelişmiştir. Fakat halkçılık, doğal süreçlerden (Osmanlı kentlerinden) değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ilk yıllarında ve sonradan Frunze’nin Türkiye’ye gelişiyi birlikte ortaya çıkmıştır (Frunze, 1996: 20). Buğra, (1997: 34) “Firavun’un İmanı” adlı eserinde, sol propagandanın faaliyetlerini, gücünü ve milletvekillerinin bazılarının bunu bizzat desteklediğini, bazılarının ise bunu değiştirmek için nasıl can siperane uğraştıklarını anlatır. Bu roman, aynı zamanda Atatürk’ün kurduğu Komünist Parti ile diğer solcular arasındaki ilişkilerin bir romancı gözüyle anlatımıdır.

Ayrıca dönem gazeteleri, Rus Elçiliği’nin yaptığı gezilere normalden çok fazla yer ayırmış, elçinin yaptığı beyanatlar gazetelerde boy boy yayınlamıştır (Babalık Mart 1922). Gazetelerde Rus siyaseti ve Rusya ile ilgili sürekli haberler

verilmiştir. Bu gazetelerden bu konuda en çok yayın yapan Açıksöz gazetesidir. Telgraf haberleri olarak verilen haberlerde, Türkiye'nin o dönem siyasi çizgisini tam olarak net bir biçimde ortaya koymadığı anlaşılmaktadır.

Komünist yapılanma askerlerin dikkatini çekecek kadar önemli mesafeler kat etmiştir. 10-07-1337 tarihli belge komünist teşkilatlanma ve komünistlerle ilgilidir. Belgeye göre işgal altındaki İstanbul'da, İstanbul Komünist Fırkası'nı teşkilatlandırmakla görevlendirilen Kaptan Hamit'in hüviyeti tespit edilmiş ve takip edilmeye başlamıştır. TKP Anadolu'da da değişik kişilerden oluşmuş ve zaman zaman Ankara hükümetini tehdit eder hâle gelmiştir. Tevetoğlu da (1967: 23) uzun araştırmalar sonucunda yayınladığı eserinde, Millî Mücadele dönemi solcu hareketini, Rus Bolşeviklerinin organize ettiğini ve Millî Mücadele Ankara'sını Sovyetleştirme amacını taşıdıklarını, işçiler ve köylüler adına faaliyette bulunan (açık/gizli) parti ve derneklerde, hiçbir işçi ve köylünün olmadığını iddia eder.

Şekil 1.1 Türkiye Komünist Partisi Soyağacı

Tuncay'dan (1978: 224) alınan bu şekille birlikte Millî Mücadele'de komünist siyasal yapılanmayı Meriç'in (1981: 26-28) ihtilal kavramı için söylediği, olgunlaşan civcivin kabuğunu kırması olarak tanımlayabiliriz. Farklı kanallardan beslenen komünist yapılanma İslamcılar hariç diğer muhalifleri toplayacak güçte

gözükmektedir.

Ulusal kurtuluş savaşları ve sosyal devrimlerin en önemli yasalarından biri, iktidarın yavaş yavaş ele geçirilmesidir. Bu özellik Millî Mücadele döneminde de görülmektedir. İşgal altına alınan İstanbul ve diğer bölgeler de halk önce iç bölgelerde üs kurmuş ve önce bu bölgede bir iktidar oluşturulmuştur. Öncelikli olarak toplanan yerel kongreler, bu iktidara gidişin hazırlıklarıdır. Kimi yerlerde valiler, mutasarrıflar ve öteki idare âmirleri, eski devrin adamlarıdır ve ikili bir iktidar görünümü vermişlerdir (Sarıhan, 2000: 20). İkili iktidar aynı zamanda İstanbul ve Anadolu arasında mücadelenin bürokraside devam etmesidir. Mütareke esnasında, İstanbul ve Anadolu'da bulunan birçok resmî ve gayri resmî kişiler, ya korktuklarından veya İtilâf Devletlerine hoş görünmek amacıyla mandaya taraftarlık etmişlerdir (Topuzlu, 1994: 214). Mustafa Kemâl, yavaş yavaş Anadolu'ya hakim oldukça bunları değiştirmiştir. Böylece toplum düzeninde ve şehir işlerinin idaresinde yeni oluşum kendini duyurmağa başlamıştır (Aralov, 1967: 69).

Millî Mücadele'de kullanılan siyasi kavramlara baktığımız zaman din ve millet kavramları ön plâna çıkmaktadır. Bu kavramlar aynı zamanda kurtuluşu simgeleyen ve savaşmayı emreden öğeler olarak kullanılmaktadır. Buna bazen eklenen hakçılık kavramı, bazı gazetelerde kendine yer bulmuştur.

Safa, (1999: 87) din ve millet kavramlarına farklı bir bakış açısıyla günün düşüncesini özetler. Din kavramı daha önce gelen tesirlerden ayrı bir şekilde millî duyguyu perçinleyen bir öğe olarak işlevde bulunmaktadır. Din şeriatçılık ve siyasal bir duruş değil, durum analizlerinde toplumu heyecana getirmek için kullanılan aksiyonlardan biridir. Mehmet Akif'in İstiklâl Marşı, millete yaptığı vurgular, din kavramının önüne millet kavramını çıkaran bir metin olarak okunabilir. Şüphesiz bunlar olağanüstü durumlarda toplumsal reflekslerin kendini bir arada tutma, koruma ve kollama düşüncelerin bir tezahürü olarak algılanabilir (Mardin, 1995: 30).

Birinci Dünya Savaşının başlangıcından Lozan Barış Antlaşması'nın imzasına kadar geçen kısa müddet içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla ilgili dört husus belirli bir şekilde ortaya çıkmakta, bu özellikler aynı zamanda siyasal

yapılanmaları meydana getirmektedir.

1. İtilâf Devletlerinin Gelibolu Seferi bir hatadır. Avrupa düşmanını, İslâm fanatikleri olarak değil, Türk askerî olarak seçmiştir. Savaştan Mustafa Kemâl'i kahraman olarak çıkmıştır. Zafer onu boş veya mağrur bir kumandan haline sokmamış, aksine Osmanlı kuvvetlerinin yenilgisinden sonra Türklerin peşinden gideceği tabii bir lider olarak kuvvetlendirmiştir.
2. Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgali, pasif Türk köylülerini bir millet olarak kenetlemiştir. Mustafa Kemâl'in kuvvetleri, Misak-ı Millî ile Müslüman Araplardan vazgeçerek temelini Anadolu halkına dayandırır, böylece Kurtuluş Savaşı'ndan kumandanlar ve halk kendine karşı duyduğu saygı ve güvenle çıkmıştır.
3. Yunanlıların yenilmesinde en önemli faktör, Anadolu halkının kendi gücü olmuştur. Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen çok sayıda muhacirler dahil olmak üzere, aslında değişik ırkların karması olan Anadolu halkı, asırlar boyunca Osmanlı olarak yaşamıştır. Bu durum yeni bir devlet için mükemmel bir ham madde oluşturmuştur.
4. Bütün bunların üstünde stratejik vizyonu kısa, siyasi maharetten mahrum bir lider, Yunanlılara, karşı savaşın başarılarını heba edip, Müttefiklerin Türkiye'yi parçalama gayretiyle başa çıkamayabilirdi. Türkiye Cumhuriyeti bekasını Mustafa Kemâl'in karakterine, kusurlarının karşısında, çok ağır basan pozitif meziyetlerine borçludur. (Henze, 2003: 22-23).

1.2.5 Millî Mücadele'de Eğitim

Millî Mücadele dönemi eğitim sistemi, Meşrutiyet döneminde yapılan eğitim reformları üzerinde inşa edilmiştir. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı modernleşmesinin askerî alanlardan diğer alanlara kaydığı teorilerin pratik olarak uygulandığı dönemdir. Eğitim sistemi de bunlardan biridir (Ergün, 1996: 16). İlklerden biri olarak toplumun her kesimini kuşatan eğitim anlayışı bu dönemde oluşmuştur. Zorunluluk olan din eğitiminin yanı sıra bireyleri toplumun ihtiyacına göre eğitim verme çabaları da bu dönemde başlamıştır. Osmanlı devletinde kız çocuklarına ilköğretim

zorunluluğu yine bu dönemde, 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile getirilmiştir. 1870'te ise bu okullara eğitici yetiştirmek için Daru'l-Muallimât kurulmuştur (Sakaoğlu, 2003: 149).

Anadolu'da Millî Mücadele dönemi eğitim sistemi diğer bakanlıklarda olduğu gibi İstanbul Hükümeti'nin tasfiyesine kadar, iki bakanlık tarafından idare edilmeye çalışılmıştır. Bu durum Anadolu'da fiili olarak Sarıhan'ın (2000: 33) deyişiyle “*ikili iktidar*”ı oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi Osmanlı devletine ait Maarif-i Umumiye Nezareti, diğeri 4 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'da kurularak faaliyete geçen Maarif Vekaleti'dir. Birde bunlarla birlikte geleneksel din eğitimleri başta olmak üzere Şeyhülislama bağlı medreseler bulunmaktadır. Bu dönemi rakamsal ifadeler ve açıklamalarla anlaşılır hâle getiren Çavdar, o dönemin klasik eğitim sistemi olan medreseler hakkında bilgi vermez, oysa medreseler ciddi bir birikime ve toplumsal anlamda hinterlanda sahiptirler. Bu dönemde medreseler ile ilgili olarak doğru dürüst bir rakam verilemediği gibi yapılan çalışmalar da ideolojik olarak yanlı olmaktadır. Kimilerine göre medreseler Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş, kimilerine göre ise padişah taraftarı bir çizgiyi takip ederek iç isyan ve Millî Mücadele'ye karşı girişilen baltalama çalışmalarında önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Bazıları ise buraları, asker kaçaklarının ve başı boşların bir cenneti olarak adlandırmışlardır.

İşgal altındaki topraklarda Yunanlılar, eğitim kurumlarını kendi atadıkları bir eğitim müdürlüğüyle merkeze bağlamışlardır. Böylece işgal altındaki bütün okullar Yunan Hükümeti'ne bağlı olarak çalışmak zorunda kalmıştır. Fiili olarak Anadolu'da üç devlet ve onların bakanlıkları, düşüncelerine bağlı olarak eğitime yön vermeye çalışmışlardır. Yunanlıların yaptığı ilk icraat, mevcut tarih dersinin içeriğinin değiştirilmesi ve bütün okullara zorunlu Rumca dersi konularak, Rumca'nın resmî dil olarak kabul ettirilmesidir (Ergün, 1997: 14-15).

İstanbul'da Millî Mücadele dönemi sekiz kez hükümet değişmiş, kabinede görev alan bakanlarda buna göre yer değiştirmiştir. Bunların en ünlüleri, gazeteci Ali Kemâl'dir. Ali Kemâl, bazı öğretmenleri İttihatçılıkla suçlayarak, azletmiş, bazılarını ise İstanbul dışına Millî Mücadeleye destek olur diye göndermemiştir. Diğer taraftan

Ali Kemâl, Maarif, Nazırlığı döneminde eğitimde köklü icraatlar yapmak istemiş, ancak şartların olağanüstülüğünden dolayı bu işlerden vazgeçmiştir (Akyüz, 2001: 290-291).

Ankara’da diğer bakanlıklar gibi zor şartlar altında çalışmaya çalışan Maarif Vekaleti’nin ilk bakanı Rıza Nur, birkaç mesai arkadaşı ile bakanlığı yürütmeye çalışmıştır. Rıza Nur, 10 Mayıs 1920’de yayınladığı ilk genelgeyle öğretmenlere şöyle seslenmiştir; *“Batının köle etmeyi amaçlayan emperyalist saldırısına uğrayan ulusumuz bir buhran yaşıyor, dinimiz ve ulusumuz tehdit altındadır. Eğitim ve öğretim görevlileri olan siz aydınlar, ulusumuzu uyarmakla yükümlüsünüz ”* (Sakaoğlu, 2003: 158). İlk kurulan 11 bakanlıktan biri olan Maarif Vekaleti, genel olarak şu özellikleri taşımaktadır. Yapılmaya çalışılan yenilikler mümkün olduğunca kırtasiyecilikten uzak tutulmaya çalışılmıştır. Şartlar gereği eğitim işleri, İstanbul’daki 200 kişilik kadroya karşılık, birkaç kişiyle yürütülmüştür. Vekalet idarecilikten ziyade, eğitimci ve bilimsel çalışma yanlısı olmakla birlikte, pratiğe yönelik çalışmalar yapacağı sinyallerini vermiştir. Sonuncu olarakda mevcut şartlara göre bir yapılanmaya gidildiği ve imkânlar el verdiği müddetçe yeni teşkilatlanmanın kendini hissettireceği gözlenmiştir (Kayaoğlu, 1998: 196-198).

1920’ler Millî Mücadele Anadolu’sunda, çeşitli siyasal güçler ve bireyler tarafından oluşturulan ve açıkça ortaya konulan değişik eğitim politikaları vardır. Başka bir deyişle Kemâlist eğitim politikaları tek seçenek değildir. Güçler dengesinin farklı olduğu bir ortamda uygulama fırsatı bulabilecek bu politikalar muhafazakar-liberal, liberal-solidarist ve komünist eşitlikçi politikaları kapsayan bir yelpaze oluşturmaktadır. Bunun sonucunda hazırlanan ilk anayasa olan 1921 Anayasası’nda eğitim ile ilgili özel bir hüküm konmamıştır. Anayasanın 11. maddesine göre de eğitim işleri “Vilâyet Şuralarının” yetkisine bırakılmıştır (Kaplan, 1999: 147-157).

Eğitim sisteminde yönetim açısından çeşitlilik olduğu gibi, muhteva olarak da farklılıklar vardır. Bir taraftan medreseler, diğer taraftan resmî eğitim kurumları ve her azınlığın kendi okulunu açma özgürlüğü, eğitim camiasının farklılığının nedenini oluşturmaktadır. Bununla birlikte eğitim olgusunun yerel idarelere bırakılması, çeşitliliği bir kat daha artırmıştır. Millî Mücadele’de eğitim sistemi içerisinde

yüzyıllardır sürüp gelen klasik eğitim sistemi olan medreseler, yeni duruma denk gelecek şekilde bir revizyona tabi tutılmaya çalışılmıştır. Bu reform çabaları bir anlamda Meşrutiyet Dönemi'nin devamı niteliğindedir. Çağa ayak uydurma sorunuyla karşı karşıya kalan medreseler, bu dönemde de kendilerine çeki düzen veren bir yapılanma ile karşı karşıya kalmışlardır. Yasama, yürütme ve yargıyı elinde tutarak olağanüstü yetkilere sahip Büyük Millet Meclisi bu mesele hakkında 21 Mayıs 1921'de bir nizamname çıkarır. Bu nizamname ile medreseler ikiye ayrılır. Eski medreseler ve yeni medreseler, yani Dar'ül Hilafe ve Medrese-i İlmiye iki ayrı teşkilat iki ayrı sistem. Bu nizamname ile medreselerin bir bütünlük ve ahenk içinde çalıştırılması hedeflenir. Ancak bu medreselerde okuyan öğrencilerin çoğunda askerlik sorunu vardır. Bu sorun çözülmeden önce medrese ve yüksek okul öğrencileri silâh altına alınmışlardır. Bu sorun da Mayıs 1921'de çıkarılan bir tecil kanunu ile halledilir. Bu kanuna göre bütün yüksek okul ve orta dereceli okullar ile ziraat, orman, erkek öğretmen, Dar'ül Hilafet ve Eimmei Medâris talebelerinin fiili hizmetleri, tahsillerini tamamlayıncaya kadar tecil olunacaktır. Bunu müderrisler ve öğretmenlerin tecil olayı izler. Ancak istenilen şekilde eğitim verilemez; çünkü okullarda öğrenci kıtlığı had safhadadır (Arabacı, 1996: 583-619).

Millî Mücadele dönemi Misak-ı Millî sınırları içerisinde 12.812 ilkokul vardır. Bu okullarda çalışan öğretmen sayısı toplam olarak 19.212'dir. İlkokullarda aynı dönemde okuyan öğrenci sayısı 596.460'tur. Yine aynı dönemde, orta öğretimde okul sayısı 1.815 ve öğrenci sayısı da 27.461'dir. Fakültelerle birlikte 17 yüksek okul, bunlara ders veren 368 profesör ve yardımcıları ile 6.677 öğrenci de yüksek öğrenimde eğitime devam etmektedir. Sakaoğlu, (2003: 158) Okul sayısını 3.495 ilkokul, bunun yüzde yirmisine tekabül eden 682'si kapalı, 3316 (1511'i muallim okulu mezunu olmayan) öğretmen, 5 sultani, 32 idadi, 13 muallim mektebi olarak vermektedir. Millî Mücadele dönemi bitiminde yapılan 1924-1925 yılı istatistiklere göre ülkedeki kız-erkek öğrenci toplam 381.713, okul sayısı ise 5.840'tur (Sakaoğlu, 2003: 359). Azınlık okulları ve misyoner faaliyetlerine baktığımız zaman ise ciddi miktarda insanın eğitim alanına tahsis edildiği görülmektedir. Kilise elemanlarının sayısı 64.918'dir. 27.927 de öğrenci bulunmaktadır (Çavdar, 1971: 86-87). Misyoner eleman ve öğrenci sayısının yüksekliği Osmanlı Devleti'nde yabancı misyonların ne

kadar örgütlü çalıştığı ve bunların yurdun her safhasına yayıldığını gösterir. Bu rakamlar yukarıdakilere ilâveten Anadolu'daki etnik azınlığın sürekli olarak eğitildiğini ve eğitim işinin din gibi toplumsal yapıda bütünleştirici bir özellik taşıdığını, etnik toplulukların kendilerini tanımlamasına da yardımcı olduğunu göstermektedir. Üzerinde ciddi şekilde çalışmalar olmasa da yabancı okullar, din, milliyetçilik ve özgürlük (ayrılık/ayrılma) ideolojilerinin birleşmesinde ana etken olmuşlardır.

Amerikalılar 1920 yılında dünyanın diğer büyük şehirlerinde olduğu gibi İstanbul'da da bir saha araştırması yaparlar. Geniş bir envanter çıkaran Amerikalılara göre okullar, dini ve sivil olmak üzere ikiye ayrılır. Dini okullar medreseler tarafından temsil edilirken, sivil okullar, rüştiyeler, idadiler ve sultaniyeler tarafından temsil edilmektedir. Araştırmacı Black'e (1995: 328-329) göre savaştan önce İstanbul'da medrese sayısı 196 ve öğrenci sayısı ise 10.000'dir. Ama bu sayı savaşa birlikte 21 medrese ve 1.000 öğrenciye düşer. Diğer taraftan İstanbul'da, ilköğretimde 29.111, ortaokulda 5.280, üniversitede ise 1.574 öğrenci öğrenim görür iken özel olarak ta 2.010 kişi öğrenim görmektedir. Ermeni okullarında ise toplam öğrenci sayısı 8.727, Yahudi okullarındaki öğrenci sayısı 7.460, Rum okullarında ise 20.490 ilköğretim, 2.812 ortaöğretim öğrencisi olduğunu iddia eder. Black'in bu sayılarını içinde kaç tane Türk öğrencinin yabancı okullarda eğitim aldığı ve mahalle mekteplerinde (Kara ve Birinci, 1997: 64) eğitim alan öğrencilerin sayısı bulunmamaktadır. Okula devam ile ilgili olarak klasik olarak, devam sorunu olduğunu söyleyen Black, (1995: 334), toplumun toplam okuma yazma oranının %30 olduğunu söyler. İşgal altında İstanbul'u inceleyen Criss'de (2000: 56), İstanbul'da siyasete olağanüstü yüksek düzeyde ilgi gösterilmesinin nedenini okuma yazma olgusunun yüksek olmasına bağlar. Ayrıca Türklerin batılı eğitim kurumları ile batı düşüncesinin farklılığının bilincinde olarak ülkeyi işgal eden ülkelerin okullarında okumaya devam ettiklerini belirtir. Yabancı okulların sayısı oldukça yüksektir. Sadece Fransız eğitim kurumlarında 15.000 ile 20.000 öğrenci vardır.

Yukarıda verilen rakamlardan yola çıkarak Müslüman öğrenci nüfusu ile azınlık ve yabancı uyruklu öğrenciler kıyaslandığında aradaki uçurum dikkati

çekmektedir. Bu bir anlamda Misak-ı Millî sınırları içerisinde iddia edilen azınlık ve çoğunluk iddialarına cevap vermektedir. Ortalama nüfusun 12 milyonun üstünde olduğunu farz edersek her 24 kişiden biri öğrenci durumundadır.

Misak-ı Millî sınırları içerisinde Yabancı okullara ilk etapta çok fazla ses çıkarılmazken savaşın şiddetlenmesi ve Anadolu'daki yabancı okulların ihanet içinde olmaları üzerine ilk önce, Amerikan okulları hariç diğer bütün yabancı okullar kapatılır. Amerikan ilişkileri ve geleceğe dönük bakış açısıyla ilk etapta Amerikan okulları kapatılmaz. Ancak Merzifon Amerikan Koleji'nde bir Türk öğretmen öldürülünce Mart 1921 yılında Anadolu'daki bütün yabancı okullar kapatılır (Akyüz, 2001: 294).

Millî Mücadele döneminde tek üniversite İstanbul'da Dârülfünun'dur. Anadolu'ya üniversite kurma çalışmaları olmuş, özellikle Konya'da 1908'de hukuk mektebi açılmış, ancak 15 Mart 1919'da kapanmıştır. Dârülfünun, Millî Mücadele'de aktif bir rol oynamıştır. Özellikle öğrenciler Millî Mücadele taraftarı olarak bildiri dağıtımından miting organizasyonlarına kadar her türlü faaliyette ön plânda olmuşlardır. Türk Ocağı'nda örgütlenerek ellerinden geleni yapmışlar, sivil bir direniş gerçekleştirmiş ve İzmir'in işgali üzerine İzmir dağlarına çıkmak için İstanbul'dan ayrılmışlardır (Adıvar, 1987: 28-35). Millî Mücadele dönemi üniversite, işgaller karşısında iki miting yapmıştır. Bunların ikisi de İzmir'in işgali üzerinedir.

Darülfünun'da zaman zaman öğrenci ve hocalar arasında sorunlar çıkmıştır. Bunun başlıca sebebi Millî Mücadele tarafı olup olmamadır. Öğrenciler tartıştıkları hocaları Rıza Tevfik ve Cenap Şehabettin'i sınıflara sokmamışlar, bunların istifasını isteyerek sonunda muvafık olmuşlardır. Bununla birlikte Darülfünun Müderrisler Divanı okulun açılmasını isterken öğrenciler Anadolu'daki durum nedeniyle bu isteği reddederek tıp başta olmak üzere fen ve dış bölümlerinin katkısıyla okulda boykot uygulamışlardır. Okula gelen polislerle çatışma çıkmış, altı öğrenci yaralanmıştır. İşin bir diğer boyutu ise öğrencilerin Maarif Nazırı Said Bey'in bürosunun camlarını kırması, hocaların okuldan dışarı atılması ve gelen memurların ise kapı dışarı edilmesidir (Babalık 28 Mayıs 1922).

Anadolu’da ise İstanbul’daki üniversitenin yerini tutacak ilk girişim Kasım 1921’de Maarif Vekaleti tarafından başlatılmıştır. Kayıtları hemen dolan “*Âli Ders*”ler günde bir saat ve haftada beş gün devam ederek işe başlamış, daha sonra program değişikliği ve ilâvelerle yola devam edilmiştir (Ergün, 1997: 19-20).

Eğitim çalışmalarının hızı hiç kesilmeden devam eden Millî Mücadele’de, eğitim için gerekli hazırlıklar yapmak üzere on kişiden müteşekkil bir Telif ve Tercüme Encümeni oluşturulmuştur (Babalık, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 24 Mart 1921). Tarih, coğrafya, iktisat ve içtimai bilgilere olan ihtiyaçlara cevap vermek için, bu encümen zor şartlar altında görevini yapmaya başlamıştır. Bu encümenin başkanlığını ise sırasıyla Samih Rifat Bey ve Yusuf Akçura Bey yapmışlardır. Azalarına gelince çoğu, o dönem milletvekili yada Millî Mücadele’nin ileri gelenlerindedir. Olağanüstü durumlarda insanlar bir taraftan cephede savaşırken diğer taraftan ise ilim, irfan ve cehâletle savaşmak için gerekli alt yapıya hazırlık amacıyla tercüme yapılmaya çalışılmış ve bir çok da tercüme yapılmıştır. Yapılan tercüme ve telif eserlere mükafatlar verilmiştir (Kayaoğlu, 1998: 200-216). Ekonomik sıkıntılar içinde yüzen Millî Mücadele Hükümetleri, hane halkının ürettiğinin yüzde kırkına el koyan Teklif-i Millîye Kanunları’nın yanında, eğitime verdikleri değeri gösteren önemli bir işaretle oldukça cömert bir davranışta bulunmuşlardır.

Maârif Vekaleti, Millî Mücadele döneminde çıkarılan ilmi eserleri teşvik etmiş ve çeşitli para ödülleriyle bunları desteklemiştir. Örneğin Konya Sultaniyesi öğretmenlerinden Abdulkadir Efendi, on beş yıldır çalıştığı eseri “*Konya’da Türk Âsari*”ni bitirmiş, Vekalet, eserin basımı için üç yüz lira verdiği gibi yazara da yüz elli lira vermiştir (Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 29 Mart 1921). Telif ve Tercüme Dairesi’de bir yandan savaş devam ederken diğer taraftan Türk tarihi ile ilgili iki kitabın çevirisine başlandığını ve bunların en kısa zamanda biteceğini haber vermektedir. Bu kitaplar; *Moğol Tarihi ve Asya Tarihine Medhal* olarak belirtilmektedir (Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 30 Mart 1921).

Savaş zamanı olmasına rağmen halk eğitim ve öğretim olgusundan geri kalmamıştır. 27 Nisan 1922 tarihli Babalık’ta eğitim ile ilgili iki haber dikkati çeker.

Birincisi Bolu'da çıkan Dertli gazetesine göre Gerede kazasından bir okul yapımı ile ilgilidir. “*Bir Köylünün Maarifperverliği*” başlığıyla verilen habere göre; *Çalışlar karyesi eşrafından Alemdar Oğlu Hacı Hüseyin Efendi bir mektep için gerekli bütün malzemeyi vermeyi taahhüt etmiş, Bolu Mutasarrıflığı da kendisine teşekkür yazısı göndermiştir.* Eğitim seferberliği savaş seferberliğiyle beraber devam etmiştir. Diğer haber ise iptidai hocaları hakkındadır. Buna göre; *tatil esnasında bilumum iptidai muallimlerinin merkeze çağrılarak mütehassis muallimler tarafından özellikle terbiye ve ahvali tedrise ait dersler verilmesi hakkında, Maârif Vekaleti'nce bir tasavvur mevcuttur. Bu hususta mütalaa ve düşüncelerini bildirmeleri keyfiyeti Maârif Vekaleti 'nce bütün Maarif Müdüriyetlerine tebliğ edilmiştir.* Maârif Vekaleti, olağanüstü durumlarda dahi personelin eğitimini sürdürmektedir.

Gazetelerdeki sürekli çıkan haberler arasında, eğitimin devam ettiği ve okulların açılış kapanış ve derslikleriyle ilgili olanları da yer alır. Sürekli olarak da dersliklerin ilâve edildiği bildirilir. Babalık'ın haberine göre (24-28 Mayıs 1922) insanlar savaş zamanında bile eğitim ve öğretimden geri durmayarak, Beyşehir'in Doğanbey kazasına altı derslik okul yaptırmışlardır. Savaşa en yakın yerlerden biri olan Akşehir'de sınavlar hiç ertelenmemiş okullar normal sürecinde devam etmiştir. Okuldan mezun olan öğrenciler ve okul sınavları, okul toplantıları dahi o dönem için bir haber niteliği taşımaktadır.

Yönetim açısından Bolşeviklik ve emperyal devletlerin sistemi arasında gidip gelen Millî Mücadele Ankara'sı (Gökay, 2002: 66), Meclis Birinci Grub'un resmi gazetesi (Ağaoğlu 1998:59) durumundaki Hakimiyet-i Millîye'de (15 Mart 1921) bir makale çıkar. Makale başlığı “*Azerbaycan'da Mektep, Maarif Terakkiyesi*”dir. Makalede, Azerbaycan Şuâralar Hükümeti'nin yapmayı tasarladığı eğitim faaliyetleri ve bu eğitim kurumlarının muhtevaları geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Sosyalist sistemin yapacağı eğitim devriminin olumlu ve olumsuz yönleri tartışılıyor. Gazetede Azerbaycan Şuâralar Hükümeti'nin eğitim sistemi yaklaşık yarım sayfa biçiminde tartışılması oldukça manidardır. Bu da Ankara Hükümeti'nin eğitim sistemi için gerekli alt yapıda bile düşünce ve pratikte uygulama olarak nasıl bir tavır takınacağı ile ilgili sorular olduğunu gösterir.

Öğrenciler açısından eğitimi, Millî Mücadele döneminde bir lise öğrencisi olan Velidedeoğlu, (1990: 157-158) herkesi saran Millî Mücadele ateşinde liseli öğrencileri şöyle tarif eder; *“Biz ‘genç mektepliler’de ruhlarımız kurulmuş birer çelik zemberek gibi gergin, aynı savaşın isteği doğrultusunda, her an fırlayıp düşmana atılmaya hazır, ruhsal bir durum içerisindeydik. İşte bu ruhsak durum ve vatan aşkı ile Ankara Lisesi’nden benden yüksek sınıflardan ve benim sınıftan kimi arkadaşlar, 1920 yazında okulun dinlence aylarında, gönüllü olarak Kuvva-yı Millîye’ye yazılıp Demirci Savaşları’na katıldılar. Öğretim başlayınca cepheden okula dönen gönüllüleri birer kahraman gibi karşıladık ”*. Savaşta bazı öğrenciler şehit olmuş bazıları gazi olarak okullarına dönmüşler ve savaş hikayelerini arkadaşlarına anlatarak övünmüşlerdir.

Sakarya Savaşı’ndan önce Hakimiyet-i Millîye gazetesinde cephede durumun iyi gitmediğini ve düşmanın ilerlemekte olduğunu yazmakta, Mecliste de ordunun ve cephenin durumu tartışılırken, halk arasında düşmanın sürekli ilerlediği söylentileri gezmektedir. Bu sırada Meclis, Atatürk’e tüm yetkilerini vererek Baş komutanlığa atamıştır. Yunan’ın yaklaşması üzerine, Ankara’nın boşaltmasına karar verilmiş, resmî daireler Kayseri’ye taşınmıştır. Böylece Okullar ve Millî Eğitim Bakanlığı da geçici bir süreyle Kayseri’ye nakledilmiştir (Velidedeoğlu, 1990: 183-186).

Öğretmenlerin Millî Mücadele’de durumu içler acısıdır. Millîyetperver Vahdet Gazetesi’nin (28 Mart 1922) haberine göre İstanbul’daki iptidaî ve sultaniye muallimleri on iki günden beri mekteplere devam etmemektedirler. Bunun nedeni muallimlerin parasız pulsuz kalmalarıdır. Aylardır maaş alamayan muallimler bundan dolayı okula gitmemektedirler. Evlerine yiyecek götüremeyen öğretmenler, bazı bölgelerde açlık ve hastalık nedeniyle okullarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Sadece İstanbul’da değil, Anadolu’da da en önemli eğitim sorunlarından birisi öğretmenlerin maaşlarıdır. Aylarca maaş alamayan öğretmenler, meslektan ayrılıp polis, jandarma, katip olmuşlardır (Ergün, 1997: 12). Geçim sıkıntısı çeken öğretmenler zaman zaman protestolardan ileri giderek grev ve boykotlar yapmışlardır. Kasım 1920’de Ankara, Tokat ve Yozgat’ta öğretmenler derslere girmemişlerdir (Akyüz, 1978: 171-178).

Osmanlı geleneğiyle birlikte, yerel idareler meclisleri tarafından ilgilenilen ve yönetilen okullar, aynı zamanda, Türk eğitim sisteminde en büyük sorunlardan biri olan “okul kapatma” hadisesini yaşatmışlardır. İlköğretim okulları, ilkokullar ve idadiler, İdare-i Hususiye’ye bağlıdırlar. Bu okulların masrafları da bu kurum tarafından karşılanmaktadır. Bu yüzden valilikler, eğitimle ilgili yetkililer veya bazen de halk tarafından masrafları karşılanmıyor diye, okullar istenildiğinde kapatılmışlardır (Ergün, 1997: 13).

Masrafların karşılanarak okullar açık olsa dahi bu sefer de öğretmen bulmak zorlaşmaktadır. Bundan dolayı Millî Mücadele dönemi eksik öğretmen kadrolarını takviye için gazetelere ilanlar verilmiştir. Bunlardan biri de Babalık 22 A ğustos 1922 tarihli ilandır. Buna göre; *Sivas Maarif Müdüriyeti’nden verilen ilanda Sivas ve çevresi için kadın ve erkek öğretmenler aranmaktadır. Asgari yedi yüz kuruş maaşla çalışacak öğretmenlerin Sivas Maarif Müdüriyeti’ne baş vurmaları gerekmektedir.* Ancak isteklilerle karşılanamayan öğretmen açığını kapatmak için değişik alternatifler üzerinde düşünülüp çözüm yolları bulunmaya çalışılır. Öğretmen açığının en fazla olduğu yerler köylerdir. 16 Mart 1922 günü Maarif Encümeni’ne öğretmen yetersizliğini ortadan kaldırmak için bir öneri sunulur. Buna göre Mekâtibi Aliye ve Tâliyeden mezun olanlar ile medreselerden şahadetname ve icazetname alanlar iki sene müddetle köy muallimliği yapmaya veya beş yüz lira bedel vermeye, elli beş yaşını geçmeyen bilumum müteakidlerin de bu yolda muallimlik eylemeye mecbur oldukları hakkında İzmit Mebusu Hamdi Bey tarafından tazim kılınan layiha kanuniye, layiha encümenince kabul edilmiş ve Büyük Millet Meclisi Maarif Encümeni’nce de tetkik edildiği bildirilmiştir.

Satveti Millîye gazetesinde 5 Haziran 1338 tarihli “Eğitim Hakkında Düşünceler” başlıklı bir makale yayınlanır. Bu makale o dönemin eğitim durumunu gözler önüne serecek bir özellik taşır. İmzasız yayınlanan makalede özetle, belli başlı konular olarak milletin olanakları ve okulların durumu tartışılır. Buna göre bazı yerlerde okul vardır ama bu okullar tam kapasite çalışmamaktadır. Bunun temel nedeni, insanların okumaya karşı isteksiz veya karşıt olmaları değil, maddî imkânsızlıklardır. Her köy ve kasabada gerekli eğitim kurumları bulunmamaktadır.

Bu kurumlar olmayınca da insanlar değişik arayışlara girmek zorunda kalmakta, ya yatılı olarak okumayı yada günlük olarak gidip gelmeyi tercih etmektedirler. Yatılı olarak öğrenci okutmayı herkesin ekonomik gücü karşılayamamakta, ancak üç beş zengin aile bunu sağlayacak güce sahiptir. Diğer taraftan günlük gidip gelmelerde en yakın yer yarım saat, en uzak yer ise iki-üç saati bulmaktadır. Öğrenciler soğuk kış gecelerinde okuldan gelemediği zamanlarda kalacak ev sorunu ortaya çıkmaktadır. Bunlara ilâveten bir sorun da öğrenci giyim ve kuşamıdır. Yukarıdaki olumsuzluklar halledilse dahi, bu sefer de kitap kalem masrafları öğrenci velilerini ürkütmektedir. Millî Mücadele'nin olumsuz koşularının da buna eklenmesi, günün zor şartları altında insanları düşündürmekte, eğitim için istenilen seviye yakalanılamamaktadır.

Büyük Millet Meclisinde Millî Mücadele dönemi dört bakan görevde bulunmuştur (Aslan, 2001: 144-145). Bunlar sırasıyla; belirtilen tarihler arasında bakanlıklar yapmışlardır. Olağanüstü şartlarda oluşmuş bir mecliste Maarif Vekaleti, bu dört isim üzerinde geçmiştir. En uzun süre bakanlığı Hamdullah Suphi Bey yapmıştır. Bunun nedeni ise Hamdullah Bey'in Birinci Grup içerisinde yer alması, eğitim işleriyle daha önce de ilgilenmesi (Ağaoğlu, 1998: 89-102), iyi bir hatip olması ve yurtdışı tecrübesinin olmasıdır.

Öğretmenler, Millî Mücadele döneminde gerekli mesleki cemiyetler kanalıyla olumlu faaliyetler içinde olmuşlardır. Temmuz 1920'de Ankara Lisesi'nin öğretmenlerinin başını çektiği bir Muallim ve Muallimeler Cemiyeti kurulur. Mayıs 1921'de cemiyet Türkiye Muallime ve Muallim Dernekler Birliği adını almıştır. Mustafa Kemâl Paşa bu birliğin fahri reisi, onursal başkanıdır. Muallim ve Muallimeler Cemiyeti, Ankara Hükümeti tarafından desteklenen ve Millî Mücadele'de öğretmenlerini örgütlemeye kullanılan bir birliktir. Ankara'nın sözünün geçtiği yerlerde şubeler açmış, gerekli çalışmalarda bulunmuştur. 13 Mart 1921 tarihli Hakimiyet-i Millîye'ye göre; *“Denizli Livası'nın dahilinde ifayı vazife etmekte olan muallim ve muallimatın hukuku muhafaza ve müdafaa etmek üzere Denizli'de dahi bir muallimler ve muallimeler cemiyeti tesis etmiştir”*.

Sakarya'dan bir ay önce 16-21 1921 tarihleri arasında Ankara'da bu cemiyet bir Maarif Kongresi toplar. Eğitimin önemine binaen Atatürk, bizzat cepheden

gelerek kongreyi açmıştır. Kongreye 250 dolayında kadın ve erkek öğretmen katılmıştır. Atatürk konuşmasında temel olarak, eğitimin toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bir hususta olması gerektiği üzerinde durmuştur (Sakaoğlu, 2003: 160-162). Fakat bu toplantıda kadın erkek ilişkileri ve diğer olumsuz durumlardan dolayı zamanın Maarif Bakanı Hamdullah Suphi Bey, Vehbi Bey ve arkadaşları tarafından verilen gensoruyla düşürülerek yerine vekaleten İkinci Grup'tan Balıkesir milletvekili Vehbi Bey seçilmiştir. Muhafazakar grubu temsil eden Vehbi Bey'in bakanlığı, uzun sürmemiştir. Vehbi Bey, İkinci Grup'ta yer alan milletvekillerinden biridir. Radikal işler yapmak yerine, mevcut durumu iyileştirmeye çalışmıştır (Ağaoğlu, 1999: 226).

Millî Mücadele döneminde eğitim kurumları ve öğretmenleri İzmir'in işgalinden sonra başlayan protesto ve mitinglerin yapılması ve meclis teşkilatlanmasında önemli rol oynamışlardır. Millî Mücadele'de bazı öğretmenler cepheye giderek mücadeleye katılmışlar, şehit olmuşlar, bunu öğrencilerde takip etmişlerdir. Düzenli ordu kuruluncaya kadar öğretmenler Kuva-yı Millîye'de aktif rol almışlardır (Akyüz, 2001: 290).

Millî Mücadele'de farklı amaçlar için kullanılan okullar vasıtasıyla, halka millî ruh aşılarmaya çalışılmıştır. Çünkü Millî Mücadele'nin harekât noktası olan kongrelerin yapıldığı yerler, aydınların toplantı yerleri, karargâhları, Millî Mücadele'ye eleman yetiştiren müesseseler ve propaganda merkezleri hep okullardır. Millî Mücadele dönemi Anadolu gezilerinde Mustafa Kemâl Paşa, bir yere gittiği zaman ilk ziyaret ettiği yerlerden biri hep okullar olmuştur (Arabacı, 1991: 22).

Okullarda öğretmenlerin en önemli faaliyeti, millî bilincin ve milliyetçilik duygularının öğrencilere aşılarmasıdır. Dışarıda ise öğretmen ve öğrenciler milleti örgütlemeye miting ve kongrelerde önemli görevler almışlardır (Akyüz, 2001: 205).

Her türlü olumsuzluğa rağmen öğretmenler Millî Mücadele döneminde çıkardıkları mesleki yayın ve mecmualarla hareketi desteklemişlerdir. Çıkarılan mesleki yayın ve mecmuaların başlıcaları şunlardır: Ankara'da Anadolu Terbiye Mecmuası, Trabzon'da Yeni Mektep, Antalya'da Yeni Hayat, Adana'da Millî

Mefkure bunlardan bir kaçıdır.

Gazete çıkarmakla uğraşmayan öğretmenler ve bakanlık gazeteler aracılığıyla (Babalık 5-8-1922) soru-cevap şeklinde yazılarla halkı bilgilendirme faaliyetlerinde bulunmuştur. Sorular, Millî Mücadele dönemi toplumsal sorunlara karşı dini ve millî çözümler üreterek halkı bilinçlendirme ve istedik yönde etki etme mantığıyla sorulmuş sorulardır; bu sorularda bazen dini konular, bazen de sosyal konular ağırlıklıdır. Sorular o konuda etkin hocalar tarafından cevaplandırılır. Örneğin *“hareketi millîye hangi içabat-ı şer’iyenin netice-i zarurîyesidir?”* sorusu Mektep Hukuk Müdürü Refik tarafından verilen cevaplardır. Bir fetva mantığıyla uzun bir giriş ve olayın seyri anlatıldıktan sonra, bu konuda İslâm tarihinden örnekler ve bunu geçmişle örneklendirerek bu güne atıfta bulunur. Buna göre Türklük, İslâm’ın kalesidir. Kalesini kaybetmemesi için Türklüğün kurtarılması gerekmektedir. Böylece Millî Mücadele’nin şer’i tarafının nedenleri de Maarif Vekaleti’nin kanalıyla da olsa sürekli vurgulanmış olmaktadır.

Diğer taraftan muallimler buldukları yerlerde verdikleri konferanslarla halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Özellikle kent merkezlerinde verilen bu konferanslar gazetelerde yayınlanarak etkisi bir kat daha artırılmaya çalışılmıştır. Açıksöz gazetesi baş yazarı İsmail Habib’de bu konferansçılardan biridir.

Millî Mücadele’nin önemli şehirlerinden Konya’da eğitim öğretim olgusuna baktığımız zaman, bize aynı zamanda işgal altında olmayan bölgelerin eğitim öğretim durumunu yansıtır. Millet bütün gücünü savaş olgusuna yönlendirip eli silâh tutanların askere gitmesiyle birlikte ilkokullarda bile kız okullarında oturacak yer bulunamazken, geçim sıkıntısının küçük yaşlardaki öğrencilerin üzerine kalması nedeniyle erkek okullarında sıraların çoğu boş kalmıştır. Konya Sultaniyesi, Millî Mücadele dönemince yani dört öğretim yılı boyunca eğitim-öğretime devam etmiş ancak 19 öğrenciyi mezun edebilmiştir (Arabacı, 1991: 17-27).

Millî Mücadele’de eğitim sistemi diğer yapılanmalarda olduğu gibi önce dağınık iken daha sonra kurumsallaşması sağlanmıştır. 1922 yılında, eğitim sistemi dönemin şartlarına göre istenilen seviyeye gelmiştir. Daha önceden isteyen herkesin

direk baş vurabildiği Maarif Vekaleti (Velidedeoğlu, 1990: 183) daha sonra doğrudan doğruya yapılan başvuruları kaldırır. Klasik bürokrasi çarkını oturtur. Bu da eğitim sisteminin yapılanma olarak bittiğini ve teşkilatlanmasını tamamladığını gösterir (Babalık, 23 Mart 1922).

Maarif Vekaleti, Millî Mücadele dönemi eğitim sisteminde değişiklikler yapmak ister bunların başında eğitim sistemini birleştirmek gelir. Özellikle sultaniye ve idadiler birleştirmek zor olmadan başarılabilir bir çalışma olacaktır. Bu çalışmalar için özel encümenlerde kararlar alınmış ancak uygulamalar muhtemelen zafer sonuna kalmıştır.

Bu dönem gazetelerde eğitim haberleri, genellikle ikinci sayfalarda verilmiştir. Diğer bölümde tanıttığımız gazete özelliklerine ilâveten gazete haberleri okullarla ilgili veya ilan şeklinde hazırlanmış yazıları çağrıştırmaktadır. Bir de meclis çalışmalarından bahsederken zorunlu olarak Maarif Vekaleti'nin bilgileri de aktarılmıştır. Eğitimle ilgili olarak çok ciddi yayınlar yoktur. Bazen de, Varlık gazetesinin 16 Mart 1922 tarihli haberinde olduğu gibi, eğitim haberleri dördüncü veya beşinci haber olarak ikinci sayfalarda verilmiştir.

1.2.6 Millî Mücadele'de Ekonomik Durum

Millî Mücadele'nin temelini oluşturan Osmanlı ekonomik yapısını anlamak veya herhangi bir kuram içinde değerlendirmek zor, neredeyse imkânsızdır. İster ATÜT, ister dünya sistemi, isterse modernleşme veya az gelişmiş kuram çerçevesinde değerlendirilsin, açıklamalar oldukça sığ kalmaktadır. Osmanlı ekonomik yapısını ancak kendi ekonomik süreçleri ve dinamikleriyle açıklamak mümkündür. Mevcut ekonomi mantığı dışında hareket eden Osmanlı, bunun sonucu olarak sanayileşme olgusuna katılmadığı için, ister istemez sömürü düzeninin ağına düşmüş ve parçalanması zorunlu hâle gelmiştir (İslamoğlu, 1993: 19-31).

Osmanlı devletinin hiçbir döneminde batı devletleri anlamında millî bir gelir hesabı yapılmamıştır. Çünkü böyle bir hesabın yapılabilmesi için gereken istatistikler ve sabit gelir gider tablosu oluşturacak bir mekanizma olmamıştır. Birkaç istisna hariç ekonomik olarak gelir gider hesabı tutulmamıştır. Önemli gelir kaynağı tarım

olan ülkede, 1914 yılında ülke nüfusunun %82'si tarım kesiminde çalıştığı yada geçindiği gözönüne alınırsa ülkenin ekonomi ve refah düzeyi hakkında bir bilgi sahibi olunabilir. Osmanlı'da önemli tarım bölgelerinin özellikle Rumeli'nin elden çıkması, Osmanlı ekonomisi için önemli bir gelir kaynaklarının yitirmesi anlamına gelmiştir. Öyle ki Meşrutiyet'ten önce Rumeli'den elde edilen gelir, millî gelirin yaklaşık yüzde 25'ini oluşturmaktadır (Çavdar, 1974: 116-119).

19. Yüzyılda hâlen tarım toplumu özeliğini koruyan Osmanlı'da ekonomik ilişkiler, ekonomik zihniyetin değişimine katkıda bulunacak durumda değildir. Gerek sermaye birikimine izin vermeyen yapı, gerekse kapalı ekonomik dünya, toprağı zihniyet değişiminde rol oynamanın dışına itmiştir. Osmanlı ekonomik yapısında en dikkat çekici gelişme mir'i rejimden şahsi mülkiyeti esas alan yapıya geçiştir. Bu süreç bireysel kapitalin önünü açmıştır.

Temel bir sanayi sektörü kurumayan Osmanlı sanayi, yakın pazar için tüketim malları üretecek şekilde oluşum göstermiştir. Osmanlı sanayisi, maden üretimi ve tarımsal üretimle sıhhatli bir bütünleşme gösterememiş, üretilen mallar, Avrupa sanayisinin bütünleyici birer parçası olarak görülmüştür. Böylece yerli bir sanayinin oluşumu engellenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin günün şartlarına uygun bir sanayileşmeyi sağlayamamış olması, Avrupa'nın ileri düzeyde üretilen mallarının gümrüksüz içeri girmesi neticesinde küçük esnaf ve üreticinin gücü tüketilmiş, devletin katkısıyla kurulmuş birkaç fabrika ve yabancı sermaye tarafından oluşturulmuş birkaç imalât sanayi hariç, ülke de hemen hemen hiçbir faaliyet yok denecek duruma getirilmiştir (Çavdar, 1971: 44). Bunun doğal neticesi olarak Millî Mücadele Hükümetleri'nin elinde Adana hariç, hiçbir yerde sanayileşme veya imalât olgusuna rastlanılmamaktadır (Eldem, 1994: 172).

Sadece sanayi üretimi değil, sanayi kuruluşlarına baktığımız zaman da sanayide Osmanlı Bankası'nın Türklüğü gibi bir durumla karşılaşırız. Osmanlı sanayi istatistiklerine göre sanayi kuruluşların milliyet olarak dağılımında, yüzde 80'inin azınlık ve yabancı girişim, yüzde 15'inin ise Türk emek ve sermayesine ait

olduğu görülür. Türkler, yüzyıllar boyunca ekonomik ilişkiler açısından sadece tüketici konumunda olmuşlardır. Üretim ve dağıtım ile ilgili en basit bilgi ve ilkelerden mahrum kalmışlardır (Güler, 1996: 104):

Osmanlı sanayisi, Marmara ve Ege Bölgesi'nde toplanmıştır. Sanayi müesseslerinin de %55'i İstanbul ve çevresinde kurulmuştur. İşçi sayısı ve üretim açısından İstanbul ve çevresi başta gelmektedir. Mevcut 10 işçiden fazla işçi çalıştıran 300'e yakın sanayi kuruluşundan 165-170 adedi bu yörede toplamış bulunmaktadır. Geri kalan müesseselerin 60 kadarı İzmir'de, çoğunluğunu ipek sanayi teşkil eden 45 civarından müessesede Bursa'dadır. Diğer sanayi kuruluşları ise, Manisa, Uşak, Bandırma ve İzmit'te faaliyettedir. Türkiye'nin belli başlı birkaç şehrinde yalnızca birkaç un ve deri fabrikası ile Adana ve Tarsus'ta dört adet pamuk ipliği fabrikası vardır. Anadolu'nun diğer yerlerinde önemli sanayi müesseseleri bulunmamaktadır. Sanayi kuruluşlarının %75.3 özel sektöre geriye kalanları ise devlete ait askerî fabrikalardır. Askerî fabrikaların büyük çoğunluğu da, İstanbul ve çevresinde toplanmıştır (Müderrişoğlu, 1990: 61).

Millî Mücadele başlarken Osmanlı sanayisi hakkında bildiklerimiz 1913-1915 sanayi sayımlarına dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgal edilen yerler Türk ekonomik yapısını daha da zayıflatmıştır. Birinci Dünya Savaşı müddetince ve Kurtuluş Savaşı'nca da yeni yatırım ve gelişmeler olmadığı için sanayi yok derecek kadar azdır (Çavdar, 1971: 50-51). Olanlar küçük işletmeler mahiyetindedir. Diğer yandan o günün şartlarında İstanbul ve İzmir'in dışında sanayinin bulunmaması, mevcut sanayinin en ilkel şartlarla üretim yapması istenilen neticeyi vermekten uzak olmuştur. Bunun içinde ordu kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı faaliyet ve buna halkın bütününün katılması (esnaf ve sanatkar) etkin sanayi olarak *İmalât-ı Harbiye*'yi oluşturmuştur. Burada ise ordunun ihtiyacı olan ürünler üretilmiştir (Çavdar, 1971: 79).

Gazete ve basımın ana maddesi kâğıt ve yan ürünlerinin üretimi ve bunların durumu ile ilgili istatistiklere geçmeden önce belirtilmesi gereken nokta, gazete, dergi ve kitap basmakla uğraşan büyük matbaaların Osmanlı'da olmadığıdır. Ancak orta büyüklükte matbaalar vardır. Sayısal verilere baktığımız zaman, 10'dan fazla

kişi çalıştıran ve muharrik güç kullanan matbaalar; matbaacılık ve kırtasiye mamulatiyle uğraşan müessese sayısı 1913 yılında 42 iken, bu sayı 1915 yılında da değişmemiş ancak iki tanesi faaliyetlerini durdurmuştur. Çalışanlara baktığımız zaman 1913 yılında 1347 kişi bu sektörde çalışırken 1915 yılında bu sayı 898 kişiye düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte basım ve matbaa sektöründe çalışan sayısı düşmüş, bu durum Millî Mücadele döneminde de devam etmiştir. Matbaa-ı Amire müstesna olmak üzere 42 müessesenin tamamı özel şahıslara aittir. 42 müessesenin 8'i İzmir'de geri kalan %34'ü ise İstanbul'dadır. Diğer şehirlerde orta ölçekte bir matbaa bulunmamaktadır. Savaşın getirdiği olumsuz şartlarla birlikte çalışan sayısında ciddi bir azalma olmuştur.

Millî Mücadele'nin temeli olan Osmanlı ekonomisinde sanayi, ticaret ve sermaye piyasasında %85'e varan oranlarda hükmeden gayri Müslimler, sosyo-ekonomik bakımdan devletin asli unsuru Türk'ten daha iyi, daha zengin, daha müreffeh bir hayat sürmüşlerdir. Merkezde Galata Bankerleri devleti çeşitli yollarla sömürürlerken, şehir ve köylerde ise tefeci ve faizci Ermeni ve Rumlar halkı ezmişlerdir (Güler, 1996: 123) Başlangıçta vergi ve yükümlülüklerle sahip olan azınlıklar daha sonra değişik hilelerle bu vergilerden kurtulmuşlardır.

Denge üstüne kurulu Osmanlı klasik sisteminde olağanüstü durumlarda ekonomik açıkları kapatmak için değişik adlarla halktan vergi ve hizmet alınmaktadır. Bu vergilendirme sistemi, günün şartlarına veya askerî birliklerin geçtiği bölgelere göre halkın yükümlülükleri artmakta veya eksilmektedir. Bilindiği üzere savaşlar, ağır ekonomik sorunları da beraberinde getirirler. Vatanın savunulması için gerekli olan şartların oluşturulması ve askerî seferberliğin bütün ihtiyaçlarının karşılanması o ülkenin ekonomisini iyi olmasına, üretim-tüketim süreçlerinin iyi işlemesine, artı birikimin sağlıklı olmasına bağlıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ekonomik yapısı için, hiç de iyi şeyler söylenemez. Savaşın uzun ve geniş bir coğrafyada, değişik cephelerde geçmesi, olumsuz yönlerini ortadan kaldıracak yeterli kaynakların olmaması, Osmanlı maliyesinin çökmesine, böylece Millî Mücadele başlamadan öncede halkın elinde yeterli kaynak kalmamasına neden olmuştur (Sürmeli, 1998: 24).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte en büyük darbeyi Türk dış ticareti almıştır. Savaş sırasında Türkiye, abluka altındadır. Türkiye, savaştan önce ekonomisi üzerinde büyük rol oynayan ülkelerle savaş halindedir ve bu ülkelerle ticareti kesmek zorunda kalmıştır. Böylece Türk Maliyesi en kötü zamanlarını yaşamaktadır. Devlet borcu inanılmaz bir seviyeye çıkarak 2 milyar 200 milyon doları bulmuştur. Dış borcun getirdikleri ve iç piyasanın dengesizlikleri en çok alt tabakayı vurmuştur. Böylece yoksulluk, açlık, hastalık, pahalılık, ağır vergi, salgın ve ölümler, Türk milletinin daimi yoldaşları olmuşlardır. Mevcut şartların daha da ağırlaşması gündelik hayatı içinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir. Amerikan Komiserliği'nin raporlarına göre durum içler acısıdır. Örneğin İstanbul'da hayat pahalılığı 1917 yılında özel ve doğal nedenlerden dolayı bir çok maddenin fiyatı, yaklaşık yüzde bin oranında artmıştır. Fiyat artışının doğal nedeni, kaynakların azlığı, ulaşım güçlüğü, enflasyon ve abluka dolayısıyla ithal mallarının ve stokların eriyiştir. Özel neden ise ülkenin ürettiği bir takım malları pazarlayan resmî dairelerin suiistimalli davranışları ve taşıma konusunda istenilen yüksek rüşvetlerdir (Duru, 1978: 11-12).

Savaş dönemi, olağanüstü bir durum olarak, spekülatif kazanç sağlamak isteyenlerin en önemli zamanıdır. Karaborsa, spekülasyonlar ve fiyat artışları bir anda türedi zenginlikler yaratmıştır. Bu türedi zenginler arasında, ecneblerle birlikte Türkler de vardır. Birinci Dünya Savaşı zamanında ekmek 12 misli, buğday 5 misli, zeytinyağı 23 misli, et 3 misli, pirinç 30 misli, şeker ise 60 misli artmıştır. Böyle bir durumda herkesin kendi başının çaresine bakması, durumunu kurtaracak tedbirlere başvurması kaçınılmazdır. Devletin ve savaşın getirdiği ekonomik kaosla güç kazanan kaptı-kaçtı zihniyet, cumhuriyetin başlangıç yıllarında da esnaf ve ticaret erbabının davranışlarına egemen olmuştur (Bostancı, 1996: 16).

Savaş sadece Türklerin değil, bütün Avrupa'nın dengesini bozmuştur. Avrupa ekonomisinde ve siyasal yapılanmasında da kesin yol ayrımlarına neden olmuştur. Özellikle Almanların savaşta aldığı ağır tahribat, Alman ekonomisinin bitmesine yol açmış, Avrupa'nın temel taşlarından biri yerinden oynamıştır. Bunun sonucunda milletlerarası politikalar, iş performansı ve ekonomi politikası etkilenmiştir (Wixfort,

2002: 223).

Yunan ekonomisi de Türkiye'den çok farklı değildir. Yunan drahmisinin İzmir'de fiyatının altı buçuk kuruşa düştüğü bildirilmektedir. Drahmi sürekli değer kaybetmekte, Yunanistan'da savaş maliyetini kaldırmak için İtilâf Devletlerinin kapısını çalmaktadır. Ticari bakımdan Yunanistan Balkanların en aktif devleti durumundadır. Yunan ticaret filosu gittikçe büyüyerek Karadeniz ve Ege'de herkesin önündedir. İstanbul, İzmir, Osmanlı'nın liman kentleri ve diğer şehirlerindeki Rum topluluklarının da desteğiyle ticari ve ekonomik olarak sağlam bir dayanak bulan Yunanlılar, savaşla birlikte ciddi krizler yaşamışlardır. Yunanistan mali yönden Londra'ya bağlıdır. İngiliz kömürü, İngiliz manifatura malları, İngiliz sigorta ve bankacılığın en büyük müşterisi Yunanlılardır. Yunan halkının nakdi servetinin önemli bir kısmı da Londra'da depo edilmiştir (Pallis, 1997: 65). Ancak İngiltere'nin de ülke içinde meydana gelen grev ve işçi hareketleri de İngiltere'yi sıkıntıya düşürecek boyuta ulaşmıştır. Yunanlılara istedikleri sonsuz desteği sağlamada başarılı olmaları oldukça zor gözükmektedir (Armstrong, 1997: 90). Belçika elçisi De Welle'ye göre aslında Yunanlılarda savaş istememektedirler. Hazinelefler iflas halindedir. Askerin morali bozuktur. Ancak, Yunanlıların harekâta devam etmesini, istedikleri şekilde sulh isteyen İtilâf Devletlerinin, Yunanlıları bir baskı unsuru olarak kullanmalarından kaynaklanmaktadır (Kerman, 1982: 28).

Dört yıllık savaşın sonucunda Osmanlı ekonomisinin temeli olan tarım, savaşta tarımsal iş gücüne zorunlu hizmet getirilmesi nedeniyle, üreticinin ürünlerinin yok pahasına ordunun gereksinimlerinin gerçekleştirilmesi için alınması, hayat koşullarının savaş zamanı paranın yüzde dört yüz değer kaybetmesiyle iyice zorlaştırmış, karaborsacı zenginler çıkmış, savaş ülkenin sınırlarını değil, çarpışmalar, hastalıklar, soğuk yada sıcak sonucu üretici nüfusun büyük bir kısmı yok olmuş, ekonomik kaynaklar kurumuştur (Yaman, 1998: 8). Ağır savaş yıllarının bütün yükünü omuzlarında taşımış olan Anadolu'da halk, derin bir yoksulluk içinde çırpınarak hayatını devam ettirirken, düşman işgalinden yeni kurtulmuş bölgelerdeki köylerde, insanlar ot yiyerek hayatlarını ikame ettirmek zorunda kalmışlardır (Dursunoğlu, 2000: 27).

Savaş sonu, mütarekenin imzalandığı tarihte, memlekette iktisadi, durum çok vahim bir haldedir. Yiyecek ve içecek stokları tükenmiş, ithal yolları kapanmış, gayet kötü şartlar altında toplanan mahsul, harpten önceki miktarının yarısına düşmüştür. Müstahsil ürününü satmaktan sakındığı için, şehirlere sevkıyat durmuştur. Halka ekmek yerine verilen 100 dirhem arpa, yulaf ve bakla ile karışık mamul, miktarca az olduğu gibi, lezzetsiz ve gıda kıymeti bakımından da kifayetsizdir. Bir taraftan iâşe toplamada başarısızlık ve usulsüzlükler, diğer taraftan gayri meşru yollardan sağlanan kazançlar karşısında yaygın bir hal alan sefalet, halkı bezdirmiş ve manevîyatı bozmuştu. Mondros mütarekesinin 1, 4, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21. maddeleri ekonomik yapı ile ilgili olarak yapılmış, genel olarak menfaatlerini korumak için İtilâf Devletleri, her tür mevzuda ve iâşe işinde yetkileri ele almış, boğazların kontrolü, taşımacılıktan, madenlere kadar memleketin bütün kaynaklarını ele geçirmişlerdir (Eldem, 1994: 131-133).

Savaştan bıkan halk Mütarekeyle birlikte refah olacağını sanmış, aksine durum daha da kötüleşmiştir (Duru, 1978: 11-12). Mütarekeyle birlikte Devletin merkezi İstanbul dahil, her tarafta bir durağanlık hakim olmuştur. Çalışmak ve işle uğraşmak bir anlamsız hareket olarak gözükmektedir. İktisadi ve ticari hayatın üçte biri mahvolmuş, yarın ne olacağını bilinmemesi herkesin şevkini ve gücünü kırmıştır. Devlet yavaş yavaş bir çöküntüye, durgunluğa ve ümitsizliğe doğru gitmiştir (Gaulis, 1981: 32).

İngiliz istihbarat subayı Armstrong, (1997: 60) İstanbul'da 1920'lerin başındaki sosyal hayatı, şen, günahkâr ve zevk verici olarak tanımlar. Kahvehaneler içki ve raks ile doludur. Kimse vatanını düşünmemektedir. İnsanların yaşam tarzları, ekonomik şartlar nedeniyle nerdeyse yok olmuştur. Eski zamanlarda saraylar ve köşklere halayıklar taşıyanların, şimdi bir iki kişiyi besleyecek kadar ellerinde güç vardır. Bu da eski usul ve harem hayatını bozmuştur. Bunun neticesinde ahlâksal bozulma çoğalmıştır. Türkler ekonomice mahvolurken diğer yandan azınlıklar durumlarını daha da iyileştirmişlerdir. Üreticiler hep Hıristiyan'dır. Buna karşılık Türk, asker ve tüketicidir. İngiltere'de servetin dağılımına ait ekonomik sorunları vergiler tarhi gibi meşru vasıtalarla çözelir. Fakat Türkiye'de vaziyet bunun tam

aksinedir. Çözüm üretilirken, üretim kaynakları kurutulmaktadır (Armstrong, 1997: 130).

Millî Mücadele başlarında Anadolu'nun halini Mustafa Kemâl Atatürk, (1927: 3), "Nutuk" adlı dev eserinin ilk sayfasının ilk satırından başlayarak durumu şöyle anlatır; *"1335 senesi Mayıs'ın 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-ı umumiye: Osmanlı Devleti'nin dahili bulunduğu gurup, Harb-i Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şerâidi ağır, bir mütarename imzalatmış. Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde millet ve memleketi Harb-i Umumi'ye sevk idenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve Hilafet mevkinin işgal eden Vahdeddin, mütereddi, şahsi ve yalnız tahtı temin idebileceğini tahayyül ettiği dini tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine, aciz, haysiyetsiz, cin, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber"*.

Sadece savaş alanları değil, aşağı yukarı bütün Anadolu'nun ekonomisi felç olmuştur. Güvenlik yokluğu, silâh taşıyacak yaştaki bütün erkeklerin askere alınması, nüfusun sürekli yer değiştirmesi, ulaşım güçlükleri, üretimin düşmesine ve işlerin durmasına yol açmıştır (Autheman, 2002: 254).

İşgaller karşısında örgütlenen Anadolu insanı Kuva-yı Millîye hareketini, her anlamda desteklediği gibi ekonomik alanda da desteğini sürdürmüştür. Batı Anadolu Kongreleri'nden Balıkesir Kongresi'nde alınan kararlar neticesinde, merkez heyeti hareketi finansa etmek için bazı kaynaklara başvurur. Bu kaynaklar belediye bütçelerinde muhammen varidattan fazlasının nısfı, mezbaha ve pazar vergisinin bir misli, belediyelerce fazla tahsil edilerek Kuva-yı Millîye verilecektir. Her münevabe için bedeli nakdi 100 lira alınacaktır. Bazı tüccar mallarından ithalat ve ihraçlarından muayyen bir ücret alınacaktır. Bunlara ilâve olarak her kaza umumi masraflara gücünün nispeti dairesince iştirak edecektir (Bursa Vilâyeti, %30, Balıkesir %14,8, Bandırma %8 v.s.). Buradan toplanan paralarla teşkilat kadrosunun yani askerlerin maaşları ödenmiştir. Alay Komutanına 4.000 kuruş, Tabur Komutanına 3.000 kuruş, sabit erlere ise 900 kuruş, Müdafaa Hukuk Cemiyeti piyade erlerine ise 2.000 kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır (Apak, 1990: 122-123).

Düzenli ordudan önce memleketi savunmak için oluşturulan Kuva-yı Millîye kuvvetlerinin iâşesi, ekonomik olarak ciddi sorun olmuştur. Ancak Kuva-yı Millîyecilerin giyecek sorunu çok kolay bir şekilde çözülmüştür. Herkes kendi giyeceğini getirerek, sorun çözülmüştür. Yöreselliğim hakim olduğu kıyafetlerde kim ne bulduysa sırtına takıp cepheye koşmuştur. Ancak Kuva-yı Millîye'deki aksaklıklar, halkı ekonomik olarak sıkıntılı bir duruma düşürmüştür. Özellikle keyfi uygulamalar, halkı Millî Mücadele aleyhtarı yapacak kadar güçlü ve etkili olmaya başlamıştır (BACA 01.03.14). Millet yoksulluklar ve mahrumiyetler içinde, fedakarlıklar yaparak işgalden kurtulmaya çalışırken toplumun içindeki art niyetli kişiler, milletin girdiği kutsal mücadeleyi takdir etmek bir tarafa, hareketi engellemek için bazıları birbiriyle yarış etmişlerdir. Kuva-yı Millîye'cilik, bazı menfaatperest çeteler tarafından, kötüye kullanılarak çapulculuğa dönüşmüştür. Bunun üzerine bir an önce düzenli örgütlerin genişletilmesi ve hükümlerinin tam olarak uygulanmasını gerekli kılmıştır. Kayıt ve şarta bağlı olmak istemeyen Kuva-yı Millîye taraftarları, bu karar ve girişimlerden doğal olarak memnun görmemektedirler (Arif, 1992: 34). Sonunda da isyan etmek için bunu bahane olarak kullanmışlardır.

Yerasimos, (1989: 15) Millî Mücadele ile ekonomi arasında sosyal bağlantılı olarak bir ilişki kurar. Buna göre doğuda silâhlı mücadelenin temelini teşkil eden grubun çekirdeğini Ermenilere ait mallara el koyan Müslüman eşrâftır. Ancak bu iddia tamamen mesnetsizdir. Rus işgali altında kalan doğu vilâyetlerinde Ermenilerin yaptığı zulümler, Müslümanların mal ve canlarının yok edilmesini görmemezlikten gelir. Buraların asıl nüfusunun zaten Müslüman Türk halkı olduğu gerçeğini göz ardı eder. Hattı zatında buradaki halk yapılanmasının temelini oluşturan örgütler, 93 Harbi'ni yaşayan Kafkas Harekâtını gören, Rusların ve Ermenilerin ne kadar gaddar olacağını bilen ve onların ne yapacağını tahmin ederek olağanüstü bir durum yaşayan halk ve burada konuşlanmış olan ordudur.

Diğer bir yaklaşım tarzı ise Tuncay, (1978: 28)'a aittir. Kurtuluş hareketinin ekonomik temelini *“türedi sermaye düzeninin tedirgin ettiği taşra feodalitesiyle, dış sömürülme bağlarını koparıp, yerli kaynakları ileri bir endüstri tekniği kullanarak*

*işletmek isteyen milliyetçi-aydın tabakanın işbirliğine dayanmaktadır ”, diyerek İstiklâl Savaşı’nın omurgasını taşra zenginleri ve aydın kesimi üzerine yıkar. Ama ne aydının kimliği ne de zenginin özelliği buna elverişlidir. Zaten savaşı finansa edecek kadar ülkede zengin ve savaşı kaldırabilecek düzeyde yetişmiş /yetiştirilmiş aydın kalmış mıdır? sorularını sormaz. Soruları sorsa da sorularına cevap alamayacağını elbette bilir. Buna en güzel cevap belki de Mardin’den gelir (1997b: 116). *Jön Türkler 1918’de üretim ve sermaye hacmi açısından taşra düzeyini aşan birkaç Türk tüccarını iş başına getirmeyi başarmışlardır*”. Ancak bu bütün Anadolu’yu etkileyecek bir güce sahip olmamıştır.*

Ankara’da kurulan Millî Hükümet’in en büyük sorunlarından biri de ekonomidir. 2 Mayıs 1920’de kurulan on bir bakanlı hükümette İktisat Bakanlığı vardır. Fakat sorunlar çoktur. Bu sorunları üç ana başlı altında inceleyebiliriz. Bunlar; bütçe açıkları, dış ticaret açıkları ve paranın sürekli değer yitirışıdir (Çoşar, 1995: 73) Ekonomi bunalım halindedir. Devletin parasal varlığı 40 milyon, harcamaları 70 milyondur. Her yıl 30 milyon açık verilmektedir. İstanbul Hükümeti hiç dışarıya para veremiyor, üstelik toplanan paraları İstanbul için kullanmak zorunda kalıyordu. Vilâyetlerin tek geçim kaynağı aşardır. Onun da ilk iki taksiti Duyun-ı Umumiye gitmektedir. Martta alınan üçüncü taksit ve hayvan vergilerinden önce hazineye bir şeyin girmesi mümkün değildir. Halktan vergi de toplanamıyor, toplansa da zaten ellerinde yoktur. Her şey yerel yönetimlere bırakılsa bu sefer de derebeyleri çıkacak. Bu da halkı Millî Mücadeleye düşman yapacaktır (Gerede, 2002: 123).

Millî Mücadele yıllarında zorunlu olarak halktan toplanan sınırlı kaynaklar, savaşın finansmanında kullanılmış ve o dönemin özelliğine göre denk bütçe hazırlanmış bir taraftan da millî tasarrufa büyük önem verilmiştir (Çağan, 1989: 59). Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte ülkeye yapılan ithalat büyük oranda düşünce, mecburen iç kaynaklara yönelmek ve “*Millî İktisat*” fikrini teşvik etmek zorunda kalınmıştır. Bu zorunluluk ortamında, iktisadî milliyetçilik giderek güçlenmiş bu durum Türk milliyetçiliğinin önemli bir bölümünü, varolmasının vazgeçilmez bir ilkesini oluşturmuştur (Çoşar, 1995: 77). Harb-i Umumi ve onu takip eden süreçte

toplumsal ve ekonomik anlamda ileri sürülen bir çok tez zamanın olağanüstü şartları nedeniyle sönük kalmış veya uygulama sahası bulamamıştır. Bu dönem revaçta olan akım “*Millî İktisat*”dır. Savaşın meydana getirdiği olumsuz şartlar nedeniyle, devlet eliyle millî bir burjuva yetiştirilmesi ve bunların eliyle toplumun modernleştirilmesi ve kalkındırılması ana düşüncedir. Bunları, savaş koşulları direkt etkilemiş ve savaş dönemi, bazı olumlu dönüşümlere yol açmıştır. Bunların başında coğrafi unsurlar arasında bağları zayıf olan bir ülkenin nesnel zorlamalar nedeniyle ulusal bir ekonomiye dönüşmüştür. Kıtlık ve karaborsa nedenlerinden dolayı daha sonra kullanılabilir bir durumda olan ilkel bir birikim sağlayan ana mekanizmaları sağlamıştır (Boratav, 1993: 18).

Toplumda meydana gelecek israfı önlemek için Men’i Müskirat Kanunu çıkarılarak her türlü alkollü içkinin yapımı, ithal ve kullanılması yasaklanmış; aykırı hareket edenler için ağır cezalar getirilmiştir. Gizlice içki içip sarhoş olanlardan görülenlerin üç aydan bir seneye kadar hapsedilmeleri, memur olanların itiraz yolları kapalı olmak üzere memuriyetlerine son verilmesi öngörülmüştür. Bireysel israfın önüne geçmekle birlikte ekonominin savaş ekonomisine dönüştüğü günlerde toplumsal israfın önüne geçilmek istenmiştir. Düğünlerde çeyiz teşhiri, çeyizin açıkta taşınması, erkek tarafından iki kattan fazla elbise yapılmaması, bir günden fazla yemek, çalgı yapılması, köçek oynatılması, ağırlık ve hediye verilmesi yasaklanmış, aykırı hareket edenler hakkında bir aydan altı aya kadar hapis cezası öngörülmüş, derneklerin merasimle sünnet düğünü yapmaları da yasaklanmıştır (Müderrişoğlu, 1990: 267-268). Kararların Balıkesir Kongresi’nde alınan kararlarla (Apak, 1990: 119-122) aynı olması toplumun kendi iç dinamikleriyle çıkarılan kanunlar arasında bir uyum olduğu görülür.

Bütçe açıklarını kapatmak için sürekli tedbirler alınmıştır. Olağanüstü koşullar olağanüstü giderleri gerektirmekte ve normal bütçe döneminde rastlanılmayan bazı ihtiyaçların giderilmesi için yeni gider kanunlarının çıkarılarak yürürlüğe konulması zorunluluğu doğmakta, diğer yandan da devlet ile ilgili tasarruf tedbirleri alınmaktadır. Bütçe açığını kapatmak; savaşın finansmanını sağlamak, iktisadi hayatı canlandırmak ve üretimi arttırmakla mümkündür. Çünkü ekili alanlar

tahrip olmuş eldeki hayvan sürüleri yarı yarıya azalmıştır (Eldem, 1994: 164). Diğer taraftan ekonomik değerler elde olmayan nedenlerden dolayı harap durumdadır. 15 Mayıs 1922 tarihli Babalık'a göre Konya Argıthanı'nda hayvan vebasına rastlanmıştır. Bu da elde olan hayvanların ekonomik değerlerini iyice kısıtlamaktadır.

Anadolu hükümeti gelirleri toplayamamakta, vergileri istediği şekilde alamamaktadır. 1920 yılında Anadolu üç gümrük bölgesine bölünmüş durumdadır. Millî Mücadele yıllarında İzmir bölgesi ve havalisini işgal eden Yunanlılar bir gümrük hududu oluşturmuş, Millî Hükümetin kontrolü altındaki bölgeler ve İstanbul Hükümeti'nin hakim olduğu bölgeler arasında da gümrük uygulanmıştır. Ancak Ankara Hükümeti'nin egemenliği altında bulunan Anadolu ithalat ve ihracatının önemli bir kısmı İstanbul üzerinden yapılmıştır (Eldem, 1994: 138). Yine de gümrükler istenilen seviyede değildir. Anadolu'nun gelirinin yarıdan fazlası Düyun-ı Umumi idaresi tarafından toplanmaktadır. İdare geniş bir örgüte sahiptir ve 8000 memur çalıştırmaktadır. Bu kurum vergi toplama ve diğer parasal işlerde uzmanlaşmış elemanlarıyla Anadolu'da önemli bir yeri doldurmaktadır.

Ankara'nın başlangıçta vergi toplayacak ne memuru ne de bir örgütü vardır. Vergi toplama işi, Düyun-ı Umumiye sisteminin, Millî Mücadele lehine çalışması ile çözülmüştür. Meclisin ilk Maliye Bakanı Hakkı Behiç Bey, Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin Ankara mümessili ile görüşerek, masraflar hariç toplanan vergileri istemiş, idarede bunu, işlerinin devam etmesi, dış borçların rededilmemesi, örgütün dağıtılmaması gibi nedenlerden dolayı olaya sıcak bakarak kabullenmiştir. (Müderrişoğlu, 1990: 260). Millî Mücadele Hareketi, vergi toplama işiyle aynı zamanda devlet olma meşruiyetinin bir özelliğini daha kazanmıştır.

Millî Mücadele döneminde ekonomik şartlar ile iç isyanlar arasında bir bağlantı kurulur. Kötü ekonomik yapı, insanların isyan etme sebeplerinden biridir. Fakat her şey değildir. Örneğin Avcıoğlu ve Bardakçı bu olgu için ilginç bir durum tespiti yapar. Ticaretin selâmeti ve emniyeti için bazı bölgelerde isyan çıkmamıştır. Örneğin Çorum bölgesinde isyan çıkmaz iken, ticaretin gelişmediği alanlarda isyanın çıkması ve bunu eşrafın desteklemesi çok daha kolay, bazen de zorunlu olmuştur. Eşraf, Millî Mücadele'nin yapılması için gerekli paranın bulunmasında etken bir rol

oynamıştır. Ağa ve eşraf Batı Anadolu Kongreleri'nde olduğu gibi Kuva-yı Millîye'yi teşkil eden müfrezelere katılarak-silâhlandırarak katkıda bulunmuşlardır, iddiasını savunurlar (Avcıoğlu, 1969: 144-147). Ancak Yozgat'ta çıkan isyan bir müddet sonra Çorum'un ilçelerini de kaplamış, millî kuvvetler yetişmese Çorum'da da isyanın çıkması kesinleşmiştir. Çünkü isyanları destekleyen halktır. İç isyanların nedenine baktığımız zaman, iç isyanların nedeni ekonomik olmaktan ziyade siyasi nitelik taşımaktadır.

Boratav, (1993: 13) 1908-1922 yılları arası ekonomiyi genel olarak “*eksik kalmış bir burjuva demokratik devrimi veya ulusal bir kapitalizm doğrultusunda atılan ilk ve çekingen adımlar*” olarak nitelemektedir. Bu niteleme Millî Mücadele'nin ekonomik temellerinin İttihat ve Terakki mantığı içinde devam ettiğini üstü kapalı söylemektir. Çünkü İttihat ve Terakki ülkede ciddi olarak ilk millî ekonomi ve millî sermaye kavramını teoriden pratiğe indiren siyasal harekettir. Bu hareket, azınlıkların ihanetleri üzerine toplumsal dönüşümü sağlayacak gücü tekrar Türk milletinde arayarak Türk milletinin refahını yükseltmek istemiştir.

Osmanlı'da “*Geleneksel yönetici sınıf ile bu sınıfı tehdit eden burjuvazi arasındaki mücadele, ideolojik olarak etnik ve dinsel çatışma alanına kaydırılmıştı. Savaş döneminin kendine özgü koşulları bürokratik projenin ancak çokmilletli devletin ulusal devlete indirgenmesi ile başarılabilirliğini gösterdi*”. “*Savaş dönemi taşra kökenli Müslüman tüccarlar ortaya çıkmaya başlamışlardır. O zamana kadar Hıristiyan tacirlere göre ikinci plânda olan bu grup devlet mekanizmasıyla ilişki içinde büyük tüccar düzeyine yükseltilerek daha önemli bir rol oynamaya başladı. Taşradaki tabanları korurken yeni millîyetçilikten yararlanan Müslüman eşraf daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli bir rol oynadılar. Bu Müslüman tüccarlar savaş dönemi millîyetçiliğin bir yansıması olarak önem taşıyorlardı, ama Rum ve Ermenilerin niceliksel hakimiyeti yanında toplumsal yapı üzerinde önemli etkiye sahip değildiler..*”

Ekonominin can damarı olan ulaşım başlı başına sorunlarla doludur (Bostancı, 1996: 16). 1919 Türkiye'sinde 1.000'e yakın otomobil vardır ve bunun ancak 200 tanesi İstanbul dışında bulunmaktadır. İzmir'i de hariç tutarsak

Anadolu'da 100 adet otomobil vardır. Demiryolları ise işgaller ve bakımsızlıklar nedeniyle iş göremez durumdadırlar. Demiryolları çalışacak durumda olsa bile, demiryollarında ağırlıklı olarak çalışan ecnebi ve azınlık memurlar, taşımacılığın ifsat olması için ellerinden geleni yapmaktadırlar (Arif, 1992: 62). Küçük çaplı çatışmalarda dahi ilk hedeflerden biri demiryolları olmakta, böylece her türlü taşımacılık sekteye uğramaktadır (Gürel, 1989: 16). Tahrip olan rayların yerlerine yenisini koymak ise neredeyse imkânsızdır. Çünkü bunlar Türkiye'de üretilmemektedir. Her şey yerli yerinde olsa bile trenlerin yakıt ihtiyacını karşılamak başlı başına bir mesele iken yakıt bulunsa bu defa vagonlar sorun oluyordu. Deniz ulaşımı ise demiryollarından farksızdır. Mütarekeden sonra elinde 6 adet gemi olan bir Osmanlı deniz filosu nasıl ulaşımı sağlayabilirdi? Ancak sayısı ve gücü bilinmeyen bir kuvvet olan taka ve motorlar filosuna sahip olan Millî Mücadele tek deniz ulaşım aracı olarak bu gücü kullanmıştır (Çavdar, 1971: 84-85).

Konuyla ilgili olarak Velidedeoğlu, hatıratında şöyle anlatır: *“Odunla işleyen trenler Ankara'dan Konya'ya üç günde varırdı. Kimi zaman geceleri yol alınmazdı, trende ısıtma sistemi yoktu. Soğuk aylarda yolculuk daha da zordu. İnsanlar üşüyerek yol alıyordu. Tren olmayan yerlerde ise yolculuk en ilkel şekillerde sürüyordu. Sakarya Savaşı dönemi boşalan Ankara'dan Kayseri'ye gidenler, Kır şehir'e dokuz, Kayseri'ye on üç günde gidebiliyorlardı”* (Velidedeoğlu, 1990: 172-188). Daha sonra düzeltilen demiryolları, cephede savaşan birliklerin ihtiyacının bir kısmını karşılamaya başlamıştır (Türkman, 1998: 206).

İşgal altındaki şehirler, özellikle İzmir ölü gibidir. Türklere ait olan her şeye amansızca el konulan bu bölgeler, askerî işgal altında bulunduğundan ticaret durmuştur. Sıkı yönetim, insanların dolaşmasına engel olmakta, çalışmasına izin vermemektedir. Sadece yabancılara gece yarısına kadar izin verilmekte, Türklere ise kahvehanelere takılmak düşmektedir. Fakat Türkler, kahvehanelerde ve işsizlikten patladıkları halde ortalıklarda çok fazla görülmemektedirler.

Memleketin ekonomik durumunu yansıtan o dönem için en iyi yerlerden biri de meclis kürsüsüdür. Karesi Mebusu Vehbi Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden şöyle seslenir: *“Asker erzaksızdır, bu gün varsa bile yarın yoktur ve*

hatta bu buhran memleketi de saracaktır. Diğer bir mesele de memlekette para dahi yoktur, bunların hepsi ve acı olan bir tarafı varsa o da düşman Eskişehir'dedir. Memleketin yüzde kırk serveti, eli silâh tutanları burada kalmıştır". Diğer tartışmalarda ise bu sözlere ilâveten Emin Bey; "Ordu eğer aç ve çıplaksa bunun nedeni memleketin kudreti istihsalîyesinde aramak gerekir. Yolu olmayan, vesaiti olmayan, tezgahları olmayan bir milletin efradı aç kalır, çıplak kalır" sözlerini kürsüden haykırmaktadır.

Savaş ekonomisi demek, ülkenin bütün kaynaklarının savaş araç ve gereklere ile yiyecek maddeleri üretimine kaydırılarak üretimin ve stokların artırılması demektir. Anadolu topraklarında yüz binlerce küçük ve ilkel tekniklerle üretimde bulunan tarım işletmeleri ile, savaş ekonomisinin tarımsal boyutu halledilebilirdi. Ancak diğer alanları için bu oldukça zordu. Silâhların üretimi ve bunların yedek parçalarını temin için gerekli alt yapı maalesef bulunmamaktaydı. Dışarıdan silâh ve parçalarının ithali için ise döviz gerekiyordu. Bunun için Ankara Hükümeti yayınladığı bir kararname ile ihracatın kayıtsız şartsız serbest olduğunu bakanlar kurulu hariç hiçbir kurumun bunu engellemeyeceğini bildirmiştir (Müderrişoğlu, 1990: 288).

Millî Mücadele ekonomik durumunu en iyi biçimde ifade eden olay mecliste geçen asker giyim kuşamı ile ilgili tartışmadır. Fevzi Paşa, ordunun giyimi için para talebinde bulunduğu zaman bazı milletvekilleri; bir ay evvel tahsisat vermiştik ne oldu? diye sorarlar. Fevzi Paşa ise, "Efendiler biz orduyu değil milleti giydiriyoruz" diye cevap verir. "Elbiseyi alan üç gün içinde kaçıyor" (Çavdar, 1971: 196).

Millî Mücadele konusunda en çok tartışılan konulardan biri de dış yardımlardır. Millî Mücadele harekâtı dışarıdan zaman zaman destek almıştır. Bu desteklerin başında Rusya gelir. Rusya, günün şartlarından dolayı ister istemez Anadolu'ya yardım etmiştir. Bu gün geçmişin aksine bu yardımların Türkistan Türklerinin kurduğu Buhara Cumhuriyeti tarafından Anadolu Türkü'ne gönderildiği ispat edilmiştir (Çakıröz, 1987: 47). Alınan paralar daha sonra kullanımda da sorun çıkarmıştır. 16 Mayıs 1922 günlü Babalık'ta bir haber dikkati çekmektedir. Burada, Rusya'dan gelen altınların, Osmanlı Bankası tarafından kabul edilmediği ve bu

konuda ne yapılması gerektiği ile ilgili yazılar yer alır. 17 Mayıs'ta ilginç bir haber daha gazete sayfalarında ilgi odağı olur. Bu da “*Rusya’da açlık*” başlıklı uzunca bir yazıdır. Bu yazının Rusya’dan milyonlarca altın alan, Türkiye gazeteleri tarafından duyurulması ilginçtir. Kıyımlılara yardım için kampanyalar düzenlenmekte ve yardımlar devam etmektedir. Diğer taraftan alınan Rus yardımı Sakarya Savaşı’ndan sonradır (Zürcher, 2000: 224). Halkı açlıktan kırılan ve iç sorunlarını daha doğru dürüst çözememiş olan bir ülkenin, bir diğer ülkeye yardımı nasıl olur? Bu olsa olsa o dönemin içinde bulunduğu özel durumlardan biri olarak gerekli cephane ve silâh yardımı olabilir. Türkiye’nin o dönem Afganistan’a yardımı gibi.

Bir diğer yardım ise, Hint Müslümanlarının 30.000’inin tutuklanmasına yol açacak kadar ciddi bir surette oluşan Hint Müslümanların Anadolu’ya yardımınıdır. Paralar değişik kuruluşlar tarafından Anadolu’ya aktarılmıştır. Bu yardımın miktarı konusunda ciddi ihtilaflar vardır. Genel olarak 500-600 bin lira olduğu iddia edilir. O zamanın bir subay maaşının ortalama 20 lira olduğu akla getirilirse, paranın miktarı biraz daha netleşmiş olur. Bu konuda bir diğer sıkıntı ise paranın belli bir kısmının rahip Frew aracılığıyla gönderilmesidir (Khan, 1993: 24). Rahip Frew’in faaliyetleri ise malumdur. İngiliz Muhipler Cemiyeti, Peyam-ı Sabah gazetesi ve bilumum Millî Mücadele aleyhtarı kurum ve kuruluşlara destek vermiştir.

Millî Mücadele’de önemli bir diğer sorun ise banka ve para sorunudur. Osmanlı’nın banka kurma teşebbüsleri savaşın sonlarına doğru olur. Daha önce teşebbüsler olsa da bunlar ufak ticari bankalar niteliğinde olduğu için pek dikkate alınmaz. Ocak 1917’de Osmanlı, İtibar-ı Millî Bankası’nı kurduğu zaman, batı öfkesinden deliye dönmüş, müttefikimiz olan Almanlar dahi, bu konuda ciddi kuşkuları olduklarını dile getirmek zorunda kalmışlardır. Asıl sorun bir banka kuruluşu değil yeni kurulan bankanın (millî) Osmanlı Bankası’nın emisyon imtiyazına sahip olacağı kanaatidir (Eldem, 2000: 332). Anadolu’da da Millî Mücadele dönemi bankalar kurulmuştur. 21 Mart 1921 tarihli Hakimiyet-i Millîye gazetesine göre, Konya merkez olmak üzere diğer mahallerde şube açmak ve bankacılık işlemleri yapmak üzere elli sene müddet ve beş yüz bin lira sermayeli Türk Ticaret Bankası namıyla yapılacak bankanın açılmasına izin verilmiştir.

Ekonomik acıdan en güçlü banka olan Osmanlı Bankası, üç özel durumu barındırmaktadır. Bunlar devlet bankası, yatırım bankası ve ticaret bankasıdır. Bu banka bir anlamda Osmanlı topraklarındaki sömürgeciliğin simgesidir. Bu banka her türlü para işinin içindedir. Havalelerden ödemelere, Duyun-ı Umumiye hesaplarından özel hesaplara kadar her tür işlem buradan geçmektedir. Ancak Millî Mücadele dönemi bu bankanın da işleri iyi gitmemiş, banka para akışını sağlayamamıştır. Çünkü kentler sürekli el değiştirmektedir. Batı Anadolu ve Marmara'da olan olaylar ise bankanın işlerini ciddi şekilde baltalamıştır (Autheman, 2002: 251-255). Sadece Osmanlı bankası değil diğer bankalarda bu dönem ciddi sorunlar yaşamıştır. Örneğin Çapanoğlu İsyanı sırasında Çorum Valiliği'nde bulunan Bardakçı, aksi bir durumla karşılaşmamak için kaymakamlara talimat vererek ilçelerdeki Ziraat Bankaları'nın kasalarının boşaltılarak güvence altına alınmasını veya güvenli bir yere naklini istemiştir (Bardakçı, 2001: 10).

Para olgusuna baktığımızda tedavülde dolaşan kâğıt paraların, ciddi bir sorun teşkil ettiğini görüyoruz. Çünkü Osmanlı Devleti'nde kâğıt para her zaman zahmetler neticesinde tedavüle çıkarılmış, fakat bunun hem halka hem de hazineye pek çok zararlar verildiği düşünüldüğünden kaldırılma çarelerine başvurulmuştur. Osmanlı Devletinde kâğıt para çıkarımı, zor durumda olduğu zaman baş vurulan metotlardan biridir. Önceden basılan kâğıt paraların karşılığı vardı ve ne zaman tedavülden kaldırılacağı da yazılıyordu. İlk çıkanların altın para ile ödeneceği teminatı verilmiş ve iade tarihleri tespit edilmişti. Meşrutiyet'in zorlu dönemi ve savaşla birlikte tam yedi kere, kâğıt para basılmıştır. Bu yedi tertip evrak-ı nakdiyeler evvelkilerden farklıdır ve Cumhuriyet'e kadar devam etmiştir. Cumhuriyette de bu paralar ortadan kaldırılamadığı için kâğıt para olayına devam edilmiştir. Bu yedi kez para sürme olayının altısının karşılığı hazine tahvili, birinde ise altındır (Mine, 1970: 35). Halk bu kâğıt para olayını tutmamış para sürekli değer kaybetmiştir. Alım gücü düşen parayla birlikte ekonomik dengeler alt üst olmuştur.

1 Ocak 1921 tarihli Öğüt gazetesine göre, İstanbul'da yirmi beşlik ve ellilik Osmanlı banknotları basılmış ve bunlar Anadolu'ya girmiştir. Halkın dikkatli olması istenilen haberde, sahte paranın nasıl ayırt edileceği açıklanmıştır.

Genel olarak ekonomik duruma baktığımız zaman, şunlar görülür; Anadolu İstiklâl Savaşı'nın finansmanının neredeyse tamamını ufak tefek dış yardımlar dışında kendisi tek başına karşılamıştır. Zor durumda olan illere, diğer illerden yardım toplamıştır (1920 kışında zor durumda olan Maraş halkı için durumu biraz daha iyi olan vilâyetlerden iade toplanmıştır. Anadolu halkı sadece kendi geçim derdini değil, ister işgalden dolayı içerden göç eden, isterse Anadolu dışından göçle gelen diğer Müslüman kardeşleri için kollarını açmış, varını yoğunu paylaşmıştır. “Açlıktan at eti yemeğe başlayan Müslüman kardeşlerimize yardım” başlığında verilen haber gibi haber ve yazılar çoğu zaman Babalık gazetesinin sayfalarında yer almaktadır (Babalık 16-5-1921).

Şartlar ne kadar zor olursa olsun hayat devam etmektedir ve insanlar Millî Mücadele döneminde ülkenin ihtiyacını karşılamak zorundadırlar. Fakat ciddi sorunlar vardır. Anadolu bozkırlarının geçimlik üretimine mahkum kıldığı geniş ve yoksul köylü kitlesi, on yılı aşkın savaş ve yıkım döneminin en çok sarsılanı olmuştur. Sorunların başında çalışacak erkek nüfusun azlığı yer alır. Eli silâh tutan erkekler askeredir, böyle olmasa bile yaklaşık 2.5 milyon insan savaş ve sonrası işgallerde ölmüştür. Eldeki mevcut mallardan işgal altında olanlarda tam bir felakete karşılaşılmıştır. 2.5 milyon küçük baş hayvan, 500 bin büyük baş hayvan ve ortalama olarak 200 bin at ve eşek telef edilmiştir. Yaklaşık 200 bin bina Yunanlılar tarafından harap edilmiş, bunların çoğunluğu da yerle bir edilmiştir (Mcharty, 1998: 348-365). Bu listelere iç isyanlarda telef olan mallar ve çetelerin el koyduğu devlet ve özel malları (Atay, 1984: 233-252) dahil edilmemiştir. Harp uzadıkça, ürün alımları daralmış, toplanan vergi oranları düşmüştür (Boratav, 1993: 27). 1920'lerin başında Türkiye'nin bir çok bölgesinde üretim hâlâ tarih öncesinden kalma teknikler, araç ve gereçlerle yapılmaktadır. İç bölgelerde kullanılan saban neolitik çağdaki gibi ucuna çakmak cinsinden sert bir sivri taş takılmış kanca biçimli bir odun parçasıydı. Yapay gübre kullanımı bilinmiyordu. Verimlilik yoktu. Tarlalar nadasa bırakılıyor, ikinci bir ürün ekilmiyordu (Tezel, 1994: 102). Sadece doğayla savaşa değil, savaşırken geride kalanlar, yerel iktidarların savaş ve kargaşa yıllarında daima gelişiveren kaba sömürü ve soygun yöntemlerine maruz kalmışlardır.

Hırsızlık, rutin olaylardan biridir. Dönemin gazete haberlerine bakıldığında önemli hırsızlık haberleri görülür. Bu hırsızlıklar bireysel olarak tasarlanıp yapılan eylemler değildir. Genellikle toplu olarak köyün koyun ve sığır sürülerini çalma, yol kesme ve diğer plânlı eşkıyalık faaliyetleridir. Bu faaliyetler olurken kişiler de eziyet görmekte yer yer öldürülmelere rastlanılmaktadır. Bu en çok çoban kesiminde görülmektedir. Çobanlar, herkes eve gelirken, sürüyle dağa çıkan ve normalin dışında çalışan kişiler olarak saldırıya en açık kesimlerdir. İstiklâl Mahkemeleri'nin diğer sorunlardan dolayı bunlara çok yer verememesi ve günün şartları nedeniyle eşkıyalık toplumun daha uzun süre belası olarak kalmıştır.

Üretimini sağlayamamış ve hane üretimini kadınların üzerine yıkmış olan toplumda gıdasızlık hat safhaya ulaşmıştır. Gıdasızlıktan dolayı hastalıklara karşı mukavemet azalmıştır. Uyuz ve bitlenme her tarafı sarmıştır. Bitlenmeyen çocuk pek yoktur. Bitlenmeyle beraber tifüs hastalığı yaygın şekildedir. Sadece halk değil, orduda da pek çok asker tifüs mikrobundan ölmüştür (Ergeneli, 1993: 99).

Kuva-yı Millîye döneminden başlayarak kendi ihtiyaçlarını zor karşılayan Anadolu halkı, elinden gelen her türlü imkânı, millî kuvvetler emrine vermiş canını feda etmekten kaçınmamıştır. Ancak bir çok sorunla karşılaşmıştır. Kanunsuzluk ve kötü niyetli insanlar milleti sıkıntıya sokmuştur. Ordunun kuruluşundan, savaşların kazanılmasına kadar her türlü ekonomik destek halk tarafından sağlanmıştır.

1.2.6.1 Tekalif-i Millîye

Türk milletinin var olma savaşı verdiği İstiklâl Savaşı'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin düzenli ordunun kurulması, savaş araç ve gereçlerinin sağlanması, ihtiyaç duyulan paranın temini vb. konularda, ilk toplantısından, 5 Ağustos 1921 Başkomutanlık Kanunu'nun çıkışına kadar 5 ay içinde çıkardığı 134 kanunun çoğunluğu, devletin gelirlerini çoğaltmaya yönelik kanunlardır (Çoker, 1995: 1193).

Yunanlılar, İnönü Muharebeleri'nde kaybettikleri prestiji sağlamak için, Kütahya-Eskişehir Savaşları'na seferberlik ilan ederek güçlü bir şekilde hazırlanmış, karşısındaki Türk ordusu ise mali güçlükler yüzünden seferberlik ilan edememiş, İkinci İnönü'de elde edilen silâh ve cephaneyi bu savaşlarda vermek zorunda

kalmıştır. Millî Mücadele, başından beri büyük mali darlıklar içinde sürdürüldüğünden, milletin büyük kaynak ve vasıtalarının harekete geçirilmesi için, en uygun zaman ve zeminin bir an önce tespit edilmesi gerekmektedir (Sürmeli, 1998: 44).

Eskişehir ve Kütahya Savaşları'nda ordu ciddi bir sarsıntı geçirerek Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır (Atatürk, 1927: 377). Bunun üzerine morali bozulan Ankara'da değişik sorular kafaları karıştırmaya başlamıştır. Ne oluyor? Ordu ne yapıyor? Millet nereye götürülüyor? Soruları ortada gezip durmaktadır. Meclis, bunun üzerine Başkumandanlık Kanunu'nu çıkararak yetkilerini bir tek kişiye, Mustafa Kemâl Paşa'ya devretmiştir. Olağanüstü bir durumda yapılan bu yetki devri, hızlı hareket etme ve toplumsal seferberliği sağlamada etkili bir yöntem olmuştur. Atamalardan, askerî yönetime kadar her türlü konuyla ilgili yetki üç aylığına Mustafa Kemâl Paşa'da toplanmıştır. 5 Ağustos 1921'de çıkarılan Başkumandanlık Kanunu'nun ardından, 7-8 Ağustos günü Tekalif-i Millîye Kanunları yayınlanır. 1 Mart-31 Ağustos 1921 günleri arasındaki 6 aylık dönem sırasında Maliye Bakanlığı'nın topladığı devlet gelirlerinden 20 milyonunun üstünde olan her türlü para askerî harcamalar için ayrılmıştır. Fakat elde para olmadığı gibi, parayı sağlayacak kaynak da yoktur. Tekalif-i Millîye Kanunları'yla bir savaşın kazanılması için gereken her türlü, malzemenin, hatta en hurda şeylerin bile dikkate alındığı görülmektedir (Müderrişoğlu, 1990: 370).

Başkomutan Mustafa Kemâl Paşa tarafından yayınlanan emirler, 10 ana başlık altında toplanmaktadır (Sürmeli, 1998: 60-74):

Bir nolu Tekalif-i Millîye emrine baktığımız zaman Tekalif-i Millîye kurumlarının oluşma şartları ve bu komisyonların ismi ve çalışma şartları ile komisyonun müddeti gibi amaç, yöntem ve kapsamı belirten bir beyanname ile karşılaşılır.

İki nolu emre göre ordunun ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak her kazada mevcut hane sayısı kadar birer takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorap verilecektir.

Üç nolu Tekalif-i Millîye emrinde mevcut bilumum çamaşırılık bez,

Amerikan patiska, pamuk, yıkanmış yün, tiftik, her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan mamul yemeni, çarık, potin, çarık imaline mahsus deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, allık demir veya mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan ve kaşağı, gebre, sicim ve urgan stoklarının yüzde kırkı komisyonlara verilecektir.

Dört nolu emir yiyecek maddelerini içermektedir. Elde mevcut buğday, saman, un arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin yağı, çay, mum stoklarının yüzde kırkının komisyonla teslim edilecektir.

Beş nolu emir; ordunun nakliyatı ile ilgili olarak nakliye sahiplerini 1-2-3-4 numaralı emirler sonucunda toplanan eşyaları 100 kilometre boyunca her ay taşımak zorunda olduklarını bildiren emirdir.

Altı nolu emir tedariki bildirilen eşyaların miktarı ve cinsinin sayımı yapılarak Levazımatı Umumiye'ye bildirilmesi ile ilgilidir.

Yedi nolu emir, halkın elinde bulunan her türlü silâh ve cephanenin makbuz karşılığı teslimi ve bunların daha sonra tekrar iade edileceği ile ilgilidir.

Sekiz nolu emirde ordunun ihtiyacı olan yakıt ve motor parçaları ile sanayide kullanılacak her türlü maddenin yüzde kırkının verilmesi ile ilgilidir.

Dokuz nolu emir, mevcut demirci, marangoz, dökümcü vb. meslek sahiplerinin ve bunlardan askerî malzeme yapabilecek kabiliyette olanların isimleri ve miktarının bildirilmesi ile ilgilidir.

On nolu emir, nakliye ile ilgili olarak halkın elinde bulunan nakliye hayvanlarının en sağlamlarından yüzde yirmisinin komisyon mıntıklarında toplanması ile ilgilidir. Bu emirlerin uygulanması ile ilgili olarak İstiklâl Mahkemeleri iş görmüştür (Sürmeli, 1998: 74).

Bu emirlerin gazetelere yansımalarına baktığımız zaman toplanan eşyalar ile

İstiklâl Mahkemeleri'nin verdiği kararların yan yana haber olarak çıktığını görülür. Olumsuz durumlarda İstiklâl Mahkemeleri'nin verdiği kararlar, durumun hassaslığından dolayı genellikle idamdır. Gazete haberleri bunlarla doludur. Emirlere karşı geleceklerin İstiklâl Mahkemeleri'ne verilmesi, aksi şekilde davranmayı bir nebze engellemiştir. Aynı zamanda gazeteler, toplanan malzemelerden daha fazlasını toplayan kişi ve toplulukları överek millî seferberliği destekleyici bir özellik taşımıştır. 28 Ağustos 1921 tarihli Babalık'ta Tekalif-i Millîye kararları ile ilgili bir ilan verilir. Buna göre; tüccar ve esnaf-ı mahalleliye, Tekalif-i Millîye Komisyonu'na belediyenin verdiği rayiçten velev ki on para fazla erzakı emtia vesaire satanların derhal İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edileceği ilan olunur. İstiklâl Mahkemeleri düzenin korunması ve çıkarılan kanunların uygulanmasında en büyük amillerden biri olmuştur. 29 Ağustos 1921 tarihli Babalık gazetesi birinci sayfasında, İsmet Paşa'nın Batı Cephesi Komutanı olarak Konyalılara teşekkürü vardır. Konya'nın orduya hayır olarak yüz bin hayvan ve ordunun hizmetine beş yüz araba vermesi üzerine teşekkür edilmiştir.

1.2.7 Millî Mücadele'de Nüfus

Nüfus yapısı ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nde tam bir sayım olmadığı herkesçe bilinen bir durumdur. Bu konuda Avrupa devletlerinin konsolosluklarından, seyyahlara, azınlık toplulukların sayımlarına kadar değişik sonuçlar verilmektedir. Ancak Osmanlı'dan başka hiç kimse, nüfusla ilgili gerçek sayılar hakkında tam bir bilgi sahibi değildir (Mcharty, 1998: 3). Osmanlı Devleti, nüfus istatistiklerini kendi okuyabileceği bir şekilde tutmuş, bunu hane halkı veya erkek nüfusu olarak sayıya dahil etmiştir. Kadın ve çocuklar nüfus sayımlarında yer almamışlardır.

Anadolu toprakları, Osmanlı Devleti'nin son bağımsız toprağı olarak güvenli yer olarak addedilmiş ve sürekli olarak göç almıştır. Özellikle Osmanlı'nın gerileme döneminde toprak kaybetmeye başlaması Müslümanların, Osmanlı topraklarında daha güvenli olduğunu bildikleri Anadolu topraklarına göç (Ağaoğlu, 2001: 25) etmelerine neden olmuştur. Bu göçler Makedonya ve Balkanların (Andoryan, 1999: 19) kaybedilmesiyle birlikte bir felaketler zinciri şeklinde devam etmiştir. Girit'in elden çıkması ve buradaki Müslümanlarının çoğunun katledilmesi,

Müslüman Türk milleti için tek kurtuluş yeri ve savunulacak kalenin Anadolu toprakları olduğunu göstermiştir.

Diğer taraftan Kafkaslardan Anadolu'ya büyük oranda göçler olmuştur. Rusya iç sorunlarını halledip dışarıya açılma ve sıcak denizlere inme politikalarına başladıktan sonra, Kafkaslar tam bir cehenneme dönmüştür. Savaşı kaybeden Kafkas kabileleri, akın akın zor şartlar altında Kafkaslardan göçe zorlanmıştır. Göç edenlerin hedefi yine Anadolu'dur. Fakat Balkanlar'da olduğu gibi buradan da göç edenlerin ancak yarısı Anadolu'ya ulaşabilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı'nın Ruslar karşısında yenilmesi ve Doğu Anadolu ile bazı Karadeniz şehirlerini Ruslara bırakması, bu günkü Anadolu topraklarında da içeriye doğru Özellikle Güney Batı Bölgesi'ne yeni bir göç dalgasını başlatmıştır (Yerasimos, 2000: 12).

II. Meşrutiyet'le birlikte iktidara gelen İttihat ve Terakki partisi (Tunaya, 2000: 23) göç dalgasını Anadolu nüfusunun yoğunluğu için kullanımı, göçmenleri düzenli şekilde Anadolu içlerine yerleştirerek, bir anlamda Anadolu'nun Türk ve Müslüman kimliğinin tekrar kazanılması sağlamıştır (Dündar, 2001: 17).

Osmanlı Anadolu'sunda nüfus 1878'den 1911'e kadar neredeyse %50 artmıştır. Fakat bu nüfus genişlemesi Anadolu'daki her toplum için geçerli bir olgu değildir. Nüfus artışının en çok görüldüğü toplum Türklerdir. Elverişsiz şartlar ortadan kalkınca doğum oranı yükselmiştir. Zaten olumsuz şartlar oluşmazsa Anadolu Türk nüfusu, doğal olarak her elli yılda bir misli daha büyümesi gerekmektedir (Mcharty, 1998: 2). Ancak nüfus Mcharty'nin iddia ettiği gibi doğal yollarla değil diğer bölgelerden gelen göç nedeniyle.

19. yüzyılda şehirleşmeyle birlikte nüfus dengeleri yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Müslüman demografik yapı, gittikçe kötüye gitmiştir. Müslüman nüfusun oranı, yüksek ölüm oranı erkeklerin askere gitmeleri ve genç yaşta hayatlarını kaybetmeleri üzerine azalırken bunun tam aksi şekilde, azınlıkların sosyo ekonomik yapısının iyi olması, askerlikten muaf tutulması, İttihat ve Terakki yönetimiyle birlikte askere alınsalar bile, güvenlik sorunundan dolayı geri hizmete verilmeleri, azınlık nüfusunda erime değil, ciddi bir büyümeyi getirmiştir.

Diğer taraftan Batı Anadolu'daki Rumların artışı 17. yüzyılda başlamıştır. Özellikle Aydın Vilâyeti'ne yapılan kitlesel göçler, Tanzimat Fermanı'yla birlikte artmıştır. Tanzimat Fermanı bölgenin demografik yapısını etkilemiştir. Göçün nedeni, Ortodoks Rumların Osmanlı Devleti'nin sanayileşen Avrupa'nın ihtiyacı olan tarım malzemelerini satmak için tarlalarda çalışacak insana ihtiyaç duyması ve bu ihtiyacın da Rumların tarafından karşılanmasıdır. Yalnızca 1800 yılların başında 300.000 Rum Aydın bölgesine göç etmiştir. 1884 nüfus sayımında bu bölgenin nüfusu yaklaşık olarak 680 bin kişi artmıştır. Bunun nedeni Anadolu'ya çalışmak ve ticaret yapmak için göç eden Rum'lardır (Nakracas, 2003: 76-77).

Savaşın henüz bitmediği Anadolu'da, Anadolu topraklarının korunması için gerekli hazırlıklar yapmak üzere askerî raporlardan oluşturulmuş Anadolu'daki İslâm nüfusu askerî bir nitelik taşımaktadır. Burada da millet kavramı din ile tanımlanmaktadır. Toplam nüfusun 13.762.060 kişi olduğu iddia edilmektedir. Askerî bir amaçla oluşturulan rapor devamında Türk asker sayısı Almanya ve Bulgaristan askerî mevcutlarıyla kıyaslanarak ve olması gerekenler hakkında bilgi verilmektedir. Sınır güvenliğinden askerî harcamalara esas teşkil etmeye kadar değişik alanlarda kullanılmak üzere hazırlanan rapor, Anadolu Müslümanlarını sayısını vermektedir. Yakılıp yıkılan ve yok edilen köy kasaba ve ilçeler sorgusuz sualsiz öldürülen yüz binlerce insan ve diğer nedenlerden dolayı ölenler de buna dahil edildiği zaman ortaya çıkan sonuca göre Anadolu'da iddia edildiği gibi Rum ve Ermeni nüfusunun yaşaması imkânsızdır. Osmanlı hoş görüşü içinde, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde rahatça yaşayan her millet gibi, Ermeni ve Rum milleti de yüzyıllarca Anadolu'da yaşamışlar ancak hiçbir zaman bir bölgede çoğunluk sağlayacak nüfusa sahip olmamışlardır.

Yunan kaynaklarıyla ilgili olarak ise bu bilgiler "Yunan Propagandası" adlı eserden alınmıştır. Temel düşünce Yunanlıların Batı Anadolu'da hak iddia etmeleri ve yaptığı propaganda işleri için kullandıkları nüfus istatistikleridir.

Çavdar ve Mcharty'nin Türklerle ilgili olarak verdikleri nüfus sayısı neredeyse birbirine eşittir. Anadolu'nun doğudan Türkleştirilmeye başlandığı ve Ege'deki adaların Türkleştirildiği göz önüne alındığında verilen Ermeni ve Rum

rakamlarının oldukça ütöpk olduğu söylenebilir.

Selek, (2000: 66) nüfusla ilgili olarak Birinci Dünya Savaşına girerken Osmanlı 22 milyon nüfusa ve 1.700.000 km toprağa sahip olduğunu belirtir. Harp ile beraber toprağın bir milyon kilometrekaresinin ve bu topraklarda oturan 10 milyon kişinin imparatorluk hesabına düşüldüğünü iddia eder. Geriye ise mütecanis olmayan, topluluktan ayrılmaya hazır unsurlardan ve Türk çoğunluğundan müteşekkil en çok 12 milyonluk bir halk yığını kalmıştır, der. Etnik yapıyla ilgili olarak Osmanlı'da din eksenli olduğu için %85 Müslüman, %9'u Rum, %5'i Ermeni ve %0.8'i ise diğör azınlıklar, Musevi ve ecnebilerden oluşmaktadır. Bunları rakamla ifade edersek 9.291.346 Müslüman, 1.014.612 Rum, 542.572 Ermeni, 93.364 Musevi ve diğör ecnebilerden oluşmaktadır.

Millî Mücadele dönemi Türk nüfusuna bakıldığında çoğunluğun köyde yaşadığı görölmektedir. Nüfus köyde olmasına rağmen gerekli artışı gösterememiştir. Millî Mücadele dönemi bazı şehirlerinin nüfusuna baktığımızda ise şunları görürüz; İstanbul 1.122.000, İzmir 198.000, Bursa 76.000, Adana 64.000, Konya 44.000, Kayseri 49.000, Sivas 43.000, Antep 43.000, Erzurum 38.000, Trabzon 35.000, Ankara 27.000, Kütahya 22.000, Samsun 20.000, Eskişehir 19.000'dir (Çavdar, 1971: 17-18).

İngiliz istihbarat subayı Armstrong, Türkiye'de Millî Mücadele sırasında yaptığı gözlemlerin birinde nüfus ile ilgili olarak şunları söyler; *“Türk kadınları az doğuruyor, doğanlar ise şu veya bu sebepten, çocuk iken öliyorlar, Hıristiyanlar ise, bataklıktaki sinekler gibi çoğaldıkça çoğalıyorlardır”* (Armstrong, 1997: 130).

3 Kasım 1919'da Albay Lawrence ile Amerikalı yetkililerinin görüşmesi sonucunda Türkiye'nin askerine nüfus yapısıyla ilgili olarak ilginç ortaya çıkar. *“Türkiye yorgun düşmüştür. Ahalisinin 7 milyondan fazlası dağıldı, bunlardan 350 bini asker sayılabilir. Bu da onların yedi yıl gibi bir süre askere alma yöntemlerinden ileri gelmektedir. Ordu zührevi hastalıklar ve doğal olmayan alışkanlıklar nedeniyle çürümüştür, bu nedenle doğum oranı düşmektedir. Askerlik süresi kısaltılırsa ve Türklerin eylemleri kendi ülkelerinde sınırlı tutulursa otuz yıl*

içinde yeniden ayağa kalkabilir, Türk ordusu tamamen Anadolu'dan toplânmıştır” (Duru, 1978: 60). Bu durum aslında bir gerçeği gösterir. Savaşın ürkütücü sonucu Anadolu'nun savaş gören yerlerinde kendi insan faktörünü yok ederek göstermesidir. Daha sonra yapılan 1927 nüfus sayımında dulların, tüm yetişkin kadınların arasında oranı %30 üzerinde olması, ancak bu nedenle açıklanabilir. Dul nüfusun ağırlığı nendense savaşın olduğu ve Yunanlıların ileriye doğru yürüyüş yaptığı yerlerdir (Mcharty, 1998: 123).

Anadolu'daki savaşın nüfus üzerindeki etkisi bir diğer istatistikte daha açık ortaya konur. Mcharty 1912 nüfus sayımı ile, buradan hareketle 1922 yılında Anadolu'da olması gereken nüfusu hesapladığında ortaya korkunç bir rakam çıkar. Anadolu'nun nüfusu 1912 yılının toplam nüfusu olan 14.080.800'ün altına düşerek 11.618.550 olmuştur. Olması gereken nüfus ise 15.712.455'tir. Buradan hareketle 4.093.905 kişi yok olmuştur (Mcharty, 1998: 145).

Millî Mücadele döneminde en büyük sorunlardan birisi nüfus hareketleridir. İşgal bölgelerindeki mevcut nüfus durmadan yer değiştirmiştir. İşgal altında ezilen ve katliama uğrayan Müslüman nüfus (Akyüz, 1988: 78), sürekli olarak güvenli bölgelere göç etmiş, bunun sonucunda kent nüfusları ve kentin ihtiyaçları sürekli artmıştır. Aynı zamanda İstanbul'dan binlerce insan, Anadolu'ya, Millî Mücadeleye katılmak için geçiş yapmıştır. Bu dönem nüfusunda hiç bir bölgede sabitlik aranmamalıdır. Savaşların ve işgallerin olduğu bölgelerde, Çukurova'dan, Kars'a, Balıkesir'den Ankara'ya kadar değişik zamanlarda kent boşaltmalarına gidilmiş, Batı Anadolu'da Yunan mezalimi gören kentlerde, hareket (göç) etmeyen kasaba kalmamıştır. Nüfus hareketleri, savaşın bitimi ve bunun akabinde mübadele yapılıncaya kadar devam etmiştir.

Bu dönemde diğer bir nüfus hareketleri ise dış göçlerdir. Bolşevik ihtilalini takip eden süreçte yaklaşık 100 bin kişi İstanbul'a göç etmiştir. Bir diğer göç hadisesi, Balkanlar'dan, Trakya'dan İstanbul'a ve Anadolu'ya yapılan göçlerdir. Bu göçleri, Müslüman Kırım'dan yapılan göçler takip eder. Dışarıdan Anadolu'ya göç eden Müslümanlar genellikle İç Anadolu bölgesine yerleştirilmiştir. Göçmen Müslümanlara halk, ellerinden gelen her şeyi yapmıştır. Mevcut gazeteler de sürekli

yardıma için çağrılar yaparak kamuoyunun dikkatini bu konuya çekmişlerdir.

Göçler İstanbul'un karmaşık nüfusunu Babil Kulesi'ne çevirmiştir. Yalnız 17 Kasım 1920 akşamına kadar Kırım'dan gelen vapur sayısı 45'tir. Muhacir sayısı ise 11.000'dir. Bunları daha sonra esirler izleyecektir (Tunaya, 1999: 21). Kasım ayında toplam 135.000 sığınmacı gelmiş, böylece şehirdeki Rus sayısı toplam 167.000'e erişmiştir (Criss, 2000: 52). Şehir Rus mültecilerden geçilemez hâle gelmiştir. Kırımdan gelenler iç bölgelere gönderilmiş ama Ruslar için İstanbul, bir atlama taşı vazifesi görmüştür.

İstanbul'a gelen mültecilerin durumu işler acısıdır (Davis, 1995: 178-180). İş sahası olmayan ve ekonomik sorunlar yaşayan İstanbul'da, bu insanların bakımını yapmak oldukça zor olmuştur. Mültecilere hem Türk Kızılayı, hem de batılı yardım kuruluşları yardım etmişlerdir. Yapılan yardımlardan bir sonuç çıkarmak gerekirse, yardım kuruluşları din ve millet gözetmeden yardıma muhtaç olan herkese yardım etmişlerdir. Aşağıdaki rakamlarda bunu bize vermektedir.

Sonuç olarak nüfus konusunda şunları söyleyebiliriz. Anadolu nüfusu, hareketli bir yapıya sahiptir. Bu hareketliliğin temelinde savaşlar, iç ve dış göçler yer almaktadır. İç göçler, zorunlu olduğu gibi, bazen de insanlar kendi arzularıyla güvenlik açısından (özellikle Türkler) yerlerini terk etmişlerdir. Nüfus olarak zor durumda olan Anadolu, Millî Mücadele döneminde bir de dış göçlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Onlarca yıl süren savaşlar Anadolu'daki Müslüman nüfusu azaltmasına rağmen çoğunluk hâlâ Türklerdedir. İl bazında hiçbir yerde azınlık nüfusu, Türk nüfusundan dörtte birinden fazla değildir. Bu da toplumsal bütünlük ve beraberliği sağlamada etkin bir rol oynamıştır.

1.2.8 Millî Mücadele'de Kamuoyu Ve Propaganda

Millî Mücadele dönemi çalışmalarında kamuoyu ve propaganda ikiye ayrılarak üzerinde durulur. Bunlar dış-iç kamuoyu ve propagandalardır. Çalışmanın örnekleri açısından bu bölümde iç kamuoyu ve propaganda üzerinde durulmaya çalışılacaktır (Akyüz, 1988: 79). Okur yazarlık yüzdesinin tek haneli rakamlarda ifade edildiği bir dönem olarak Millî Mücadele dönemi, kamuoyunu oluşturan

ögelere baktığımız zaman, dünyanın en eski, kamuoyu oluşturan araçları olan kutsallık adına işlevde bulunan kurumları görürüz. Örneğin camiler, dinin kutsallık adına örgütlediği ve burayı yönetenlerin ifade güçlerinden alınan destekle, toplumun kendini ifade ve kimliğini açığa vurma mekanları olarak işlevde bulunurlar. Bu noktada camiler, mescitler, tekkeler kamuoyunu oluşturan önemli merkezlerdir. Camiler İslâm kent merkezlerini meydana getiren ana unsurlardan biri olarak, millî birlik ve beraberliğin temsil edildiği, gerektiği zaman toplantıların yapıldığı, kararların alındığı bir merkez olarak başından sonuna kadar Millî Mücadele'nin ana unsurlarından birini oluşturmuştur. Yapılan mitinglerin Cuma namazından sonra yapılması ve camide verilen vaazı dinleyen halkın şehir meydanlarını doldurmasıyla, halkı etkilemede dinin büyük bir etki ve gücü sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Çünkü camiler, Anadolu'nun iki-üç evi olan yerlerde dahi örgütlenen kurumlar olarak haberleşmeyi sağlamış (Alemdar, 1980: 122) kamuoyunu temsil ve teşvik etmişlerdir. Okuma yazma bilmeyen, dini düşünce ve saygı olarak din kurumlarına bağlı olan insanları etkileyebilecek tek merci din adamlarıdır. İslâm dininin savaş için indirilmiş olan cihat ayetleri, bu konudaki alt yapıyı din adamlarına sağlamıştır. İncelenen dönem gazetelerinde yayınlanan beyannamelerde dini ayetlerin sürekli kullanılması bunu bize göstermektedir. Tanrıdan yardım istenilerek dini bir hava verilen beyannameler, halkın o anki psikolojik durumu ile örtüşmektedir. Ayrıca resmî gazete niteliğinde olan Hakimiyet-i Milliyet Gazetesi'nin 9 Eylül 1922 tarihindeki manşeti de bunu teyit etmektedir; *“Namazgâhda Cemaat-ı Kibriya İle Dua”* manşetiyle çıkan haberde; *“Ankara'da bütün halk dün Cuma namazından sonra şükran duasında bulundular”* başlığını kullanmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi Cuma günü dualarla açılan meclis ve özel günlerde toplumsal bütünlük ve birliği sağlamada din ve dini kurumlar en etken araç olmuştur. Erzurum Kongresi'nin Hürriyet Günü yapılması da aynı özellik üzerinedir. Millî bayram olarak kutlanan gün (Kansu, 1995: 15) özellikle kongre için seçilmiştir (Gerede, 2002: 59). Kongre, toplantı ve açılışlarda dini ve millî günler dikkate alınmıştır.

Dinî kurumlar kadar olmasa da kamuoyunun oluşturulduğu ve tartışmaların

yapıldığı bir diğer merkez kahvehanelerdir (Hottox, 1998: 81). 19. Yüzyıl İstanbul’unda, kentte ticaret için açılan yerlerin beşte bir kahvehanelerdir (Quataert, 2003: 14). Kahvehaneler mahalle halkı için buluşma yeri ve haberleşme merkezidirler. Olup bitenler orada ağızdan ağıza yayılarak toplumun her kesimine yayılmaktadır. İnsanlar kahvehanelere kent merkezinin dışından gelen askerlerin, memurların, ya da gezginlerin hikayeleri sayesinde, kentin dışındaki bölgelerden de bilgi almaktadırlar. Aynı zamanda haberleşme araçlarının ve gazetelerinin yokluğunda ya da sansür uygulandığında, kahvehaneler az çok denetim dışı olan yer ve her türden dedikodu kaynağı olarak işlev görmektedirler (Georgeon, 1999: 49). Kahvehaneler gayri resmî buluşma ve örgütlenme yerleridir. Ayrıca bu gibi yerler halkın alt kesimine daha yakın olarak işlevde bulduklarından toplumu daha kapsayıcı bir özelliğe sahiptirler. Din veya diyanet gibi alanlarla ilişkisi olmayanları örgütlemeye kahvehaneler fayda sağlamıştır. Daha çok gelişmiş köy, kasaba ve kent merkezlerinde olan kahvehaneler, işsiz güçsüz insanların zaman öldürdükleri bir yer durumundadır. Millî Mücadele dönemi ekonomik hayatın kötülüğü, insanları ister istemez bu mekanların zorunlu müşterileri haline getirmiştir. Kahvehaneler her ne kadar oyun ve eğlence amaçlı yapılar olsalar da, önemli bir olgu olarak okunan gazetelerden öğrenilenlerin değerlendirilmesinin yapıldığı yerlerdir. Böylece kahvehaneler haberleşme sürecinde mesajın yorumlandığı, açıklandığı bazen de mesajın tamamen anlamını yitirip yeniden anlamlandırıldığı mekanlar olma niteliğine kavuşmuştur. Günlük gazetelerin 2-3 gün sonra okunduğu kahvehaneler (Alemdar, 1981: 122) böylelikle hep beraber ülke meseleleri üzerinde konuşulan, tartışılan, bazen de gruplaşılacak yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş günlerin gazete fiyatlarının dört-beş katı fazla olmasının nedenlerinden biri de budur. Aynı zamanda kahvehaneler, toplanma yerleri olduğu için ilan ve bildirimlerin okunduğu ve asıldığı, toplumsal bilgilendirme merkezlerinden biri olarak görev yapmışlardır.

Kamuoyu oluşturan bir diğer mekan ise okullardır. Okullar normal eğitim ve öğretimi dışında toplantı yeri ve örgütlenme yeri olarak, Millî Mücadele’ye katkıda bulunmuşlardır. Okullar geniş toplantı yerleri ve düzgün binalarıyla halkın rahatça birlikte olabileceği yerlerdir. Bunlara okul muallim ve muallimelerinin de eklenmesi, yaşlı büyük olan öğrencilerin zaman zaman muharebelere katılması, okulda derslerin

her türlü şartlarda devam etmesiyle, okullar toplumdaki sözün gücünü temsil eden birkaç yerden biri olmuştur. Öğretmenler bilgili ve bilinçli olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nde görev almışlar, kanaatleri yönlendirmede önemli görevler üstlenmişlerdir.

Diğer taraftan halkın nabzını tutan bir diğer yarı resmî yerler ise dernek ve cemiyetlerdir. Reddi İlhaklardan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne, kadın derneklerinden, Kızılay'a kadar bütün dernekler, Millî Mücadele'nin birer sosyalizasyon ajanı olarak çalışmışlar, milletin olağanüstü durumlarda bilgi alma kanalı olmuşlardır. Bu kurumlar Ankara ile resmî işlemlerin üzerinde ve dışında faaliyette bulunmuşlar, yardım toplama, miting ve gösterileri organize etmişler, Tekalif-i Millîye'nin toplanmasında yardımcı olmuşlar, yöneticiler pasif veya olmadığı zamanlarda Heyet-i Temsiliye adına yöneticilik yapmışlardır.

Daha önce gerek İttihatçı gerek İttihatçı karşıtı çeşitli parti ve gruplar kamuoyu yaratmada önemli bir etkenliğe sahip değillerken, savaş sırasında İTC'yle birlikte sıkı ilişkisi bulunan ama açıkça siyasal olmayan bir takım toplumsal ve kültürel örgütler, yerel Müslüman kamuoyuna milliyetçilik davasını kazandırmada önemli katkıları olmuştur (Zürcher, 2000: 204). Millî Mücadele'de inisiyatifi ele alan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin 197 şubesinden 164'ünün İttihatçıların denetimi ve kontrolünde olması hayli ilginçtir (Kutay, 1985: 226). Derneklerle işbirliği içinde Mütareke sonucunda oluşan ümitsizliği ortadan kaldırmak için bazı subaylar da durmadan propaganda yapmışlar, bunun için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'yle olan ilişkilerini yoğunlaştırarak bağımsızlık konusunda ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır (Selek, 2000: 192).

Kamuoyunu oluşturan bir diğer araç ise kongrelerdir. Anadolu'nun kurtuluşu için bir araya gelen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kendi bölgelerinde yaptıkları kongreler ve bütün Anadolu'yu bir bütün olarak algılayan Erzurum ve Sivas Kongreleri (Kısıklı, 1988: 29-42), kamuoyunu oluşturan bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemiyetlerin tek çatı altında birleştirilmesi ve Heyet-i Temsiliye'nin kuruluşu, kamuoyunu oluşturmada dönemin başlıca amillerinden biridir.

Millî meclis, resmî olarak kamuoyunu oluşturan bir diğer merkezdir. Siyasal olarak iktidarı elinde tutan meclis, Anadolu'da yanlış ve düşman propagandasının önüne geçmek, insanları Misak-ı Millî etrafında bütünleştirmek ve iç isyanları bastırmak için resmî Nasihat Heyetleri oluşturmuş, bu heyetler görevli olarak gittikleri yerlerde kamuoyunu istedik şekilde yönlendirmişlerdir. Ankara Hükümeti, iç isyanlarda halkı isyandan vazgeçirmek, boş yere kardeş kanı akıtılmasının önüne geçmek için, sorunlu bölgelere *Heyet-i Nasihat*'lar göndermiştir. Çünkü iç isyanlar toplumsal dinamikler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Halkı isyana teşvik eden şartlardan biri de Kuva-yı Millîye dönemi bazı komutan ve idarecilerinin halka işkence yapmaları ve sorgu sualsiz insan asmalarıdır (Özkök, 1971: 289-297). Yönetici ve halk arasında bağ kurmak için Anadolu'nun değişik yerlerine gönderilen heyetler, halkı birlik içinde davranmaya iknaya için ellerinden geleni yapmışlardır.

Bu heyetlerden biri de, Bolu İsyanları nedeniyle gönderilen Hüsrev Gerede başkanlığındaki heyettir. Heyet üyeleri (Çağlar, 1997: 26) isyancılar tarafından esir edilmiş ve günlerce sıkıntılı bir hayattan sonra Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa tarafından kurtarılmışlardır (Özkök, 1971: 249-261). Nasihat heyetleri bunlarla sınırlı değildir, zaman zaman değişik ad ve sıfatlarla Anadolu'nun değişik yerlerine gönderilmişlerdir (Buğra, 1997: 40).

Nasihat heyetlerinden sonra halkı aydınlatmak için birer İrşad Heyeti teşekkül edilmiş, bunlar gerekli görülen yerlere gönderilmişlerdir. Halkı millî dava yolunda bilgilendirmek ve bilinçlendirmek, İrşat Heyetleri'nin temel görevi olmuştur (Akyüz, 2001: 295).

İrşad Heyeti, Ankara'da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin 16 Şubat 1337 tarihi ve 114 numaralı tahriratına göre oluşturulmuştur. Buna göre (özetle);

- Sancak merkezleri mekatibi sultaniye mektepleri ve mülkiye, mektebin uleması ile erbabı fazıl kimselerden birer irşad heyeti teşkil etmek ve bu heyetleri şu vazifeler ile görevli kılmak;
- Yekdiğeriyle teması ve irtibat sağlamak,

- Her heyet bulunduğu mahalde matbaaların ihyası ile halk lisanında birer gazete tesisine çalışmak ve çıkardıkları gazeteden birer nüshaları köylere göndermek,
- Kendisini ahaliye sevdirmek, mutasarrıflar bu gazetenin abone bedellerinin köyden gelmesini temin edecek, böylece çıkarılan gazetelere bir kaynak olmuş olacak,
- Bir varidat (gelir) ile ilk mekteplere mahsus kitaplar basmak ve bunların neşrini irşad heyetinin ihda muhteyidine (rehberliğinde onaylamak) tevdi etmek,
- Matbaası noksan olan sancak merkezlerine ve olmayanlara eşyasını temin etmek,
- Matbuat Müdüriyeti ajansları ve halkı alakadar edecek sair münasip gördüğü havadisleri bu irşad heyetine tebliğ etmek,
- Kumandanlıkça yapılması lâzım gelen hususatın yapılmasına yardımcı olmak.

Bu tebliğle amaçlanan, toplumun kanaat önderleri ile Millî Mücadele arasında bir bağ kurularak, halkın geniş katılımının sağlanması ve bilgilendirme olayının halkın en tabanına kadar yaymak olarak ifade edebiliriz.

Millî Mücadele’de bir başka toplantı ve birlik işareti gösterilerdir. Zaferlerden sonra yapılan fener alayları (Babalık 6-9-1922), at koşuları, çaylar ve diğer sportif aktiviteler, toplumu bir arada tutan etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal faaliyetler aynı zamanda halkın sıkıntı ve kederlerini azaltmada kullanılmışlardır.

Kamuoyunu oluşturan ve aynı zamanda propaganda tekniklerinin kullanıldığı bir diğer alan mitinglerdir. Örneğin Konya’da, Öğüt gazetesinin İtalyanlar tarafından işgali üzerine 1-23-1336 tarihinde Cuma namazından çıkan kalabalık, Vilâyet Meydanı’nda toplanarak İtalyanları protesto etmişlerdir. Ülke genelinde halk, miting ve gösterilere başvurur. Genellikle bir vukuat çıkmadan dağılırlar (Güven, 2002: 251-269). Gösteri ve mitingler bir merkezden yönlendirilen faaliyetlerdir. İnsanların

kendi başına toplanıp miting yapmaları o günün şartları içinde oldukça zordur. İster İstanbul'da olsun (özellikle Sultan Ahmet vd.), (Adıvar, 1987: 37), ister Balıkesir'de olsun isterse Konya'da olsun, Antep'te olsun, Adapazarı'nda veya Trabzon'da (Çapa, 1997: 125 vd.) olsun bunlar müdafaa Hukuk Cemiyetleri veya Kuva-yı Millîye taraftarı derneklerin birer ürünü olarak görülmelidir. Bu mitingler Kuva-yı Millîye'yle birlikte başlamış, Kurtuluş Savaşı bitimine kadar devam etmiştir. Zaferlerden sonra fener alayları yapıp şehirlerde zafer alayları gezdirilmiş, âdeta bayram sevinci yaşatılmıştır. Dönemin bütün gazetelerinde ara ara bu haberler çıkmıştır. Anadolu'daki mitinglerden farklı olarak, İstanbul'daki mitinglerin örgütlenmesi ve düzenlenmesinde muhalif askerler ve öğrenciler önemli rol oynamışlardır. Özellikle Boğazlı yan Kaymakamı Kemâl Bey'in idamından sonra neredeyse askerî bir tören yapılmış, binlerce Türk'ün katılımıyla olay İstanbul'u etkilemiştir (Selçuk, 2002: 28-30).

Millî Mücadele dönemi Anadolu'da çarpışan güçler kendi taraflarına insan çekmek için çeşitli propaganda araçlarına başvurmuş ve bunu da imkânları elverdiğince yerine getirmeye çalışmışlardır. Örneğin İstanbul yer altı teşkilatı direnişçileri tarafından yürütülen propaganda ile müttefiklerin Wrangel Ordusunu, Kuva-yı Millîye karşı kullanmaları pratikte imkânsız hâle getirilmiştir. Aynı zamanda MM propaganda ekibi, Hilafet Ordusu içine sızarak çok sayıda askerın Millî Mücadele'ye katılmasını sağlamıştır (Criss, 2000: 178).

Bu dönemde asıl propaganda savaşları, normal savaş gibi Yunanlılar ve Anadolu Millî Mücadele hükümeti arasında geçmiştir. Posta, telgraf ve fetva savaşlarını dışında İstanbul ile ciddi sayılabacak bir propaganda savaşı yaşanmamıştır. İngilizler ise ağırlıklı olarak Yunan Hükümeti arkasına bazen de İstanbul Hükümeti arkasına sığınarak propaganda çalışmaları yapmışlardır. Propagandanın yapıldığı şekil, ağırlıklı olarak beyannamelerdir. Karşılıklı olarak yüzlerce beyanname yayımlanmıştır (Güner ve Kabataş, 1990: 25). Aralov, (1967: 69) İstanbul ve Anadolu'da hocaların bir gerici propaganda içinde olduklarını ve sınıfları birleştirmemek için gayret sarf ettiklerini ilan etse de bu konuda ciddi bir hatıra veya bilgi bulanamamıştır. Propagandalar Anadolu'da Ankara veya İstanbul tarafı olmakla

ilgilidir.

Ankara Hükümeti dış propagandalara karşı aktif bir şekilde karşı koymuştur. Kuşkusuz bunların başında işgal kuvvetleri gelir. İşgal kuvvetlerinin başı durumunda gözükten İngilizler, muzır propaganda için Anadolu'ya değişik şahıslar göndermişler, zaman zaman propaganda türünde beyannameler yayınlamışlar bunlarla toplumu kaos ortamına sürüklemeye çalışmışlardır.

Ankara Hükümeti, sadece Yunan veya İngiliz propagandası ile değil, İstanbul Hükümeti'nin propagandaları ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. 30-08-1337 tarihli belgeye göre sarayın fikirlerini yaymak için Alemdar gazetesi yayınlanacaktır. Bu gazete için saray gerekli desteği vermiştir. Ancak bu gazetenin ikinci çıkışıdır. Bir diğer taraftan ise padişahın lehine sürekli propaganda yapılmaktadır. İstanbul'da yayınlanıp Anadolu'da dağıtılan "*Anadolu Evlatları*" adlı beyanname zararlı olduğu için toplattırılmış ve görüldüğü yerde imha edilmesi için emir verilmiştir.

İstanbul Hükümeti'nin propaganda faaliyetlerinin en aktif olduğu dönem iç isyanların olduğu dönemdir. Askerler arasında propaganda yapan ciddi padişah taraftarı kişiler bulunmaktadır (Selçuk, 2002: 174). Esirlikten İstanbul'a dönen askerler Halife Ordusu adına askere alınarak bunlar Millî Mücadele üzerine gönderilmektedirler. Bunun önüne geçmek, İstanbul'da subay, erat ve halkın okuması için olağan durumu tasvir eden bildiriler yayınlanmıştır. İstanbul'da küçük çocuklar bu bildirileri, gazetelerin içine koyarak, "*ondan da var ondanda var...*" diye bağıarak dağıtmışlardır. Çok cüzi masraflar karşılığında bir dağıtım örgütü kurulmuş, bunların bel kemiğini de çocuklar oluşturmuştur. İstanbul polisi ve işgal kuvvetlerinin kolluk kuvvetleri bu çocukların hakkından gelememişlerdir. Bildiriler askerler tarafından yazılmakta, Ziya Şakir tarafından ise basılmaktadır. İstanbul'dan Anadolu'ya geçen askerlerden bazıları bildiri ve propaganda malzemeleriyle tekrar İstanbul'a gönderilerek Anadolu'nun ihtiyacı olan askerlerin Anadolu'ya geçmesi için propaganda yapmışlardır (Selçuk, 2002: 193-196).

İstanbul Hükümeti, görünüşte Mütareke'yle birlikte halkın nabzını tutmak için bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin başında Millî Mücadele

tarafından ziyade başlangıçta ortalıktaki mevcut durumu sakinleştirmeye çalışmıştır. Önce bildiri ve beyannamelerle işi halletmek isteyen Osmanlı Hükümeti, yazıyla iş olmayınca sözlü nasihat heyetleri oluşturarak bunları kullanmaya çalışmıştır. Şehzadelerin başkanlığında kurulan iki heyetin biri Rumeli'ye, bir diğeri ise Anadolu'nun büyük Vilâyetlerin dolaşacak şekilde tasarlanmıştır. Rumeli heyeti işlevini bitirirken Anadolu *Heyet-i Nasîha*'sı (Gerede, 2002: 109) İzmir'in işgali üzerine apar topar Konya'dan geldikleri özel trenle İstanbul'a geri dönmüşlerdir (Çelebi, 1992: 12).

Özellikle bu dönemin başlangıçlarından biri olan Millî Mücadele lehine verilen fetvalar iç isyanları iyice artırmış olayı din meselesi yapmıştır. Bunun üzerine harekete geçen Ankara Hükümeti de karşı bir fetvayla cevaplar vermiş ancak iç isyanların çıkmasını önleyememiştir. Şeyhülislâm Dürriyade Abdullah'ın imzaladığı fetvalar (Akandere, 2003: 95-142) İngiliz uçakları vasıtasıyla Anadolu'ya dağıtılmış, Millî Mücadele muhalifi gazeteler İngiliz gemileri tarafından gönüllü olarak sahillere taşınıp oradan Anadolu'ya gönderilmişlerdir (Özkök, 1971: 235). Fetvalarda Millî Mücadele taraftarlarının din düşmanı olduğu, bu durumda olanların mallarının yağmalanacağı, karılarının ve kızlarının cariye olarak alınabileceği, kendilerinin de yok edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu fetvalar iç isyanlarda ciddi şekilde kullanılmış, kardeş kanının akıtılmasını sağlamıştır (Selçuk, 2002: 234). Ancak Anadolu'nun karşı fetva yayınlaması İstanbul'u zor durumda bırakınca bu sefer önceleri ilmî amaçla kurulan Teali İslâm Cemiyeti'nin ismi kullanılarak bir beyanname basılıp Anadolu fetvasının karşılığını vermeye çalışmışlardır (Olgun, 1991: 78). Fetva savaşları daha sonra dini beyanname ve bildiri savaşlarını getirmiş, ikisinde de Ankara Hükümeti galip gelmiştir (Sarıkoynucu, 1999: 22).

Yayınlanan bildirimlerde din mefhumu hep ön plânda tutulmuştur. Dinî kavramlar bildirimlerin tamamını kapsamaktadır. Allah, peygamber, Kuran emirleri, din yolu neredeyse her satırda geçmektedir. Her iki tarafta beyannameler aynı özellikleri taşımaktadır. Anadolu'da, Millî hareketin Anadolu ulemasının emriyle başlatıldığı sürekli vurgulanmıştır (Selçuk, 2002: 207-208).

Düşman propagandaları kuvvetini Sakarya dönemi iyice kuvvetlendirmiştir.

Casusların ve onların işbirlikçilerinin insanların ağızından bilgi almaması için toplu yerlerde ketum davranılması için halka bilgi verilmiştir. Bu arada Yunanlılar, Anadolu'da örgütlenmeden dolayı yüz bulamadıkları için durmadan İstanbul'daki Türklere karşı propaganda yapmaktadırlar. Bu propaganda için çeşitli gazete ve neşriyatlar çıkarmışlardır. Bunların birer kopyası Ankara'ya gönderilmiş ve gerekli olan karşı propagandaya geçilmiştir.

Ankara, Millî Mücadele dönemi topluma mevcut durum ile ilgili sürekli bilgi vermiş, halkın olaylara karşı çabuk refleks geliştirmelerini sağlamıştır. Bilgilendirmede bölgenin işgal altında olması veya olmaması etkili olmamıştır. Duruma göre bilgi kaynakları değişmiştir. Örneğin Akıncı Müfrezeleri, görev yaptığı düşmanın arka saflarında sürekli bildirimler yayınlamıştır. İşgal altında olmayan yerlerde ise mevcut askerî kaynaklar Sakarya başlangıcında 16-08-1337 tarihinde olduğu gibi durumun sakin olduğunu veya yapılması gerekenlere dair halka bilgi vermiştir. Diğer taraftan savaşan askerleri bilgilendirmek için gerekli bilgi ve dokümanlar sürekli olarak cephedeki askerlere gönderilmiştir. İstanbul ve Ankara basını ile Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları mezalimi anlatan kitaplar, birliklere dağıtılmışlardır.

Milletin içinde bulunduğu durumu anlatabilmek için sürekli çalışan Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü yazdıkları beyannameleri gazetelere bastırıp dağıttığı gibi dinin önemli bir aydınlatma aracı olduğu bilincinde olan müdürlük ve Şeriye Bakanlığı bu konuda bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Özellikle Şeriye Bakanlığı, halka Millî Mücadele'yi anlatacak ve büyük etkisi olacak şahısları çeşitli yerlere göndermişlerdir. Müdürlük de şahıslardan ziyade yazılı olarak metinler hazırlayarak halkın ruhunu okşayacak, dinin inandırıcılığından yararlanarak halkı irşat etmeye çalışmıştır (Ökte, 1987: 18). İstanbul'da bulunan Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi, Yunanlıların yaptığı mezalimlikleri anlatan kitaplar çıkarmıştır. Birincisi çıkardıktan kısa süre sonra, ikinci bir kitap daha çıkarılmıştır.

Yunan propagandası da durmamış, insanları etkilemek için İstanbul'daki muhalif dernek ve partilerin halka yazdığı beyanname ve bildirimleri uçakla Anadolu'ya dağıtmışlardır. Kuvay-ı Millîye aleyhine Teali İslâm Cemiyeti tarafından

onaylanan bir beyanname Anadolu'ya Yunan uçakları ile gönderilip dağıtılmıştır (Olgun, 1991: 73-74).

Yunan propagandasının ilk zaferi Trakya'da olmuştur. Trakya'da millî bir devlet kurma faaliyetleri yürütenlere karşı içeriden adam satın alan ve Anadolu içlerine 1920 sonlarında çok kolay bir şekilde ilerleyen Yunanlılar, bu faaliyetlerini gazetelerden ve uçaklardan beyannamelerle ve ellerinden gelen her türlü vasıtayı kullanmış ve Anadolu üzerinden Trakya'daki millîyetçi cepheyi dağıtmışlardır (Selek, 2000: 429).

Anadolu'daki Rum ahalisi, dinî liderleri ve bunların işbirlikçisi Türk Hükümet yetkilileri, millî heyecanı söndürmek hususunda birbirleriyle adeta yarış etmişlerdir. Bunlar Türk topraklarını düşman işgaline hazırlamışlar bunların karşısında ise bir avuç vatanperver ne yapacağını bilmeden çok az düşman birliği karşısında eğilmeye mahkum olmuşlardır (Selçuk, 2002: 83). Bu dönem Rum çocukları Türk çocuklarına baskı yapmakta, işbirlikçiler ise Yunan ordusu padişah emriyle geliyor, sakın hürmette kusur etmeyin! Diyerek halka olumsuz propaganda yapmaktadırlar. Bu propagandacı hocalar sabahleyin Alaşehir Hükümet Konağı'na getirilmiş, Bekir Sami Bey tarafından dördünün de sorgusuz sualsiz, infazı yapılmıştır. Bunlar aynı zamanda Anadolu ihtilalinin ilk kurbanları olmuştur (Selçuk, 2002: 86). Halkın arasında özellikle Yunan bayrağını asarak düşman işgalinden kurtulunacağı fikri yaygın bir şekilde Batı bölgelerinde de kabul görmüştür. Neredeyse işgal altına girmesi zor gözüken bölgelerde (çoğunluğu Türk olan yerler) Yunan bayrağı dikme ve asma yarışı yaşanmıştır. Ayrıca buranın halkı bezginlik gösterip, bazen iş birlikçi konumuna düşmüşlerdir. Sadece halk değil, yönetici kesim de ihanet içerisinde bulunabilmektedirler (Selçuk, 2002: 55-50-69-72).

1918 yılında Kaklamanos ve diğer arkadaşları tarafından örgütlenip kurumsallaştırılmaya çalışılan Yunana propagandasını beş kategoride değerlendirebiliriz. Birincisi Yunan Hükümeti'nin kendi ülkesinde kamuoyunu elinde tutmak ve yönlendirmek için yaptığı faaliyetler, ikincisi dış ülkelerde ülkenin kaderini etkileyen ve Türkiye için önemli olan ülkelerde örneğin Suriye gibi yapılan Yunan propagandaları, üçüncü propaganda yapılan yer, Avrupa'da özellikle Paris ve

Amerika Birleşik Devletleri kamuoyunu etkilemek için yapılan çalışmalar, dördüncüsü ise Londra'da milletlerarası yapılan propaganda çalışmalarıdır. Esas yapılan propaganda Anadolu'dadır. Çünkü bütün yapılan propagandalar Anadolu üzerine inşa edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Atina'daki temsilcisi Hall'in belirttiğine göre 5 Nisan 1921 yılında İkinci İnönü'den sonra Atina'da sansür uygulamaya başlanmış ve anayasal gerekçelerle bir yarı sıkıyönetim gelmiştir. Sakarya Savaşı'nın sonunda savaşın sonucunu saklayan idareciler, sürekli olarak halka propaganda yaparak savaşın kendi lehlerine olduğunu bildirmişlerdir (Duru, 1978: 119-127).

Ayrıca Yunan hükümeti, propagandayı esas olarak gazeteler üzerine kurmuştur. Tarım Bakanı Mihalakopoulos'a göre halk; kitap, dergi ve broşürleri artık okumadığı, harp edebiyatına boğulan politikacıların ve gazetecilerin bunları ellerine almak istemedikleri, bunların yerine en iyisi gazetelerde mektuplar ve karşılıklı konuşmalar yayınlamak olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca dost meclislerinde sohbet yoluyla yapılan propagandanın da küçümsenmemesini istemektedir. Kitsikis'in geniş çaplı çalışması Yunan propagandasında Yunanistan'ın 1918'den sonraki propaganda çalışmalarını farklı beş kategoriye ayırır. Birincisi yayınlar; Yunanistan üzerine yayınlanmış ve Yunanistan'ı haklı gösteren yayınların yaygınlaştırılmasıdır. İkincisi, haritalar ve istatistikler, burada Rumların nüfusu ve yerleşim yerleri çıkarlar doğrultusunda yayınlanıp dağıtılır. Üçüncü çalışma, Yunan millî marşını değişik dillere çevirip yayınlamak, kitap ve broşürleri basmaktır. Yayınları basın takip eder, basın Avrupa'da satın alınan gazete ve gazeteciler aralığıyla, Yunan emellerini haklı gösteren bir propaganda çalışması yürütülür. Ağırlık merkezi Londra'dır. Dördüncü propaganda tekniği ise göze ve kulağa hitap eden propagandalardır. Yunan dostu fotoğrafçılar kullanılarak başta Selanik olmak üzere, önemli Yunan şehirlerinin foto albümleri yapılarak ve yüz binlerce kartpostal, harita bastırılarak Avrupa kamuoyuna dağıtılır. Avrupa ülkelerinden Yunanistan'a seyahatler düzenlenir, sözlü propaganda her zaman ve her fırsatta yapılmaya çalışılır. Beşinci çalışma tarafsız ülkelerde yapılan propaganda çalışmalarıdır.

Yunan propagandası yukarıda sayılan çalışmalarla bitmez, Yunan

propagandası Sırp ve Ermeni propagandasıyla işbirliği yaparak çalışmalarına devam eder. Ayrıca yıllardan beri süre gelen sözde baskıları göstererek Avrupa’da etkin kimselere, önemli şahsiyetlere, Yunan halk topluluğuna ve yabancı dayanışma gruplarına baskı yaparlar. Diğer taraftan ise, Siyonistler ve dini müesseselerle anlaşarak, üniversite ve sosyalistleri, baskı gruplarıyla etki altına alarak, propaganda çalışmalarına katarlar. Bu çalışmalar o kadar yoğun olur ki bazı İngiliz vekiller *“Eğer Yunanistan isteklerini elde edemezse bunun sorumluluğu temsilciler de olmayacak, zira bunlar bizi bir yayın denizinde boğdular”* demek zorunda kalmışlardır.

Yunanlıların güçlü propagandası kendini göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerika’da bulunan Berkem hatıratında (1960: 71) Amerika’da o dönem yayınlanan gazetelerde Türkiye ve Türk’e ait en ufak bir haber dahi olsa, bu haberin veya fıkranın bir karikatür eşliğinde yayınlandığını söyler. Bu karikatürler bir Türk’e bile acaba dedirtecek kadar yoğun bir propaganda malzemesiyle okuyuculara sunulmaktadır. Türk kelimesi o zamanlar katil ve zulüm kelimelerinin eşliğinde okuyucularla buluşmaktadır. Bu propaganda daha sonra işgal kuvvetlerinin Türklere bakış açısında etkili olmuştur.

Türkler aleyhine yurtdışı ve Anadolu’da sürekli propaganda yapan Yunanlılar Anadolu’daki işgal idareleri tarafından Anadolu halkına sürekli resmî tebliğler yayınlamıştır. Bunlar ağırlıklı olarak İzmir ya da İstanbul gazetelerinde çıkmıştır. Bu tebliğler o günleri açıklamada iyi birer vesikadırlar. Örneğin görülen bir Yunan tebliği ele alındığında tebliğin beş konu üzerine olduğu anlaşılır. Birincisi Türk birliklerinin Seyit Gazi istikametinde takip edildiği, ikincisi Yunan Kralı’nın Kütahya’da olduğu, üçüncüsü İstanbul’da Tercüman-ı Hakikat ve Akşam gazetelerinin idarehanelerinin yıkıldığı, dördüncüsü ise Eskişehir’de 200 araba mühimmatın iğtinam edildiği ve sonuncusu ise Hıristiyan ve Müslümanlardan kurulu bir heyetin Konya’yı teslim razı etmek için Yunan karargahına gideceği ile ilgilidir. Ankara tarafından bu propagandalar sürekli olarak tekzip edilmişlerdir.

Yunanlıların bir diğer kesimi ise Trakya’da Rumlar lehine, Türkler aleyhine propaganda yapmışlardır. Bu propaganda işleri iyi para getiren bir iş olarak

görülmektedir. Yunanlılar adına gizli tedbirler, propagandalar ve beyannameler neşreden Simiko'nun, arkadaşları ile bu yüzden arası açılmıştır.

Anadolu Millî Harekatı tarafından Yunan basını sürekli takip edilmiştir. Çünkü Yunan ordusu ve halkı arasında Kral taraftarları ve Venizolestler arasında sürtüşmeler vardır. Bu sürtüşmeler zaman zaman Yunan gazetelerine yansımaktadır. Sakarya dönemi 15-08-1337 tarihli belgesine göre İstanbul Patrikhanesi'nde Kral taraftarları ile Venizolestler arasında sorunlar çıkmıştır. Sakarya öncesi Yunan basınında çıkan Yunanlıların maksadı ve harp tarzlarını açıklayan yazılar yayınlanmış, yayınlanan yazılar kesilip Ankara'ya gönderilmiştir. Yunan matbuatı zaman zaman yalan haber yazarak kendi kamuoylarını yanıltmışlardır. 02-08-1337 tarihli Yunan gazetelerinde çıkan haberlere göre "*Türk ordusu bozulmuş Mustafa Kemâl Paşa ve İsmet Paşa esir edilerek Eskişehir'e getirilmişlerdir* " diye haberler yazdırılarak, yorulan ve firar eden askerlere artık işimiz kalmadı mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Yunanlıların bir diğer propaganda yöntemi ise uçaklardan atılan bildirilerdir. Düşman uçaklarından atılan bu bildiriler askerler vasıtasıyla toplattırılmışlardır. Diğer taraftan Yunanlılar, yerli Rum işbirlikçilerle birlikte değişik icraatlarda bulunmuşlardır. 17 Mart 1337 tarihli Hakimiyet-i Millîye gazetesinin haberine göre; *İstanbul'daki Rum palikaryaları kendi aralarında yaptıkları teşkilâtı ikmal etmişlerledir, Yunan zabitleri dükkân dükkân gezerek müstakil bir İstanbul Hükümeti ilânı için propaganda yapmaktadırlar.*

Yunanlıların propagandalarına karşılık olarak Türkler, gerçekleri hatırlatmak lüzumunu hissetmişler. Bunlardan biri de Üçüncü Grup Komutanı Mehmet Arif'in Yirmi Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına çektiği 04-08-1337 tarihli telgraftır;

1. *Düşman muharebeyi silâh kuvvetiyle başaramayacağını anladığı için propaganda vasıtasıyla maksadına vasıl olmak istediği ve bu harp de, Anadolu'daki Türk Müslüman milletlerini imha ederek yerlerine Hıristiyanları ikame etmek maksadıyla imha politikası takip ettiği, Yunan neşriyatı Yunanlıların işgal mıntkasında tatbik itdikleri ittifakan mezalim ile tehakkuk itmiştir.*

2. *Düşman işgalinde bulunan mahallere giden askerlerimizi Yunanlılar casusluka itham ederek hepsini idam ettikleri de bütün fena ba'deme verdiği ma'lumatla teyit etmesi bir hakikattir.*
3. *En küçük kıta kumandanlığına kadar bu hakikatin tamim ve tebliği ve kıta kumandanlığının bu hayati meseleyi efrada anlatmalarını, muhteviyatın takviye edilerek hiçbir ferdin boşuna ifâdata kapılmaması için sarf-ı azimeti itmelerini rica ederim.*

Üçüncü Grup Komutanı

Mehmet Ârif

Millî Mücadele Hükümeti, İstanbul gazetelerinde neşredilmesi gereken bazı haberleri göndererek gazetelerin istendik yönde yayın yapmaları sağlanmıştır. İstanbul'da çıkan gazetelere haber gönderilirken Rumca yayınların Anadolu'ya mubayaa edilerek gönderilmesi sağlanmıştır. Diğer taraftan Millî Mücadele Hükümeti istihbarat için bütçeden para ayırmış ve Sakarya öncesi bu paralar istihbarat karşılığı dağıtılmışlardır. Bilgi toplamak için para dağıtılan kişilerin bazıları da Türk'tür.

Olumsuz haberler çıktığı zaman rahatsız olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti için, Türkiye'deki Amerikan Hükümeti Temsilcisi, Amerika Birleşik Devletleri basınında çıkan Türkiye ile ilgili haberlerin basında yer alırken sorumsuz ve bilgisiz kişilerce verilmemesi ve basında Türkiye ile ilgili olumsuz çıkan demeçlere karşı önlem alınması gerektiğini belirtmektedir (Duru, 1978: 184).

Millî Mücadele Hükümeti, İstanbul'u hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. İstanbul'un işgalini takip eden haftada İstanbul işgalinden doğan hadiselere ait günlük malumatı birliklere birer zabit göndererek 20. Kolordudan almaları ve Ankara'da Anadolu Ajansı'ndan (6-4-1920) önce faaliyette olan Hakimiyet-i Millîye Ajansı bültenlerinin asılması gerektiği askerî birliklere bildirilmiştir. İstanbul ümit ve korkunun kaynağıdır. Destek de oradan gelecek, korkular da orada başlayacaktır. Millî Mücadele'yi baltalayacak insanların çoğu hâlâ İstanbul'dadır. Bunun için İstanbul'daki yapılanma iyi takip edilmeli ve buna göre stratejiler çizilmelidir.

İstanbul'da oluşturulan ve oluşturulacak olan en küçük birime kadar bilgi toplanmıştır. Bunlardan İstanbul Anadolu Cemiyeti'nden Meşrutiyet Fırkası'na İstanbul'daki muhtelif cemiyetlere mensup şahısların isim listesinden İstanbul'da teşekkül ve faaliyet gösteren 33 adet cemiyetin isim listesi ve bazı ileri gelenlerin faaliyetleri takibe alınmış, Ankara Hükümeti aleyhine teşekkül eden cemiyetler hakkında bilgiler toplamıştır. Bunlardan Nigeşban Cemiyeti'nin program ve beyannamesi ile bu cemiyeti oluşturanların isim listeleri tutulmuş ve buna göre yapılanmaya gidilmiştir.

İstanbul gazetelerinden Ankara taraftarları da fırsat buldukça Millî Mücadele lehine propaganda yapmışlardır. İzmit'in işgali üzerine İstanbul'daki Türkçe yayın yapan gazeteler, Kuva-yı Millîye lehine yazı yazmışlardır. Tevhid-i Efkâr gazetesi sahibi Velid Bey'in millîyetperver gazetelerin muvafık neşriyatta bulunmadığından dolayı duyduğu teessür ATESE belgelerine geçmiştir.

Sadece İtilâf Devletleriyle değil Anadolu, anlaştığı Rusların propagandasına da karşı koymak zorunda kalmıştır. Milletlerarası politikada çıkar esas olduğu için Rusya 12 Mayıs 1922'de Yunan Komünist Parti aracılığıyla şu bilgiyi iletmiştir. Yunan Hükümeti'nin Rus Hükümeti'ni tanınması karşılığı, Rusya, Anadolu'da Yunanistan'a yardım ve Anadolu'nun sözde Hıristiyanların yaşadığı kıyı kesimlerinin bağımsızlığı için destek olacak ve bu bölgelerin bağımsızlığı için İsviçre, İsveç ve Norveç askerlerinden kurulu bir milletlerarası kuvvet gönderilecektir.

Ankara hükümeti dış propagandalara karşı Anadolu'yu bir çember altına almıştır. Her ne kadar Sovyet Rusya'yla arası iyi de olsa doğudan gelecek düşünce ve fikirlere karşı sert tedbirler alınmıştır. Mustafa Suphi olayından Türkiye'deki komünist yapılanmaya kadar her türlü sol siyasal yapılanma büyümeden ortadan kaldırılmıştır. Çünkü Anadolu'da ciddi bir Bolşevik propagandası mevcuttur. Bu propaganda askerler arasında da yayılmış durumdadır (Adıvar, 1987: 82). Dış arıdan gelen gazeteler de bu fikriyatta yayın yaptığı zaman derhal sansüre uğramıştır. Batum'da çıkan İştirakiyyun isimli komünist gazetenin tehlikeli propagandaları kapsadığından memlekete sokulmasına izin verilmemiştir. Trabzon çıkışlı belge

Batum komünistlerinin neşrettiği gazetenin sosyalizm ve Müslümanlık serlevhasıyla çıkan makalesinde Müslümanların sosyalizme bi-karar kalmalarının doğru olmadığı Hazreti Muhammed'in sosyalist bir peygamber olduğu, zenginliğin bölüşüldüğü Müslümanlıkla sosyalizmin aynı olduğu anlatılmaktadır. Propagandanın önüne geçmek için Dahiliye Vekaletine yazılmış olan bu belge, büyük bir ihtimalle Kâzım Karabekir kaynaklıdır (belgedeki imza okunamamıştır). Bu dönem aynı zamanda Ethem hadisesinin bertaraf edilip, buna bağlı olarak oluşan veya destek gören sol düşüncelerin tasfiye edildiği zamana rastlar.

19-10-1337 tarihli bir diğer belgede ise Nureddin ve Nazım Hikmet namındaki iki gencin Türk komünistleri tarafından avlandığının haber alındığını bildirmektedir. Millî Mücadele dönemi, devrimci niteliği nedeniyle komünistler için iyi bir fırsat oluşmuş, bunu değerlendiren komünistler iyi çalışmışlar ve kendilerine yakın insanlarla irtibata geçerek bunları komünist düşüncelerle donatmışlardır. Ancak Ankara bire bir insan ilişkilerini dahi nitelendirecek güce ulaşmış, Millî Mücadele için zararlı akımlarla mücadelesini sürdürmüştür.

Avrupa basını ve kamuoyunu takip eden Millî Mücadele, Avrupa basınından yavaş yavaş destek görmeye başlar. Özellikle Sakarya öncesi, İngiliz ve Fransız basınında Türkler lehine, Bulgaristan ve Yunanistan aleyhine yazılar çıkmaya başlar. Başkomutanlık Meydan Muharebesi öncesi Anadolu'daki millî teşkilâta dair İsviçre gazetelerinde yazılar çıkmaya başlar. Millî Hükümet, Anadolu Ajansı vasıtasıyla yabancı basını izlemektedir. Yabancı basında Türkiye ile ilgili lehte veya aleyhte yazılar çevrilmekte ve bu haberler Türk basınında kamuoyu oluşturmak için kullanılmaktadır.

Ankara Hükümeti dış propaganda için boş durmayarak, işgal altında bulunan İslâm topraklarına (İzmir, İskenderiye, Beyrut gibi) gönderilmek üzere yeterli miktarda Anadolu Millî Mücadele taraftarı gazete istemiş, bunlar daha sonra toplanıp gönderilmiştir. Anadolu gazeteleri sadece İslâm ülkelerine değil, geldikçe veya toplandıkça askerî birliklere de dağıtılmışlardır. Ankara Hükümeti'nin resmî söylemini taşıyan Hakimiyet-i Millîye gazetesinde önemli makaleler olduğu zaman binlerce basılıp etrafa gönderilmiştir. Trabzon Mebusu Ferit Bey'in mühim bir

mutealasını ihtiva eden gazetenin 22-1-1337 tarih ve yüz numaralı sayısı tam 5.000 adet basılarak askerî birliklere gönderilmiş, oradan da bütün askerlere dağıtılmaya çalışılmıştır. Askerler için Ankara'dan Eskişehir'e 30 Haziran 1921'de iki edebiyatçı ve şair gönderilmiştir. Bunlar Samih Rıfat bey ve Mehmet Emin Yurdakul bey'dir. Bu iki şair, hamasî ve vatanî şiirler yazıp cephede askerlere okuyarak onların millî hislerini galeyana getirerek, onları coşturacaklardı (Ergeneli, 1993: 135).

Anadolu Hükümeti, dış dünya'da kamuoyunu oluşturmak için propaganda niteliğinde gazetelerden farklı olarak değişik çalışmalarda bulunmuştur. Bunun başında toplanmak istenilen İslâm kongresi gelir. 17 Mart 1337 tarihli Hakimiyet-i Millîye'de "*Anadolu'da İslâm Kongresi*" başlıklı bir yazı çıkar. Yazı, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Gazeteler Sorumlusu Hüseyin Ragıp Bey'e hitaben yazılmıştır. Bir diğer ilginç rastlantı ise bu yazı Büyük Millet Meclisi başkanı sıfatıyla Atatürk'ün 16 Mart 1337 tarihli Hakimiyet-i Millîye gazetesinde İstanbul'un işgalinin sene-i devriyesinde İslâm alemine yayınladığı beyannamenin arkasına rast gelir. Bu makale oldukça geniştir. Üç sütunu kaplamıştır. Genel olarak Müslümanların dünyadaki son durumu, işgal kuvvetlerinin İslâm ülkelerinde faaliyetleri ve asıl olarak Ankara'da böyle bir kongrenin düzenlenmesinin Millî Mücadele ve İslâm alemine kazandıracığı etki tartışılır. Eğer gerçekleşirse bu hareket sosyalistlerin birleşmesinden bile daha çok ses getirecek argümanları üzerinde yoğunlaşılır. Ancak bu Kongre değişik nedenlerden dolayı toplanamamıştır. Bunun en temel nedeni Eskişehir bozgunudur (Edip, 1957: 73) Bir diğer faaliyet ise dış dünyada Müslümanlarla olan işbirliğidir. Yardım ağırlıklı olan bu ilişkileri sağlamak üzere heyetler gönderilmiştir (Khan, 1993: 30).

Millî Mücadele dönemi propaganda araçlarından biride sınırlı olanaklarla olsa telgraflardır. Mütareke'den hemen sonra Anadolu'da haberleşmelerle karşı gelen Posta ve Telgraf Müdürü Refik Halit'le, Millî Mücadele taraftarı askerler arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Özellikle şifreli mesajların alınıp verilmesinde sorunlar yaşayan ordu (özellikle Kâzım Karabekir Paşa), 15 Ağustos 1919'da telgrafhanelere birer denetleyici subay koyarak olayı çözmüştür (Gerede, 2002: 68-69). Diğer bir gelişme ise batıda harekâtı başlatan Bekir Sami Bey ve arkadaşları ile İstanbul

tarafını tutan paşalar arasında olmuştur. İstanbul'un işgalinden hemen sonra önemli merkezlerin telgrafhanelerine birer sansür subayı yerleştirilmiştir. Bunlardan biri de Bursa'dır. Bursa işgal edilmeden önce önemli bir merkez olarak bunları uygulamıştır. Hatta bölgedeki en büyük komutan Yusuf İzzet Paşa dahi, telgraf ile haberleşme yapamamış sansürden nasibini alarak İstanbul ile görüşememiştir (Selçuk, 2002: 150).

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgaliyle birlikte müttefikler kısa bir süre sonra tüm haberleşmeyi kontrol etmek, gerekli bilgileri toplamak üzere posta idaresine el koymuşlardır. Müttefikler telgraf şemasını istemişler ancak mevcut böyle bir şemanın olmadığı bildirilmiştir. Osmanlı sistemsizliği üzerine olayı fazla araştırmayan İngilizler daha sonra bir sürprizle karşılaşmışlardır. İngilizlerin denetimi altında olan, fakat aynı zamanda gizli olarak Anadolu'yla haberleşme olasılığı veren hatlar mevcuttur. Bu haberleşme sistemi yer altı örgütlenmesi ve bilgi akışını kolaylaştırmıştır (Criss, 2000: 198). Millî Mücadele dönemi telgrafçıları, öncü ve akıncı bir dinamik kuvvet manzarası almışlardır. Hep birlikte millî birliği onurlu bir surette temsil edip, mukavemet ruhunu ayakta tutmaya çalışmışlardır. Gazetelerin İstanbul'da işgal kuvvetlerinin sansürü tarafından susturulduğu zaman Türk milleti, birbiriyle haberleşmeyi ve millî ruhu beraberce sürdürmeyi telgrafçıların çalışmaları sayesinde olanak bulmuştur. Aynı zamanda telgraf tellerinden akseden ses, ayağa kalkan bir milletin azim dolu coşkusu olmuştur.

Mustafa Kemâl Paşa'nın itibarın artıran ve Millî Mücadeleyi hızlandıran hareket şüphesiz, Sivas'ta oturup, Padişahın İstanbul'daki hükümetini kullandığı telgraf telleriyle devirmesi olmuştur. İstanbul'dan yapılması neredeyse imkânsız şeyler isteyen Anadolu, anlaşma olmayınca İstanbul'dan isteği değişikliklerin bazıları, Posta ve Telgraf Umum Müdürü'nün değişimi, yabancılar tarafından basına konulan sansürün kaldırılması vd. İstanbul'daki hükümet değişmiştir (Selek, 2000: 318).

Millî Mücadele Dönemi propaganda araçlarından biride basılan değişik kartpostallardır. Günümüz afişlerinin yerini tutan kartpostalların Osmanlı toplumunda geçmişi Meşrutiyet dönemlerine kadar gider. Özellikle sansürün yoğun

olduğu dönemlerde bireylerin istek ve arzularına kısa, özlü cevaplar veren kartpostallar, sansür olan yerde el altından sansür yoksa, normal bir dağıtımla insanlara dağıtılmıştır. Kartpostallar genellikle Osmanlı'da azınlıkların kendi istekleri ve düşüncelerini belirten bir vasıtaadır. Daha sonra Türk milleti içinde kullanılmaya başlanmıştır.

Kartpostallar Millî Mücadele döneminde Türk halkının duygu ve düşüncelerine tercüman olmuşlardır. Kartpostallara bakıldığında hakim olan ana tema; Türk milletinin kahramanlığı, askerlerimizin gücünün ve kuvvetinin Yunanlılardan fazla olduğudur. Savaşlardan sonra, meselâ “*Zaferden Zafer İsmet Paşa*” yazılı kartpostal Yunan askerî birliklerin kovalayan Türk askerî birliklerini, resmetmektedir. Diğer bir kartpostal ise, “*Kurtar*” başlıklıdır. Batı Anadolu bölgesini içine alan bir harita üzerinde Türk bayrağı ve bir Türk kadının askerlere seslenişi vardır. Bir diğer kartpostalda da “*Türk'ün Kuvvet ve Satvetine Karşı Sefil ve Zelil Bir Arz-ı Teslimiyet*” başlıklı yazıyla Yunan generallerinin kılıçlarını, Mustafa Kemâl Paşa'ya verirken resmeden kartpostallardır. Bir başka kartpostalda “*Kahraman Ordumuzun Zaferi*” adını taşımaktadır. Kartpostalda Türk süvari birlikleri Yunanlı askerleri ezerek geçmekte, Yunan askerleri korkudan kaçmaktadırlar. Bazı kartpostallarda ise Yunanlıların yaptığı mezalimler anlatılmaktadır. Özellikle kadın ve çocukların nehirlere atılması halkın nefretini toplamada kullanılmıştır.

Toplumsal birlik ve bütünlüğü sağlamak için Anadolu sürekli kararlar almış ve bunları uygulamıştır. Kamuoyunu zorunlu olarak oluşturan bu olgular olağanüstü şartların bir zorlaması olarak görülmelidir. İhtilâl ve devrimlerde zorunlu yapılan faaliyetler gibi, Millî Mücadele'de bu şekilde hareketler yapılmıştır. Bunlardan biride Güneydoğu Anadolu için yeni bir yapılanma önerilmesidir. Buna göre alışveriş Müslümanlar arasında yapılacak, millî birlik için mutlaka birleşilecek, güvenlik ve kolluk kuvvetlerine mümkün olduğu kadar Müslümanlar seçilecek, diğer bir yandan ise teşkilata ön ayak olacak adamları korumak ve teşkilâta karşı gelecek adamları ortadan kaldırmak için fedakar adamlar hazırlanacak ve işi bunlar halledecektir (Selek, 2000: 332). Diğer taraftan Anadolu halkı geleneksel yapısına farklı gelen

davranış kalıplarını olağanüstü bir dönem olduğu için eskisine nazaran daha çabuk ve sert tepkiler vermiştir. Halk o dönem yöntem olarak, istemediği bir durumu hemen bir beyanname veya bildiri ile en münasip bulduğu yer, okul veya cami duvarına yapıştırarak çözmeye çalışmıştır. Bunlardan biride Kastamonu'da cami duvarına yapıştırılan beyanname dir. Be beyanname de her türlü olay çözülmüş gibi subayların İngilizler gibi bıyıklarını traş ettikleri yazılmıştır.

Türk kamuoyunu oluşturan ve birleştiren asıl unsurlardan biri de işgal ve Yunanlıların ilerleyişleridir. Toplumsal birliktelikte, toplumun kendi isteğinden ziyade askerî bir zorlama hissedilmektedir. İzmir'in işgali üzerine yaşandığı gibi (Güner, 1999: 241), siyasi çatışmalar bir anda durarak her tarafta protesto mitingleri ve Reddi İlhak dernekleri kurulmaya başlamıştır. Memleket bir an içinde uyanmış, ayaklanmış, ortada gezen İttihatçılık saldırıları bir anda bitmiştir. Hükümet dahi bu duruma ayak uydurmuş, İstanbul'da yapılan ateşli miting ve ilhakin reddi için her tarafta kurulan teşkilâta ve nümayişlere karşı seyirci kalmıştır. İzmir'in işgalini duyarak Reddi İlhak Cemiyetini kuranlar, yöneticiler tarafından yeterli desteği alamayınca miting düzenleyip bir metin hazırlayıp bu metnin on binlercesi, Anadolu, Yeni Asır, Hizmet, Ahenk matbaalarında basılarak bütün Türk evlerine dağıtılmıştır. Bu metin; *"Mazlum Türk!, Memleketini Yunan'a veriyorlar...Bu haksızlık için sedayı itiraz ve reddini yükselt...Bütün Müslümanlar ve Türk muhipleri bu gece sabaha kadar Yahudi Maşatlığında toplanacaklardır. Kabilse çoluğunla, çocuğunla gel...Son gündür ihmal etme...Ey mazlum Türk..."* sözcüklerinden oluşmaktadır (Kutay, 1987: 21).

İzmir'in işgalinden sonra toplumsal hafızada en büyük yarayı İstanbul'un işgali yapmıştır. İşgal üzerine Ankara olayı tarafsız ecnebiler nezdinde protesto ederken, halkın da miting yapması tavsiye edilmiştir. Münferit hadiselerden kaçınılması önerilen halka birlik ve beraberlik tek amaç olarak belirtilmiştir (Selçuk, 2002: 150).

İstanbul'un işgali üzerine Mustafa Kemâl Paşa'nın Heyet-i Temsiliye adına aldığı kararlar bunlara örnektir; İstanbul'un işgalini protesto için mitingler ve İtilaf ve tarafsız devletlerin dış işlerine proteste telgrafları çekilmesi, her türlü resmî

ilişkilerin kesilmesi; Hıristiyanlara dokunulmaması, huzuru bozanların hangi durumda ve şartta olursa olsun cezalandırılmaları, memleketin olağanüstü durumu göz önüne alınarak birlik ve beraberliğin önemi ve herkesin bu konuda bilgilendirmek için elinden geleni yapması, menfi propagandaların önlenmesi, askerî ve sivil memurların işbirliği yapması, önemli telgraf merkezlerine birer subay ve memur yerleştirilerek telgrafların kontrole tabi tutulması, sahilinden gelecek kişilerin ve dahilden gelecek şahısların sıkı bir tetkike tabi tutularak şüpheli olanlar hakkında tahkikat yapılması, önemli postahanelerde şüpheli görülen mektupların açılması, Heyeti Temsiliye'nin haberi olmadan hiçbir memurun İstanbul ile muhabere etmemesi, telgraf memurları İstanbul'dan gelen telgrafları alıp yayınlamayacaklar, Anadolu'dan İstanbul'a telgraf vermeyeceklerdir. Aksi halde davrananlar casus olarak algılanacaklardır, İşgali protesto için yazılan telgraflardan ücret alınmayacaktır, İngiliz kontrol subayları rehin olarak tevkif edileceklerdir. Bunların yanı sıra bir çok mali askerî tedbir alınmıştır (Selek, 2000: 345).

Çok geçmeden 7 Nisan 1920 tarihli Bursa Vali Vekili Bekir Sami Bey tarafından yayınlanan bildiride de yukarıda kararların nasıl uygulanacağı hakkında bilgi vermektedir. Birlik ve beraberliği kıracak her türlü söz, propaganda ve icraatın cezası idamdır. Bu idamlar beyanname yayınlandığı tarihten itibaren başlayacaktır (Selçuk, 2002: 165). Aynı beyanı destekle Özkaya, (1990: 20) Millî Mücadele'de kamuoyunun oluşumunun tek lidere güvenerek etrafında halkın bütünleşmesiyle, milletin kendi istek ve arzularıyla birlik ve beraberliği sağladığını iddia eder.

İnsanları bir araya getiren birkaç özellik vardır. Bunlar ortak sevgi, nefret ve felaketlerdir. Felâket insanları birbirlerine yakınlaştırır. Yunan istilası ve İtilâf Devletleri Anadolu'nun değişik yerlerini işgal etmemiş olsa idi millet birbirleriyle bu şekilde hiçbir zaman kaynaşamazdı. İstila kapanan gözleri açmış, heyecansız kalpleri coşturmuştur. Ama asıl propaganda, karşılıklı yapılan pratikçe iş gören eylemlerdir. Bu stratejik olarak önemsiz de görülse bir yerin işgali veya işgal yerlerinden birinin geri alınması ve askerî zaferler kamuoyunu oluşturan en önemli etken olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİYLE MEHMET AKİF ERSOY

2.1 HAYATI VE YAŞADIĞI DÖNEM (SİYASİ, SOSYO-KÜLTÜREL ORTAM)

2.1.1 Doğumu ve Ailesi

Mehmet Akif Ersoy, Hicri 1290 yılının Şevval ayında Miladi (22 Kasım veya 20 Aralık) 1873 tarihinde İstanbul'un geleneksel semtlerinden Fatih'in Sarıgözel Mahallesi'nde Nasuh sokağında ailesine ait bir evde doğmuştur. Babası adını "Ragıyf" koymuştur. Akif'in kendisi bunu şöyle nakletmektedir. "Babamın bana verdiği mahlas "Ragıyf"tır. Ragıyf Arapça bir nevi ekmek demektir. "Ragıyf" ev halkı ve mahalleli tarafından kullanılamamış. "Akif"e çevrilmiş. Nüfus kâğıdına da Akif olarak geçmiştir. İşte bu suretle adım "Mehmet", mahlasım da "Akif" kalmıştır. Fakat babam hep "Ragıyf"derdi. Ragıyf tevellüd tarihimi de ifade eder." O İstanbul'da doğmuş olmasına rağmen; nüfus kâğıdı Çanakkale Bayramiç'te çıkarıldığından dolayı doğum yeri olarak Bayramiç yazılmıştır (Edip, 2010: 494).

Mehmet Akif'in baba tarafından dedesi Arnavutluk'un İpek kasabasının Susişa köyünden Nureddin Ağa'dır (Yıldırım ve Özdemir, 2008: 15). Şair Asım adlı şiirinde dedesi için şunları söyler.

Kimin oğluydu baban? Kimdi unuttun mu deden?

İpeğin köylüsü; ümmi, yarı vahşi bir adam... (Ersoy , 1987: 299)

Şairin babası Mehmet Tahir Efendi (1826-1888) daha çocukken hayatını ilme vakfetmiş, hiçbir yardım ve himaye görmeden köyünden kalkıp İstanbul'a gelmiş çalışkanlığı ve azmi sayesinde Fatih medresesi müderrisliğine kadar yükselmişti (Yaşar, 2006: 9). Yaşamış olduğu dönemde ki bütün sıkıntılara rağmen temizliğe gösterdiği aşırı dikkat sebebiyle çevresi tarafından "Temiz" lakabıyla anılmıştır. Nakşibendi tarikatına mensup olan Tahir Efendi ilim ve irfan sahibi bir kimseydi yetiştirdiği yüzlerce talebenin yanı sıra, meşhur İbnülemin Mahmud Kemal ve kardeşi Ahmed Tevfik Beylere de uzun müddet ders vermiştir. İbnülemin Akif'in

babası hakkında şunları söylemektedir: “Salih, fadıl, vefi, sahi, alicenap, mürüvvetkâr, müstakim bir üstadı kâmilidi. Bir aile efradı gibi senelerce beraber yaşadık. Hadidülmizac, seriül infial olduğu halde bizi Hiçbir suretle incitmedi.” Tahir Efendinin diğer bir özelliği de, onun Bir Osmanlı geleneği olan “Huzur Dersleri” ne muhatap olduğudur. Huzur dersleri, Osmanlı Devleti kurulduğundan beri her Ramazan ayında padişahlarında katıldığı “Tefsir” toplantılarıdır (Kılıç, 2008: 10). Mehmet Akif babası hakkında Safahatının Üçüncü kitabında ki üçüncü şiirine şu notu düşmüştür.

“Babam Fatih Müderrislerinden İpekli Hoca Tahir Efendi merhumdur ki, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.”

Annesi Emine Şerife Hanım (1836-1926)'dır. Buhara'dan Anadolu'ya göçmüş bir aileye mensup olan Annesi Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Emine Şerife Hanım ilk evliliğini Şirvanlı Derviş Efendi ile yapmıştır. Derviş Efendi ailesiyle beraber ilk önce Amasya ya oradan da İstanbul'a gelip Sarıgül de bir ev alarak buraya yerleşmiştir. Bu ev Akif'in dünyaya geldiği evdir. Şerife Hanımın Derviş Efendiden iki oğlu bir de kızı dünyaya gelmiştir. Fakat önce oğullarını kısa bir süre sonra da eşini kaybetmiştir. Oğullarını ve eşini kaybeden Emine Şerife Hanım, daha sonra Mehmet Tahir Efendi ile evlenmiştir. Derviş Efendiden olan kızını da Tahir Efendiyle evlendikten kısa bir sonra kaybetmiştir.

Emine Şerife Hanım'ın Tahir Efendi ile olan evliliğinden sonra Akif daha sonra Nuriye isminde bir kızları olmuştur. Emine Şerife Hanım tam manasıyla Türk: İslam kadını idi. Sağlam bünyeli sağlam seciyeli anlayışlı tecrübeli ve derin görüşlü kadındı (Düzdağ, 2006: 50).

2.1.2 Çocukluğu

Mehmet Akif Ersoy, çok talihli bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiştir. Özellikle babasını kaybedinceye kadar ki günlerini çok verimli geçirmiştir. Akif'in şahsiyet ve karakterinin oluşmasında huzurlu bir aile ortamının çok büyük etkisi olmuştur. O çocukluk yıllarını bir cennet hayatı olarak şöyle anlatmaktadır.

Çocukluğumda, evet bahtiyar idim cidden

Harimi ailenin farkı yoktu cennetten (Kılıç, 2008: 11).

Mehmet Akif Ersoy'un yetişmesinde ailesinin yanında rol oynayan en etkili faktörlerden birisi de mahallesidir. Zira Osmanlı insan eğitiminin bu yönünü iyi bildiğinden, aile intizamı içerisinde, bir mahalle nizamı kurmuştur. Osmanlı medeniyetinde mahalle, manevi açıdan olduğu kadar mimari yönden de çocuğun dürüst yetişmesini sağlayacak şekilde tanzim edilmiştir.

2.1.3 Tahsil Hayatı

İlk ve en önemli temel eğitimini ailesinden alan Akif dört yaşında Emir Buhari Mahalle Mektebine gönderilmiştir. Safahatın Birinci kitabında yer alan Âmin Alayı şiirinde Akif'in Emir Buhari mektebine başlaması nazmedilmiştir. Âmin Alayı; Osmanlı döneminde çocukların dört yaş, dört ay, dört günlük oldukları dönemde düzenlenen bir merasimdir. Asıl adı Bed-i Besmele Cemiyetidir. Bu merasimde çocuk bir fayton arabasına bindirilip; en önde bir Hocanın eşlik ettiği Alayla Eyüp Sultan ziyareti yaptırılır. Bu alay Eyüp Camiine kadar Hocanın yaptığı duaya "Âmin" diyerek yürüdüğü için Âmin Alayı adını almıştır. Eyüp ziyareti yaptırılan çocuk mahalle mektebine veya evine getirilir. Burada bir Hoca veya aile büyüğü tarafından Besmele ile beraber alfabenin ilk harfleri okutulur. Böylece çocuğun eğitim: öğretim hayatına neşe ve sevinç içerisinde atılması sağlanırdı.

Emir Buhari mahalle mektebine iki sene devam eden şair buradan Maarif Nezaretine bağlı resmi bir okul olan ve Fatih Muvakkithanesinin yanında yer alan İbtidai Mektebe geçmiştir. Bu mektebe üç sene devam etmiştir. Bir yandan bu mektebe devam eden Akif diğer yandan da yavaş yavaş babasından Arapça öğrenmeye başlamıştır. Buradan mezun olan Mehmet Akif Fatih Otlukçu yokuşunda bulunan Fatih Merkez Rüşdiyesi'ne başlar. O dönemle alakalı olarak şunları söylemiştir: "Rüşdiye tahsiline devam ederken, babamdan gene Arapça okurdum ve epeyce ilerlemiştim; seviyem mektep programından çok yüksekti. Babam okuturken, o zamanın usulünü ve kitaplarını takip ediyordu."

Rüşdiyeye devam eden Akif aynı zamanda babasından Arapça ve Fatih

Camii'nde Esat Dede isimli Hocasından Farsça dersleri almaya başlamıştır. Burada Hafız Divan'ı, Gülistan ve Mesnevi gibi eserleri okumuştur. Bu dönemde şiirle de alakadar olmaya başlamıştır (Edip, 2008: 495). Bunlar hep şarka ait dil ve bilgilerdi. Fakat o sırada Garb'ı bilmemek büyük bir eksiklik telakki ediliyordu. Bunu hissederek kendi kendisine Fransızca öğrenmeye koyulan Akif, kısa zamanda bu dili de bir hayli ilerletti ve diğer derslerin yanı sıra bu dillerde de mektebin en başarılı talebesi haline geldi (Yaşar, 2006: 13).

Rüşdiye'yi bitiren Akif'i babası okul seçiminde serbest bırakmıştır. Fakat bu dönemde anne Emine Şerife Hanım Akif'in medreseye gitmesini, babası ise mülkiyeye gitmesini arzu etmişlerdir. Akif tercihini mülkiyeden yana kullanmıştır. Böylece Mehmet Akif mülkiyenin üç yıllık idadi kısmına kaydolar. Üç yıllık idadi kısımdan sonra da aynı okulun iki senelik ali kısmına geçer. Mülkiyenin iki yıllık ali kısmının daha birinci senesinde Mehmet Akif babasını kaybeder. Aynı yıl büyük Fatih yangınında Mehmet Akif'lerinde evi yanar. Bu nedenle aile zor günler geçirmeye başlamıştır ve ailenin bütün sorumluluğu Mehmet Akif'in omuzlarına biner. Bu münasebetle Akif mezun olduğunda hemen iş imkânı olmayan mülkiyenin ali kısmını bırakmak zorunda kalır. O dönemlerde yeni açılmış olan ve mezunlarının hemen memuriyet alabildiği Mülkiye Baytar Mektebine geçiş yapar ve 22 Aralık 1893'te bu fakülteden birincilikle mezun olur.

Tahsil hayatı döneminde şair ilk olarak Rüşdiye mektebinde şiirle tanışır. İlk okuduğu şiir kitabı Fuzuli'nin Leyla vü Mecnun'udur. Rüşdiye'de okurken bazı nazım parçaları karalamıştır. Akif'in şiire olan ilgisi Baytar mektebinin son iki senesinde hız kazanır. Kendisi o dönemi şöyle anlatmaktadır: “Şiirle ilk iştigalim Baytar Mektebinin son iki senesinde hızlandı. Çok manzum parçalar yazdım. Sonra bunların hepsini mahvettim. Şiirle alakamı artırmak için orta ve yüksek tahsilde yeni bir müessir çıkmamıştır. Eski temayülüm inkişaf etmiştir. İlk manzumelerimin mevzuları dini, garami, ahlaki idiler.” (Edip, 2008: 497) Bu arada şair Baytar Mektebini bitirdikten sonra üç ay gibi kısa bir süre içerisinde Hafız olmuştur. Kısa sürede hafız olmasında ki en etkin sebep eğitim hayatı boyunca Kur'an'la çok iç içe yaşamış olmasıdır. Tüm bunların yanında Mehmet Akif Halkalı Baytar Mektebinde

öğrenci iken tanışmış olduğu Kıyıcı Osman Pehlivan'a "Osman sen dürüst ve mert bir arkadaşsın. Ben de yapılı ve kuvvetliyim. Fakat sen okumayı bilmiyorsun, ben de pehlivanlığı. Gel sen bana pehlivanlığı öğret, ben de sana okumayı öğreteyim." demiş ve güreş tutmayı öğrenmiştir. Akif'in oğlu Emin Ersoy, babasından dinlediği; onun güreşle ilgili fakülte yıllarındaki bir hatırasını şöyle anlatmıştır. Buna göre Baytar Mektebi'nde Agop isiminde Ermeni bir öğrenci vardır. Bu genç okulda birçok öğrenciyi güreşte ezip geçmektedir. Akif oğlu Emin'e onunla ilgili şunları anlatmıştır: "Ermeni bildiğin gibi değil dehşet kuvvetliydi. Arkadaşları çarçabuk altına alarak ezmesi çok zoruma gidiyordu. Kendisi ile şaka mahiyetinde olsun tutuşmazdık. Zira onun da gözü beni pek tutmuyordu... Bir gün hiç unutmam Hüseyin Avni isiminde Fatihli bir hemşerim ve benden bir sınıf aşağı bir arkadaşımın Agop, idman mahiyetinde bir güreş tutmuşlardı. İdman falan derken Avni'ye boyunduruk çekiyor, şiddetli el enseleriyle çocuğu eziyordu. Nasıl oldu bilmiyorum, Avni, Agop'un çektiği şiddetli bir elense ile yüzükoyun yere kapandı. Ağzından, dişlerinden kan boşanmaya başladı. O zaman artık dayanamadım. Gel Agop, dedim, biraz da ikimiz idman tutalım. Hayır diyemedi. Arkadaşlarımın intikamını almak üzere Agop'u tek çapraza aldım. Meydan genişti. Belki on belki yirmi adım sürdüm. Nihayet kavi rakibim tutunamadı. Elleri üzerine yüzükoyun yere kapaklandı. Bu sefer çok iyi yaptığım kündeğe aldım onu. O koca Agop'u kaldırarak öyle bir çevirdim ve sırtını yere getirdim ki, o ne olduğunu anlayamadı. Kıpkırmızı olmuş, hala yerinde oturuyor, önüne bakıyordu. İşte o zaman etrafı şiddetli bir alkış tufanı çınlattı. Agop'u tam manasıyla mağlup etmişim. Hiç sesini çıkarmadı. Yavaş yavaş yerinden kalktı, kafası önünde kös kös mektebin kapısından içeriye giderek kayboldu. Bu olaya ihtiyar bir riyaziye hocamız olan Ekrem Bey de şahit olmuştu. O da Agop'u kaldırdı, savurdu; attı diye sevinç hareketleri yapıyordu. Akif bu hobisini Annesi karşı çıkmasına rağmen Cumaları ve tatil günlerinde İstanbul civarında ki köylerde güreş tutarak devam ettirmiştir.

Güreş sporunun yanında yüzme, atlama, taş atma ve koşma gibi bedeni mümareselerde bulunduğunu Eşref Edip'in Mehmet Akif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları isimli eserden öğreniyoruz.

Okul hayatının bitiminden sonra bir müddet ney üflemeğe çalışmış fakat iyi bir müzik kulağına sahip olmaması nedeniyle başarılı olamamış ve ney üflemeği bırakmıştır.

2.1.4 Eğitim Hayatına Etki Eden Manevi Unsurlar

Akif'in eğitim durumuna baktığımızda, onun geleneksel ve modern eğitim kurumlarının her ikisinden de yararlandığını görürüz. Bir taraftan Fatih gibi geleneksel ilim ve irfan faaliyetlerinin yapıldığı bir merkez. Öte yanda Tanzimat'tan beri gelişen modern eğitim kurumları. Akif babasının da desteğiyle her iki çevreden de bal toplayan bir arı gibidir. Bu armonici tutum ilerleyen yıllarda onun düşünce dünyasına da yansımaktadır (Kılıç, 2008: 15). Akif'in eğitim sürecinin başından itibaren babası Tahir Efendi oğlunun eğitimiyle özel olarak ilgilenmiş bu konuda çocuklarına karşı baskıcı ve zorlayıcı olmamış bu konuda çok hassas davranmıştır.

Tahir Efendi, çocuklarının manevi eğitimleriyle de ilgileniyordu. Onların dini ve ahlaki değerleri kavraması için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Örneğin zaman zaman onları Fatih Camiine götürüyor, çocuklarının buradaki manevi atmosferi teneffüs etmelerini sağlıyordu. Tahir Efendi'nin bu faaliyetleri tahlil edildiğinde bunun bir maneviyat eğitimi olduğu açıkça görülmektedir. Safahat'ın yedi kitabından ikisinin isminin "Süleymaniye Kürsüsünde" ve "Fatih Kürsüsünde" olması acaba tesadüf müdür? Tahir Efendi'nin çocuklarına manevi değerleri öğretme çabaları boş gitmemiş, Akif gibi büyük bir şahsiyetin yetişmesine vesile olmuştur (Kılıç, 2008: 13).

Rüştiyede okurken Abdülhamid devrinin hürriyetperver şahsiyetlerinden Hoca Kadri Efendi dil bilimleri itibariyle Akif'i çok etkilemiştir. Kendisi Hoca Kadri Efendi ve o dönemle alakalı olarak şunları söylemektedir: "İlmen ve ahlaken çok yüksek bir zat, aslen Herseklidir. Arapçası, Acemcesi çok kuvvetli, Fransızcada öğrenmişti. Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın alelade bir nasihati bile tesir yapar. Baytar mektebinde hocalarımızın ekserisi doktordu. Bunlar da hem mesleklerinde yüksek, hem de dini salabet erbabı idiler. Bunların telkinleri de dini terbiyem üzerinde müessir olmuştur." (Edip, 2008: 497)

Mehmet Akif'in eğitim hayatındaki başarısı ailesinin de etkisiyle planlı, programlı ve disiplinli bir hayat tarzının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mehmet Akif'teki bu şevk, gayret ve dini terbiye eğitim görmüş olduğu tüm okullarda hocalarının dikkatini çekmesine sebep olmuştur. Akif üzerindeki bu dikkat eğitim ve öğretim hayatının daha başarılı geçmesini sağlamıştır.

2.1.5 Memuriyeti, Öğretmenlik Hayatı

Mehmet Akif Halkalı Baytar Mektebinden birinci olarak mezun olduktan sonra Umur-i Baytariye Şubesinde Ziraat Nezareti Umur-ı Baytariyye ve Islahı Hayvanat Umum Müfettiş Muavini olarak yedi yüz elli kuruş maaşla memuriyet hayatına başlamıştır. İstanbul merkez olmakla beraber Edirne'de üç, dört sene kadar Rumeli, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde dolaşarak bulaşıcı hayvan hastalıkları ile ilgili çalışmalar yaptı. Edirne'de kaldığı dönemle alakalı olarak şunları söylemiştir: “Edirne'de yirmi ay kadar kaldım; ancak pek toy, pek gençtim. Heyhat! Edirne'ye bir daha dönebilsem, lakin böyle altmış iki yaşında değil, hiç olmazsa şöyle on beş seneyi tarh ederek dönebilsem.” (Kuntay, 2009: 213) Bir ara ordunun ihtiyacını karşılamak için gerekli alımları yapmak üzere Şam ve civarında dolaştı. Şam, Halep ve Adana'ya yaptığı seyahatler de Akif'in görevi gereğidir. Burada Baytar Miralay İbrahim Bey'le kurduğu yakınlık ve halkla iç içe olması Akif'in bu seyahatlerinin en önemli sonuçlarından biridir (Yıldırım ve Özdemir, 2008: 24). Bu münasebetle özellikle köylüler olmak üzere halkın her tabakasıyla yakından temas imkânı buldu. Böylece ülkenin her tarafındaki sosyal gerçekleri gördü. Bu tecrübeler ona vatanın ve milletin dertlerini yakından teşhis etme imkânını verdi. Onun halkı ve memleketi yakından tanıması sosyal alanda isabetli tedavi reçeteleri hazırlamasına da yardımcı oldu.

İstanbul'da bulunduğu yıllarda memuriyeti yanında Halkalı Ziraat Mektebi (1906) ile Çiftlik Makinist Mektebinde (1907) kitabet-i resmiye hocalığı yaptı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Ebül'ula Zeynelabidin (Ebül'ula Mardin) ve Eşref Edip'le (Fergan) birlikte devrin ilim ve fikir hayatında önemli bir yeri ve tesiri olan, hemen hemen bütün yazı ve şiirlerinin çıkacağı Sırat-ı Müstakim Mecmuasını başyazarlığında yaparak yayımlamaya başladı (27Ağustos 1908). Aynı yıl İstanbul

Darülfünunu Edebiyat Şubesi'nde Osmanlı edebiyatı müderrisliğine tayin edildi. Haksızlıklara tahammülü olmayan Akif Balkan harbinden sonra müdürünün haksız yere vazifeden alınması sonucu Umur-ı Baytariyye'de ki memuriyetinden istifa etmiştir. Dönemin aydınları arasında Arapçayı en iyi bilenlerden Akif bir taraftan da İttihat ve Terakki'nin Şehzadebaşı Kulübü'nde cemiyetin Heyet-i İlmiyye üyesi olarak Mu'allakat ve Lamiyyetü'l Arab gibi eserleri okutup Arap edebiyatı ve tercüme usulü dersleri verdi. Darüledeb adlı özel bir okul da da fahri hocalık yaptı. Baytar Mekteb-i Alisi Me'zunini Cemiyeti başkanlığında bulundu (1910). Darü'l hilafeti'l: aliyye Medresesi'nde Türkçe edebiyat muallimi oldu (1914).

2.1.6 Evliliği ve Çocukları

Mehmet Akif 1898 senesinde, yirmi beş yaşında iken Tophane-i Amire veznedarı Mehmet Emin Bey'in yirmi yaşındaki kızı İsmet Hanımla evlenir. İsmet Hanım: Tophane-i Amire veznedarı Mehmet Emin Bey ve Hasibe Hanımın kızıdır. Mehmet Emin Bey hali vakti yerinde, kibar ve değerli bir adamdı. Hırka-i Şerif'teki konağı Veznedar Konağı diye maruftu. Akif'le İsmet Hanım'ın düğünleri bu konakta yapılmış, karı koca bu konakta bir ay kadar yaşamışlar, daha sora kendi evlerine yani Emine Şerife Hanım'm, yangından sonra inşa olunan evine geçmişler ve izdivaçlarının ilk yılında birinci çocukları olan Cemile doğmuştur. İsmet Hanım, tam manasıyla kibar bir İstanbul kızıydı. Alımlı, derin duygulu, ince ruhlu, zeki ve görgülü bir kadındır. Akif'le evlendikten ve çocukları doğduktan sonra, Şerife Hanımın küçük evi aileye dar geldiğinden, karı koca bu evden ayrılmak zorunda kalmışlar ve İstanbul'un muhtelif semtlerinde ikamet etmişlerdir (Yıldırım ve Özdemir, 2008: 23). Mehmet Akif; "İstanbul'un ikamet etmediğim bir semti kalmadı." diyerek sık sık ev değiştirdiğini vurgulamıştır. Hayatının büyük kısmı kira evlerinde geçen ve sevdiği dostlarına yakın olmak için sık sık ev değiştiren Akif'in daha çok Üsküdar, Beylerbeyi ve Çengelköyü taraflarını tercih ettiği biliniyor. Beylerbeyi'nde oturduğu evlerden biri Araba Meydanı'ndadır. Ankara'ya geçmeden önce Havuzbaşı'nda büyük, beyaz bir köşkte oturuyordu. Döndükten sonra yine Havuzbaşı'nı tercih etmiş ve bahçesinde büyük bir fıstık ağacı bulunduğu için "Fıstıklı Köşk" diye anılan Boğaz'a hâkim bir ev kiralamıştır. Mısır'a gitmeden

önce, bilmediğimiz bir sebeple Üsküdar Selimiye'ye bir eve taşınan Akif, bir mektubunda bu evin Selimiye'de Şevket Paşa'nın evi olduğunu söyler. Bunlardan sadece Beylerbeyi'nde Araba Meydanı'ndaki ev ayaktadır ve bir duvarına kısa bir süre önce Üsküdar Belediyesi tarafından bir plaket çakılmıştır. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Akif'in oturduğu tarihteki kimliğini koruyan tek ev, Kahire'nin Helvan semtindeki evdir ve devletimizin himmetini beklemektedir (<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=526583>, 13.01.2012).

Akif, şiirlerinde aile ocağına karşı pek hassas davranır: Manzumelerinde aile temelini yıkılmamasını ister, bundan çıkacak mahzurları sayar, döker. Bir şiirinde yine bahsi aileye getirerek birçok mütalaalar arasında:

*Lakin Allah etmesin, bir düşse şayet ailat,
En kavi kollarla hatta kalkamaz imkânı yok.
Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz'anı yok!*

Hükümünü veriyor. Aile işine bu kadar düşkün olan Üstad'ın kendi kurduğu ailede huzur bulamadığını işittiklerimizden anlıyoruz. Yedinci Safahat'taki şu kıt'a aile huzursuzluğundan duyduğu üzüntünün zarif bir sızıntısı olsa gerek; (Edip, 2008: 508)

*Seni bir nura çıkarsam, diye koştum, durdum,
Ey bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım!
Dağ mıdır, karşı gelen, taş mı, hep aştım, lakin
Buruşuk alnıma çarpan bu sefer kendi taşım!*

Akif'e bütün hayatı boyunca eş ve can yoldaşı olan İsmet Hanım Akif'in ölümünden sonra 8 yıl yaşamıştır. Akif'le evliliği kırk sene devam eden İsmet Hanım 19 Nisan 1944'te vefat etmiştir.

1898 senesinde evlenen Mehmet Akif ve İsmet Hanım'ın üçü kız üçü erkek olmak üzere altı çocuğu olmuştur. Bu çocukların en büyüğü Cemile'dir. Bundan sonra Feride ve Suad adında iki kızları olmuştur. Bu üç kızdan sonra İbrahim Naim, Emin ve Tahir izlemiştir.

Mehmet Akif kızı Cemile'yi gazeteci-yazar Ömer Rıza Doğrul'la, Feride'yi

iş adamı Muhyiddin Akçor'la Suad'ı ise Baytar Yüzbaşısı Ahmed Ali Bey'le evlendirmiştir. Cemile Hanım'ın Seyhan adında bir kızı; Suad Hanım'ın da Fatma Ferda adında bir kızı ve Cevat adında bir oğlu vardır. Akif'in dördüncü çocuğu İbrahim Naim bir buçuk yaşında iken vefat etmiştir. Emin'le Tahir'e gelince, ikisi de Mısır da babalarının yanında büyümüşlerdi (Cündioğlu, 2005: 85).

2.2 ESERLERİ

Mehmet Akif Ersoy'un ilk olarak şiirle tanışması Rüşdiye mektebinde olmuştur. Bu dönemde Fuzuli'nin Leyla vû Mecnun'u okumuştur. Aynı dönemde vezinsiz ve kafiyesiz olarak nazım parçaları yazmıştır. Halkalı Baytar Mektebinde okurken şiirle daha fazla alakadar olmaya başlamıştır. Yazdığı ilk şiirlerle alakalı olarak kendisi şunları söylemiştir. "Baytar Mektebi'nin son iki senesinde çok manzum parçalar yazdım. Sonra bunların hepsini mahvettim. İlk manzumelerimin mevzuları dini, garami ahlaki idiler." Mehmet Akif ilk şiirlerinde ağırlıklı olarak Ziya Paşa, Muallim Naci, Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'den etkilenmiştir (Edip, 2008: 499).

Akif bu dönemde yazın hayatı açısından bir arayış içerisine girmiş şiir ve nesir yazmak arasında tereddüt yaşamıştır. Bu tereddüdünü Safahat'ta yer almayan şu şiirinde dile getirir:

*Müstakbeli şi'rimin açıklmı?
Şâir olamam, o belli zaten,
Bir nâzım olur muyum acep ben?
Nesrimde rekâket olmasaydı;
Evvence göziim de dolmasaydı,
Hiç nazma temayül eylemezdim,
Bir sadece beyt söylemezdim.
Heyhât, bir iptilâ imiş bu,
Ben bilmez idim, hatâ imiş bu!*

Bu tereddüt Akif'te fazla sürmez ve edebiyat hayatına şiirle devam eder. Şiir yazmaya devam etmekle beraber Üstadın çoğunluğu Sebilürreşad'da yayınlanmış birçok mensur eseri de yer almaktadır.

2.2.1 Manzum Eserleri

- *Safahat'ta Yer Almayan Manzumeleri*

Bu şiirler Üstad'ın Rüşdiye Mektebinden itibaren yazdığı şiirlerdir. İlk şiirleri 1898-1899 yıllarında “Resimli Mecmua”da yayınlanmıştır. Bunlar kendisinin olgunluk devrinden önce yazdığı şiirlerdir. Hepsi on bin mısradan fazla olduğu tahmin edilen bu şiirler daha sonra Akif tarafından imha edilmiş, Safahat'a alınmamıştır. Bunların yanında Akif “O benim milletime aittir.” Diyerek “İstiklal Marşı'nı da Safahat'a koymamıştır (Düzdağ, 2006: 25).

- *Safahat*

Safahat; safhalar, devreler, dönemler biraz geniş bir anlamlandırma ile görünüşler manzaralar demektir. Safahat Akif'in hayatta iken yedi kitap halinde neşrettiği şiirlerin daha sonra bir kitapta toplanmış şeklidir. Safahat yedi bölümden oluşmaktadır (Yaşar, 2006: 137). Tamamı aruz vezniyle yazılmış 11240 mısra 108 manzumedir.

1. Safahat: Şairin ilk kitabı olan bu bölüm; 1911 yılında Osmanlıca harflerle olmak üzere 1928'e kadar üç baskı yapmıştır. İçerisinde 43 manzumeyi barındırır. Bunlar şairin aynı zamanda ismini ilk duyurduğu şiirlerdir. Fatih Camii, Hasta, Küfe, Hasır, Geçinme Belası, Meyhane, Selma, Seyfi Baba, İnsan, Kocakarı ile Ömer, Ezanlar, Mahalle Kahvesi ve Köse İmam gibi şiirler bu bölümde yer alır. Bu şiirlerde İctimai hayat içerisinde ki sıkıntılardan anlatılır. Hastalık geçim sıkıntıları, ailevi sorunlar anlatılır. Okuyucunun bunlar üzerinde düşünmesi sağlanmaya çalışılır.
2. Süleymaniye Kürsüsünde: 1912 yılında yayınlanmış olan ikinci kitaptır. 1002 beyit ve 23 bölümden oluşmaktadır. Akif bu bölümde Sibiry'a'dan İstanbul'a gelmiş olan Abdürreşid İbrahim'i konuşturmuştur. Akif'in İslam ideali ile ilgili fikirlerini, İslam coğrafyası ve kavimlerini de dikkate alarak anlattığı ilk kitabı olması bakımından Süleymaniye Kürsüsü önem taşır. İslam cemiyetlerinin çöküşü, İslam'ın asli kaynaklarından uzaklaşmasının tabii bir sonucu olmuştur. Bu kitapta Akif meseleleri sadece Anadolu insanı açısından

değil tüm İslam cemiyetleri bakımından ele almıştır.

3. Hakkın Sesleri: Sekiz ayet ve bir Hadis'in manzum olarak tefsir edildiği bölümdür. Kitabın sonunda "Pek hazin Bir Mevlid Gecesi" isimli şiir yer almaktadır. Gerek ayetler ve gerekse hadisin ortak mealleri, insanların kendi hataları sebebiyle uğradıkları musibetlerin ifadesidir. Son şiir ise bu musibetlerden ibret alıp uyanmaya bir çağrı ve Peygamber'in ruhaniyetinden istimdat manası taşımaktadır (Okay, 2005: 54).
4. Fatih Kürsüsünde: Adını taşıyan tek ve uzun bir manzumedan ibarettir. Tamamı bin altı yüz doksan iki mısradır. İlk olarak 1914 yılında Osmanlıca olarak basılmıştır. Nükteli konuşmalarla başlayan şiir de, ağırlıklı olarak çalışma konusu işlenmiştir. Süleymaniye Kürsüsünde perişanlığı anlatılan İslam âleminin kurtuluşunu bu bölümde "çalışma"ya bağlar.
5. Hatıralar: Toplam on manzumedan oluşur. Şiirlerin ilk dört tanesi ayet tefsiri, iki tanesi hadis açıklamasıdır. Müslümanları ikaz anlamında yazılmış olan "Uyan" şiiri de bu bölümde yer almaktadır. Son üç manzume ise Üstadın seyahatlerini anlattığı El-Uksur'da, Berlin Hatıraları ve Necid Çöllerinden Medine'yedir. Akif merhuma şiirlerinden birini inşad etmesi rica olduğu zaman ya El-Uksur'da şiirini ya da Necid Çöllerinden Medine'ye şiirini okurdu. Delil olabilir ki, Üstadın en çok beğendiği yahut en çok sevdiği şiirler bunlardır (Çantay, 2008: 215).
6. Asım: İki bin iki yüz doksan iki mısradan oluşan tek manzumedir. Yazılışı ile basımı arasında süre çok uzundur. İlk olarak 1919 da Sebilürreşad'da çıkmış olmasına rağmen 1942 yılında kitaplaştıırıla bilmiştir. Basılmasının gecikmesindeki temel sebep Akif'in İstiklal mücadelesi için Anadolu'ya geçmesidir. Şiir karşılıklı konuşma tarzında yazılmıştır. Şiirde konuşturulan şahıslar; Hocasade: Mehmet Akif, Köse İmam: Akif'in babasının talebelerinden biri, Asım: Köse İmam'ın oğlu, Emin: Mehmet Akif'in oğlu'dur. Şiirde birinci cihan harbi döneminde memleketimizde yaşanan ictimai, ahlaki ve kültürel sıkıntılar ele alınmaktadır. Memleketin geri kalmasının nedenleri ve İslam dünyasının içine düştüğü buhranlar ve bunların

kurtuluş reçeteleri şiir içinde ele alınan konulardır. Burada asıl dikkat çekici nokta tamamen hayali bir kahraman olan “Asım”ın şahsında Akif’in ideal insan tiplmesi çizmesi ve onu “Asım’ın Nesli” olarak nitelemesidir. “Asım’ın Nesli” Akif’e göre Çanakkale savaşında rüşdünü ispat etmiştir. Asım’ı önemli yapan unsurlardan birisi de; bu bölümde “Çanakkale Şehitleri” adıyla bilinen meşhur şiirin burada yer almış olmasıdır. Şiirde yer alan bu muhteva özelliklerinin yanında üslup olarak ta Akif önceki şiirlerine nazaran daha sade bir dil kullanmıştır.

7. Gölgele: Mehmet Akif’in hayattayken neşrettiği son kitabıdır. Toplam kırk bir parçadan oluşan bu bölüm ilk olarak 1933 yılında eski harflerle Mısır’da basılmıştır. Bu bölümdeki şiirler tamamen dini, lirik özellikler taşımaktadır. Bu bölümde toplumsal özellik gösteren şiirler hiç yoktur. Mısır’da yaşadığı münzevi hayat Akif’i toplumdan uzaklaştırmıştır. Bu bölümde daha çok; çalışmak, tevekkül ve birlik konuları işlenmiştir. Bu bölümdeki bazı şiirler yine ayet tefsirleri bağlamında ele alınmıştır.

2.2.2 Mensur Eserleri

- *Makaleleri*

Mehmet Akif çeşitli ictimai, edebi, tarihi ve dini meselelerin ele alındığı elli adet makale yazmıştır. Bu makalelerin çoğusu Sırat-ı müstakim ve Sebilürreşad gibi gazetelerde yayınlanmıştır. Bu makaleler toplu halde ilk olarak İsmail Hakkı Şengüler’in Mehmet Akif Külliyyatının 5. cildinde yayınlanmıştır. Daha sonra ise Abdülkerim Abdulkadiroğlu ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından Mehmet Akif Ersoy’un Makaleleri adı altında kitaplaştırılmıştır. Bu makaleler Üstad’ın kültürünü, nüktedanlığını ve dünya görüşünü yansıtan eserlerdir.

- *Hutbe ve Vaazları*

Akif’in yayınlanmış ilk vaazı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Heyet-i İlmiyye azası iken Şehzadebaşı Kulübünde yaptığı “İttihat Yaşatır, Yükseltir, Tefrika Yakar, Öldürür.” başlıklı vaazdır. Üstad Balkan Harbi ve Cihan Harbi esnasında İstanbul’un

üç büyük camisinde (Beyazıt, Fatih, Süleymaniye) vaazlar vermiştir. Ayrıca Kurtuluş Savaşı döneminde Balıkesir Zağanos Paşa Camii ve Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazlar meşhurdur. Bu vaazlar Eşref Edip tarafından kaydedilip Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'da yayınlanmıştır. Ayrıca Kastamonu Nasrullah Camii'ndeki vaazı El-Cezire Cephesi komutanı Nihad Paşa tarafından neşredilmiş ve Elaziz, Diyarbakır gibi çeşitli cephelerde çarpışan askerlere dağıtılmıştır. Ayrıca Nihad Paşa bu alandaki hizmetlerinden dolayı Akif'e teşekkür mektubu göndermiştir. Bu vaazların kaynağı Üstad'ın şiirlerinde konu başlığı olarak kullandığı ayetlerin tefsirleridir.

- **Tercümeleri**

Akif özellikle fikirlerinden etkilendiği yazar ve düşünürlerin eserlerini tercüme etmiştir. Bu tercümelerin çoğusu Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'da yayınlanmıştır. Tercümelerin bir kısmı kitap halinde neşredilse de diğer bir kısmı gazetede yayınlandığı haliyle kalmıştır. Tercüme ettiği makaleler: Şeyh Muhammed Abduh'tan: *Müslümanlıkta Esaslar, Sa'y ü Amelin İslam'daki Mevkii, Din ve İlim, İnsan, Din Nedir, Eski Müslümanların İlme Hürmeti, Bugünkü Müslümanlar, Müslümanların Ataleti ve Esbabı, Ataletin İntac Ettiği Fenalıklar, Atalet ve Mekatib-i Resmîye Talebesi, Atalet Geçici Bir Hastalıktır, Arapların Fünunu ve Keşfiyatı, Kaza ve Kader, Din ne Kadar Müsaid imiş, Garp Medeniyeti Nasıl Bulmuş, Hıristiyanlık ve Müslümanlık, Vahdet ve Hakimiyet, Fezail ve Rezail, emel ve Taleb-i Mecd, Şeref, Zikr-i Cemil, Mülkü Muhafaza Esbabı, Milletın Mazisi Hali ve Hastalıkların Çaresi, Cinsiyet ve Diyaneti İslamiye, Taassup, Laf Ne Kadar Çok da İş Ne Kadar Az, Ferid Vecdi'den: Osmanlıların Mazereti, Bütün Âlemi İslam'a Açık Mektup, Azimzade Refik'ten: İslam'da Fert Hakimiyeti ve Cemaat Hakimiyeti), Abdülaziz Çaviş'ten: Hilafet-i İslamiye, Müslümanlıkta Kadının Hukuku, Müslüman Askeri bu makalelerin bir kısmı Sadi imzası taşımaktadır. Tercüme ettiği kitaplar: İlk tercüme ettiği kitap; Camille Flammarion'ın *Uranie* adlı eseridir. Ferid Vecdi'nin *Müslüman Kadını, Hadika-i Fikrîye, Müslümanlık'ta Medeniyet* adlı eserleri, Şeyh Muhammed Abduh'un Hanotaux'un *Hücumuna Karşı Şeyh Muhammed Abduh'un İslam'ı Müdafası*, Şeyh Şibli En-Numani'nin *Medeniyet-i İslamiye Tarihinin**

Hataları, Abdülaziz Çaviş'in Âlem-i İslam Hastalıkları ve Çareleri, Anglikan Kilisesine Cevap, Müslümanlık Fikir ve Hayata Neler Bahşetti, İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler, Kavmiyet ve Din, Esrari'l- Kur'an, Said Halim Paşa'nın İslamlaşmak, İslam'da Teşkilat-ı Siyasiye adlı eserlerini tercüme etmiştir. Mehmet Akif'in yaptığı tercüme İsmail Hakkı Şengüler'in on ciltlik Mehmet Akif Külliyyatı'nın 6-8. Ciltlerinde geniş bir şekilde yer almaktadır.

- ***Tefsirleri***

Yaşadığı dönemin içtimai meselelerini, halkın sıkıntılarını ve bu sıkıntıları aşmak için gerekli gördüğü çözümleri sunduğu ilgili ayet ve hadislerin tefsirleridir. Bu tefsirlerin on sekiz tanesi Safahat'ta manzum olarak ele alınmıştır. Tefsirlerinin toplamı elli altı tanedir. Ayrıca Muhammed Abduh'tan tercüme etmiş olduğu uzun bir "Asr Suresi" tefsiri vardır.

Mehmet Akif'in bu tefsirlerden başka dönemin Diyanet İşleri Başkanlığının teklifi ve yakın arkadaşlarının ısrarı üzerine kabul ettiği Kur'an-ı Kerim Meali yazma işlemi vardır. Üstad bu tercüme işini bitirmesine rağmen dönemin yöneticileri tarafından ibadetlerin Türkçeleştirilmesi noktasında kullanılması korkusu yüzünden bu meali ilgili mercilere teslim etmemiş, son kez Mısırdan Türkiye'ye hasta olarak döndüğü dönemde Yozgatlı İhsan Efendi'ye teslim etmiş ve Mısır'a dönememesi durumunda bu eseri ortadan kaldırmasını rica etmiştir. Akif'in bu ricası Yozgatlı İhsan Efendi tarafından yerine getirilemese de İhsan Efendi'nin oğlu Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından bu vasiyet yerine getirilmiştir (Edip, 2008: 173). Akif'in Kur'an Meali ve akıbeti hakkında geniş bilgi için Dücane Cündioğlu'nun "Bir Kur'an Şairi" isimli eserine bakılabilir.

- ***Mektupları***

Mehmet Akif'in çeşitli dönemlerde yazmış olduğu mektuplardır. Bu mektupların muhafaza edilenlerinden elli tanesi bütün olarak yaklaşık on tanesi de parça olarak İsmail Hakkı Şengüler'in Mehmet Akif Külliyyatı adlı eserinin 9. cildinde yer almaktadır.

2.3 MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE AHLAK VE MİLLET

Mehmed Akif şair olduğu kadar da bir fikir adamıdır. O, milletimizin hatta bütünüyle İslam aleminin içinde bulunduğu kötü durumu görmüş, cemiyetin bünyesini günden güne kemiren sosyal meseleleri isabetle tesbit etmiş, sebepleri üzerinde düşünmüş ve bu kötü durumdan kurtuluş yollarını göstermiştir.

Mehmed Akif'e göre bütün İslam aleminin içinde bulunduğu en önemli sosyal meselelerden biri "ahlak bozukluğu"dur. Bu bir milletin mevt-i küllisi, tümden yok olması demektir. Milli ruh demek olan milli ahlakın bozulması, bir cemiyet için en korkunç ölümdür. Akif bunu:

*... ahlakın izmihlali en müthiş bir izmihlal;
Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklal.
Oyuncak sanmayın! Ahlak-ı milli rüh-i millidir;
Onun iflası en korkunç ölümdür: mevt-i küllidir.
Olur cemiyet artık çaresiz pamal-i istilal.*

mısralarıyla dile getirir. Ahlak bozulursa milliyet de gider, istiklal de gider, memleket de gider. Çünkü, milletlerin yaşaması ahlaklarının sağlam ve yüksek olmasına bağlıdır. Akif bunu: "Kendi ahlakıyla bir millet ölür, yahut yaşar..." mısrasıyla çok güzel ifade eder.

Akif, bizim milli ahlakımızın İslam ahlakı olduğunu belirtir, hususiyetlerini de şu mısralarla özetler:

*Doğruluk, ahde vefa, ya'da sadakat, şefkat;
Acizin hakkını ilaya samimi gayret;
En ufak şeyle kanaat, çoğa kudret varken
Yine ifrat ile vermek, veren eller darken;
Kimsenin ırzına, namusuna yan bakmayarak
Yedi kat ellerin evladını kardeş tanımak;
"Öleceksin" denilen noktada merdane sebat,
Yeri gelsin gülerek, oynayarak terk-i hayat,
İhtirasat-ı husüsiyyeyi söyletmeyerek,
Nef'i-i şahsiyi umüminikine kurban etmek...*

Görülüyor ki Mehmed Akif güzel ahlakın prensiplerini: doğruluk, ahde vefa, şefkat, adalet ve merhamet, kanaat, cömertlik, namusluluk, şecaat (yeri ve zamanı geldiğinde ölebilmek fedakarlığı), cemiyetin menfaatini şahsi menfatından üstün tutmak... şeklinde sıralamaktadır. İslami kaynaklar incelendiğinde, bunların İslam topluluğunun vasıfları, gerçek Müslümanın sıfatları olduğu görülür. Yüce Peygamberimizin “İslam güzel ahlaktan ibarettir”, “İçinizde en sevdiğim ve kıyamet gününde bana en yakın olanlarınız ahlakı en güzel olanlarınızdır” sözleri ve buna benzer birçok hadis-i şerif İslamın ahlaka verdiği önemi ortaya koyar. İslam aleminde iman, güzel ahlakın koruyucusu olmuştur. Müslümanlar İslam’a sarıldıkça yükselmiş ve ilerlemişlerdir. Zamanla İslamın faziletleninden, ahlaki değerlerinden uzaklaşan cemiyet bozulmuş, rezillik almış yürümüştür. Akif’e göre “İslamın ancak adı kalmıştır.” O, bu düşünceleri şöyle dile getirir:

*O iman hüsn-i hulkun en büyük hamisi olmuşken...
Nemiz vardır fezailden, nemiz eksik rezailden?
Demek İslamın ancak namı kalmış müslümanlarda...*

Cemiyette, ahlak -bozukluğu kendisini: zulme tapmak, adaletsizlik, hak tanımamak, kendinden başkasını düşünmemek, sözünde durmamak, yalancılık, dalkavukluk, ikiyüzlülük, korkaklık... gibi tezahürleriyle hissettirmektedir. Mehmed Akif, Safahat’ın beşinci kitabı olan Hatıralar’da “Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir” ayetinin manzûm mealini verirken, ahlaki düşüklükleri sıralar:

*Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldurmamak;
Kendi asüdeyse, dünya yansa baş kaldırmamak;
Ahdi nakzetmek, yalan sözden tehaşi etmemek;
Kuvvetin meddahı olmak, aczi hiç söyletmemek,
Mübtezel birçok merasim; inhinalar, yatmalar,
Şaklabanlıklar, riyalar, muttasıl aldatmalar...*

Akif, böyle bir cemiyetin ne insanlıkla, ne de İslamlıkla alakası olmadığını söyler:

*Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile...
Alem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nafile!
Kaç hakiki Müslüman gördümse, hep makberdedir;*

Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde dir.

Vatan toprakları birer birer düşman eline düşüp namus ayaklar altında çiğnenirken, vatan evlatları vatan yolunda bölük bölük doğranırken, kötü durumuna oturup ağlayacağı yerde, gülebilen, Payitahtından sarhoş naraları gelen, düşman burnunun ucundayken bile boğaz kaydına düşen, şahsi menfaat ve ihtiraslarını herşeyin üstünde tutan... cemiyet artık ahlaksızlık batağına iyice saplanmıştır. Mehmed Akif:

Irzımızdır çiğnenen, evladımızdır doğranan...

Hey sıkılmaz! Ağlamazsan, bari gülmekten utan!..

“His” denen devletliden olsaydı halkın behresi:

Payitahtından bugün taşmazdı sarhoş narası!

.....

Burnumuzdan tuttu düşman; biz boğaz kaydındayız;

Bir bakın: hala mı hala ihtiras ardındayız!

Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın:

Vakti çoktan geldi hem geçmektedir arlanmanın

Davranın haykırmadan naküs-ı izmihlaliniz...

mısralarıyla durumun vehametini haykırmaktadır ama, cemiyet öylesine “his”sizleşmiş, saygısızlık o kadar artmış, fertler ahlaki faziletlerden o kadar uzaklaşmışlardır ki bu çılgınlıklar boşlukta kalır. Şan, şeref, vatan, namus gibi bütün kudsî değerlerini, şu dünyada biraz daha yaşayabilmek için çekinmeden feda edebilen bu insanları Akif alaylı bir dille ihtar eder, hicveder:

Meramın: ölmeyebilmek, fena değil bu karar...

Fakat hayat için elzem, hayatı istihkar.

Hayat odur ki nihayet bahası hun olsun,

Senin hayat-ı sefilin: baha-yı namusun...

Bütün gayesi ölmeyebilmek olan bu insanlar, lafa da gelince “Dünya fani, hayata meylim yok” gibi sözler ederler. Akif bunlara şöyle der:

...Çünkü bu fani hayata yok meylin.

Hayata nerde görülmüş senin kadar sarılan?

Zorun gebermemek ancak ölümlü dünyada,

*Değil hakikati mevtin, hayali rüyada
Dikilse karşına, hiç şüphe yok ödiün patlar.
Düşün: hayata feda etmedik elinde nen var?
Şeref mi, şan mı, şehamet mi, din mi, iman mı,
Vatan mı, hiss-i hamiyyet mi, hak mı, vicdan mı?...*

Duygusuzluk, bir hastalık gibi cemiyeti sarmış... Öyle bir hastalık ki, beden sağlam, fakat kişinin ruhunu öldürüyor... Bu da husranın, helakin en müthişi olsa gerek:

*Duygusuz olmak kadar dünyada lakin derd yok,
Öyle salgınmış ki mel'un: Kurtulan bir ferd yok...
Kendi sağlam... Hissi ölmüş, ruhu ölmüş milletin,
İşte en korkuncu hüsrânın, helakin, heybetin...*

Gizli bir hastalık gibi cemiyeti içten içe kemiren bir diğer ahlaksızlık türü: Dalkavukluk... Bu işin talimli ustaları: Dalkavuklar... İşbaşındakilerin çevresini dolduran sefil, edepsiz, rezil dalkavuklar onları şaşırtmakta, doğru iş yapmalarına engel olmaktadır. İnsan “Hz. Ömer” de olsa bu kadar dalkavuğun ortasında birşey yapamaz:

*Kimi idmanlı edepsiz, kimi talimli rezil.
Kiminin fıtratı azade haya kaydından;
Kiminin iffeti, ikbaline etten kalkan.
O kumarbaz, bu harami, şunu dersin ayyaş,
Sonra mecmüü müzevvir, mutabasbıs, kallaş.*

Böyle kişilerin arasında kalan idarecinin hali müşkildir:

*Bu muhitin bakalım şimdi içinden çıkabil,
Ne yaparsın, Ömer olsan, yine halin müşkil...*

Kendi menfaatleri ve “Gelenin keyfi için” her türlü aşağılık hareketleri severek yapan bu dalkavukları M. Akif, şu mısralarla hicveder:

*Uğramaz doğru adam semtine, lakin, heyhat,
Gece gündüz seni idlale müvekkel haşerat!
Kulağın hak söze artık ebediyyen hasret;*

*Kustuğun herze ya hikmet, ya büyük bir nimet,
Yutan olmazsa dedin öyle mi? Beyhüde merak;
Dalkavuklar onu hazmetmeye candan müştak!*

Bu insanlar şahsiyetlerini kaybetmişler, ahlaksızlık batağına iyice gömülmüşlerdir. Kendilerine yöneltilen her türlü aşağılamayı kabule hazırđırlar; yeter ki menfaatlerine dokunulmasın:

*Geyirirsin herifin burnuna “oh” der ne nefis!
Aksırırısın, vay efendim, bu ne aheng-i selis!
Tükürürsün o mülevves yüze “hak tü!” diyerek
Sırtır: “Sorma, samimiyyetimiz pek yüksek.”
İçiyorsan, sofı, sarhoş sana herkes salrı...*

İşbaşına gelen kişi dindar biri ise, bu dalkavuk çevre, hemen dindar görünmek için ne gerekiyorsa yapar. “Ağzı Samed, miğdesi yüzlerce sanem dolu olan” bu riyakarlar, yeri göğü “Kul hüvallahü ehad” zemzemesiyle inletirler:

*Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy tesbih...
Dalkavuklar bütün insan kesilir, lateşbih!
Taylasan, cübbe, kavuk, hurka, hep esbab-ı riya,
Dış yüzünden Ömer’in devri muhitin güya,
Kimi saim, kimi kaaim, o tavanlar yerler
“Kul hüva-llahü ehad” zemzemesinden inler..*

İşbaşındaki insan başka bir yere gittiğinde “Ne kılıktaysa gelen, hepsi hüviyyetlerini aynı mahiyete aktarma eden” Bu dalkavuklar; gidenin fikir, inanç ve amelleriyle de alay etmekte gecikmezler:

*“Ah efendim, o ne hayvan, o nasıl merkepti!
En hayır-hahı idik, bizleri hatta tepti.
Bu haya der, bu edep der, verir evhama vüciüd,
Bilmez aptal ki değil hiçbiri zaten mevcud.
Din, vatan, aile, millet, ebediyyet, vicdan,
Sonra haysiyyet-i zatiyye, şeref, şöhret, şan,
Daha bir hayli hurafata herif olmuş esir.*

.....

*Herifin sofrada şampanyası hala: a y r a n,
Bari yirminci asırdan sıkıl artık, hayvan...
İçelim sıhhat-i saminize... Hay bay içeriz!
Biz efendim, senin uğruna bu candan geçeriz,
İçelim... Durmayalım... Afiyet olsun... Şerefe...*

Ahlaksızlık batağına saplanarak iyi, güzel ve şerefli ne varsa, kim varsa ortadan kaldırmaya kararlı görünen bu sefil dalkavuklar alayına bazı sözde edebiyatçılar da katılmışlardır. “Hey’et-i içtimaiyyeyi tehzib edecek en başlı vasıta” olması gereken edebiyat bu “yardakçı güruh” tarafından bayağılaştırılmıştır:

*Şuara dendi mi birden bire oynar sinirim.
İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı güriüh,
O ne müstekreh adamlar, hani bakmak mekruh.
Dalkavukluktaki idmanları sermayeleri...
Onlar azdırdı evet... Başlıca pespayeleri.*

Bu sözde şairler “Edebiyata edepsizliği” sokmuşlardır. Onlara göre bu cihan boştur, hak olan yalnız rakı ve şaraptır:

*Edebiyyata edepsizliği onlar soktu;
Yoksa din hamına ahlaka taarruz yoktu.
.....
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab,
Kible: tezgah başı, Meyhaneci oğlan: mihrab.*

Netice olarak, bütün müesseseleriyle, fertleriyle; bozulan, vefa duygusunu kaldıran, ahde hürmet etmeyen, emanete hıyanet eden, yalan söyleyen, merhametsiz, duygusuz, süfli emellerin ardına düşerek İslam’dan uzaklaşan ve böylece de ahlaksızlık batağına gömülen milletin İstikbali de İstiklali de artık tehlikededir. Akif, bu tehlikeyi görmekte ve göremeyenlere duyurmak için de haykırmaktadır:

*Haya Styrılmış inmiş: Öyle yüzüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer cir incecik perde!
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı bi-medlül;
Yalan raic, hıyanet mültezem her yerde, hak meçhul.
Yürekler merhametsiz, duygular süfli, emeller har;*

*Nazarlardan taşan mana ibadullahı istihkaar.
Beyinler ürperir ya Rab, ne korkunç inkılab olmuş;
Ne din kalmış, ne iman, din harab, iman türab olmuş!
Mefahir çekilsin gitsin de vicdanlar kesilsin lal...
Bu izmihlal-i a h l a k i yürürken DURMAZ İSTİKLAL.*

Durum ne kadar vahim, manzara ne kadar karanlık ve karışık olsa da Akif Umitsiz değildir. Mesele ahlaksızlık ise çözümü ahlakın yükselmesidir:

*Sade bir sözdür, fakat, hikmetlerin en mücmeli:
Bir halas imkanı var: Ahlakımız yükselmeli...*

Kısaca, Mehmed Akif'e göre, milli ahlak milli rüh demektir. Bundan dolayı da ahlakın bozulması milletin istikbalini ve istiklalini tehlikeye düşürür. Nitekim içinde bulunulan vahim durumun, milli felaketlerin önemli bir sebebi de ferdi ve içtimai ahlakın bozulmuş olmasıdır. Fakat ümitsizliğe düşmemek gerekir. Mesele ahlaksızlık ise çözümü ahlakın yükselmesidir. Ahlaki yükselişimiz milli becamızı sağlayacaktır.

2.4 MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE SAVAŞ

Safahat isimli büyük şiir kitabı manzum bir romana benzeyen Mehmed Akif, şiirin konusunu en fazla zenginleştiren ve genişleten şairlerimizden birisidir. Ben konuşmamda, Akif'in şiir dünyasında savaşın tuttuğu yerden bahsedeceğim. Safahat'ta yer alan Hakkın Sesleri (1913), Fatih Kürsüsünde (1914), Hatıralar (1917), Asım (1919) ve kısmen de Gölgeleler (1933)'de üç büyük savaşın, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşlarının akislerini bulmamız mümkündür.

Bilindiği gibi bu üç büyük savaş, Türk tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. 1912-1922 yılları arasındaki on yıl zarfında, Türk milleti hiç durmadan savaşmıştır. Balkan harbi neticesinde Rumeli'den tamamen çekilmek zorunda kalmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda gösterdiği kahramanlıklara rağmen hükmen yenik sayılmıştı. Bunun neticesinde, Osmanlı İmparatorluğu tamamen yıkılmış, devlet otoritesi sarsılmış, elimizdeki son yurt parçası Anadolu'ya da düşman gitmişti. Ancak Türkler, böyle bir dönüm noktasından sonra, İstiklal Savaşı adı verilen bir ölüm

kalım savaşının neticesinde, düşmanı vatanlarından çıkarmışlar, hürriyetlerini elde edip, milli bir devlet kurabilmişlerdir. Mehmed Akif gibi, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, cemiyetimizin geçirdiği bütün bu galeyanlı maceraları büyük bir açıklıkla hazmeden bir şairin eserinde, bu yaptığımız savaşların büyük bir yer tutması tabii idi. Şimdi, onun şiirlerinde bu savaşların nasıl tezhür ettiklerini inceleyelim (Uğurcan, 1986: 799).

2.4.1 Balkan Savaşı

1912 – 1913 yılları arasında cereyan eden Balkan Savaşı, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ gibi hakimiyetimiz altındaki küçük Balkan devletlerinin, istiklallerini elde ettikten sonra, büyük devletlerin kışkırtmaları sonunda bize saldırmaları ile başlar. Bu devletlerin gayeleri Türkleri tamamen Rumeli'den atmaktı. Yine de büyük sayılabilecek Osmanlı imparatorluğunun bu küçük devletler karşısında yenilmelerinin sebebi, içine tefrika sokulmuş olan Türk ordusunun İttihatçı ve Halaskar Zabitan olarak ikiye ayrılmasıydı. Bu ayrılan taraflar savaşta, ortak düşman karşısında bile birleşmediler ve birbirine yardım etmediler. Neticede yenildik, Türk ordusu Rumeli'den geri çekildi. Galip devletlerin orduları, bu topraklarda yaşayan Müslüman ahaliyi hunharca öldürdü, yüzlerce yıldır orada yarattığımız kültür eserlerimizin büyük çoğunluğu yok edildi. Katliamdan kaçabilen Rumeli muhacirleri, bilhassa İstanbul'u doldurdu. Bu savaş ve bozgun, pek çok Türk yazar ve şairinin eserine konu olur (Uğurcan, 1986: 799).

Mehmed Akif de, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar isimli kitaplarında bu konu üzerinde durur. Akif'in bu konu ile ilgili şiirlerinde savaşa dair cephe tasvirleri yoktur. O doğrudan doğruya bozgun sonuçlarını nazmeder. Bu savaş sonunda öldürülen Müslüman halkının sayısı altı yüz bini bulmuştur. Savunmasız halk korkunç bir şekilde boğazlanmış, süngülenmiş, yakılmış, parçalanmış, açlıktan öldürülmüştür. Bulgarlar, “ya Bulgar ol, ya geber!” nidasıyla bu teklifi kabul etmeyen herkesi şehit ederler. Sırplar, Balkanlardaki Müslüman sayısının Hristiyanlardan fazla olmasının “muvazene politikası”nı bozacağını düşünmüşler ve buna tek çözüm çaresi olarak da katliamı uygun bulmuşlardır. Düşman eline geçen Edirne'den duyulan tek ses “uzun bir enin-i istimdad”dır. Arda nehri kıpkızıl

akmaktadır. Vardar nehrinin hala cenaze yutmaya doyamayan dalgalarının boğduğu cesedlerin hesabı yoktur. Selanik ve Serez şehirleri birer haydut yuvasına dönmüşlerdir. Akif bütün Rumeli için sık sık Meşhed kelimesini kullanır. Bu şekilde öldürülen halkı Peygamberin ahfadı kadar yücelttiğini ifade eder.

Bu korkunç katliamdan sonra Rumeli bir yangın yerine dönmüş, vatan namına kala kala koskocaman bir kabristan kalmıştır. Meşhed'in beynine haç saplanmış, mescidler ahıra döndürölmüş, vahşi Balkan kavimleri Müslüman mabedlerinde hora tepmiştir. Yer yarılmış, şüheda mezarları yerin dibine geçmiştir. Camilerde ezan sesi kesilir, yerine çan sesleri duyulur. Artık bu topraklar üzerinde, tarihimizin şeref verici hiçbir eseri yoktur. Mescide mukabil meyhane, kandil yerine peyman kalmıştır. Murad, Yıldırım, Selim'lerin şanlı adları ve onların kazandıkları İslam vahdaniyetinin zaferleri, bu harp ile tamamen sona eriyordu.

Akif, Balkan felaketini genellikle iki kelime ile ifade eder: Tufan ve yangın. Bu savaşın neticelerini bir ordu raporuna yakışır açıklıkta nazmeder. Ama onlara ruhunun acımasını da katmış olması, bu şiirlere lirik bir hüviyet verir.

Mehmed Akif, şiirlerinde bu korkunç felaketin niçin başımıza geldiği konusu üzerinde de düşünür. Şaire göre bu felaketin birinci sebebi, biz Müslümanların İslamiyeti gerektiği gibi anlamamış olmamızdır. Akif, Hakkın Sesleri'nde yer alan bütün şiirlerin başına, Fatih Kürsüsünde ve Hatıralar'daki bazı şiirlerin başına, onların muhtevalarına uygun ayetler koyar ve meallerini verir. Bu şekilde şiirlerinin ilham kaynağının aktüel hadiseler olduğu kadar, Ayet ve Hadisler, yani Allah ve Peygamber kelamı olduğunu göstermek ister. Mehmed Akif, Balkan savaşı neticesine, ferdi sosyal, tarihi ve politik açılardan bakması ile bu konuda yazan diğer şair ve yazarlar ile birleşir. Ama Akif'i onlardan ayıran diğer bir husus, hadiselere asıl dini açıdan bakmasıdır. Akif, bu şiirlerinde büyük bir din olan İslamiyeti kabuklarından sıyrarak özüne inmemizi ister. Ona göre İslamiyet asla dünya meselelerinden kopmuş bir din değildir. Kur'an ne mezarlıkta okunmak, ne fal bakmak için indirilmiştir. Eğer Müslüman alemi bu şiirlerin başlarında yer alan ayet ve hadislerin "çok az hadis vardır" manalarını iyice kavrasalar ve ibret alsalardı başımıza bu felaketler gelmiyecekti. Bu ayetlerin birkaçının mealini veriyorum: "İşte

sana onların kendi yolsuzlukları yüzünden ııssız kalan yurtları!”, “İçimiz deki beyinsizlerin işledikleni yüzünden, bizi helak eder misin, Allah’ım”, “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”, “Kim Müslümanların derdini kendine mal etmezse onlardan değildir.” ... Türk edebiyatında hiçbir şair Mehmed Akif kadar dinin hem sosyal, hem mistik yönünü bir arada şiir konusu olarak işlememiştir (Uğurcan, 1986: 799-800).

Balkan Harbinde yenilmemizin diğeri bir sebebi, Allah ve Peygamberin de lanetlediğı, “fıkr-i kavmiyet” ile tefrikacılığa düşmemizdir. Akif bu tehlikeyi daha Süleymaniye kitabında iken gösterir. Akif’e göre İslamiyet Tevhid dinidir. Şiirlerinde kendisinin de aslen Arnavud olduğunu, ama hiçbir zaman kavmiyetçilik şuuru ile hareket etmediğini söyler. Türk Arapsız yaşayamaz, Türk Arap’ın hem sağ eli, hem sağ koludur. Bizim için tek bir milliyet olabilir: İslam.

Devrin hakim ideolojisi Türkçülük ve Turancılığın karşısındadır. İrkçuları memleketi tefrikaya götüren kaltabanlar olarak nitelendirir.

Hani Başkımcıların kurduğı yüksek hulya.

Üzerine Balkan felaketi çöken cemiyetimizin kabahatlerinden biri de, dinsizliğin bir kesimde hızla yayılmasıdır. Akif bu kesimi “mukaddesatı ısırın, Huda”ya saldıran deni kundakçılar olarak nitelendirir.

Bir başka sebep halktır. Henüz düşmanla karşılaşmamış olan halk, (Rumeli muhacirleri hariç) içinde bulunduğumuz bu vahim durumun farkında değildir. Onlar bütün şiirlerinde nefretle üzerinde durduğu bir tembellik, atıllık ve gevşeklik içindedirler. Vücutları sağlam olmasına rağmen, ruhları ve hisleri ölmüştür. Akif onlara haykırır (Uğurcan, 1986: 802):

*Sahipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sahib olursan bu vatan batmayacaktır.*

Akif’e göre, halkımız bu uyku içinde bir hayvan derekesine inmiştir. Halbuki bütün dünya uyanırken uyumak, bir maskaralıktır. Bazı insanlar, bu meskenetlerini haklı çıkarmak için, her şeyi Allah’tan bekleyen “kadere rıza” düsturuna sarılırlar. Bazıları ise köksüz bir alafranga anlayışı içinde, kılık, kıyafet, yaşayış ve bağlı

oldukları değerler ile bize yabancıdırlar. Onlar matemimizi anlayamazlar. Çünkü en sayılmayacak yesi tek bir bira ile savarlar. Tek düşünceleri en kesin bir şekilde eğlenmek olan bu cici beylere, Akif, Fatih Kürsüsünde altı tiyatro sahnesi sayar ve maruz kaldığımız zulmün çeşitlerini anlatır.

Ama asıl büyük sebep, Avrupa'nın İslamiyete karşı olan düşmanlığıdır. Bu savaşta çarpıştığımız, kuvvetleri karşısında yenildiğimiz, zulümleriyle mağdur olduğumuz milletler, belki "Karadağ haydudu, Sırp eşeği, Bulgar yılanı ve Yunan iti'dir. Ama bütün bu millet adlarının tizerinde nefretle andığı isim Ehl-i Salib'dir. Bin yıldan beri İslam alemini yıkmak için karşımıza daima birleşerek çıkan Ehl-i Salib. Akif, Batının ilmi- ne, teknolojisine, disiplinine ve bunların hayata getirdiği konfora hayrandır. Ama bize karşı daima beslediği ve körüklediği sömürge zihniyeti yüzünden onlardan nefret eder (Uğurcan, 1986: 803):

Tükürün Eh-i Salibin o hayasız yüzüne

Tükür ün, onların asla güvenilmez sözüne

Medeniyet denilen maskara mahlüku görün:

Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!

Çünkü Batı Balkan canilerini desteklemiş, cinayetlerine seyirci kalmış, onların bu cinayetlerine dur demediği için bir noktada suçlarını irtikab etmiştir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Akif, bu meseleyi Türk milletinin bir meselesi değil, İslam aleminin bir meselesi olarak görüyordu. İslam ittihadı fikrinin Türkiye'deki en canlı savunucusu olan Akif, bu bozgunu İslam aleminin de dumuru olarak nitelendirir. Sık sık 350 milyon can ifadesini tekrar ederek, o devirde yaşayan Müslüman halkının sayısını verir. Durum böyle devam ederse, bu 350 milyon canın sonu gelmiş olacaktır. Akif, Haremeyn gibi, Hicaz gibi dinimizce kutsal olan yerlerin de, bir gün gelip Ehl-i Salib'in eline geçmesinden korkmaktadır.

Mehmed Akif, kendi beni ile milletinin benini her konuda, ama en çok çekilen kollektif ıztırap konusunda birleştiren bir şairdir. Yazdığı bu şiirlerde, Akif'in nasıl bir psikoloji içinde bulunduğunu da görürüz. Akif, hayalinde kanla boğulmuş Rumeli topraklarında dolaşırken, kendisini bu yalnızlık, ıssızlık,

mekansızlık ve gurbet duyguları içinde hisseder. O zaman Tanrı'ya seslenir:

*İlahi kimsesizlikten bunaldım, aşına yok mu?
Vatansız, hanümansız bir garibim... Mülteca yok mu?
Bütün yokluk mu her yer Bari bir "Yok!" der sada yok mu?*

Bu psikoloji içinde hiçbir güzellikten zevk alamaz olur. Çünkü ruhunda büyük bir hazan kök salmıştır. Beyninde baykuşlar ötmektedir. Bu durumdan kurtulmasının tek çaresi vardır: Bu matem dinmesi. Bu uğradığımız zulümü aklı ve havsalası bir türlü almamaktadır.

*Son ders-i felaket neye maloldu? Düşünsen
Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!*

Bu dindar şair, karışık ruh hali yüzünden, Tanrı'ya serzenişte dahi bulunur.

*Ya Rab, bu uğursuz gecenin yokmu sabahı
Mahşerde mi biçarelerin yoksa felahu?
Nur istiyoruz, ... Sen bize yangın veriyorsun?
"Yandık!" diyoruz., Boğmaya kan gönderiyorsun!*

Allah neden bu 350 milyon ruha cemal değil de celal vasfı ile görünmektedir: Biz ölürlen, katiller Onun zevaliyle oturup eğlenmekte idiler. O zaman Tanrı'ya karşı bu serzeniş, sessiz bir isyana dönüşür:

Ağzım kurusun... Yok musun ey Adl-i İlahi!

Ama Akif, bu bedbinliği uzun zaman sürdürmez. Bu dindar şair, daima, hüsrana ve ye's duygularından kaçınılmasını tavsiye eder. Çünkü İslamiyet böyle emretmektedir. Onun Balkan savaşı ile ilgili şiirlerinde çok ümitsiz bir ton hakimse de, bu durumdan kurtulmanın çaresi de gösterilir. Daha Hakkın Sesleri'ndeki ilk şiirden itibaren, okuyucularına adeta zehirin panzehirini sunar.

*Bugün sen kendi kendinden ümit et ancak imdadı;
Evet, sen kendi ikdamınla kaldır git de bidadı
Cihan kanun-ı sa'yin, bak, nasıl bir hisle müinkadı.*

Bu korkunç durum karşısında ne hayıflanmak, ne Tanrı'ya karşı sitemde bulunmak, ne Avrupa devletlerini imdada çağırmak, hiç biri, hiç biri bizim işimize

yaramaz. Yapılacak tek şey vardır. Ümitsizliği yenmek ve çalışmak. “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” mealindeki ayetin altına yazdığı bir şiirinde, bütün kainatı ve dünyayı hummalı bir faaliyet içinde gösterir. Gökler uyanık, yer uyanık, dünyadaki diğer insanlar uyanıktır ve çalışmaktadırlar. Buna mukabil biz uyumaktayız. Demek ki, düşmanımızı bizden üstün yapan şey, bizdeki cehalet derdidir. O halde yapmamız gereken şey çalışmaktır. Mehmed Akif, Fatih Kürsüsünde kitabında camideki vaizi, manzum vaazının her bendinin sonunda, cemiyetimizin yönelmesi gereken istikameti tayin eder bir beyit söyler (Uğurcan, 1986: 804):

*“Bekayı hak tanıyan, sa’yi bir vazife bilir;
Çalış, çalış ki beka sa’y olursa hak edilir”*

2.4.2 Birinci Dünya Savaşı

Akif’in bu savaş ile ilgili şiirleri Hatıralar ve Asım kitaplarında yer alır.

Bu şiirlerinden anlarız ki, Akif, Birinci Dünya Savaşı’na katılmamızı uygun görmemiştir. Çünkü daha Balkanlardaki yangın kül bağlamamışken, başka bir cehennemin ortaya çıkması, bizim için tehlikelidir.

Akif, Birinci Dünya Savaşı’nı iki cihetten şiirlerine aksettirir: 1. Cephe, 2. Cephe gerisi.

Safahat’ın altıncı kitabı olan Asım’da o tarihe kadar dünyanın gördüğü en geniş ve mütekasif savaşın cephe arkasını görmemiz mümkündür. Akif manzum diyaloglar halinde yazdığı Asım’da savaşlardan sarsılan cemiyetimizin içinde bulunduğu durumu büyük bir başarı ile tasvir eder. Savaşın halk üzerindeki en belirgin etkisi, bazı temel maddelerin piyasada eksikliği ile kendisini göstermektedir. Mesela şeker olmadığı, yahut pahalı olduğu için çay üzüm katılarak içilir. Ama fakir halk arasında bu mahrumiyetler yüzünden zayıf düşen, hastalanan ve ölenler vardır. Halkın çoğu ekmek yerine, çavdarla karışık mezbele yemektedir. Her perişan yuva bir aile kabristanı haline gelmiştir. Memleket öyle sahipsiz bir durumdadır ki, ne hastalara bakan bulunur, ne de ölüleri gömen. Dinler çırılçıplaktır. Kartal’da yapılan bir köy düğününün tasvir, köylünün ne kadar fakir bir duruma düştüğünü gösterir.

Köylüler sayıca azalmışlardır, neşeleri kalmamıştır. Böyle düğünlerde yapılması adet olan pehlivan güreşleri sönük geçer. Çünkü hiç bir pehlivanda diğerini yenecek güç yoktur. Halihazırın bu zavallı durumu, Asım'ın babası Köse İmam ile onun dostunun oğlu Hocasade'yi yani Akif'i çok üzer. İkiside savaşın bütün tüten bacaları ve bu bacalar altında yaşanan güzel hayatı alıp götürmesinden hayıflanırlar. Artık ne yeşil ovalar, ne zengin köyler, ne zümrüt dağlar, ne coşkun bağlar, ne çıldırmış ekinler, ne cundiler, ne ay parçası kızlar, ne dağ parçası bahadrlar... hiç bir şey kalmamış, hepsi yalan, hepsi masal olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı beraberinde, cemiyeti kökünden sarsacak ahlaki bozuklukları da getirmiştir. Bir taraftan halk sefalet içinde açlıkla mücadele ederken, diğer taraftan bir sürü “doymaz kurt” açlıktan ölenlerin na'sını dişler. Karaborsacılar, harp vurguncuları gayet müreffeh bir hayat yaşarlar.

Bunlarla nasıl mücadele edilecektir? Kitapta onlarla mücadele eden iki kişi görürüz. Köse İmam ve oğlu Asım. Köse İmam bir Rum kadını ile evlenmek için karısını boşamak üzere kendisine müracaat eden bir harp zengini mütekaid paşanın durumunu anlatır. Bir mahalle imamının manevi otoritesini ve medeni cesaretini gösteren parçada, imamın paşanın mallarını haczettiğini yani kullanmaktan menettiğini görürüz. Fakat bu konuda asıl mücadele Asım'dan gelir. Savaş gerisindeki bu tezatlı durum, Asım gibi çeşitli cephelerde çarpaşan ve yaralanan pehlivan yapılı gencin ruhunda derin sarsıntılar uyandırır. Kimin yardımına koşacağını bilemez. Evi bir mahkemeye benzer. Gece karar verir, gündüz tatbik e koşar. Mesela millet aç açına kaldırımlarda beklerken, aleni bir şekilde yiyip içen insanları kollarından tutup sokağa atar. Millet karanlıkta bunalırken, kulüplerinde bir gecede bir sadık gaz harcayan kumarbazlarını ellerinden gazı alır. Bu şekilde buldukları sokak bir şehrayine döner. Ayrıca bu kumarbazlardan yetimler için 100 lira koparır. Cümbüş eden karaborsacıları, milletin matemi ile matem tutmayıp, ölene, sürülene güldükleri için tehdid eder. Onlar da kendisine hezeyan halinde cevap verince hepsini döver.

Yaralandığı için cepheden evine gönderilen Asım'ın arkadaşları ile birlikte yapmayı düşündüğü önemli bir tasarısı vardır. Her kötülüğün başı olarak düşündüğü

Babıalı'yi basmak. Bu tasarıyı babası Köse İmam duyunca çok üzülür. Köse İmam yukarıda anlattığımız gibi kollektif ıztırabın yanısıra ferdi ıztırab da çekmiştir. Oğlunu cepheden cepheye gönderiniş, defalarca onun ölüm derecesinde ağır yaralar aldığı duymuş, ama acı ve endişesini içine gömmüştür.

*Kaplamış yurdumun afakını madem şüheda
Varsın olsun kalanın uğruna Asım da feda*

Bu endişe karşısında kendisini sadece şehit yahut gazı babası olmanın vereceği şeref duygusu ile avutmaya alışmıştır. Ama oğlu böylece duygularının taşkınlığına kapılır da Babıalı'yi basar ve şehit yahut gazi olacağı yerde, katil yahut maktul olursa, bu hamiyetli babanın akıbeti meçhul olacaktır. Oğluna daima mutedil olmayı öğütleyen baba, hisleri ile hareket etmenin yanlış olduğunu anlatmaya çalışır. Memleketin başına ne geldiyse, bu yüzden gelmiştir. Bize şunun bunun değil, kanunun yumruğu lazımdır.

Akif, Asım kitabında bu şekilde baba – oğul münasebetini ele alarak savaş yıllarında cemiyeti ayakta tutan ve bize zaferler kazandıran en önemli amilin aile olduğunu göstermek ister.

Birinci Dünya Savaşında İstanbul bu durumdadır. Ama savaş esas yönünü cephede gösterir. Akif'in şiirlerinde Türklerin düşmanla savaştıkları üç cphe gösterilir: Çanakkale, Kafkasya, Sina. Bunlar arasında en fazla Çanakkale'ye önem verilmiştir. Akif, Türklerin diğer cephelerde adeta oyun oynar gibi, ölümü ve savaşın getirdiği bütün meşakkatleri hafife alarak savaşmalarını birkaç mısradan çok canlı olarak tasvir eder. Kahraman ordu, Kafkasya'yı yalınayak, Sina'yı başı açık geçmiştir.

*Kum dalgalarından geçiyor öyle şıtaban;
Güya o saba., geçtiği çöllerde hıyaban.
Kar kütlelerinden iniyor öyle yaman ki
Bir çağlayan akmakta yarıp taşları sanki.*

Buna mukabil Akif, Çanakkale üzerinde çok durur. Hem Berlin Hatıraları, hem de Asım'da bulunan ve "Çanakkale şehitleri" adıyla tanınan meşhur şiirde bu istihkam cephesini bütün teferruatı ile tasvir eder. Bu cepheyi yarmak ve Darü'l-

hilafeti ele geçirmek için gelen düşman yine Ehl-i salib olarak anılır. Berlin hatıralarında bu düşmanın adı genellikle İngiliz olarak geçer. Asım'da Batının bütün sömürgeleriyle üzerimize saldırdıkları söylenir, Avustralya'dan, Kanada'dan, Hindistan'dan kısacası yedi iklimden gelen en kesif ordular, Marmara'ya geçebilmek için ufacak bir karaya, yani Çanakkale'ye hücum ederler. Onların başlattıkları bu savaşı Akif, “afakı parçalayan saikalar”, “a'makı kaldıran zelzeleler” olarak nitelendirir. Attıkları bomba şimşekleri siperlerde ne kadar adam varsa öldürmektedir. Çünkü gökler ölü püskürtmekte, yer ölü püskürtmektedir. İnsanların parçalanmış azaları Çanakkale'nin bütün sırt ve vadilerine sağnak sağnak boşalır.

Bu saldırıya mukabil bu saldırılar göğüs geren Türk askerinin şecaati nasıldır? Akif bunu şu mısra ile anlatır:

Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler!

Çanakkale'de savaşıyan askerinin en önemli vasfı muazzam ordumuzun en muazzam efradından olmasıdır. Daha Berlin Hatıraları'nda şairin arkadaşı Binbaşı Ömer Lütfi Bey, henüz zafer kazanılmadan onlar namına konuşur. Korkma diye başlar. Gelenin cehennem olsa göğüslerinde söneceğini, karşılarındaki mahşer kudursa, çıldırorsa, denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa, onları sindiremeyeceğini söyler. Çünkü Çanakkale askerinde, Akif'in yıllardır özlediği ve uğruna çalıştığı bir haslet vardır: Birlik ve beraberlik.

*Değil mi cephemizin sinesinde iman bir,
Sevinme bir, acı bir gaye aynı vicdan bir,
Değil mi sinede birdir vuran yürek yılmaz,
Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz!*

O zaman Akif büyük bir ferahlama ve emniyet duyar. Daha önce düşündüğü ihtimaller silsilesinin hiç birinin olmayacağına kani olur.

Asım'daki Boğazlar harbi parçasındaki Türk askeri konuşmaz. Konuşacak vakti yoktur. Yukarıda niteliklerini anlattığımız düşman saldırılarına karşı savaşıyor ve ölür. Onun pak alını İslamın son istihkamıdır, iman- la dolu göğsü, Hüda'nın ebedi serhaddidir. O güç ile yabancıya karşı namusunu çığnetmemek için şehit olur. Akif,

ona karşı büyük bir sevgi, saygı ve hürmet duyar. Onu müminlerin ilk savaşı olan Bedir'dekilerle eş tutar. Benzeri olmayan bir zafer kazanarak tarihi karmakarışık ettiğini ve böylece ebediyete ulaştığını söyler. Akif, onlar için neler, neler yapmak istemektedir? Bu şehitlerin topraklarına mezar taşı olarak Kabeyi dikerse ancak duygularının coşkunu dile getirebilir. Kendisiyle beraber bütün bir kozmik alem Çanakkale'de ölen askeri tebci olmak için Akif'in emrindedir. Onun kanayan mezarına örtü olarak bütün yıldızları ile beraber gökkubbeyi çekecek, lahdine tavan olarak nisan bulutunu asacaktır. Gece mehtap bir türbedar gibi onların ruhlarını bekleyecektir. Gündüz bu avizenin yerini fecrin ışıkları alacak, akşamları batan güneşin yumuşak aksisi, şehitlerimizin yaralarını saracaktır. Ama her şeyden önemlisi, öteki dünyada onları, kucağını açarak, yani en büyük şefaatine layık kabul ederek Hz. Peygamber beklemektedir. Çünkü onlar hayatları bahasına kazadıkları bu zaferle İslamiyeti kurtarmışlardır.

Akif'in coşkunu bir dil ile yazdığı ve adı kendisiyle beraber anılacak bu şiir, oradaki büyük psikolojik değişmeyi de gösterir. Akif, İslam aleminin hüsrana duygusuna kapılmasından korkuyor ve bundan kaçmalarını öğütüyorsa da, kendisi büyük bir ümitsizlik içindeydi. Bu büyük dinin ümmeti, onun özünü anlamadıkları için, Avrupa'nın haçlı zihniyeti ile onu içten yıkmaya teşebbüsleri yüzünden, İslamiyetin dumura uğradığını düşünmekteydi. Ama durum böyleyken kazandığımız muazzam zafer, ona ümidini ve iyimserliğini geri verir.

Akif, bu savaş sırasında da, İslam birliğinin savunucusudur. Ama zaferlerini terennüm ettiği ve İslamiyetin büyük kahramanları ile bir tuttuğu, belki de daha üstün gördüğü asker, Çanakkale'de savaşan Türk askeridir. Şiirlerindeki savaş tasvirlerinde İslamiyeti yabancıya karşı koruma mesuliyetini tek başına Türkler üstleniyor ve muvaffak da oluyordu. Öteki dünyada Peygamberimizin en büyük şefaatine de onlar erişeceklerdi. Akif'in daha önceki şiirlerinde geçmeyen ırk kelimesi, bahtı kara millet ifadesi Asım'da görülür. Ama Mehmed Akif'in ideolojisinde asıl ümmetcilikten milliyetçiliğe geçişi, İstiklal harbi sırasında göreceğiz.

Mehmed Akif'in Birinci Dünya savaşında hem müttefiki olduğumuz, hem de karşısında savaştığımız Batı'ya bakış tarzı iki türdür. Bunlardan birincisinde,

Balkan savaşı akisleri ile dolu şiirlerde olduğu gibi, Batı bir canavar olarak gösterilir. Akif'in onlardan bu derece nefret etmesinin sebebi, sömürgeci politikaları yüzündendir. İngiltere olsun, Fransa ve Rusya olsun, bu hakim devletler, sömürgelerindeki zavallı halkı, düşmanları ile çarpışmaya zorlarlar. Ustelik harp saflarının en önünde siperlik etmek üzere. Onlar yüzünden Asya'nın ve kısmen Afrika'nın bir günü bile matemsiz geçmemiştir. Akif'in nefreti en çok İngilizlere racidir. İngilizin dünyada mahvetmeye gücünün yetmediği tek millet biziz. Bizi de zayıf düşürüp yıkmak için bir plan kurmuştur. Kavmiyet fikri ile biz Türkler ile Arapları birbirinden ayırmak. Bunu başardı mı, halifenin sadece sevimli bir adı kalacak, kendileri de İngiliz bezini Darü'l-hilafete dikecektir. Ama Türkler, İslam aleminin beynini yani Darü'l-hilafeti onlara kaptırmamak için Çanakkale'de direnmişler ve başarılı olmuşlardır. Akif, onların nasıl 20. asırda yaşadıklarına hayret eder;

Ah o yirminci asır yok mu, o mahlük-ı asil

...

Maske yırtılmasa hala bize afetti o yüz

Medeniyet denilen kahbe hakikat, yüz­süz.

Zalim batının düşmanı olan Akif, bu nefretini İstiklal Marşında da devam ettirir.

Buna mukabil, onun bütün şiirlerinde sevilen, beğenilen, bize model olarak sunulan bir batı daha vardır. Hatıralar ve Asım kitaplarında, müttefiki olarak savaştığımız Almanya, batı ılıminin, disiplininin, üstün hayat standardının bir temsilcisi olarak işlenmiştir.

Akif, Birinci Dünya Savaşında, Alman hükümetinin davetlisi olarak Almanya'ya gider. 5 Mart 1915'de bitirdiği Berlin Hatıraları şiiri bu gezinin intibaları ile doludur. Akif, bu önemli şiirinde şark ile garbı karşılaştırır ve garbı üstün bulur. Çünkü onlar, yıllarca Akif'in İslam alemine tavsiye ettiği şeyi yapmışlar, mücahede ile tevekkülü birleştirmişlerdir. Almanların ilme ve eğitime verdikleri önemi, daha Sedan harbi sırasında Fransızlar şöyle tesbit etmişlerdi:

Muallem ordusudur harbeden Prusyalının

Muallim ordusu, lakin asıl muzaffer olan!

Bu memleket bugünkü şark gibi tefrika içinde bölünmüş değildi. Bir de yıllarca bizim gibi savaştan savaşa koşmamışlar, barış içinde birliklerini kurup, zenginleşmişlerdi. Akif, batılı devletler içinde sadece onlardan bize karşı dostça bir bakış geldiğini düşünmektedir. Bu şiire lirik hava veren en önemli özellik, Akif'in içinden bir Alman şehidinin annesi ile konuşmasıdır. Akif'in nezdinde hayatları birbirinden çok farklı görünen bizim kadınlarımızla onların kadınları arasında çok büyük bir fark yoktur. Bu hemcinslerin ikisi de, sevdiklerini savaşta kaybetmekten ileri gelen müşterek bir ızdırabı taşımaktadırlar.

Akif, bilhassa Asım'da, bu Batı karşısında çok geri olan bizim, eksiklerimizi nasıl tamamlayacağımız üzerinde durur. Asım ve neslinin kazandıkları Çanakkale zaferi, belki imanın maddeye galebesidir. Ama savaş kazanmak için gerekli güçlerden biri iman ise, diğeri ilimdir. Yukarıda anlattığımız gibi, Asım'ın Babıali'yi basma teşebbüsünü babasından öğrendikten sonra onunla konuşan Hocasade yani Akif, tahsilini tamamlamasını tavsiye eder. Önemli olan inkılap yapıp tehzib ve ila ile içinde bulunduğumuz durumdan kurtulmaktır. Bu inkılabı da yapabilmek için kaba kuvvet gerekmez. Marifet ve fazilet gibi iki önemli hasletin birleşmesi lazımdır. Bizim ecdadımızın fazileti pek parlaktı. Asım ve arkadaşlarının da öyle. Ama bu fazilet, üç asrın yürüyen ilmi ile birleşmezse hiçbir işe yaramaz. Bu ilim de bugün sadece Batı'da vardır. Akif'e göre, Asım ve arkadaşlarının öğrenmeleri gereken en önemli ilim, bulundu mu, yeryüzünü değiştirecek olan "maddenin kudret-i zerriyesi" yani atom araştırmaları ilmidir. Hocasının bu sözlerinden Asım ikna olur ve hemen yarın akşam arkadaşları ile birlikte Berlin'e gitmeye karar verir. Çanakkale ve diğer cephelerde kahramanca döğüşen, harp vurguncuları ve mukaddesatımızı çiğneyenlerle gücünün yettiği kadar mücadele eden hamiyetli Asım'da ikna olduğu fikri hemen gerçekleştirme aktivitesi olduğunu "yarın akşam gideriz" sözlerinden anlıyoruz. Bu şekilde Akif geleceği bina etmek istiyordu (Uğurcan, 1986: 284).

2.4.2.1 Mehmet Akif ve Çanakkale Zaferi

Tabiatın kanunu olarak isimlendirilen savaş, şiir ve başka edebi şekil ve türlerle gelecek kuşakların dikkatlerine sunulmaktadır. Şiir ve savaş birbirine hiç

yakışmayan iki kavram olmasına rağmen, insanlık tarihi boyunca daima varlığını sürdürmüştür. Başka ifadeyle, tarih boyunca var olan savaşın, şiiri de yazılmıştır. Savaş şiirleri, bütün bir milletin savaş karşısındaki duygu ve düşüncelerinin ifadesi olarak kabul edilebilir. İnsanoğlu, kendi benliğindeki kötü duygu ve tutkularla da daima savaş halindedir. Dolayısıyla savaş, tarih boyunca, barış gibi insanın tabiatıyla ilgili bir olgu olarak daima var olagelmıştır. Bilindiği gibi ilk insan Hz. Adem, nefsiyle; çocukları (Habil ve Kabil) da kendi aralarında mücadele etmiştir.

İnsanlık tarihine baktığımız zaman, bütün milletlerin geçmişlerinde önemli dönüm noktaları bulunur. Bu dönüm noktalarının en önemlisi, kuşkusuz bağımsızlık üzerine verilen mücadelelerdir, Tarihte, bağımsızlık uğruna yapılmış pek çok fedakarlık örneklerini görmek mümkündür. Türk milletini diğer milletlerden ayıran önemli bir özellik, çok köklü bir tarihi geçmişe sahip olması ve bağımsızlık uğruna verdiği mücadelelerin çokluğudur.

İnsanlık tarihinin seyrini çok derinden etkilemiş olan savaşların, özellikle son yüzyıllardaki etkileri, acımasız hale gelmiştir. Çanakkale Savaşları (zaferi), tarih boyunca bir çok zafer kazanmış olan Türk milletinin tarihinde de çok önemli dönüm noktalarından birisi olarak kabul edilir. Bunun için, Türk şiirleri, harp zamanından günümüze kadar, bu önemli dönüm noktasını ve bu acılı günleri şiirleştirmişlerdir. Dolayısıyla Çanakkale Zaferi'nin, Türk şiirine benzeri olmayan bir ilham kaynağı olduğu da söylenebilir.

Çanakkale muharebeleri, Türk tarihi ve edebiyatı açısından çok önemlidir. Çanakkale muharebesinden günümüze gelinceye kadar pek çok şiir yazılmıştır. Toplumun gözü, kulağı ve dili olan Türk şairleri, halkımızın bu savaş karşısındaki duygu ve düşüncelerini şiirleriyle ifade etmişlerdir.

Türk milleti, tarihin hiç bir döneminde bağımsızlıktan feragat etmemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, bu durumu “Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir” sözleriyle ortaya koymaktadır. Bağımsızlığına çok düşkün olan Türk milleti, 1915 yılında yine, canıyla ve kanıyla ölümsüz bir bağımsızlık destanı yazmıştır. Yüz binlerce insanımızı, şehit verdiğimiz Çanakkale Savaşları, sadece Türk tarihinin

değil, aynı zamanda dünya tarihinin de önemli dönüm noktalarından birisini oluşturmuştur.

Ayrılık, ölüm, savaş ve yoksulluk gibi durumlarda hemen irticalen birkaç mısra söyleyiveririz. Bu, bizim milli bir özelliğimizdir. Yüz binlerce insanımızı gül yaprağı gibi toprağa döken Çanakkale Savaşları için pek çok şairimiz, duygularını dile getiren şiirler söylemişlerdir. Şehit olan askerimizin, genç yaşlı Anadolu insanının destanını, mersiyesini ve fahriyesini de yine bu toprağın yetiştirdiği şairlerimiz ve yüreği duygu yüklü insanlarımız yazmışlardır. Batı şiirlerindeki ifade, anlam ve ruhi duyuş o kadar ince ve yüksektir ki onları tahlil etmek için, kitaplar bile az gelir.

“Bir kuşağın toprakla öpüştüğü mukaddes vatan parçası!” olan Çanakkale, Halide Edip Adivar’ın tabiriyle, tam olarak “Türk’ün ateşle imtihanıdır.” Çanakkale, hayali destan olan bir milletin, en güzel destanlarından birisinin yazıldığı savaştır. Çanakkale, insanımızın duygularını şaha kaldıran, yanık bir ezgidir Çanakkale, bir güldestedir. Çanakkale, şehitlik mertebesine çıkılan bir basamaktır.

Destanlar, milletlerin yaşadığı olağüstü felaket ve sevinçlerin edebi ürünleri olarak kabul edilirler. Geçmiş asırlardaki anonim destanlara karşılık, çağımızda da zengin bir kahramanlık edebiyatı meydana gelmiştir (Okay, 1998: 76). Buna rağmen, hamasi edebiyatımızın yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Geçmişte bu kadar zengin destanları olan bir milletin, bugün hamasi edebiyatını daha zengin olması gerekirdi.

İnsanın en değerli şeyi, kıyamadığı tatlı canıdır. Bu milletin evlatları, çoluk çocuk, genç yaşlı demeden milli haysiyet ve onurları için, seve seve canlarını vermişlerdir. Gelecek nesillerin rahat etmesi amacıyla kendi rahatını bozan atalarımız için bu nesil, hala ağıt yakmakta, şiir yazmaktadır.

Kanlı bir savaş, ağır kayıplar ve ardından hiçbir şeye değışilmeyecek olan bir bağımsızlık . Savaşın sonuçları ve boyutları o kadar ürkütücüdür ki yazılan şiirler de bir o kadar anlamlı ve hüzün doludur. Arkasından tarih, edebiyat, sosyoloji vb. bilim dallarında yeni bir hareketlenme. Bu savaştan sonra bizim, zengin bir Çanakkale

tarihimiz oluşmuştur.

Çanakkale hakkında yazılan o kadar şiir vb. edebi malzeme vardır ki bunlar toplanıp bir araya getirildiğinde, edebiyat tarihlerinde yeni bir bölüm “Çanakkale Edebiyatı” oluşacaktır. Türk şiiri için derin bir ilham kaynağı olan, sebep ve sonuçları itibarıyla önemli dönüm noktalarından birisi olan Çanakkale Savaşlarının ortaya çıkardığı acıklı vaziyetin, Türk şiirine kısmen yansıdığını söyleyebiliriz. Bu yansımanın yeterli olduğunu söylemek maalesef pek mümkün görülmemektedir.

Çanakkale Savaşları ile ilgili bir çok şiir yazılmasına rağmen bunlar arasında eşsiz bir şiir vardır. Bu şiir, aynı zamanda bir milli mücadele şairi olan Mehmet Akif Ersoy tarafından kaleme alınmıştır. Savaş alanına gitmediği halde Çanakkale şiirlerinin en güzelini, zafer destanını (Süleyman Nazif’e göre Mucize Şiir), Çanakkale edebiyatının pırlıtlı sayfaları arasına, milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy yazar.

Osmanlı Harbiye Nezareti, Çanakkale Muharebeleri’nin yapıldığı yerleri şairlere göstermek için on günlük gezi düzenledi. Bu şekilde Çanakkale’deki kahramanlık ve olağanüstü başarı, gelecek kuşaklara şiirle aktarılmak istenmişti. Şüphesiz Çanakkale şiiri yazarlar, yalnız bu edebi heyetle sınırlı kalmamıştır. Çanakkale’ye giden şair ve yazarlar arasında, Süleyman Nazif’in “*Cihanın en büyük şairi*” dediği Mehmet Akif yoktu.

Türk milleti, tarihin en büyük devletlerinden birini kurmuş, her gittiği yere almak için değil vermek ve imar etmek için gitmiş, yenildiği savaşlardan en az zayıyla kurtularak el ele verip bir araya gelmeyi başarabilmiş bir millettir. Bu milletin kültüründe, derin manevi temeller vardır. Çünkü, tamamen somut sebeplerin sonucu gibi görünen olayların altında bile soyut, ruhi ve manevi birtakım yaptırımlar olduğu söylenebilir. Mehmet Akif, İstiklal Marşı’nda bu manevi güce şöyle vurgu yapar:

*Garb’ın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,*

“Medeniyet!” dediğin tek dişi kalmış canavar!

Batı orduları, çelikten bir duvar gibi tank ve toplarıyla üzerimize saldırıyorlarsa ne olmuş! Bunlar, bizi korkutmaz. Ben, onların karşısına, hepsinden daha üstün olan müthiş bir silahla çıkıyorum: Bu silah, benim iman dolu göğsümdür! Onların gürültüleri, homurtuları, ulumaları seni asla ürkütmesin! Medeniyet maskesi altında, insanları ezen, öldüren ve sömüren tek dişi kalmış bu canavar, böyle kuvvetli bir imanın sahiplerini asla mağlup edemez!..

Bazı şiirler, seçilen konu veya şairlik gücünün icrası bakımından, diğerlerine göre daha güzel olabilir. Mehmet Akif’in Çanakkale şiiri de İstiklal Marşı’ndan sonra en çok sevilen bir şiiridir. Bu şiir, bu inanç ve azimle kazanılan Çanakkale muharebelerini ve buradaki savaş tablosunu, eşine az rastlanır bir şekilde, sınımsız bir üslupla tasvir eden eşsiz bir şiirdir. Mehmet Akif, Çanakkale şiirini yazmamış olsaydı genç kuşaklara, bu Çanakkale ruhunu anlatmak ve aktarmak daha zor olabilirdi. Mehmet Akif, Çanakkale şiirini yazarak topyekun milletimizin his ve duygularının tercümanı olmuştur.

Çanakkale Şehitleri şiiri, Safahat’ın Asım adını taşıyan altıncı bölümünde (kitap) bulunmaktadır. Asım, “Kitap halinde, Ağustos 1924’te yayımlandı. Eserdeki Çanakkale Şehitleri, daha önce yayımlanmıştı.

Mehmet Akif’in üzerinde en fazla durduğu bu şaheserle ilgili olarak İsmail Habib Sevük, şunları söyler: “Vecdi ve heyecanı olan Mehmet Akif, o kitapta, bilhassa Çanakkale harbinin tasvirine ait sayfalarda, bize yalnız kendi şiirinin son zirvesini değil, aynı zamanda edebiyatımızın da en mühim irtifalarından birini vermiştir. Asım’da bütün Mehmet Akif vardır. Elinde öyle bir cilt alan bir kimse de şiir mabedinin içine, her vakit kendi evi gibi girebilir.” (Düzdağ, 2002: 192)

Mehmet Akif, eşine pek rastlanmayan bu şiirini en yakın dostlarından birisi olan Fuat Şemsi’ye ithaf etmiştir. Akif, Fuat Bey’i çok severdi. Yeni yazdığı şiirleri, önce ona gönderirdi. Fuat Şemsi Bey, Akif’in şiirlerini ezbere okurdu. Akif, şiirlerini onun sesinden dinlemeyi severdi. Şiiri okurken tahlil ve tenkit eder, beğendiği yerleri de tekrar ederdi.

Mehmet Akif, bu şiirini Arabistan yolculuğu sırasında yazmıştır. Bu yolculukta, Eşref Sencer Kuşçubaşı da Akif’le beraberdir. Yolculuğun amacı, devlete baş kaldıran kabileleri ikna etmektir. O günün şartlarında, bu görev çok zorlu bir görevdir. Akif, bu benzersiz şiirini, önemli bir milli görevi ifa ederken Şam-Medine demiryolunun üzerinde bulunan El-muazzam istasyonunda yazdı. Bu küçük istasyonda bir memur birde bekleme odası vardı. Uçsuz bucaksız bir çölde, küçücük bir odaya muazzam adı verilmişti. İstasyondaki memurun odasındaki telgraf makinesiyle şifreli görüşme yapıldı. Eşref Bey, müjdeli haberi alır almaz arkadaşlarına ve özellikle Akif’e haber vermek için sabırsızlandı.

Akif, aylardan beri endişeliydi. Devamlı Çanakkale’yi soruyordu. Gözlerini, olayların içini bilebileceğini tahmin ettiği arkadaşlarının gözlerine dikip defalarca sormuştu. “Eşref Beyefendi... İngiliz ve Fransızlar Çanakkale’yi geçebilecekler mi? Askerlik ilmene aklım ermiyor. Hissim ve imanım, bu muazzam Osmanlı kalesinin aşılamayacağını bana söylüyor. Ama karşıımızdaki düşmanın kuvveti de müthiş. Siz ne dersiniz?”

Akif, kendi sorusuna, ruhunun özlediği cevabı almak istiyordu. Ümitli ve aynı zamanda endişeli bir bakışı vardı. Eşref Bey, tertemiz heyecanın akışına kendisini kaptırarak benliğinin derinliklerinden fıskıran bir hasretle şöyle dedi:

“Üzülmeğin üstat! Bu kadar samimiyet ve ihlas ile bağlı olduğunuz milli kahramanlık, payitahti düşmandan muhafaza edecektir. Bu milletin tarihinde mantığı durdurmuş olan az mı destan vardır?”

Akif, de sır söyler gibi, kısık bir sesle fısıldayarak Eşref Beye şunları söyledi:

“İstanbul’un fethi de bir ilahi müjdenin sonucunda gerçekleşti. Bunun için İstanbul düşman eline geçmeyecektir.”

Mehmet Akif, Safahat’ın üçüncü cildinden itibaren Balkan Harbi facialarından başlamak üzere şahidi olduğu, bu büyük facianın destanını yazmaya başlar. Bilindiği gibi bu maceranın sonu, Çanakkale Zaferi ile noktalanır. Mehmet Akif’in Çanakkale için yazdığı bu şiir, epik türün ve dünyanın en anlamlı şiirlerinden

biri olarak kabul edilir (Okay, 1998: 76). Türk edebiyatında bu konuda birçok şiir yazılmasına rağmen, Çanakkale deyince ilk aklımıza gelen şair olan Mehmet Akif, savaşla ilgili duyguları, bu şiiriyle ölümsüzleştirmiştir. Bu şiirin yazıldığı ortamla ilgili olarak Cemal Kutay da şu bilgileri verir:

Akif, Eşref Bey'i gördüğü anda bir şeyler olduğunu anlamıştı... Hem de her halde hayırlı bir şeyler... Hazır ol vaziyetine geçti:

“- Kafitemiz Allah'a şükürler olsun tam arızasız gelmişlerdir.” dedi. Eşref Bey şüphesiz ki yorgun ve dinlenmeye muhtaç olan şairin, hadiseleri daima ümit ve tevekkülle kucaklayan mizacına hayran, onu kucağına bastı:

“- Ustat... Aziz üstat... Size hayatımın en büyük müjdesini vereceğim. Bana bu mutluluğu veren yüce Allah'a nasıl şükredeceğimi bilemiyorum: Çanakkale'de muhteşem bir zafer kazandık. Sizin duanız makbul oldu. Düşman, o muazzam donanmasını da beraberine olarak mağlup ve mahkum, Boğaz'ı terletti. İstanbul, kurtuldu, vatanın şeref ve haysiyeti halas oldu.”

Eşref Bey, konuştuğu Mehmet Akif'ten ne bir ses, hatta ne bir nefes duyuluyordu. Adeta donmuş kalmıştı. Eşref Bey, bu hal karşısında, ruhi bir ihtiyaçla bu güç inanılır müjdeyi, bu gerçekleşmesine ömürler adanan, kanla beslenmiş ve kahramanlıkla inşa edilmiş rüyanın hakikat olduğunu teyit etmek ihtiyacını duydu:

“- Müjdeyi bizzat Enver Paşa'dan aldım.” dedi.

Acaba Mehmet Akif, bu son teyidi duydu mu? Bilinmez... Zaten o, karşısındaki insanı derinliğine tanıyordu. “Ey yüce Allah'ım! Demek Allah'ın adını yüceltmek için asırlarca dünyanın dört bucağında cömertçe kan dökmüş olan bu mert, kahraman, büyük milletin haysiyetinin ezilmesine müsaade etmedin.” Dedi. Eşref Beyin söze başladığı zamandan beri heykelleşmiş duran Mehmet Akif, birden coşarak dostunun boynuna atıldı.. Eşref Bey'in omzunda masum bir çocuk gibi hıçkırarak hıçkırarak, sarsıla sarsıla ağlıyordu. Bu gözyaşları, Çanakkale'de Mehmetçiğin oluk gibi döktüğü kan gibi cömert ve temizdi. Mehmet Akif'in sevincinin ne kadar sürdüğünü Eşref Bey hatırlamıyor. Çünkü o da, bu ilahi cezbenin tesiriyle kendinden

geçmiş ve gözyaşlarını tutamaz olmuştur. Daha sonra, o sakin insan, büyük bir duygu coşkunuğuyla Çanakkale Şehitleri adlı ölümsüz şiirini edebiyatımıza hediye edecektir.

Mehmet Akif'in davası, Çanakkale'de hayatını ebedileştiren şehitlerin davasıyla aynı dava değil miydi? Oğlunu Kafkasya'ya, Sina'ya, Galiçya'ya gönderip, kendisi tüyü bitmemiş torununu yanına alıp, tarlasında didinen ninenin çektiikleri nedendi? Hepsi, vatan denen ve her şeyden aziz büyük varlığın devamı ve bekası için değil mi? İşte bu şiirde bu aziz vatan için yazılmıştı.

Biraz ötede, artık göremeyen, tek gözünü eliyle kapatmış Mümtaz Bey'in erkek ve dik hıçkırıkları, haberi öğrenen Teşkilat-ı Mahsusa'nın sadık ve emektar kaptanlarının sesine karışıyordu. O küçük El-Muazzam istasyonu, kurulduğundan beri, acaba böyle bir heyecan günü yaşamış mıydı, bir daha yaşayabilecek miydi?

Ne Mehmet Akif, ne Eşref Bey, o gece uyumadılar. Akif, daha sonra yine beraber geçen zamanlarda o geceyi daima hatırladı. Mehmet Akif, Çanakkale Destanı'nı yazmadan canını almaması için o gece, Allah'a çok yalvardı: Bu bir çocuk yakarışı idi. Masum, tertemiz, hiçbir fani hissin ucuna dokunamadığı bir yalvarış...

El-Muazzam istasyonundaki o çöl gecesi, heyecan ve edebi kudretini, vatanın ve milletin saadeti, istiklali, fazileti uğruna vakfetmiş büyük bir şairin, rabbani ve ilahi olduğuna şüphe olmayan heyecan ve vecdi andıran, kendinden geçişine tanık oldu. Cezbe halinde idi. Çok az konuşan bu büyük şair, şimdi, bir çağlayandı.

Mehmet Akif, Benimle değil, adeta kendi kendisiyle konuşuyordu: Milletin büyüklüğüne, kahramanlığına, yiğitliğine inanmıştı. İnaniyordu. Medeniyet ve teknik, Çanakkale'ye yığılmıştı. Para, vasıta, malzeme, insan, her şey boldu. Ya biz? Biz bunların sadece birisinden değil, her şeyinden mahrumduk. Neyimiz vardı? Sadece Mehmetçiğimizin imanı..! Asım'ın nesli, Birinci Dünya Harbinin (1914-1918) ve daha sonra Milli Mücadele (1918-1922) devrinin destanını yazan eşsiz, fedakar insanlardı. Çanakkale, Sarıkamış, İnönü, Sakarya ve Dumlupınar'da kahramanlık destanlarını da yine bu yiğit nesil yani Asımın Nesli yazacaktı ve yazdı.

Mehmet Akif, o gece, bu neslin sesini, inancının gücünü, damarlarındaki asil kanın özelliklerini, maddi- manevi terkiğini yani Çanakkale Destanını, gelecek nesillere anlatmadan canını almaması için, yüce Allah'a sabaha kadar dua etti. Kendi kendine şöyle and içti:

“- Ya Rabbi! Bana bu destanı yazma şerefini ver sonra emanetini al. Bana bu lutfu çok görme, ihsan ve ikramının sonsuz hazinesinden bu aciz kulunun duasını kabul eyle...”

Sabah oldu, onu sakinleştirmek mümkün değildi. Mehmet Akif, bu psikolojik durum içinde Çanakkale Destanını hicaz yolculuğu devam ederken, yolda yazmış oldu.

Hakkı Süha Gezgin, Mehmet Akif ve Çanakkale şiiri için şöyle der: Çanakkale'ye giden heyette o yoktu. Fakat şanlı savaş sırtlarının Homer'i o oldu. Kaynağı ne olursa olsun, eseri büyük, adamı yaratıcı yapan heyecandır. Ondaki sanat gücüne hiç imrenmedim. Çünkü bu, bence kanatsız uçmak gibi bir şeydi. Mehmet Akif ve şiiri hakkında, Hüseyin Cahit Yalçın'ın söyledikleri de oldukça düşündürücüdür. İhmal edilmiş bir halde vefat eden şaire, Türk gençliği hürmet gösterdi ve onu hayırla andı. O, gür bir pınar gibi çağladı ve bize bütün duyduklarını anlattı. Onun hayatı, şiirinden daha büyüktür.

Her edebi eser, meydana geldiği sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik şartların ürünü olarak kabul edilir. Aynı durum sanatkar için de geçerlidir. İlhamını tamamen içinde yaşadığı hayattan alan bu şiir için, devir, eser-toplum ilişkisi oldukça önemlidir. Bu şiir, herhangi bir şairin sıradan duygularını dile getiren herhangi bir şiir değil, milli bir destan olarak kabul edilir.

Bilindiği gibi destanlar, milletlerin hayatında olağanüstü olayların yaşandığı dönemlerin ürünüdür. Bu ürünler, genellikle bir şairin veya sanatkarın dili ve kalemiyle ifade edilir. Zamanla milletin bütün bireyleri tarafından benimsenerek destanlaşırlar. Destanlar, milletlerin ruhu, hayatı ve ideallerinin ifadesidir. Çanakkale Destanı da bu türden bir destan olup Türk milletinin vatan, hürriyet ve bayrak aşkıyla, neler yapabileceğinin bir haykırışıdır (Çetişli, 2004: 155-156).

Mehmet Akif'in, Berlin Hatıraları adlı şiirinin sonunda, Korkma! hitabıyla başlayan bir bölüm bulunmaktadır. Mehmet Akif, bu şiiri yazarken İtilaf devletleri, son kale olan Çanakkale'yi alma peşindeydiler. Osmanlı aslanı ,bir kere daha kükredi ve en kötü şartlarda ülkesini savunarak namusunu çiğnetmedi.

Mehmet Akif, Avrupalıların başarılı olamayacağını zaten biliyordu. Korkma! hitabıyla başlayan bu şiirde, Türk'ün asil ruhunun heyecanını dile getirdi (Doğan, 1998: 66). İşte, genç Türkiye Cumhuriyetini de bu ruh doğurdu. Mehmet Akif, Berlin'de iken daima Çanakkale'yi düşünüyor ve cephe ile ilgili düşünce ve duygularını şu mısralarla dile getirdi:

Korkma!

Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz:

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Mehmet Akif, görevli olarak gittiği Arabistan'dan dönerken Çanakkale'de düşmanın sonuçtan ümidini kesecek şekilde mağlubiyetini ve Türk'ün zafer haberini, küçük bir istasyon olan El-Muazzam'da öğrendiği zaman şehitlerimize şöyle seslendi:

Vurulup tertemiz alnundan, uzanmış yatıyor

Bir hilal uğruna ya Rab ne güneşler batıyor!

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Gökden ecdad inerek öpse o pak alını değer.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid'i...

Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?

"Gömelim gel seni tarihe!" desem, sığmazsın.

Bu mısralarda, idealist bir insan ruhu yaşamaktadır. Akif, en kötü zamanlarda bile bütün varlığıyla yaşayan ve ümidini kaybetmeyen bir şairdir. Onun sanatındaki sır, milli duyguları, hayallerinin renkleriyle yoğurup ihtişamlı bir levha çizebilmesidir.

Şiirin birinci bölümünde, düşmanın özellikleri şöyle tanıtılır.

*Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvam-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tufan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihanın duruyor karşında,
Ostralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengarenk;
Sade bir hadise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindü, kimi yamyam, kimi bilmem ne bela...*

İkinci bölümde, düşmanın Türk milletine acımasızca saldırışı, bu saldırı karşısında insanüstü bir gayret, azim, heyecan ve inançla yurdunu koruyan askerimizin kahramanlıkları, şöyle dile getirilir.

*Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer:
O ne müdhiş tipidir: Savrulur ankaş-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak. el, ayak,
Boşanır sırtlara vadilere, sağanak sağanak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o namerd eller,
Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler!*

Üçüncü bölümde şehitler, dördüncü bölümde de zaferin tarihteki yeri ve önemi üzerinde durulur (Uğurcan, 1986: 284).

2.4.3 İstiklal Savaşı

Bu savaş sırasında iki türlü Akif görürüz. Brincisi başımıza gelenler yüzünden, mesulü kendisiymiş gibi acı ceken Akif. 2. Atatürk'ün yanında, kalemi ile, vaazleri, şiirleri ile, manevi otoritesi, imanı ve ümidi ile Milli Mücadeleye hizmet edenlerin başında gelen Akif.

Birinci Dünya Savaşı sonundaki mütarekenin ölüm fermanımıza benzeyen maddeleri ve bunların tatbiki, Akif'i yeniden büyük bir bedbinliğe düşürür. Savaşılan o kadar cepheye akıtılan o kadar şehit kanı, böyle bir nete ile semeresiz mi kalacaktı? Cephe gerisinde o kadar mahrumiyetlere rağmen halkımızın gösterdiği mukavemet, bu haketmediği netice ile mi kırılacaktı. En önemlisi Akif, yıllardır savunucusu olduğu, hayatını, sanat ve estetik görüşünü, dünyaya bakış tarzını emrine verdiği İslam birliği ideolojisinin de iflas ettiğini görüyordu. Çünkü diğer İslam kavimleri,

Batı'nın oyunlarına kanmışlar ve kavmiyet davasına düşerek, İslamiyetin en önemli düsturu olan Vahdet fikrine ihanet etmişlerdi.

Safahat'ın son cüzü olan Gölgeleler'in ilk şiiri Hüsrân başlığını taşır. Yani Akif'in fert, millet ve ümmet olarak savaşılmalarını savunduğu en önemli düşmanın adı ile. Akif, 1919 da yazdığı bu şiirde, şimdiye kadar niçin çalıştığını, şiir sanatını hangi gayenin emrine verdiğini izah eder. Onun şiiri daima İslamı uyandırmak, gür hisli, gür imanlı beyinler yaratmak ideali ile yazılmıştı. Ama artık haykıracak kimse kalmamıştı:

*Haykır! Kime lakin Hani sahipleri yurdun
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım.*

Yaptığı çalışmanın bu derece akim kalması onu ıztıraba boğar. Ama bu sessiz sedasız bir ıztıraptır. Feryadını susturur. Çünkü onun eleminden artık şu sağır kubbede bir iz bile kalmamıştır. Yüksek sesle ağlamak beyhudedir.

Gölgeleler'de yer alan Bülbül şiiri, onun en güzel ve en lirik manzumelerinden biridir. Bursa'nın yani Osmanlı'nın ilk payitahtının Yunan eline geçtiği günlerde yazılan bu manzumede, kaç yurda veda ettikten sonra, bu son yurdun da gitmesinden dehşete kapılan bir psikoloji hakimdir. Bu ıztırap içinde kırdan dolaşan Akif, uzaktan bir bülbül sesi duyunca, onun sesindeki yanık matem ifadesine şaşar. Çünkü bülbülün eşi, aşyanı ve baharı vardır. Yani Türk milletinin bugün sahip olmadığı en basit —ama kaybedince önemi büyük— hasletlere bu ufacık varlık sahiptir. Bu kuş, içinde bulunduğu durumdan hoşlanmadığı takdirde, tıpkı eski Türkler gibi varlığının dar mahbesinden sıyrılmak için kanatlanır, ufuqları mutlak mahkümü haline getirir. Ama asırlardır ıztırabı hiç dinmemiş bir milletin evladı olan Akif öyle midir? O kendi öz diyarında hanümansız bir serseri halindedir. Sahipsizlik ve mekansızlık duygusunu artık daha trajik olarak duymaktadır. Çünkü bu giden, “son yurt” tur. Öz diyarı Bursa da, Osman'ın beyninde çan inlemekte, Orhan'ın kabri çiğnenmekte, Yıldırım Camiinden çökük bir kubbeden başka birşey kalmamaktadır. Halk da işkence ile öldürülmektedir. Bu kuşun matem etmeye geçerli bir sebebi yoktur. Ama memleketinin hamiyetli bir evladı olan Akif, ne kadar matem etse yeridir.

Ama Akif, mücadeleyi asla elden bırakmayan bir insandır. Atatürk'ün açtığı istiklal mücadelesi, onun kendisini çabucak toparlamasına sebep olur. Balıkesir'de verdiği vaaz, halka ümit ve iman aşıl原因ıcı bir vaazdır. Daha sonra İstanbul'da kalamayacağını anlar ve Ankara'ya geçer. Anadolu'nun köy, kasaba ve şehir olarak çeşitli yerlerini dolaşır ve halkı Milli Mücadeleye teşvik eden vaazler verir. Burdur Milletvekili olarak Birinci Büyük Millet Meclisine katılır. Milli Mücadeleyi ve Türkün istiklal iradesini ifade edecek milli marş müsabakasında, birinciliği kazanır. (12 Mart 1921) Bu şiir Akif'in gerek şiir; gerek sanatında, gerekse duygu ve düşüncelerinin gelişmesinde en olgun merhaleyi teşkil eder. Akif, burada Türk milletinin tarih boyunca geçirdiği macerayı ve ortak değerlerimizi bir arada ifade ederek, kendi dehası ile milletinin duyuş tarzını birleştirir. Şiirde baştan sona kadar kahraman ordumuzu istiklal, hak, iman, vatan ve din gibi temel değerlerimizin müdafaası için savaşmaya teşvik eder.

Artık Akif'in ümmetçilik fikrinden vazgeçip tamamen milliyetçi olduğunu görürüz. İlk önce İstiklal sembolümüz olan Bayrağımıza hitap eder. Bu nazlı hilale kahraman ırkına gülmesi için yalvarır. Bayrağımıza, onun uğruna ne kadar kan döktüğümüzü hatırlatır. Milleti ile kendisini daima özleştiren Akif, üçüncü kıtaya "ben" diye başlar ve esir edilemeyen milletinin vasıflarını sayar. Bu millet kükremiş sele benzer ve önüne çıkan hiçbir engeli tanımaz. Engel dağ olsa, onu yırtıp aşar, akıncı ruhu enginlerden taşar. Akif, burada Türk milletinin en asil olan ve bir gün bile değişmeyen karakterini ifade eder. Daha önceki şiirlerinde de yer alan, maddeten üstünü fakat sömürgeci karakteri yüzünden ahlaken düşük Batı karşısında Türk'ün en önemli gücü imandır. Tek dişi kalmış, bu vahşi ve yaşlı canavar bu imanı boğamaz. Çünkü kahraman ordumuz yurduna yapılmış olan hayasızca akın karşısında, bir siperi, tabyayı değil, göğsünü siper edecek kadar korkusuz ve imanlıdır. Onun böyle bir fedakarlık yapması irsiyetinden gelen bir haslettir. Ordumuzun uğruna öldüğü toprak, ölümlerimizin yattığı topraktır. Mehmet Kaplan'ın dediği gibi, binlerce şehit tarafından kazanılmış ve korunmuştur. Üstelik bir cennet kadar güzeldir. Akif, Tanrı'ya yalvarır ve mabedine yabancıların girmemesini, dinin temeli olan ezanların ebedi olarak inlemesini ister. Burada kendisini şehitlerle özdeşleştiren şair, böyle olduğu takdirde, mezar taşının canlanarak şükran secdesi edeceğini, sonra da bir şehit

ruhu olarak en yüksek mertebeye, Tanrı katına yükseleceğine inanır. Son kıtada yine bayrağımıza hitap eder. İstiklalimizin senbolü olan bayrağımızın müsterih olmasını ister:

Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal

Çünkü Tanrıya adalete ve hakikate taptığı için, tarihi boyunca bunlar için savaştığı için, dünyadaki hiçbir millet bizim kadar hürriyete layık olmamıştır (Uğurcan, 1986: 284).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE MEHMET AKİF

3.1 MEHMET AKİF'İN MİLLİ MÜCADELEYE KATILMAK AMACIYLA ANADOLU'YA GEÇMESİ

İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edildiği 16 Mart 1920 günü ve sonrası günlerde İstanbul'da bulunan Mehmet Akif o hazin ve kara günlere yakından şahit oluyordu. Mehmet Akif, işgal edilmiş olan İstanbul'daki olayları izlerken büyük bir ızdırap çekiyordu. Hele bazı kişilerin Anadolu'da başlamış olan Milli Mücadeleye saldırmalarına hiç tahammül edemiyor ve bu kanaatte olanlara ciddi tepkiler duyuyordu. Bir defasında Sebilürreşad idarehanesinde bir sohbet esnasında orada bulunanlardan birinin “Milli Mücadele hareketinin bir İttihatçılık eseri olduğunu” söylemesine büyük tepki göstermiş ve bu sözü söyleyene dönerek “*Hayır: artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes elbirliği ile sarılmalıdır*” demişti (Düzdağ, 1996: 251).

Mehmet Akif'in İstanbul'da bulunduğu süre içinde en çok canını sıkkan konulardan biri de hiç şüphesiz bazı basın ve aydın zümrenin “Mandaterlik” istemesidir. Onun endişesi mandaterliğin gerçekleşeceği düşüncesinden değil fakat bu tür fikirlerin Anadolu'da başlamış olan Milli mukavemeti kıracağı korkusundandır (Erişirgil, 1956: 402). Bu endişe iledır ki Mehmet Akif “... *Türklerin 25 asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş oldukları tarihen müspet bir hakikattir. Halbuki Avrupa'da bile mebde-i istiklali bu kadar eski zamandan başlayan bir millet yoktur. Turk için istiklalsiz hayat müstahildir. Tarih de gösteriyor ki Türk, istiklalsiz yaşayamamıştır*” diyecektir.

Yine Mehmet Akif, Anadolu'ya geçmeden önce Balıkesir'de “Ses” adında haftalık bir gazete çıkaran yakın dostu Hasan Basri (Çantay) Bey'in daveti üzerine 1920 Ocak ayının sonlarında Balıkesir'e gitmiş ve orada şehrin en büyük camii olan Zağanos Paşa Camisinde halka bir vaaz vermişti. Caminin içerisini ve dışarısını dolduracak kadar kalabalık bir cemaate verdiği vaazının sonlarında Mehmet Akif,

Müslümanların ayrılık ve bölücülük çıkarabilecek en ufak söz ve davranıştan kaçınmalarını, fırkacılık ve komitacılığın artık ortadan kalkması ve elbirliği ile vatanın savunulması gerektiğini belirtmiş ve devamla “*Emin olunuz ki, canla başla çalışarak aradaki ayrılık sebeplerini kaldıracak olursak, vatani da, dinimizi de kurtarırız*” demiştir. Bu şekilde İstanbul’da Kuvayi Milliye hareketinin bir ittihatçılık hareketi olduğunu iddia edenleri uyaran Mehmet Akif, yaptıkları propagandanın doğru olmadığını vurguladıktan sonra halkı şu şekilde vatanın savunması doğrultusunda bir araya gelmeye çağırdı:

“Bu hareketin, bu hizmetin sadece din ve vatan savunmasına yönelik olduğu, dost ve düşman tarafından tamamen anlaşılmalıdır. Yani bu mücadelenin herhangi bir çıkar için yapılmadığını, en yakınımızdaki ile en uzaktaki dahi bilmelidir. Bu görünümü sarsacak en ufak bir söz veya davranış hoş karşılanmamalıdır. Çünkü hepimizin amacı birdir ve bellidir. Amacı, hedefinden saptırma yolunda yapılacak bir girişim, -Allah korusun- birliğimizi zedeleyebilir.

Hepimizin bir vatan borcu, bir dini borcumuz vardır ki, onu ifa etme hususunda ufak bir ihmal bile caiz değildir. Bu konuda hiçbirimiz köşemize çekilip seyirci kalamayız. Çünkü düşman kapıya dayanmış ve namusumuzu çiğnemek istiyor. Bu namert saldırıya karşı koymak, kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-yaşlı her fert için farz-ı ayn olduğu, bir an bile unutulmamalıdır.

Bugün herkes varını yoğunu ortaya koymak zorundadır. Allah’ın yüce olan ismini yüceltmek için Karesi’nin (Balıkesir) kahraman evlatları, vaktiyle ne büyük kahramanlık göstermişlerdi, bunu hepimiz biliyoruz.

Rumeli’yi baştanbaşa fethedenler hep bu topraklarda yetişen yiğitlerdi. Bugün sizler o kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispatlamaktasınız. Anadolu’yu savunmak için, diğer vilayetlere öncülük etme şerefini de siz almıştınız. İnşallah vatanın bağımsızlığı, mutluluk ve refahı, dünyalar durdukça duracaktır.” (Erişirgil, 1956: 403-406)

Mehmet Akif herhangi bir resmi izin almadan Balıkesir’e gittiği ve orada Anadolu’da yeni başlayan Milli Mücadele hareketi lehinde vaaz verdiği için 3 Mayıs

1920 tarihinde baş katibi bulunduğu Darül Hikmet-ül İslamiye'deki görevine son verilir (Uçman, 1986: 17-18). Mehmed Akif, İstanbul'da iken son Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından basılarak dağıtıldı. Artık İstanbul fiilen de işgal edilmiş, şehir karamsar bir havaya büründü ve işgal kısa zamanda dayanılmaz bir hal aldı. İstanbul'da bu gelişmeler olurken 23 Nisan 1920 günü Ankara'da o dönemde sahip olduğumuz 66 vilayetten gelen milletvekilleri ile işgal altındaki İstanbul'dan kaçabilen bir kısım milletvekilinin katılımıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştı. Büyük Millet Meclisi adına Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün Türk milletine hitaben yayınlanan beyannamede birlik ve beraberlik konusu üzerinde durulmuş ve Allah'ın rahmet ve yardımı talep edilmişti.

Bu gelişmeler olurken Mehmet Akif'de artık İstanbul'da kalmanın milli birlik ve beraberliğe bir yarar sağlamayacağı kanaatine vararak Anadolu'ya geçmeye karar verdi. İşte Mehmet Akif Anadolu'ya geçmeyi düşündüğü bu günlerde Ankara'dan yani Mustafa Kemal Paşa'dan bir davet almıştı. Mustafa Kemal Paşa, Milli hareketin manevi cephesini güçlendireceği düşüncesiyle Sebilürreşad'ın Ankara'da yayınlanmasını istemiş ve bu isteğini Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey vasıtasıyla Mehmet Akif'e iletmışti.

Ankara'dan aldığı davet üzerine Anadolu'ya geçmeye karar veren Mehmet Akif, bu düşüncesini yakın arkadaşı Eşref Edip'e şu sözlerle açıklamıştır: *“Artık burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sende idarehanenin işlerini derle topla Sebilürreşad klişesini al arkandan gel. Meşihattakilerle de temas et, Harekat-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler.”* (Edip, 1938: 56)

Emin Akif Ersoy, 1920 yılının Mayıs ayında bir sabah babasının kendisini çok erkenden uyandırdığını, ev halkıyla yaptıkları vedalaşmadan sonra gün doğmadan Üsküdar'a doğru yola çıktıklarını belirtmektedir. Mehmet Akif ve oğlu Çengelköy ile Karacaahmet arasındaki mesafeyi hızlı bir şekilde katederek güneşin ilk ışıklarıyla beraber Karacaahmet mezarlığına gelmişler ve orada bir faytonla kendilerini beklemekte olan Ali Şükrü Bey'le buluşmuşlardı. Bilahare yola

koyulmuşlar ve Kısıklı üzerinden Alemdağı arkalarındaki bir çiftlik evine gelmişlerdi. Geldikleri bu çiftlik Emin Akif Ersoy'a göre Kuvayı Milliyecilerin bir karargahıydı. Nitekim gözlemlerini şöyle anlatmaktadır: *“Çiftlikte pürsilah heybetli insanlar dikkatimi çekti. Bunların bazıları göğüslerine çapraz fişeklikler asmışlar, başlarına da İzmir zeybeklerinkine benzeyen başlıklar dolamışlar idi. İşte bu kahramanlar o muazzam savaşın ilk günlerinde düşmanlara karşı cephe tutan Kuvayı Milliye'nin serhad fedailerini oluyordular.”*

Geldikleri bu çiftlikte bir süre istirahat eden Mehmet Akif ve beraberindekiler, bilahare tekrar yola koyulmuşlar ve bir süvarinin yol göstericiliğinde atlarla o civardaki bir köye gelmişler ve köyün muhtarını misafiri olarak geceyi orada geçirmişlerdi.

Ertesi günü sabah erken saatlerde yola koyulan kabile bütün gün boyunca yol alarak İzmit ile Adapazarı arasındaki bir köye ulaşmışlardı. Bu köy Kuvayı Milliye çetelerinin kontrolü altındaydı. Mehmet Akif ve beraberindekiler burada Kuva-yı Milliye'ye cephane götüren kalabalık bir kabileyle karşılaşmışlar ve onlara katılmışlardı. Bilahare kabile Geyve boğazı yakınlarındaki bir köye konaklamak amacıyla gelmişti.

Emin Akif Ersoy'un anlattığına göre Mehmet Akif bu köyde Kuşçubaşı Eşref ile buluşmuştu. Birinci Dünya Harbi yıllarında birlikte Necid çöllerine yapılan seyahat esnasında Mehmet Akif, Kuşçubaşı Eşref ile iyi ve samimi bir dostluk kurmuştu. Nitekim Emin Akif Ersoy anlatımlarında Kuşçubaşı Eşref için *“Bu zat Mehmet Akif'in dostlarından ve sevdiği arkadaşlarından”* diyerek bu dostluğa ve arkadaşlığa işaret etmiştir. Kuşçubaşı Eşref'in yanında bir zamanlar Enver Paşa'nın yaveri Binbaşı Yenibahçeli Şükrü Bey de vardı. Türk ordusunda nişancılığı ile meşhur olan Yenibahçeli Şükrü Bey'de Mehmet Akif'in sevgisini kazananlardan birisiydi.

Aralarında Mehmet Akif ve Kuşçubaşı Eşref'in de bulunduğu ve Kuvayı Milliye'ye cephane taşıyan bu kabileye karşı o bölgede bulunan ve başlattığı isyan hareketi ile Milli Mücadeleye büyük zararları dokunmuş olan Aznavur Ahmet

kuvvetlerinin saldırıda bulunacağı beklenmişse de, bilahare isyancılar buna cesaret edememişlerdi.

Bir süre sonra aralarında Mehmet Akif, Kuşçubaşı Eşref ve Binbaşı Yenibahçeli Şükrü ile Mehmet Akif'in oğlunun da bulunduğu grup, Kuva-yı Milliye'ye silah sevk eden kafileden ayrılmışlardı. Bu ekip, tren yolu üzerinde bulunan bir dekovile binmişler ve böylece daha hızlı ve kısa sürede Eskişehir'e ulaşmışlardı. Buradan da yine, Tren ile Nisan ayının son haftası içinde (Düzdağ, 1996: 80) Ankara'ya gelmişlerdi.

Mehmet Akif'in oğlu Emin Akif Ersoy Ankara'ya girişlerini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önünde Mustafa Kemal Paşa ile Mehmet Akif'in karşılaşmalarını şöyle anlatıyor:

“Tren öğleye doğru Ankara'ya vasil oldu, Ali Şükrü Bey, peder ve ben yaylı bir arabadan Millet Meclisinin önünde indik. Babam bana sen burada otur diyerek, Meclisin bahçesini gösteriyordu. İşte o sırada Gazi başındaki siyah kalpağı ile gözüktü. Yanında Erzurum mebusu Gözübüyük zade Ziya Hoca var idi, daha tanımadığım iki uç kişi var idi. Evvela Ali Şükrü Bey'in elini sıkarak hoş geldiniz diyen Atatürk oldu; bilahare şaire iltifat etti.”- “Sizi bekliyorum efendim, tam zamanında geldiniz, şimdi görüşme kabil olmayacak ben size gelirim” dedi.

Mehmet Akif'in Ankara'ya gelişini Hakimiyet-i Milliye gazetesi okuyucularına şu sözleri ile duyurmuştur:

“Pek hassas ve ulvi İslam şairi Mehmet Akif Bey dahi İstanbul'dan çıkarak birkaç gün evvel Ankara'ya muvassalat eylemiştir. İlhamat-i şairanesinin menba-ı asili bilhassa hakimiyet-i diniyye ve gayret-i vatananiyyesinde olan bu güzide İslam Şairi, aynı zamanda erbab-ı ilim ve hikmetin en ileri gelenlerinden bir şahsiyet-i mümtazdırlar da. Milletin giriştiği mücadele-i vatanperverane İslam şairi Mehmet Akif Beyin himmet-i hamiyetkarından pek çok feyiz ve kuvvet alacaktır. Şair-i hakim-i İslam'ın önümüzdeki Cuma günü halka bir mev'ıza irad buyuracağını memnuniyetle haber aldık.”

Mehmet Akif'in İstanbul'dan Ankara'ya geldiği günlerde İstanbul'da dördüncü defa iktidara gelmiş olan Damat Ferit ve Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye aleyhindeki propagandaları had safhaya varmış, yayınlanan hükümet beyannamesi ile Şeyhülislam Dürri Zade Abdullah'ın yayınladığı fetvada, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Halife ve Sultan'a isyan etmiş oldukları ilan edilmiş ve bu durum Anadolu'da Milli Mücadeleye destek veren ve vermek isteyenlerde tereddüt yaratmıştı. Halkın bu hususta ciddi şekilde telkine ve aydınlatılmaya ihtiyacı vardı.

İşte böyle bir ortamda Mehmet Akif hiç vakit geçirmeden kendisinden beklenen hizmeti yerine getirmeye ve vaazları ile halkı aydınlatmaya başladı. Onları Milli Mücadele etrafında birleşmeye çağırdı.

Mehmet Akif bu vazifeyi sadece Ankara'da değil, Ankara merkez olmak üzere bütün iç Anadolu vilayetlerinde yerine getirdi. Bu cümleden olmak üzere Mehmet Akif, henüz işgal edilmemiş vatan topraklarında seyahate başladı. Bu seyahatler sırasıyla Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya ve çıkabilecek bir isyanın önüne geçmek için, Konya halkına nasihatlerde bulunmak amacıyla Konya'ya olmuştu. Bu seyahatleri esnasında oğlu Emin Akif Ersoy'da Akif'in yanındaydı. Mehmet Akif bilahare Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne hem Burdur'dan hem de Biga'dan milletvekilliğine seçilmişti. Ancak sadece bir yerden milletvekili olabileceği Meclis Başkanlığı tarafından kendisine bildirilince Mehmet Akif 17 Temmuz 1920'de Meclis başkanlığına verdiği cevabı yazıda; Burdur sancağı azalığını tercih ettiğini ve bu nedenle Biga aralığından istifa ettiğini bildirmiştir. Akif'in Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderdiği bu yazı şöyledir:

“Büyük Millet Meclisi Riyaset-i celilesine 14- VII-1336 tarih ve 270 numaralı emirname-i riyasetpenahileri cevabıdır. Evvelce Burdur Livasından intihab edilmiş ve liva-yı mezkure giderek müntehib ve müvekkillerime temasta bulunmuş olduğumdan, Burdur livası azalığını tercihan Biga azalığından istifa ettiğimi arz ile te'yid-i hüürmet eylerim efendim.

17 Temmuz 1336

B.M.M. Burdur livası azasından
Mehmed Akif” (Düzdağ, 1996: 95)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Burdur milletvekili olarak katılan Mehmet Akif, milletvekili olduktan sonra da Milli Mücadele içerisindeki hizmetlerine devam etmiştir. Nitekim onun Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaaz ülkenin dört bir tarafında derin yankılar uyandırmıştır. Mehmet Akif Kastamonu'da iken Eşref Edip ile birlikte Sebilürreşad'ı çıkartmaya başlamıştır. Bilahare Ankara'ya dönmüş ve yine Eşref Edip ile burada da Sebilürreşad'ı çıkartmaya başlamıştır.

3.2 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE KAMUOYU OLUŞTURMADA MEHMET AKİF

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin Türklere uyguladıkları haksız muameleler karşısında Türk halkının psikolojisi; ordunun terhis edilmesi, ekonominin bozulması, fakirliğin artması, siyasi otoriteye duyulan güvenin azalması gibi sebepler yüzünden bozulmuş, işgallerle birlikte çaresizlik duygusu artmıştır. Mustafa Kemal'e göre Türk halkını bu çaresizlikten kurtaracak tek yol Milli Mücadele'dir. Milli Mücadele ile Türk halkı emperyalist güçlere karşı bağımsızlığını kazanırken, bu mücadele ile birlikte Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin yerini alacak yeni bir Türk Devleti kurulacaktır. Ancak Mondros Mütarekesi sonrasında Mustafa Kemal'in en büyük problemi, Türk halkının bir bekleme sürecine girerek, Milli Mücadele fikrinden uzak durmasıdır. Gerçi bazı bölgelerde kısmi bir uyanış mevcuttur. Bu uyanışta etkili olan en önemli unsur da, işgal kuvvetlerinin halka yaptığı zulümdür. Ermeni ve Rum zulmüne hedef olan Batı Trakya'da, Doğu Karadeniz'de ve Doğu Anadolu'da halk düşmana karşı mücadele bilincini erken ortaya koymuş, bu bölgelerde İttihatçıların önderliğinde, eşrafın ve din adamların katkılarıyla Müdafaa-i Hukuk ve Muhafaza-ı Hukuk adı altında çeşitli cemiyetler kurmuştur. İşgalin yoğun olmadığı bölgelerin halkında hakim olan duygu ise, büyük devletlerin manda yönetimi altına girebilmektir. Bu nedenle Milli Mücadele'de halkın milli harekete kazandırılması Mustafa Kemal açısından büyük önem taşımaktadır. Milli Mücadele'nin gerekliliğine, bu mücadeleden Türk halkının zaferle ayrılacağına inanan, zerre kadar imanı olanların ümitsizliğe düşmemeleri kararlılığında olan Mehmet Akif, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'de kamuoyu oluşturmadaki en büyük yardımcısı olacaktır.

3.2.1 Milli Mücadeleyi Desteklemesi ve Fiilen Katılışı

Sevr Anlaşması'yla paylaşılan memleket, yedi koldan düşman işgaline uğrarken, Akif; boş durulamayacağını farkındadır. Bu arada en önemli mesele, Anadolu'da birleşen “Kuvva-yı Milliye”yi desteklemek ve tefrikayı ortadan kaldırarak milli birlik ve beraberliği temin etmektir. Akif, bu fikirden hareketle Çanakkale harbinin akabinde başlayan İstiklal savaşına, Balıkesir'de verdiği ilk va'zıyla fiilen iştirak etmiştir.

Şairimiz çıkarmış olduğu “Sebilü'r-Reşad” dergisinde, mandacılığın Birinci Dünya Savaşı'nı ve Serv muahadesinin reddiyesini çok ağır bir dille defalarca söylediği ve kaleme aldığı için ve bu arada Balıkesir Zağanos Paşa Cami'inde Milli Mücadele lehine verdiği va'az üzerine, daha önce getirildiği Darül-Hikmetü'l-İslamiye Cemiyeti” başkanlığından azledilmiştir.

Akif'in Balıkesir'de verdiği hutbe, Sebilür-Reşad'ın Şubat 1336 tarihli 458 numaralı nüshasında neşredilmiştir. Buna göre Akif; Ayvalık, Balıkesir ve civarında başlayan hareket-ı milliyeyi desteklemek için,

*“Cihan altüst olurken seyre baktın böyle durdun da
Bugün bir serserisin, derbedersin kendi yurdunda”*

mısralarıyla başlayan manzumesiyle hutbeye girip, camii'de yaptığı konuşmasında daha çok bölücü güçlerin fikirlerini ve gayelerini açıklamaktadır. Bu sırada Abdullah Cevdet ve Mahmut Şerif Paşa gibilerinin Doğudan (16) vilayetimizin muhtariyetini isteyip, milli mücadeleyi engellemek istemelerine binaen tefrikacılık fikri üzerinde durmaktadır (Edip, 1962: 130).

Esasen Mehmed Akif'in Anadolu'daki Türk gücünü desteklemesinin psikolojik sebebi, yukarıda izah ettiğimiz ve “Hüsran” manzumesinde dile getirdiği ümitsizlik ve bedbinlikten kurtulma isteğidir. Milli hareketin bu mukaddes istiklal hareketini başarabileceği ümidiyle yeniden heyecanlanan Akif, “1919 yılının 30 Ekim ve 13 Kasım'da basılan “Ye's yok”, “Azimden Sonra Tevekkül” adlı manzumeleriyle bu heyecanını aksettirmekte, büyük bir güç ve sevgiyle Anadolu'ya geçmektedir. Eşref Edip Bey'in hatıralarından öğrendiğimize göre Akif, E. Edip'e

hitaben:

“Artık burada durmak zamanı değildir. Gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç vardır, çağırıyorlar, mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara’ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın... Meşihattakilerle de temas et, Harekat-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesin der” (Edip, 1962: 139) şeklinde konuşmaktadır. Bilahare Akif’in Ankara’ya gelişini Kastamonu “Açıksöz” gazetesinin verdiği bir haberden öğreniyoruz. Bu gazetenin 9 Mayıs 1339 tarihli nüshasındaki haberinde:

“Sebilür-Reşad Mecmua’i İslamiyyesi baş muharriri büyük islam şairi M. Akif Beyefendinin ahiren Ankara’ya vasil olduğu, Ankara gazetelerinde okunmuştur. Zulme, hakarete tahammül edemeyerek ailesini İstanbul’da bırakıp Anadolu’ya giden bu vicdanlı Şairin, Anadolumuzun ahvalini şiirleriyle terennüm etmesini temenni ederiz (Edip, 1962: 141).

Akif’in Ankara’ya ilk gelişinde, (21 Teşrin-i evvel 1336) burada bekletilmeden Konya’ya gönderildiğini yine E. Edip’den öğreniyoruz. “Konya’da isyan emareleri görülmüş, nasihat etmek üzere üstadın oraya gitmesi münasip olmuştur. Üstad Konyalılara nasihat etmiş; memleketin yıkılmak üzere olduğunu, bütün milletin bir vücut halinde birleşerek Ankara’da teessüs eden hükümete yardım etmeleri lazım geldiğini söylemiş”tir.

Burada da tefrikacılığın meydana getirdiği sonuçlar üzerinde duran Akif’in Konya’da fazla oyalanmadan tekrar Ankara’ya ve oradan da Kastamonu’ya avdet ettiği görülmektedir.

3.2.2 Mehmet Akif’in Milli Mücadeleye Bakışı

Mehmet Akif, şair, yazar ve bir mücadele adamı olmanın ötesinde, bir fikir adamıdır. Bu özelliği yüzünden siyasi ve fikri mücadelelerin en yoğun olduğu dönemde Mehmet Akif’in fikri şahsiyeti, edebi şahsiyeti kadar ön plana çıkmıştır. Mehmet Akif’i mütareke sonrasında derinden etkileyen ilk olay, asırlar boyu büyük zaferler görmüş Türk halkının, işgal ile birlikte İtilaf Devletleri’nin onur kırıcı

davranışlarına maruz kalmasıdır. Mehmet Akif bu acıyı;

*Ah! Karşımda vatan namına bir kabristan yattıyor şimdi!
Nasıl yerlere geçmez insan
Şu mezarlık ki uzanmış gidiyor, ey yolcu!
Nerede başladı yükselmeye, bak, nerde ucu,
Bu hicran-ı müebbed, bu ne hüsrân-ı mübin...
Ezilir ruh-ı sema, parçalanır kalb-i zemin*

dizelerinde dile getirmiştir.

Mondros Mütarekesi sonrasında Mehmet Akif'i üzen bir başka gelişme de, İstanbul Basını'nın tutumudur. Mütarekeden sonra yeni bir dönemin başlamasını, ancak İngilizlerin dostluğunun elde edilmesine bağlayan Hürriyet ve İtilafçı İstanbul Basını, İngiliz Mandacılığının hararetli savunucusu kesilmiş, *Türkçe İstanbul* ve *Alemdar* gazeteleri bu çizgide hareket etmiştir. İstanbul'un Vatan ve Hürriyet yanlısı gazeteleri ise Amerikan Mandasını savunmuşlardır. İstanbul Basınındaki manda tartışmaları, İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgali ile artarak devam etmiştir. Mehmet Akif manda tartışmalarının o günlerde Anadolu'da yeni şekillenmeye başlayan mukavemet hareketine zarar vereceği endişesi taşımaktadır. Nitekim o günlerde İstanbul'da Mehmet Akif'i haklı çıkaran adımlar atılmaya başlanmış ve bazı İtilafçı gazeteler Anadolu'da başlayan milli hareketi bir İttihatçı teşebbüsü olarak kamuoyuna tanıtmaya başlamıştır (Kısıklı, 1990: 109-129). Oysa Mehmet Akif, bu hareketin bir İttihatçı teşebbüsü olmaktan öte memleket meselesi olduğunu düşünmekte ve herkesin el birliği ile Anadolu'da filizlenmeye başlayan direniş hareketine destek vermesi gerektiğini düşünmektedir (Semiz ve Akandere, 2002: 906). Mehmet Akif'e göre *Türk Milleti'nin uzun tarihi boyunca, uğruna savaştığı ve gerektiği zaman canını hiç çekinmeden seve seve feda ettiği bazı ebedi ve kutsal değerleri vardır. Mesela hürriyet ve istiklal, Türk Milleti'nin en yüce ve en kutsal değerleri arasındadır. Bu değerler hemen beraberinde vatan gibi, bayrak gibi başka değerleri de getirir. Vatan, bir milletin üzerinde yaşadığı ve ecdadımızdan kan ve can pahasına bize miras kalan mukaddes bir toprak parçasıdır. Bundan dolayı vatan, millet unsurundan asla ayrı düşünülemez. Vatan bir coğrafya, millet ise bir insan topluluğudur. Bir milleti millet haline getiren de, hürriyet ve istiklal gibi; hak, hukuk,*

dil ve din gibi bazı mukaddes değerlerdir. İşte bu ebedi değerlerin başında gelen vatan tehlikeye düştüğü anda, millet olabilme şuuruna erişmiş ve vatanını seven her insan, vatanını kurtarmak için varını yoğunu, hatta en kıymetli varlığı olan canını bile feda etmeye hazır olmalıdır. (Enginün, 1987: 111-112) Ülkesini kurtarmak için her ferdin bir şeyler yapması gerektiğine inanan Mehmet Akif, o günlerde kamuoyundaki ümitsizliği içine sindirememekte, ümitsizliğin İslam'da yeri olmadığını düşünmekte ve *Hayata atılan insanın karşısına çıkacak ilk engel ümitsizliktir. Bu bakımdan başarılı bir hayat için lazım olan ilk ve en mühim unsur da ümittir. İnsana muhtaç olduğu ümidi, en güzel şekilde temin eden imandır, İslam imanıdır. Öyle ise imanlı insan ümitsizliğe düşmemelidir* (Yıldırım, 2007: 133) demektedir. Ayrıca Mehmet Akif, ümitsizliğin toplumda telafisi mümkün olmayan bir çözüme yaratabileceğinden de endişe etmektedir. *Korkaklar utanç içinde ölürlere* diyen Mehmet Akif, *Başınıza gelen her kötülükten ders alınız. Nefsinizi terbiye ediniz. Her kötülük bir hatanın sonucudur... İyi biliniz ki, düşmanlarla mücadelede korkak davranmak ve teslimiyeti kabul etmek, utanç içinde ölmek demektir. Saldırının, saldırısından kendisini korunmayı başaranın hayatı aziz ve değerlidir. Bu nedenle milli ve dini birliğinizi korumakta asla kusur etmeyiniz* demektedir. Ülkenin kurtuluşu için tek çıkar yolun; ümitsizlikten kurtulup, Milli Mücadeleye yönelmek olduğunu gören Mehmet Akif, *Ey Müslümanlar! Sizde ruhtan, histen eser yok mu? Ne zamana kadar bu aşağılanmaya tahammül edeceksiniz? O aşağılayıcı hayat, sahibini dünyada sefil, ahirette rezil eder. İman demek, taarruza, tecavüze, hakarete tahammül etmek, din düşmanlarının ezici baskısına boyun eğmek değildir. İman demek onurla yaşamak, onurla ölmek demektir* diyerek, Mustafa Kemal tarafından Anadolu'da başlatılan milli hareketi destekleme kararı alacaktır.

3.2.3 Milli Mücadele Döneminde Mehmet Akif Balıkesir'de

İzmir'in işgalinden sonra işgalin iç kesimlere doğru genişlemesi ve Yunanlıların masum Türk halkına yaptıkları zulüm, Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin doğmasına yol açmış, 1919 Haziran'ının ilk haftasında da, Balıkesir Kuva-yı Milliyesi meydana getirilmiştir. Bölgede milli direnişi genişletmek ve organize etmek amacıyla ilk toplantı 1919 Haziran sonlarında yapılmış (Semiz ve

Akandere, 2002: 907), 26 Temmuz 1919'da da Balıkesir Kongresi toplanmıştır. Balıkesir Kongresi, düşman yurttan çıkarılıncaya kadar mücadelenin sürdürülmesi kararı almıştır (Çarıklı, 1967: 113). İstanbul'un teslimiyetçi tavrı karşısında, Balıkesir'in mücadele yanlısı tutumu Mehmet Akif'i ülkesinin geleceği açısından umutlandırmıştır. 21 Kasım 1918'de Balıkesir'de yakın dostu Hasan Basri Bey'in (Çantay) çıkartmakta olduğu *Ses* gazetesinde *Yeis-Bedbinlik* başlıklı bir makale yayınlayan Mehmet Akif, Balıkesir'deki direnişe destek vermek amacıyla Balıkesir'e gitme kararı almıştır. Yakın dostu Eşref Edip, bu gidişin öyküsünü anlatırken. nereye gideceklerini sorduğunda, Mehmet Akif'ten: *Harekat-ı Milliye'nin başladığı yere! Artık burada duramam* (Edip, 1962: 128),cevabını aldığını nakletmektedir. Balıkesir'de büyük bir coşku ile karşılanan Mehmet Akif'in bu ziyaretini *İzmir'e Doğru ve Karesi gazeteleri, Sebilürreşad gazetesi başyazarı, Dar'ül Hikmet-i İslamiye* (Albayrak, 1973: 11) üyelerinden *Mehmet Akif Beyefendi Hazretleriyle, Sebilürreşad gazetesi sahibi ve mesul müdürü Eşref Edip Bey* ziyaret için şehrimize *teşrif buyurmuşlardır* (İlgürel, 1999: 22) cümleleriyle duyurmuştur. Balıkesir'in en büyük camiilerinden biri olan Zağanos Paşa Camii'nde halka hitap eden Mehmet Akif, konuşmasına Kuran-ı Kerim'in, Ali İmran suresinin 203. ayetini okuyarak başlamış, ardından;

*Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun ya,
Bugün bir serserisin, derbedersin, kendi yurdunda*

mısralarıyla süren "Alınlar Terlemeli" manzumesini okumuş ve bu manzume çerçevesinde yaptığı konuşmasında: *Başımıza gelen felaketlerin sebebi din işlerimizde olduğu gibi, dünya işlerinde de gevşek davranmamızdır. Hayat herkesin hakkıdır. Fakat hangi hak olursa olsun, savunulmadıkça sahibine hiç bir yarar sağlamaz... Biz Müslümanlar tıpkı yürüyemeyen çocuklar gibi emeklemeye çalışırken, bir de baktık ki, etrafımızdaki devletler göklerde uçuyorlar. Berlin'den havalanıp, Trabzon'a iniyorlar. Biz ise hala yolda yürümeyi bile beceremiyoruz... Onlar zorluk karşısında birleşmişler. Biz ise o zorluğu görmemiş veya gördüğümüz halde birliğimizi sağlayamamışız... Biliyorsunuz düşman aramıza asırlardan beri bölücülük tohumları ekti ve meyvelerini de topladı ... Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa, cemaat arasında, küskünlüğe, bölücülüğe yol açacak söz ve*

davranışlardan kaçınmalıdır, demiştir. Mehmet Akif konuşmasında Anadolu'da başlayan milli kurtuluş hareketine herkesin katılmasını telkin etmiş ve bunun gerekliliğini de şu sözlerle açıklamıştır: *Bu hareketin, bu hizmetin sadece vatan savunmasına yönelik olduğu, dost ve düşman tarafından anlaşılmalıdır. Yani bu mücadelenin herhangi bir çıkar için yapılmadığını, en yakınımızdaki ile en uzaktaki dahi bilmelidir... Hepimizin amacı birdir ve bellidir... Hepimizin bir vatan borcu, bir dini borcumuz vardır ki, onu ifa etme hususunda ufacak bir ihmal bile caiz değildir... Düşman kapıya dayanmış ve namusumuzu çiğnemek istiyor... Bugün herkes varını yoğunu ortaya koymak zorundadır... Rumeli'yi baştanbaşa fethedenler hep bu topraklarda yetişen yiğitlerdi. Bugün sizler o kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispatlamalısınız* (Erşirgil, 1956: 406-603).

Konuşmasını camiyi dolduran Balıkesirlilerin heyecan ve gözyaşları arasında tamamlayan Mehmet Akif'in, Zağanos Paşa Camii'ndeki vaazlarının büyük ilgi uyandırması, o sırada Milli Mücadelede halkın milli birlik ve beraberliğe duyduğu ihtiyacının sonucudur. Balıkesir'de bir kaç gün Hasan Basri Bey'in misafiri olarak kalan Mehmet Akif, şehrin ileri gelenleri ile görüştükten sonra İstanbul'a dönmüştür. Hasan Basri Bey, Balıkesir'de kamuoyunun milli harekete kazandırılmasında Mehmet Akif'in özel bir yeri olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: *Balıkesir'de başlayan milli harekette Akif'in rolü vardır. O İstanbul'da Darül Hikme üyelerindendi. Balıkesir'e koşup geldi. Etkili bir hitabet ile halkı milli harekete katılmaya çağırırdı. O tunç hitabe hala Balıkesirlilerin kulaklarında çınlar* (Yıldırım, 2007: 142).

3.2.4 Mehmet Akif'in Ankara'ya Gitmeye Karar Vermesi

Resmi izin almadan Balıkesir'e giden, orada halkı Milli Mücadeleye destek vermeye çağırarak bir konuşma yapan Mehmet Akif'in bu hareketi İstanbul Hükümetini harekete geçirmiş, 3 Mayıs 1920'de Mehmet Akif'in Dar'ül Hikmet-il İslamiye'deki başkatiplik görevine son verilmiştir (Yıldırım, 2007: 144). Mehmet Akif'in İstanbul'a dönüşünde İstanbul İtilaf Devletleri'nce resmen işgal edilmiş, 23 Nisan 1920'de de Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Artık Mehmet Akif için İstanbul'un o karamsar atmosferinde yaşamak imkansızdır. Akif'in milli

hareketin merkezi olan Ankara'ya gitme arzusuyla yoğunlaştığı günlerden birinde, yürüyüşünden asker olduğu anlaşılan bir zat Mehmet Akif'i Çengelköyü'ndeki evinde ziyaret etmiştir. Yirmi beş dakika kadar süren bu görüşmeden sonra Akif'i düşünceli bir hal almıştır (Ayvazoğlu, 1986: 13). Kuvvetle muhtemel Mehmet Akif, bu görüşmede milli harekete katılması yönünde Ankara'dan davet almıştır. Ancak böyle bir davet gelmese de Mehmet Akif Anadolu'ya geçecektir. Akif, Ankara'ya geçme düşüncesini sadece damadı Ömer Rıza Doğrul ve yakın arkadaşı Eşref Edip ile paylaşmış ve onlara artık *burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkın aydınlatılmasına ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar... Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebülürreşad klişesini al, arkamdan gel. Şeyhülislamlık makamındakilerle de görüş, hareket-i milliye aleyhinde bir harekette bulunmasınlar*, (Edip, 1938: 139) demiştir. Mehmet Akif'in bu ifadesi, Anadolu'ya geçmesi için Ankara'dan davet almış olduğu tezini güçlendirmektedir. 1957 yılında Eşref Edip konuya açıklık getirmiş ve Ali Şükrü Bey'in milli hareketin manevi cephesini kuvvetlendirmek amacıyla Mehmet Akif'i Ankara'ya davet ettiğini doğrulamıştır (Semiz ve Akandere, 2002: 913).

Mehmet Akif, Anadolu'ya gitmesi konusunda kendisine yardımcı olabilecek en güvenilir adres olan Üsküdar semtindeki Özbekler Tekkesine gitmiştir. Özbekler Tekkesi, İstanbul'un işgal edildiği günlerde Milli Mücadeleye katılmak isteyen gönüllülerin Anadolu'ya geçirilmesinde önemli bir merkez olarak kullanılmaktadır. Mehmet Akif, tekkenin Milli Mücadeleye taraftar şeyhi Ata Efendi ile 1920 Nisan'ında görüşmüştür. Görüşme sırasında İtalyan polisi ve birkaç İngiliz subayının ortaklaşa düzenlediği bir operasyonla tekke basılmış, ancak şeyhin aldığı tedbirler sayesinde kimse yakalanamamıştır. Tekkeden ayrılan Mehmet Akif, oğlu Emin ile birlikte yol arkadaşı Ali Şükrü Bey'le Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda buluştuktan sonra Anadolu'ya hareket etmiştir. Mehmet Akif, kendisine Çal köyüne kadar eşlik eden Şeyh Ata Efendi'ye dönerek: *Ne mutlu sana şeyhim.. . Kurtuluş savaşçılarına yaptığın bu büyük hizmet inan ki, hiçbir zaman unutulmayacak ve milleti istiklale kavuşturacak yıldızlar arasında adın daima hürmetle anılacak. Bu mazhariyetine ve seni bekleyen şerefli istikbaline imreniyorum*, demiştir (Mısıroğlu,

1980: 279).

Mehmet Akif'in Milli Mücadele hareketine hangi şartlar altında katıldığı ve ailesinden nasıl ayrıldığı konusunda kızı Feride Akçor şunları söylemektedir: *Hiç unutamadığım hatıra, babamın ilk Anadolu'ya gidişi esnasında cereyan etmiştir. Annem bir sabah geldi. Babamın gideceğini söyledi. Dersi var diyorduk. Baktım babam kapının önünde giyinik vaziyette duruyor. Babamın gözlerinden yaşlar akıyordu. İlk defa o vaziyette görüyordum babamı. Çok fena oldum... Ben de kendimi tutamadım. Ağlayarak yukarıya koştum. Babam da arkamdan koştı. Beni kucakladı. Üzülmeyin, dedi. Babamın o halini çok iyi anlıyordum. Çünkü bir daha ya görüşecektik, ya görüşmeyecektik.*

Sonradan görüştüğümüz bir asker, babamın Anadolu'ya gidişini anlattı. Küçük kardeşimle birlikte yola çıkmıştı. Aileden bir hatıra olsun diye onu yanına almıştı... (Yıldırım, 2007: 152)

Mehmet Akif'in beraberinde Anadolu'ya götürdüğü oğlu Emin Ersoy ise yıllar sonra bu konu ile ilgili olarak şunları söyleyecektir: *Bir Nisan sabahı babam beni pek erken uyandırdı. Kalabalık olan evimizde bir fevkaladelik, garip bir heyecan vardı... Çabucak hazırlandık... Gün doğmadan Üskudar'a doğru yola koyulduk.*

Çengelköy ile Karacaahmet arasındaki mesafeyi süratle kat ettik. Henüz güneş doğarken Üskudar'ın büyük bir kısmını kaplayan Karacaahmet Mezarlığı'na ulaşmıştık. Orada bizi fayton arabası bekliyordu. Kısıklı üzerinden derhal hareket ettik. Fayton ikindiye kadar hızı Alemdağ arkalarında bir çiftliğe götürdü. O günlerde bizim geçtiğimiz yollar pek tehlikeliydi. İşgal ordularına hizmet etmeyi kabul eden bazı vatansızlar yolları kesiyor, Milli Mücadele'ye menfaat temin edebilecek herhangi bir teşebbüse mani olmaya ellerinden geldiği kadar gayret ediyorlardı.

Çiftlikte silahlı insanlar dikkatimi çekti... İşte o kahramanlar o muazzam savaşın ilk günlerinde düşmanlarımıza karşı cephe tutan Kuva-yı Milliye'nin serhat fedaileri oluyorlardı. Orada az bir zaman istirahat ettik. Geceyi o civar köylerinin

birinde köy muhtarının misafiri olarak geçirdik.

Ertesi gün sabah erken hareket ettik. O gün bütün gün yol aldık. İzmit ile Adapazarı arasında bir köye geldik. Orada Kuva-yı Milliye'ye cephane götüren kalabalık bir kabileye rastladık ve onlara katıldık... Kafitemiz Geyve Boğazı'na yaklaşırken bir köyde konakladık ve orada Kuşçubaşı'nın oğlu Eşref Bey ile birleştik.

Tehlikeli muntaka geçildikten sonra biz (Mehmet Akif, ben, Ali Şükrü Bey, Eşref Bey, Binbaşı Şükrü Bey) kafileden ayrıldık, tren yolu üzerinden dekovil ile Eskişehir'e geldik... Atatürk Ankara'daydı. Millet Meclisi yeni teşekkül etmişti. Gazi ile babamın ilk görüşmelerini bugünkü gibi hatırlarım. Tren oğleye doğru Ankara'ya ulaştı (Ersoy, 1948: 18).

Mehmet Akif Ersoy da bir söyleşisinde Anadolu'ya geçişi ile ilgili olarak: *İstanbul'dan mücadele aleyhine fetva çıktığı gün ayrılmıştım. Üsküdar'dan araba ile şimdi ismini hatırlamadığım bir köye gittik...O zaman Adapazarı'nda karışıklıklar vardı. Kenarından geçtik. Kah öküz arabalarıyla, kah beygirlerle Lefke'ye geldik ve trenle Ankara'ya ulaştık. Ankara... Ya Rabbi, ne heyecanlı, helecanlı günler geçirmiştik. Hele Bursa'nın düştüğü gün... Ya Sakarya günleri... Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla yeise düşmedik. Zaten başka türlü çalışılabilir miydi? Ne topumuz vardı, ne tüfeğimiz. Fakat imanımız büyüktü (Yıldırım, 2007: 154) demektedir.*

3.2.5 Milli Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ankara'da

Zorlu bir yolculuğun ardından 24 Nisan 1920 günü Ankara'ya ulaşan Mehmet Akif, yeni geldiği günlerde bir ziyarete gitmekte olan Mustafa Kemal ile karşılaşmış, kendisine yaklaşan Mustafa Kemal, oğlu Emin'in ifadesiyle; *Sizi bekliyordum, efendim. Tam zamanında geldiniz. Şimdi görüşmek mümkün olmayacak. Ben sizi ziyarete gelirim,* (Ersoy, 1948: 18) diyerek, memnuniyetini ve görüşme isteğini belirtmiştir.

Mehmet Akif Ankara'ya geldikten sonra Burdur Milletvekili seçilmiştir. Onun hemen milletvekili seçilmesinde, bir milletvekilinin istifa etmesi ve Mustafa

Kemal'in onun yerine Mehmet Akif'in milletvekili yapılmasını istemesi rol oynamıştır (Şapolya, 1944: 281). Mehmet Akif' in Burdur milletvekilliği, 5 Haziran 1920 tarihinde Mazbataları İnceleme Komisyonu'ndan gelen sonuçların ilk Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmesi ile kesinleşmiştir. Meclisin 3 Temmuz 1920 tarihli oturumunda Mehmet Akif'in Burdur'dan sonra, Biga'dan da milletvekili seçildiği anlaşılmış, 14 Temmuz 1920 günü Meclis Başkanlığı Mehmet Akif'e bir yazı yazarak, Burdur ya da Biga Milletvekilliklerinden birisini tercih etmesini istemiştir. Mehmet Akif tercihini Burdur'dan yana kullandığı hususunda Meclis Başkanlığı'na gönderdiği cevabı yazının sonucunu almadan, 15 Temmuz 1920 günü mecliste bazı milletvekilleri ile birlikte yemin etmiştir. 8 Temmuz günü Mehmet Akif'in cevabı Meclis Başkanlığınca kabul edilmiş ve Akif ilk Büyük Millet Meclisi'nde Burdur milletvekili olarak görevini sürdürmüştür.

Mehmet Akif'in Ankara'ya ayak bastığı günlerde henüz düzenli ordu aşamasına geçmemiş olan Ankara Hükümeti, varlığını ortadan kaldırmaya ve milli hareketi yok etmeye yönelik iç ayaklanmaları bastırmakla meşguldür. Bu arada 11 Nisan 1920 günü İstanbul Hükümeti Şeyhül İslam Dürri Zade imzasıyla bir fetva yayınlamış (Sarıkoçuncu, 1999: 30-32), bu fetva ile Mustafa Kemal ve arkadaşlarının halife-sultana karşı isyan ettikleri kamuoyuna duyurulmuştur (Karabekir, 1969: 632). Bu dönemde öncelikle isyan edenler üzerine “Nasihat Heyetleri” göndererek, onları eylemlerinden vazgeçirme yolunu deneyen Ankara Hükümeti, 7 Mayıs 1920 tarihinde ilk “İrşad Heyeti”ni oluşturmuş ve bu heyette Mehmet Akif'e de görev vermiştir.

Mehmet Akif Ankara'da kafaların böylesine karışık olduğu o günlerde, halkın milli hareket konusunda aydınlatılmasına ihtiyaç olduğu gerçeğini görmüş, vakit kaybetmeden önce Ankara Hacı Bayram Camii'nde, sonra da Anadolu'nun işgal görmemiş bölgelerinde vaazlarıyla halkı milli hareket konusunda aydınlatmaya başlamıştır. Mehmet Akif, ilk ziyaretini Eskişehir'e gerçekleştirmiş, ardından da Burdur halkının daveti üzerine Burdur'a gitmiştir. Oğlu Emin Ersoy, Mehmet Akif'in Burdur'da yaptığı konuşma ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Milli Mücadele'nin muazzam bir cihad olduğuna halkı o kadar yakından ikna

etti ki, bu vadide öyle mahirane bir üslup, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilayetlerinde, kazalarında hatta nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kitlelerine hitap etti. O çok samimi konuşuyor, doğruyu söylüyordu... Onu bir kere dinleyen ve eli silah tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşıyor, evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu. Babamı ilk defa Burdur'da hükümet konağında üç yüz, dört yüz kişiyi aşkın bir cemaate hitap ederken gördüm... İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, kirlî çizmeler altında çiğnenen tarihi ve ilahi mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu fecayiin yürekler acısı sonuçlarını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım.

O muazzam kalabalık derin bir sessizliğe gömülmüştü. Lakin öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, bu; kasırgalar koparacak ruhların, kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son ve kesin kararından doğuyordu... (Ersoy, 1948: 107)

Burdur'da bir hafta kalan Mehmet Akif, Burdur'dan sonra Afyon-Sandıklı'ya geçmiştir. Emin Ersoy, Sandıklı'dan Dinar'a geçerek, burada üç gün kaldıklarını, ardından da Antalya'ya giderek, babasının yakın arkadaşı Antalya Mebusu Hacı Süleyman Efendi'nin misafiri olduklarını nakletmektedir (Semiz ve Akandere, 2002: 916).

Mehmet Akif, Ankara'ya döndükten sonra "İrşad Heyeti" ile birlikte Konya'ya gitmiştir. 20.000 kuruş harçlıkla (Şimşir, 1988: 178), Mehmet Akif'in başkanlığında Konya'ya gönderilen İrşad Heyeti'nin görevi, I. ve II. Bozkır İsyânları'ndan sonra Konya'da yeniden baş gösteren isyan tehlikesi karşısında halkı aydınlatmaktır. Emin Ersoy, Mehmet Akif'in Konya'daki çalışmalarına ilişki olarak da Babam Konya'da Kuva-yı Milliye'yi takviye edebilecek gönüllü kabilelerini çoğaltmak, bu uğurda milletin gönülünde heyecan yaratmak maksadıyla nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı (Ersoy, 1948: 15), demektedir.

3.2.6 Mehmet Akif'in Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı

Birinci Cihan Harbinden sonra Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte son Müslüman Türk Devletinin parçalanması hedeflenmiş ve Sevr antlaşması zorla imzalatılarak Anadolu'da işgal edilmek istenmiştir. Bu durumu kabul etmeyip isyan eden şairlerimizin başında gelen Mehmet Akif, halkı aydınlatmak ve Milli Mücadele konusunda bilinçlendirmek için ilk önce Balıkesir Zağnos Paşa camiinde 23 Ocak 1920 Cuma günü bir vaaz vermiştir (Doğan, 2006: 39). Bu vaazını yayımladığı Sebilürreşad dergisinde de yayımlamış, bundan dolayı dergisi işgal kuvvetleri tarafından devamlı sansüre uğramış ve kendisi de takip altına alınmıştır. İstanbul'da hizmet imkanı bulamayan Mehmet Akif, itibarlı ve yüksek maaşlı işini ve ailesini bırakarak 10 Nisan 1920 tarihinde Milli Mücadeleye katılmak üzere gizlice Ankara'ya doğru yola çıkmış, Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü 24 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara'da hemen faaliyete geçerek 28 Nisan tarihli "Hükimiyet-i Milliye" gazetesinde haber verildiği gibi, 30 Nisan Cuma günü Ankara Hacı Bayram Camiinde kürsüye çıkarak halka hitap etmiş, İstiklal Savaşı'na da Burdur mebusu olarak katılmıştır (Düzdağ, 2006: 11).

Mehmet Akif'in, İstiklal Savaşı yıllarındaki hizmetleri arasında Kastamonu ve civarında yaptığı faaliyetlerin ayrı bir yeri vardır. İstanbul'dan Anadolu'ya gemiyle gönderilen silahların ilk durak yeri İnebolu limanıdır. İnebolu limanından alınan silahlar, kağnılarla, at arabalarıyla, atların ve eşeklerin sırtında Kastamonu'ya gelir, oradan Ilgaz dağları aşılarak binbir güçlkle Çankırı'ya ulaşırdı. Çankırı'da büyük kışlada toplanan bu cephaneler, Çankırılılar tarafından aynı vasıtalarla Kalecik üzerinden Ankara'ya ulaştırılırdı. Silah sevkiyatının yapıldığı bu yol tarihe "İstiklal Yolu" olarak geçmiştir (Yeşilay, 2000: 229). "İnebolu, Kastamonu ve Çankırı yolunun İstiklal savaşındaki önemi düşünülürse Akif'in bu bölgedeki halk üzerinde bilhassa durmasının sebebi anlaşılır. Bu yolun kapanması halinde Ankara'ya ikmal yapılması imkansız olurdu."

Mehmet Akif 4 Ekim 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başvurarak Kastamonu'ya gitmek için izin istemiştir. Meclis zabıtlarından ise Akif'in "Propaganda" için Kastamonu'ya gönderildiği yazılıdır. Konu ile ilgili Matbuat ve

İstihbarat Müdürlüğünün yazısı şöyledir:

“B.M.M. Riyaset-i Celilesine, Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey’in bera-yı irşad Kastamonu havalisine izam edilmesi mücih-i fevaid görülmüş, mumaileyh müftehi-i azimet bulunmuş olduğundan kendisine me’zuniyet i’tasiyle keyfiyetin heyet-i idareye tebliği istirham olunur, efendim.

4 Teşrini evvel 1336, Matbuat ve İstihbarat Müdür-i Umümesi Galip Bahtiyar”

Meclis Başkanı, 7 Ekim 1920’de Akif’i 1,5 ay izinli saydıklarını bildirerek divanın bu kararını onaylamış, Meclis kabul etmiştir (Akandere, 2002: 18).

Mehmet Akif, yanında Çankırı (Kengırı) mebusu Hacı Tevfik Bey, Binbaşı Halim Bey ile Kastamonu’ya doğru yola çıkmıştır. Kafileyi Kalecik ilçesi yakınlarında Çankırı Kafkas topçu alayı kumandanı Yahya Bey karşılaşmıştır. Yahya Bey mücadele azmiyle dolu heyecanlı bir kumandandır. Mehmet Akif ve yanındakiler Yahya Bey’in delaletiyle yol üzerinde bulunan köylere uğrayarak, onları vaazları ile irşat edip, Milli Mücadeleye katılmaya davet ettiler. Çankırı’da Kafkas Topçu Alayının oluşu ve Çankırı’nın Kuva-yı Milliye ruhu ile çalkalanması Mehmet Akif’i çok memnun etmiştir.

Mehmet Akif’in Çankırı’da bulunduğu günlerde şehirdeki en aktif sivil toplum örgütlerinden birisi de Çankırı Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatıdır. Çankırı Müdafaa-ı Hukuk cemiyetinin reisi Balcıazade Müfti Ata Efendi (Yeşilay, 2000: 36), azalar ise; encümen-i liva azasından Şeyhzade Hilmi Efendi (Yeşilay, 2000: 36), meclis-i idare azalarından Hacı Şükrü Efendi, Dumluzade İsmail Efendi, Fevzizade Abdullah Efendi, Belediye reisi Cemal Efendi ve Saraçzade Hasan Efendi’dir (Yeşilay, 2000: 35). Daha sonra kurulan Çankırı Gençler Mahfeli, (Kuruluşu: 12 Temmuz 1920) Milli Mücadele boyunca Mudafaa-ı Hukuk Cemiyetine yardımcı olmuştur (Yeşilay, 2000: 39). Mehmet Akif’in, bu cemiyetlerle yaptığı çalışmalardan dolayı ile yakından ilgilendiğini söylemek mümkündür.

Milli şairimiz Mehmet Akif, 15 Ekim 1920 Cuma günü Çankırı’nın en büyük camisi olan ve halk arasında Büyük cami olarak bilinen, Kanuni Sultan Süleyman’ın

yaptırđı Ulu camiinde bir vaaz vermiştir. Mehmet Akif, ibadetten önce hürriyetin geldiğini ve hürriyet olmadan yapılan ibadetlerin kabul olmayacağını, kafirin işgali altında olan halifenin de esir olduğu dolayısıyla gerçek halife olamayacağını, Yunanlılara ve kafirlere karşı cihad bayrağını aan Mustafa Kemal etrafında toplanmak gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Mehmet Akif vaazında şunları söylemiştir:

“Muhterem Müslümanlar, Aziz ankırlılar, Allah’a hamd u senalar olsun. Aylardan beri Cuma namazını kılmak fırsatını ankırı’da buldum. İstanbul ve civarında kılamadım. Çünkü o yörelerde kafirlerin bayrağı dalgalanıyordu. O bayrağın altında kafirin kölesi idik. Rabbü’l-alemin müslümanlara köleliği haram kılmıştır. Kölenin [Cuma] namazı kabul değildir. Hürriyetinizi kazanacak sonra cumaya koşacaksınız. Kafirin bayrağı altında halifelik de kuru bir sözden ibarettir. Halifelik İslam bayrağı altında olur. Yoksa halife de bir köledir. Allah’ın reddettiği bir haleftir. Öyleyse müslüman için evvela hürriyet sonra ibadet.

Aziz ankırlılar, kafirlerin köleliğini kabul etmeyip hürriyet için cihad aan Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanınız ve ölkemizi yakıp yıkan hamile kadınların karınlarını deşen hiçbir günahı olmayan çocuklarımızı süngüleyip havada dolaştıran kız ve kadınlarımızın namuslarına tecavüz eden Yunan ordusunu ve onları destekleyen kafirleri kovmadıka ve eli kolu bağlı yörelerimizde İslam’ın bayrağını dalgalandırmadıka sizlerin de ameli noksan [kalır] ibadeti makbul olamaz. Köleliği kaldıran ona cihad aan Kuvva-yı Milliye ordusuna katılınız. Cennetin kapısı daima şehitlere ve gazilere açıktır. Her iki cihanda da Allah’ın makbul kulları şehitler ve gazilerdir.”

Hatırat şöyle devam ediyor: Mehmet Akif’in vaazı sırasında sözü hikırıklarla boğazına tıkanarak gözyaşları ile duasını yapmıştır. Mehmet Akif Bey söylemiş ankırlılar ağlamış, ağlamak neye yarar namazdan çıkan evine koşmuş, hazırlığını yapıp askerlik şubesine koşmuş, gönüllü erlerle şube önü dolup taşmıştır.

Mehmet Akif’in ankırı’dan Kastamonu’ya hangi gün hareket ettiğini bilmiyoruz. Ancak yanındakilerle beraber, yol üzerinde bulunan yerleşim

yerlerindeki halka Milli Mücadeleyi anlatarak yoluna devam ettiğini biliyoruz. Mehmet Akif, 19 Ekim 1920 tarihinde yaylı bir araba ile Kastamonu'ya ulaşmış ve o günlerde Kastamonu'da yayımlanan Açığsöz gazetesi 21 Ekim 1920 tarihli nüshasında Mehmet Akif'in Kastamonu'ya gelişini okuyucularına duyurmuştur (Akandere, 2002: 18).

Mehmet Akif Ersoy'un Çankırı ziyareti ve Çankırı'da yapmış olduğu konuşma, modern Türk edebiyatında da işlenmiştir. Milli Mücadele yıllarında "İstiklal Yolu"nun işlevi modern bir destan tarzında anlatılmıştır. Şair Vadi Çiçekli'nin yazdığı "Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda" adlı epik eser VII bölümden oluşur. Vadi Çiçekli eserinde Mehmet Akif Ersoy'un Çankırı ziyareti ve konuşmasını şöyle anlatır:

-Yahya yüzbaşı bu kızgın hallerinde:

"aydınlatacak din adamları lazım"

der, kumandanlarına danışır

hangi gündü kestiremiyorum

talih yüzbaşı Yahya'ya güldü

"Mehmet Akif gelecek" dediler...

meğer Ankara ve yozgat'da

köyleri kasabalı dolaşır

halkı cihada davet edermiş

aralarında çankırı mebusu

Hacı Tevfik Efendi de varmış

(kültür müdürü yüksel aslan'ın

araştırma merkezine kazandırdığı

"Mustafa Durlanık'ın Hatıraları"

anlatılanları gün ışığına çıkarmıştı)

-Hacı Tevfik Efendi'nin hikayesi uzun

selanik civarında vaizlik yaparken

ittihat terakki cemiyetine katılmış

Atatürk'le olan arkadaşlığı

o yıllarda başlamış,..

Yahya yüzbaşı duyunca

*kalecik önlerine çıkıp karşılamıştı
hep birlikte köylere uğrayarak
köyliüyü aydınlatıp uyarmışlar
sonra çankırı'ya da geldiler
muhafiz sustu
biraz soluklanması gerekiyordu:
-cuma günü büyük cami dolmuş
ahali dışarıda saf bile tutmuştu
Mehmet Akif öyle bir konuştu ki
kendi de duygulandı
hıçkırıkları boğazına tıkanı
gözyaşına batarak duasını yaptı:
"müslüman için evvela hürriyet
sonra ibadet... aziz çankırılılar
kafirlerin köleliğini kabul etmeyen
hürriyet için cihat açan
Mustafa Kemal Paşa'nın
etrafında toplanın"
dedi...
daha ne desin emmi? (Çiçekli, 2008: 201-202)*

3.2.7 Mehmet Akif Ersoy Kastamonu'da

19 Ekim 1920 tarihinde Kastamonu'ya hareket eden şairimiz, 25 Aralık 1920 tarihine kadar burada kaldı. 25 Aralık'ta Ankara'ya döndü ise de Yunan kuvvetlerinin orta Anadolu'ya doğru hız'a ilerlemesi üzerine; faaliyetlerini daha serbest yapabilmek ve halkı tenvir etmek için tekrar Kastamonu'ya geldi. M. Akif'in Kastamonu'ya gerek birinci, gerekse ikinci gelişinde şehir merkezinde bulunan "Nasrullah Camii" ve diğer camilerde, yüksek belagat kudreti ile söylemiş heyecanlı vazları halkın üzerinde büyük te'sir bırakmıştır. Bu devrede pek şiir yazmadığı, daha çok va-zlara önem verdiği görülen Akif'in bundan gayesi, va'zların tesir bakımından şiire göre daha kuvvetli olduğunu düşünmesidir.

Sadece va'zla da yetinmeyen Akif, Kastamonu'da kaldığı müddetçe

“Açıksöz” gazetesinde yazılarıyla fikirlerini yaymaya, halkı uyarmaya ve milli mücadeleyi desteklemeye gayret gösterir. Cehaletle, bilgisizliğe, şuursuzluğa, memleket davası için çalışmaya, tembelliğe şiddetle karşı çıkar. Özellikle “Kır Ağasının Rüyası, Köse İmamın Defterinden, Ey Müslüman Uyan, Umarmıydın, Ye’s Küfüdür, Mevlid-i Nebevi Gecesi, Ey Cama’at Uyan” başlıklı manzumelerini bu gazetede yayınlamıştır. Bu şiirler incelendiğinde görülecektir ki milli birlik ve beraberlik fikri ortak bir mevzu teşkil etmektedir.

Adı geçen gazetenin 22 Teşrin-i sani 1336 tarihli sayısından öğrendiğimiz bir habere göre de Akif, daha önce İstanbul’da çıkardığı mecmuası “Sebilü’r-Reşad”ı Kastamonu’da çıkarmaya karar vermiş ve bilahare çıkarmıştır. Bu mecmuayla “Üstad dalaletle düşenleri irşad için, büyük mücadelelerde bulunuyor”. Va’zlarından diğer bölgelerinde istifade edebilmesi için bunları mecmuanın 465, 466, 467 sayılarında neşrediyordu. Neşredilen bu va’z metinleri, beklenenden fazla ilgi görmüş, bütün Anadolu’ya gönderilmiş ve camilerde tekrar tekrar okunmuştur. Tabii ki Akif’in en meşhur va’zı, Nasrullah kürsüsünden yaptığı ve Birinci Dünya Savaşı’nın sebeplerini, Sevr muhadesinin neticelerini, milli birlik ve beraberlik fikrinin derinlemesine tahlil ettiği o muhteşem va’zıdır. Bu hutbe Sebilü’r Reşad’ın 25 Teşrin-i sani 1336’daki sayısında intişar etmiştir.

Akif hutbesini:

“Ya ilahi bize tevfikini gönder...

— Amin!

Doğru yol hangisidir, milete göster...

— Amin!

matlarıyla başlayan ikinci kitabındaki duayla bitirdiği zaman bütün cemaat galeyana gelmiş, vecd ile gözyaşları dökmüştür (Edip, 1962: 144). Akif’in Nasrullah va’zı Kastamonu’daki ilk va’zıdır. Bu va’zın muhtevası günümüzde de geçerli olan bazı meseleler ile birlikte milli şairimizin umumi düşüncelerini ihtiva etmesinden dolayı kısa bir kritiğini yapmak yerinde olur:

Va’zında, İngilizlerin gizli planları ve Yunanlıları bir oyuncak gibi nasıl

kullandıklarını, Hristiyan güçlerin Türk milleti hakkındaki düşüncelerini açık-seçik bir üslupla anlatan Akif, iç ve dış bütün meselelerimizde dış güçlerin parmağının olduğunu bakınız nasıl dile getiriyor:

“Ey cema’at-ı müslimin! Gözünüzü açınız, ibret alınız. Bizim hani senelerden beri kanımızı, iliklerimizi kurutan iç meseleler yok mu? Hayran meselesi, Yemen meselesi, Şam meselesi, Kürdistan meselesi, Arnavudluk meselesi... Bunların hepsi düşman parmağı ile çıkarılmış meselelerdir. Onlar öyle olduğu gibi, bugünkü Adapazarı, Düzce, ozgat, Bozkır, Biga. Gönen, Konya isyanları da hep o melun düşmanın işidir. Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlığına sarıldığımızı anlamak zamanı zannedirim ki gelmiştir. Allah rızası için olsun, aklımızı başımıza toplayalım” (Eski, 1983: 19). Hutbenin devamında Şairimiz, düşman güçlerinin Müslüman – Türk milletinden ne istediği üzerinde durur.

“Ey cemaat-ı Müslimin! İşte bugün bizden istedikleri ne filan vilayet, ne filan sancaktır, doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, saltanatımızdır, devletimizdir... (Eski, 1983: 27)

Milletlerin “topla, tüfekte, zırhlı ile, ordularla, teyarelerle yıkılamıyacağını” belirten Akif, “Milletler ancak aralarındaki bağlar çözülerek, herkes kendi basının derdine, kendi havasına, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır. Atalarımızın “kal’e içinden alınır” sözü kadar büyük söz söylenmemiştir.” (Eski, 1983: 17) demekte, tefrika yüzünden yıkılıp giden Türk ve İslam devletlerinden misaller getirmekte, müslümanların birbirlerine düşmemeleri gerektiğini Kur’an’daki ayetlerle de teyid etmektedir. Bu meyanda zikrettiği Ali İmran Süresi’nin 103’cü ayetinin tefsirini yaparken Şair;

“Ey müslümanlar! Birbirinize girmeyiniz, sonra kalblerinize meskenet, korkaklı, acz, bezginlik çökerde devletiniz, saltanatını şevketiniz, kudretiniz, kuvvetiniz hepsi elinizden gider.” (Eski, 1983: 16) diyerek cema’atin uyanmasını temin etmektedir.

Hülasa bu mev’iza; Türk Milletinin dost görünen düşmanlarını iyi tanımasını, İngiliz adaleti, Fransız hamiyeti, Alman zekası, İtalyan terakkiyatı gibi aldatmacılara

inanmamalarını, batının top yekün karakterini en veciz ifade ile gözler önüne sermektedir.

3.2.8 İngiliz Casusu Mustafa Sagir'in Yakalanmasındaki Rolü

Milli Mücadele yıllarında halkın milli harekete katılımının sağlanmasında büyük hizmetler yapan Mehmet Akif, oğlu Emin Ersoy'a göre İngiliz casusu Mustafa Sagir'in yakalatılması ile de milli harekete önemli bir katkı sağlamıştır. 1921 yılı Mayıs ayında, Hindistan Halifelik Akımı'nın temsilcisi rolüne bürünerek Ankara'ya gelen Mustafa Sagir, İngiliz İstihbarat Servisinin ajanı olarak çalışmış, Milli Mücadele'yi destekler görünerek, Ankara Hükümeti ile yakınlık kurmuştur. Ankara da Hint Müslümanları'nın temsilcisi olduğu düşüncesiyle Mustafa Sagir'e yakınlık göstermiştir. Karakol Cemiyeti'nin eylemlerine katılan Mustafa Sagir, şüphe uyandırmaması için İngilizler tarafından 17 gün süre ile tutuklanmıştır. Muhtemelen 28 Kasım 1920 akşamı İnebolu'dan Kastamonu'ya gelen Mustafa Sagir iki gün burada kaldıktan sonra 2 Aralık 1920 günü Ankara'ya hareket etmiştir. Ankara'da Mustafa Kemal tarafından kabul edilen Mustafa Sagir'e mecliste bir de konuşma yaptırılmıştır. Mustafa Kemal'e suikast düzenlemeye yeltenen Mustafa Sagir, İngiliz ajanı olduğu anlaşılınca hemen tutuklanmış, serbest bırakılması konusunda İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un yaptığı tüm başvurulara karşın, İstiklal Mahkemesi kararıyla ölüm cezasına çarptırılmıştır (Yıldırım, 2007: 205). Sorgulamasında suçunu kabul eden Mustafa Sagir, *Miralay Lawrens, Osmanlı Devleti'ni altınlarla yıkmıştı. İngilizler beni de tabanca ile Milli Hükümeti ortadan kaldırmakla görevlendirdiler. Maksadım Mustafa Kemal Paşa'yı vurmaktı. Bunların sonucunda Türklerin İstiklal Savaşı duracak, Milli Hükümet yıkılacaktı. Fakat muvaffak olamadım. Suç kimsenin değil, benimdir, demiştir.* Emin Ersoy, İngiliz casusu Mustafa Sagir'in casusluk faaliyetinin deşifre edilmesi konusunda babasının rolünü şöyle anlatmaktadır: *Babam ile İnebolu yolcularımızı sabırsızlıkla bekliyorduk. Dört gün evvel İnebolu açıklarında görülmesi lazım gelen Bahr-ı Cedit'ten hiçbir haber yoktu. Sahillerde şarapnel gibi patlayan dalgalara bakarken, annemin ve kardeşlerimin sağ salim karaya çıkmalarına dualar ediyor, heyecanlanıyordum. Nihayet beşinci gün akşamı üzeri Bahr-ı Cedit muazzam*

dalgaların arasında, İnebolu'yu acı acı düdük çalarak selamlıyordu... Hintli Mustafa Sagir karaya çıkarıldı. Bu zat İslam Hindistan ile kurtuluş mücadelesi yapan Türkiye'nin münasebetlerini tanzim etmek için İslam alemi adına Ankara Hükümetine elçi olarak gönderiliyordu. Aradan üç dört ay geçtikten sonra aynı adamın Ankara'da Büyük Millet Meclisi karşısındaki meydanlıkta asılmış cesedini gördüm...Sözün sırası gelmişken, Mustafa Sagir'den biraz bahsetmek isterim. Çünkü İstiklal Marşı şairinin, bu hain İngiliz casusunun iç yuzünü keşfetmekte çok büyük rolü olmuştur. Rol değil, Mustafa Sagir'i suçüstü babam yakalamış. Atatürk'ün doğrudan doğruya hayatı ile alakadar olan teşkilatlı bir suikaste mani olabilmıştır. Bittabi Mustafa Sagir kendisine Hindistan'ın Ankara Hükümeti'ni alkışlayan bir ferdi, alem-i İslamın bir azası, bir sefir süsü veriyordu. Babam da eskiden beri Türkiye'de İslam birliği tesisine çalışan bir fikir adamı olarak tanındığı için, Mustafa Sagir ile samimiyet kurmuş, iç yüzünü bilmediği bu İngiliz casusunu kaç defalar Tacettin Mahallesi'ndeki evimize davet etmişti. Bu arka daşıktan kendi hesabına faydalanmayı düşünen Hintli casus, yeni yeni düzelmekte olan haberleşme işlerinde babamın adresiyle mektuplaşmayı daha uygun görmüş, Mehmet Akif vasıtasıyla haberleşmeye başlamıştı.

Lakin Mustafa Sagir namına Hindistan'dan, İstanbul'dan, hatta Mısır'dan babamın adresine o kadar çok mektup geliyordu ki, peder şüphelenmeye başladı. Hiç unutmam, İstanbul'dan Mustafa Sagir'e gelen büyük bir zarfın bir ucu kazara yırtıldı. Zarfın muntazam katlanmış sahifelerce muhteviyatı gözüküyordu. İkimizin de nazar-ı dikkatini çeken şey, zarfın yazısız olması idi. Babam artık dayanamadı. Zarfı yırtarak açtı. Satırsız büyük kağıtlar bomboştu. Yalnız bu kağıtları kaplayan bir tabakada üç dört satırlık bir yazı vardı. İstanbul'da havaların yağmurlu gittiğinden bahsediyor, Mustafa Sagir'e muvaffakiyetler temenni ediliyordu. Daha sonra diğer sayfalar incelendi. Bu gibi hallerde kullanılan kimyevi mürekkeple yazıldığı anlaşıldı. Mustafa Sagir, masum olmayıp, büyük bir hain olmasının cezasını hayatı ile ödedi, darağacında can verdi (Ersoy, 1948: 15).

Mehmet Akif'in dikkati sayesinde Milli Mücadele hareketinin geleceği açısından önemli bir tehlike oluşturacak bir casus yakalanmış ve idam edilmiştir.

Mustafa Kemal 7 Nisan 1921’de Mustafa Sagir’le ilgili olarak İngilizleri kınayan bir de bildiri yayınlamıştır (Sonyel, 1995: 184).

3.2.9 Milli Mücadele’de Mustafa Kemal-Mehmet Akif Anlaşmazlığı

Kastamonu dönüşünde Mustafa Kemal tarafından kabul edilen ve çalışmaları takdirle karşılanan Mehmet Akif ile Mustafa Kemal arasında I. İnönü Savaşı’ndan sonra bir anlaşmazlık yaşandığı görülmektedir. Sevr Antlaşması’nın bazı maddelerinin değiştirilmesi amacıyla Londra’da bir konferans düzenleyen İtilaf Devletleri, bu konferansa İstanbul Hükümeti’ni de davet etmişlerdir. Bu görüşmelerde Türk Milleti’nin haklarını temsil etme yetkisini kendisinde gören Ankara Hükümeti, konuyu Sadrazam Tevfik Paşa’ya önceden bildirmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları C. I, 1921: 366-379). Büyük Millet Meclisi’nin 8 Şubat 1921 tarihli gizli oturumunda Sadrazam Tevfik Paşa’ya çekilecek telgraf meselesi tartışılırken ilk olarak söz alan Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) Başkanı Fevzi Paşa; *Efendim, İstanbul ile haberleşmenin neticesini arz etmiştim. Bunun üzerine yüce heyetiniz cevap vermek için bir karar almıştı. Üç dört gündür bunun geciktirilmesi İstanbul ile münasebetlerde bazı endişelere sebebiyet vermiştir. Rica ederim, cevap verilsin de İstanbul ile hesabımız kesilsin* demiştir. Oturumda ikinci olarak söz alan Mehmet Akif de; *Efendiler, İstanbul ile aramızda yanlış anlamamanın ve ikiliğin kalkması için Meclis-i Aliniz karar verdi. İstanbul’a bir telgraf yazılacaktı ve son cevap olacaktı* demiştir. Antalya milletvekili Hamdullah Suphı Bey; *Beyefendi yazmışlar, geldiler burada okudular*, diyerek söze karışmıştır. Bunun üzerine telgrafın üslubunu çok ağır bulduğunu ifade eden Mehmet Akif, amaç uzlaşmayı sağlamak ise telgraf metninde yer alan bazı ifadelerin yumuşatmak gerek diyerek, kaleme aldığı metni okumaya başlamıştır. Mehmet Akif hazırladığı metinde; *Mütarekeden beri devam eden ve bağımsızlığımızın kazanılmasına kadar da devam edecek olan Milli Mücadelede bugün lehimize bir durum ortaya çıktı. Bu gelişmeden yararlanmak bir zorunluluk iken, İstanbul’un gerçeklere göz yumarak, ruhtan ziyade şekil ile meşgul olduğu üzüntüyle görülüyor. Zaman geçmiş olayları tahlil ile uğraşılacak zaman değildir. Yabancılar devletimizin bütün varlığını ayaklar altına almış, hukukuna çiğnemekten sıkılmamışlardır... Oysa İstanbul’un asi ilan ettiği*

Anadolu, bugün Türk Milleti'nin bağımsızlığı, saltanat ve hilafet makamının kurtarılması için canla başla çalışıyor, kanını döküyor. O nedenle İstanbul için bugün en önemli görev, kendisinin ve bütün memleketin selameti için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetini onaylayarak, işleri Büyük Millet Meclisi'ne devr etmesidir demiştir. Mehmet Akif konuşmasının devamında; Gerek Padişah, gerekse bütün İslam alemi açıkça bilmelidir ki, Büyük Millet Meclisi'nin bugün Türk Milleti'nin bağımsızlığını, saltanat ve hilafetin geleceğini kurtarmaktan başka bir gayesi yoktur. İstanbul'un anlamsız vesveselerle, yabancılar nazarında milletin birliğine zarar veren bir görüntü yaratmasından Büyük Millet Meclisi son derece rahatsızdır. Artık bu meşru olmayan duruma bir an evvel son vermek, bu zavallı, bu fedakar milletin geleceğini idare etmekte bulunan Büyük Millet Meclisi ile ortak çalışmak, aynı amaca el birliğiyle ulaşmak, İstanbul için vatani ve milli bir vazife olarak görülmelidir demiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları C. I, 1921: 410-413).

Mehmet Akif'in hazırladığı bu metin, o günkü gizli oturuma katılan milletvekillerince farklı yönleriyle eleştirilse de, asil ciddi eleştiri Akif'in konuşmasından alıntılar yapan Mustafa Kemal'den gelmiştir. Mustafa Kemal konuşmasında; Akif'in bugün *lehimize bir durum ortaya çıktı sözüne* karşı çıkararak, *Vaziyet öyle değildir, efendiler. Elhamdülillah bizim vaziyetimiz iyidir, demiştir. Mustafa Kemal Mehmet Akif'in, Bugün İstanbul'un üzerine düşen görevin, Büyük Millet Meclisi'in meşruluğunu onaylaması ve Londra Konferansı'na temsilci gönderme yetkisinin meclise ait olduğunu ilan etmesi* sözlerini de eleştirerek şöyle demiştir: *Efendiler, bu meclis meşrudur ve meclisin meşruiyetini kimseye onaylatmaya ihtiyaç yoktur. İkincisi, bu meşru meclis temsilcilerini Londra Konferansı'na göndermiştir. Bu heyetin Avrupa'ca tanınması için Tevfik Paşa'ya ihtiyaç yoktur. Bu nedenle böyle bir ifadeye beyannamemizde yer vermek, giden heyetteki temsilcilerimizin kıymetini sığır indirmek demektir.* Mustafa Kemal konuşmasının devamında *Yine altıncı sayfada bazı açıklamalar var. Sevr Antlaşması'nı kabul etmeye cevaz-ı şer yoktur deniliyor. Halbuki Sevr Antlaşması kabul edilmiş ve hilafet makamı ihmal edilmiştir. Hepiniz tarafından bilinmektedir ki, Şuray-ı Saltanat'ta Sevr Antlaşması bizzat Padişah tarafından ayağa kalkmak*

suretiyle kabul edilmiştir. Sonra yedinci sayfada Padişah'ın, Büyük Millet Meclisi'ni onaylaması talep ediliyor. Padişah İstanbul'da düşman süngüsü altında iradesini kullanmaya muktedir değildir, çünkü esirdir. Dolayısıyla bizim meclisimizi esir bir padişahın onaylaması kabul edilemez, bu doğru olmaz, demiştir. Daha sonra sekizinci sayfadan alıntı yaparak, Mehmet Akif'i eleştiren Mustafa Kemal sözlerini şu ifadelerle sürdürmüştür: *Sekizinci sayfada bugün anlaşalım, deniliyor. Şimdi efendiler, iki şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşmuyor, Öyle pazarlık olamaz sanırım. Hepinizin bildiği gibi hakimiyet kayıtsız-şartsız milletindir. Artık bunda pazarlık hakkı bizde mevcut değildir. Böyle bir pazarlık olmaz... Kimse ile pazarlığımız olamaz.* Mustafa Kemal bu gerekçelerle Mehmet Akif'in fikirlerine katılmadığını belirttiikten sonra böyle bir metnin İstanbul'a gönderilmesi durumunda Bakanlar Kurulu'nun güç durumda kalacağı uyarısında bulunarak sözlerini tamamlamıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları C. I, 1921: 414-415).

Meclisin gizli oturumunda İstanbul'a gönderilecek telgraf meselesi yüzünden Mustafa Kemal ile Mehmet Akif arasında yaşanan bu kırgınlık, İstiklal Marşı için açılan yarışmanın sonuçlanması ve Mehmet Akif'in yazdığı şiirin Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmesiyle son bulmuştur.

3.2.10 1920-1921 Neşriyatı

Konuşmamızın başında da belirttiğimiz gibi, Akif'in 1920-1921 senelerine ait neşriyatı pek azdır. 1921 senesinde kaleme aldığı "Süleyman Nazif'e" ve "Bülbül" adlı iki manzumesinden başka bu iki senelik devrede başka bir manzumesinin varlığı bilinmemektedir. 1920 senesindeki neşirleri ise Kastamonu ve çevresinde verdiği mevzılardan ibarettir. Yukarıda adı geçen her iki manzume, bugün Hacettepe Kampüsü sınırları içinde M. Akif Müzesi olarak korunan Taceddin Dergahı'nda yazılmıştır.

"Süleyman Nazif'e" başlıklı manzume adından da anlaşıldığı gibi büyük vatanperver S. Nazif Bey'in Malta sürgünüyle düştüğü ye's ve elemle kaleme aldığı, ümitsiz mısraların bir cevabıdır. Akif, S. Nazif'in düştüğü ye's'in yersiz olduğunu belirttiği bir manzumesinde:

Lakin bu alev artık dinecektir;

Artık bize nar inmeyecek, nür inecektir...

diyerek, büyük ümitler beslemektedir. “Şairimizin Ali Rıfat Bey tarafından bestelenen, “Bülbül” manzumesi, Akif’in besteciye verdiği notdan öğrenildiğine göre, Yunanlıların Bursa’yı işgal edecekleri sırada kaleme alınmıştır. Eşref Edip, şiirin yazıldığı zamanı anlatırken şöyle demektedir: “Üstad” Taceddin Dergahında bu şiiri yazarken (9 Mayıs 1337) Yunan Ordusu Yalova, Gemlik civarında müslüman köylerini yakıyor, İzmit’de çoluk çocuğu bir haneye doldurarak ateş ediyorlar, bir çok müslümanların burun ve kulaklarını kesiyorlardı.” (Edip, 1962: 170)

Akif, vatanın istiklalini temin edebilecek tek gücün Kuva-yi Milliye olduğunu kabullenmesinden sonra, yeni bir azim ve şevk ile Anadolu’ya koştuğunu ve artık bir daha hüsrana uğramadığını, onunla ilgili eserlerinden öğreniyoruz. Hatta Yunanlıların Ankara’ya yaklaşması üzerine metanetini kaybeden bir çok kişinin karşısına dikilen Akif, bilakis onların metanet ve cesaretini yükseltici konuşmalar yapıyor, sohbetlerde bulunuyordu. Bu bakımdan onun “Bülbül” manzumesinde yeniden bir ümitsizlik sözkonusu değil, bir hayıflanma, bir üzüntü sözkonusudur.

— *Eşin var, aşyanın var, baharın var ki beklerdin;
Kıyametler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
O zümrüd tahta kondun, bir semavi saltanat kurdun.
Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.
Bugün bir yemyeşil vardı, yarın bir kıpkızıl gülşen;
Gezersin, hanümanın şen, için şen, kainatın şen,
Hazansız bir zemin, isterse, şayed ruh-i ser-bazın,
Ufuklar, bu’di mutlaklar bütün mahkumi pervazın
Değil bir kayda, sığmazsın - kanadlandın mı - eb’ada;
Hayatın en muhayyel gayedir ahrara dünyada.*

.....

*Hayır, matem senin hakkın değil... Matem benim hakkım
Asırlar varki aydınlık nedir, hiç bilmez afakım!
Tesellinden nasibim yok, kazan ağlar baharımda;
Bugün bir hanümansız serseriyim öz diyarımda!*

*Ne husrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evladı.
Serape Garb'a çiğnettim de çıktım hak-i ecdadı:
Hayalinden geçerken şimdi, fikrim herc ü mere oldu.
SELAHADDİN-İ EYYUBİ'LERİN FATİHLERİN yurdu
Ne zillettir ki: nakus inlesin beyninde Osman'ın;
Ezan sussun, fezalardan silinsin yadı Mevla'ın!
O kudretler, o satvetler harab olsun, türab olsun!
Ne hicrandır ki: en şevketli bir mazi serab olsun;
O kudretler, o satvetler harab olsun, türab olsun.*

3.2.11 Saray Karşısında Mehmet Akif Ersoy

İlk basımı 1911'de yapılan Safahat'tan önce Mehmed Akif'in pek çok şiir yazdığını, sonra kendisini, içinde yaşadığı cemiyetin ıztıraplarıyla karşı karşıya bulunca bütün bu şiirlerini yırtıp attığını biliyoruz. Bunu, Akif üzerine yapılmış araştırmalar, değişik kaynaklardan doğruladığı gibi (Tansel, 1945: 10-25), bizzat Akif de yakın dostlarına defalarca söylemiştir. Safahata girmemiş olan bu şiirlerden, şairin gençlik yıllarında neşredilmiş veya dostlarının elinde kalarak yırtılmaktan kurtulmuş bazı örneklerini görebiliyoruz. Bunlar, Akif'in bu devrede, devrin padişahı hakkında kaside yahut medhiye mahiyetinde herhangi bir manzume, bir beyit kaleme almadığını göstermektedir. Halbuki daha sonra, bilhassa II. Abdülhamid hakkında sert ve ölçüsüz tenkitlerde bulunacak olan pek çok şairin, bu yıllarda, devrin modasına uyarak padişaha yüz suyu döken şiirleri de bilinmektedir.

Mehmet Âkif Ersoy, 1966 baskılı Safahat isimli kitabında diyor ki (Güzel, 1986: 741):

*Ortalık şöyle fena böyle müzebzep işler
Ah o Yıldız'daki baykuş ölüvermezse eğer (s. 402)
Çoktan beridir vardı benim bir derdim
Gideyim zalimi ikaz edeyim isterdim
Kafes ardında hanımlar gibi Saikliydi Hamid
Âl-i Osmandan bu korkaklık edilmezdi ümid (s. 415)*

Ah efendim o ne hayvan o nasıl merkepti (s. 421)

Kız kadın hepsi haremelerde bütün gün mahpus

Şu telakkiye bakın en kötü vahşet namus (s. 422)

Herifin sofrada şampanyası hâlâ ayran

Bâri yirminci asırdan sıkıl artık hayvan (s. 422)

Ah efendim o herif yok mu kızıl kâfirdi (s. 422)

“Mısır’ın en muhteşem üstadı Muhammed Abduh”

Çıkarıp gönderelim hasılı şeyhim yer yer

Oradan âlem-i İslama Cemaleddinler” (s. 422)

Mehmet Âkif Ersoy’un, Müslümanların halifesi olan Sultan II. Abdülhamid Han'a, (Korkak, baykuş, merkep, hayvan, zalim, mel’un, kızıl kâfir, şampanya sofrasında ayran içen herif...) gibi çirkin sözler söylediği ve mason Abduh gibi reform istemiştir.

Ayrıca; İstibdat isimli şiirinde Halife-i müslimine diyor ki:

”Düşürdün milletin en kahraman evladını ye’se

Ne mel’unsun ki rahmetler okuttun ruh-i İblis’e”

Akif’in saraya karşı, önce medhiye yazmamak süretiyle pasif, daha sonra bir takım tenkitlerde bulunmak süretiyle aktif direniş tavrı, herşeyden önce hiç şüphesiz mizacından kaynaklanmaktadır. Hayat hikayesi üzerindeki araştırmalar ve onu yakından tanıyanlar Akif’i tabasbus, dalkavukluk ve riyadan uzak, hürriyet aşığı, mert ve vefalı, haksızlığa karşı tahammülsüz bir karakter olarak gösterirler. Bu karaktere sahip bir insandan, yaşayan devlet adamlarına medhiye yazmasını, bhusus aydınlar üzerinde sıkıntılı bir baskı rejiminin yaşandığı Abdülhamid devrinin son on beş yılında padişaha kaside sunmasını beklemek, Akif’i tanımamak demek olur. Hatta Midhat Cemal’in anlattıklarına göre, şairin, hanedanın son üç padişahına karşı hisleri hiç de müsbet değildir.

Bu mizacının dışında, Akif'in saraya karşı menfi tavrının, özellikle Abdülhamid aleyhdarı olmasının bir sebebinin de yetişme çağında karşılaştığı bir şahsiyetin tesirinde aramak gerekecektir. Bu zat, Akif'in Fatih Merkez Rüşdiyesi son sınıf talebesi iken Türkçe hocası Kadri Efendidir. Bütün hayatı boyunca kendisini daima hürmet ve minnetle yadedeceği hocasını Mehmed Akif şöyle tanıtmaktadır: “Bu hocaların en mühimi, son sınıfta kendisinden türkçe okuduğum Hoca Kadri Efendidir. Hoca Kadri Efendi, Abdülhamid devrinin hürriyetperver, şahsiyetlerindendir. O devirde evvela Mısır'a kaçtı. Orada Kanun-ı Esasi gazetesini çıkardı. Sonra Paris'e gitti. Pariste Harb-ı Umumi ortalarına kadar yaşadı. İlmen ve ahlaken çok yüksek bir zat. Aslen Herseklidir. İngiliz Kerim Efendiden ve Hoca Tahsin Efendiden okumuş, arapçası, acemcesi çok kuvvetli. Fransızca da öğrenmiş, Pariste ilerletmişti. Bu zat lisan itibariyle üzerimde çok müessir oldu. O kadar yüksek bir adamın bir nasihati bile tesir eder.”

Bu ifdelerden Akif'in Hoca Kadri Efendiye karşı duyduğu saygı ve hayranlıkla beraber, onun da Akif üzerindeki tesiri açıkça görülmektedir. Tam adı Mehmed Kadri Nasih olan bu hocaefendinin bilinmeğe değer, fakat o nisbette de karanlıkta kalmış, maceralı bir hayatı vardır. 1860'da Bosna'da doğmuştur. İstanbul'da tahsil görmüştür. Bir müddet hocalık yaptıktan sonra ,İstibdad ve II. Abdülhamid idaresine tahammül edemediğinden Mısır'a kaçmıştır. Bilahare padişaha suikast ithamiyle, bir jurnal üzerine Hüseyin Siret'le beraber gıyabında idamına hükmedilmiştir. Mısır'da Kanun-ı Esasi'den başka Havatır adlı bir gazete daha ve İstinsaf başlıklı bir de kitap neşretmiştir. Mısır Hidivinin çocuklarına hocalık yapmıştır. Jöntürklerle ilk ilişkileri de burada başlamıştır. Daha sonra İttihad ve Terakki'nin Mısır'daki teşkilatının başına geçen Hoca'nın Mechveret ve Terakki'deki yazıları büyük ilgi görmüştür. İttihatçıların 1902'de Pariste akdettikleri büyük kongreye de katılmıştır. Komitacı tarafının yanında onu Mehmed Akif'e yaklaştıran bir cephesi bu kongre ile bariz bir durum alır. Kongrenin, devletin gayri müslim unsurlarla işbirliği yapma kararını, bu unsurların hasbi değil, devleti yıkma niyetiyle hareket ettiklerini söyleyen Hoca Kadri Efendi protesto ederek kongreyi terkeden birkaç kişi arasındadır. Mütakıben Mısır'da da, bir kısım İttihatçıların pozitivist görüşlerine karşı, cemiyetin islami hizbini temsil etmiştir. 1908

inkılabından bir müddet sonra İttihatçıların keyfi ve kanunsuz hareketlerine de karşı çıkan Hoca, 1918’de Paris’te ölmüştür (Güzel, 1986: 751).

İttihat ve Terakki’nin mühim simalarından Ahmed Bedevi Kuran, onun hakkında “herkesin hürmet ettiği, çok temiz bir münekkitti. Cemiyet erkanını yakından tanıyor, onları ilim, irfan ve zeka itibariyle tartıyor, merhametsizce tenkitlerde bulunuyordu.” der. Onu Paris’te yakından tanımış olan Yahya Kemal de namuskar, merdümgriz, seciyeli ve muhterem bir zat olarak tanıttıktan sonra Paris’te fakirane bir hayat sürdüğünü de ilave eder.

Karakter itibariyle Hoca Kadri Efendi’ye çok benzeyen Akif’in, onun tesiri altında kalmış olması çok tabiidir. Yalnız şairimizin Jöntürk faaliyetlerine ve başlangıçta İttihatçılara katıldığı hakkında bir bilgimiz yoktur (Güzel, 1986: 751).

1908 Meşrutiyetinin haftasında hoca sınıfından birkaç kişi ile beraber Akif’e de, İttihat ve Terakki’ye girmesi teklif edilir. Bu aracılığı yapan, cemiyete daha önce girmiş olan ve bilahare Akif’in canciğer dostları arasında göreceğimiz Fatın (Gökmen) Hocadır. Fakat İttihat ve Terakkiye girmek için kayıtsız şartsız itaat edileceğini beyan eden, emre ihanet halinde ölüme kadar varan cezaları peşin kabul eden bir yemin suretinin okunması gerekmektedir. Akif buna karşı çıkar: “Ben böyle yemin edemem. Kayıtsız şartsız cemiyete teslim olamam. Umumi merkezin iyi olan, maruf olan emirlerine itaat edeceğime söz veririm, fakat fena olan, memlekete zararlı olan emirlerine riayet edemem.” der. Beklenmeyen ve orada bulunanları şaşırtan bu çıkışı üzerine yemin metni, sırf Akif için değiştirilir ve Akif İttihatçı olur. Fakat onun İttihatçılığı, cemiyetin Şehzadebaşındaki İlmiye Mahfeli’nde verdiği Arap edebiyatı derslerine münhasır kalacaktır. İttihatçıların bir baskı ve zulüm teşkilatı haline gelmeleriyle bu dersleri de bırakarak onlardan tamamiyle kopar (Erişirgil, 1956: 122).

Doğrudan doğruya saray aleyhinde faaliyeti olmayan Akif’in mizacına ve kısmen çevresine bağladığımız bu karakteri, Safahat’ına daha açık bir surette aksetmiştir. Şurasını da belirtmek gerekir ki, Safahat, ilk devir Osmanlı padişahları için saygı ve rahmet mısralarıyla doludur. Mesela Asım’da Ertuğrul Gazi ile beraber

dört hükümdarı tebcil ederek anarken, şimdi onların yerini dolduracak, memlekete sahip çıkacak birinin bulunmadığını da ifade eder:

*“Bu diyarın hani sahipleri?” dersin, cinler
“Hani sahipleri?” der karşıki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul’u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Ah, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elim!*

Bülbül şiirinde, Bursa’nın işgaliyle hakarete uğrayan Osman, Orhan ve Yıldırım’ın kabirlerindeki ıztıraplarını dile getirir. Hakkın Sesleri’nde I. Murad, şah-ı şehir’dir. Fatih Kürsüsünde, Balkan Harbi facialarında ruhları muazzep olan yine Murad ve Yıldırım’dır. İki şiirinde Kanuni, sadece Süleymaniye camiinin banisi olarak geçer. Selimiye camii vesilesiyle de “Selim-i mağfûr”un adı zikredilir. Sayı ile ifade edecek olursak, herbiri rahmet ve minnetle anılmak şartıyla Yıldırım’ın 5, Yavuz ve I. Murad’ın 3, Osman, Orhan ve Kanuni’nin 2 şer, Fatih ve II. Selim’in de birer defa adı geçmektedir. Adı bir defa geçen Abdülmecid’den yazımızın sonunda bahsedeceğiz.

Akif’in baştanberi sevemediğini ve aleyhinde olduğunu belirttiğimiz Abdülhamid, isim olarak Safahat’ta üç defa geçer. Üçü de Asım’da. Konuyla ilgili olarak Asımda anlatılan hikaye şudur: Lügat sahibi Hüseyin Kazım Beyin babası Kadri Bey Trabzonda validir. Köse İmam hakkında padişaha jurnal verilmiş olmalı ki, kış ortasında Trabzon’a sürülür. Hoca Mandal diye maruf Of’lu bir hoca da beraber sürgüne gidecektir. İşin mahiyetini bilen babacan vali bunları yanına alır, iltifat eder. Derken iş, Mandal Hocanın niçin sürgün edildiğine intikal edince şunları anlatır:

*Oflu tedric ile bağdaş kurarak koltukta,
Dedi:
- Çoktanberidir vardı benim bir derdim:
Gideyim zalimi ikaz edeyim isterdim.
O, bizim cami uzaktır, gelemez, mani ne?
Giderim ben diyerek, yardım onun camiine.*

*Kafes ardında hanımlar gibi saklıydı Hamid,
Koca Şevketlü! Hakikat bunu etmezdim ümid.
Belki kırk elli bin askerle sarılmış Yıldız;
O silahşorlar; o al fesli herifler sayısız.
Neye mal olmada seyret, herifin bir namazı;
Sade altmışbin adam kaldı namazsız en azı!
Hele tebziri aşan masrafı, dersin sorma.
Gördüğüm maskaralık gitti de artık zoruma,
Dedim ki : “Bunca zamandır nedir bu gizlenmek?
Biraz da meydana çıksan da hasbihal etsek.
Adam mı, cin mi nesin Yok ne bir gören, neden;
Ya çünkü saklanıyorsun bucak bucak bizden.
Değil mi saklanıyorsun, demek ki korkudasın;
Ya çünkü korkan adamlar gerek ki saklansın.
Değil mi korkudasın, var kabahatin mutlak! ...”*

Hoca Mandal bu sözleri bağırarak söylemiş olmalı ki, hafiyeler etrafını sarar, dayakla, tekmeyle tutuklarla ve Trabzon’a sürgüne gönderirler. Hocanın, hikayenin sonundaki sözleri, “Ey Hamid, ben öbür gelişte anlatırım sana, Karadeniz kıyısından takalar adam aldıkça elbet bir gün Mandal seni yakalıyacaktır.” olur. Hikaye bu kadarıyla, Mandal Hocanın davranış tarzı gibi görünür. Fakat arkasından Hocasade’nin takdiri gelir. O Hocasade ki, Asım’da Mehmed Akif’i temsil etmektedir:

*—İşte gördün ya hocam, millet için lazım olan,
Hoca Mandal’daki iman gibi sağlam iman.
Titretirsin yine dünyayı emin ol, tir tir;
Hele sen Şark’a o imanda beş on sine getir.*

Padişahın adı zikredilmemekle beraber, Akif’in Abdülhamid hakkındaki manzumeleri bundan ibaret değildir. İlk Safahat’da İstibdad başlığını taşıyan şiir, adından da anlaşılacağı üzere Abdülhamid devrini canlandırır. Hafiyeler, “köpek sürür gibi” yerlerde sürüklenen insanlar, kadınlara, çocuklara hakaretler, dövmeler bu trajik tablonun figüranlardır:

*O birkaç hayme halkından cihangirane bir devlet
Çıkarmış, bir zaman dünyayı lerzan eylemiş millet;
Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet,
Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin neket...
Bu bir ibrettir amma olmayaydık böyle biz ibret!*

Gerek bu İstibdad şiiri, gerekse onun devamı intibamı veren Hürriyet bütün Osmanlı aydınları gibi hürriyeti büyük bir memnuniyetle karşılamının mahsulü olan manzumelerdir. Akif'in İttihatçılardan beklediğini bulamadığı gibi daha beter bir zulüm idaresiyle karşılaşmış onlarla bir yol ayrımına geldiğini yukarıda belirtmiştik. Bu macerayı da, İslam seyyahı Abdürreşid İbrahim'e, Süleymaniye Kürsüsünde anlattırır. Vaiz, Meşrutiyetten evvel bir ara İstanbul'dadır. Aşağıdaki parça padişahla beraber bütün saray çevresinin, bütün bir idarenin din adamlarına varıncaya kadar tenkidini göstermektedir:

*Sığmıyor en büyük endazeye işler artık
Saltanat namına, din namına bin maskaralık...
Ne felaket, ne rezaletti o devrin hali!
Başta bir kukla, bütün milletin ıstikbali,
İki üç kuklacının keyfine mahküm olmuş:
Bir siyaset ki didiklerdi eminim Karakuş!
Nerde bir maskara sivrilse, hayasızlara pir,
Haydi Mabeyn-i Hümayüna... Ya bala, ya vezir!
.....
Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!
.....
Hele ilmiyye, bayağdan da aşağı bir turşu!
Bab-ı fetva denilen daire ümmi koğuşu.*

Vaiz, bu şartlar altında Osmanlı aydınını uyandıramıyacağına kani olarak İslam dünyasını dolaşır. Hindistan'a vardığı zaman Türkiye'de Meşrutiyetin ilan edildiğini adeta inanamıyarak işitir:

Bu ne şahın işi ya Rab, ne sipahın karı...

*Bu senin kudretinin havsala-çak esrarı!
Yurdumun gülmiyen evladını artık güldür....
Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür.*

Bu sevinçle ve heyecanla İstanbul'a döner. O zaman eskisinden daha beter bir otoritesizlikle karşılaşır:

*Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı, pazar
Naradan çalkalanıyor! Öyle ya, hürriyet var!
Galeyan geldi mi mantık savuşturmuş, doğru.
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.*

.....

*Ne devairde hükümet, ne ahalide bir iş!
Ne sanayi, ne maarif, ne alış var, ne veriş.
Çamlıbel sanki şehir, zabıta yok, rabıta yok.
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vasıta yok.*

.....

*Dalkavuk devri değil, eski kasaid yerine,
Üdebanız ana avrat sövüyor birbirine...*

İttihatçıların yaptıklarını görünce, Ahdülhamid devri bundan daha iyi idi, diyenler olmuştur. Akif, bu dönüşü yapmaz. İsteddiği hürriyeti, adaletti; bunun gerçekleştiğini göremezse gerçekleştiremeyenleri tenkid edecektir. Fakat daima müstebidin karşısında olacaktır. Yukarıdaki son mısradan geçen "eski kasaid" in de, yeni sövmenin de karşısındadır. Asım'da, Abdülhamid devri tenkid edilirken, birinci dünya savaşı olan o yıllarla kıyaslanır. Hocazade, eski devrin bundan iyi olduğunu söyleyen Köseimama:

—Neye hürriyet için sürgüne gittindi?

diy'e sorunca, İmam şu cevabı verir:

—Evet.

*Gittim amma bu değil beklediğim hürriyet.
Zaten ilan edilirken işi çakmıştım ya...
Çatlasan hayra yorulmazdı o miskin rüya!
Ne herifler, ne kılıklar, ne nutuklardı, düşün!*

Hürriyet, Akif için bir moda slogan değildir. O, içinde yaşattığı ideal bir hürriyet rejimine inanır. Zulmetmeyen, tebeasına baba olan, adil bir idarenin vereceği hürriyete. Yukarıdanberi örneklerle gösterdiğimiz Abdülhamid ve rejiminin aleyhindeki mısralarının dışında daha birçok şiiri içinde, belki alegori ile izah edeceğimiz çıkışları vardır. Tevhid yahut Feryad gibi, itikadi meseleleri felsefi bir derinliğe indirdiği şiirinde bile:

*Bir şahsa esir olmayı bir koskoca millet,
Mekrinle mi ya Rab santıyor kendine devlet?*

der. Acem Şahı'nda, şahın sembolü altında bütün tiranlar bulunmaktadır. Kocakarı ile Ömer hikayesinde, halifeyi halkını düşünmemekle suçlayan ihtiyar kadının son sözlerindeki

*Ömer de kim! Benim ondan kerim adamdı babam.
Ölür de yüzüsu dökmem sizin halifenize!..*

cümleleri de aynı tip idareciler içindir. Dirvas'ta Halife Hişam'a söylenen:

*Nerden buldun bu ihtişamı?
Halkın mı? Senin mi? Halıkın mı?*

suçlamalarında da aynı davranış tarzı vardır.

Safahat'ın 7. cildi olan ve Mısır'da tamamladığı Gölgeler'de, Akif, önceki devirlerine göre bedbindir. O eski mücadeleciliği kalmamıştır. İhtiyari bir sürgün gibi vatandan uzaktadır. Gurbet, aileden uzak kalmak, hastalık, yaşlılık ve maddi sıkıntılar onu daha mistik ve münzevi yapmıştır. Gölgeler'deki şiirler evvelkilerinden çok farklıdır. Konumuzu ilgilendiren Hüsam Efendi Hoca şiiri de bu halet-i ruhiye ile, sanki hayatı boyunca saraya karşı oluşunun hesabını vermek için yazılmıştır. Hüsam Efendi Hoca, bir mücadelecinin yahut bir din adamı, fikir adamı karakterinin, bu işin kavgasını yapmasa bile saraydan uzak durması gerektiğinin alegorik hikayesidir:

*Nasılsa ismini duymuş ki bendeganından,
Hüsam Efendiyi aldırmağ istemiş sultan.
İradeler geledursun, o, itizar ederek,*

*Saray civarına yaklaşmamış, değil gitmek.
Bu izz ü naz üzerinden epey zaman geçmiş;
Günün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,
Sürüklemiş o havalıye mesnevi-hanı.
Duyunca vak'ayı Abdülmecid'in erkanı,
“Çağirtalım mı?” demişler; “evet” demiş hüncar;
Takım takım yola çıkmış hemen silahşorlar.
Hüsam Efendi henüz Dolmabahçelerdeyken
Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer geriden.
—Efendimiz bizi gönderdi, çok selam ediyor;
“Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi?” diyor.
Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, rica ederiz...
— Dinleyin, sabırlı olun:
Ben elli beş senedir teptiğim yegane yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndüm mü, gittiğim gündür!*

3.3 MİLLİ MÜCADELE, DİN VE MEHMET AKİF

Çocukluk yıllarını 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93Harbi)'na tanıklık ederek geçirmiş olan Mehmet Akif (1873-1936), savaşın ve yıkımın sonuçlarını yakından müşahede etmiş büyük bir “din/İslam/Kuran/vatan şairi”dir. Arnavut kökenli olması, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşadığı büyük göçleri ve etnik tartışmaları derinden hissetmesine sebep olmuştur. Gerek çocukluk gerekse gençlik yılları bu keşmekeşlere şahit olmakla geçmiş, mensubu olduğu büyük dünya imparatorluğunun yıkılışı karşısında ruhunda yaşadığı herc-ü merc olağanüstü bir duyarlılıkla kimi zaman şiirlerine kimi zaman da hitabelerine dökmüştür. Örneğin, Balkan harbinin yaşandığı yıllarda Akif'in hamaset dolu vaazlarından biri, Eşref Edib'in diliyle Sırat-ı Müstakim dergisinde şöyle ifade edilir: “O gün üstadın coştığı müstesna bir gündü. Birçok ayetler okudu. Müslümanların şevketli zamanlarını hatırlattı. Sonra düştükleri zilleti önlerine serdi. Sebeplerini izah etti. Cehalete yüklendi. Maarifsiz yaşamının imkansızlığını anlattı, nifakların milletleri nasıl tarumar ettiğini gösterdi.

Harp zamanında herkesin uhdesine düşen vazifeyi anlattı... İşte bu kara günlerde üstat böyle çalıştı. Matbuat sahifelerinde, cami kürsülerinde böyle feryat etti.”

Vakıa, Akif'in içinde yaşadığı topraklar büyük bir imparatorluğun topraklarıydı ve her büyük imparatorluk gibi Osmanlı imparatorluğu da büyük müesseselere sahipti. Bu sebeple, yıkılış aşamasındaki bu imparatorluğun mevcut müesseseleriyle dahi Akif, ciddi bir eğitim sürecinden geçmiştir. *Sebilü'r-Reşad*' da yazdığı şu satırlar, aldığı eğitimi ve devletin müesseselerinin o devirde nasıl hala ayakta olduğunu anlatmaktadır: *“Bundan yirmi beş otuz sene evvelki rüşdiyelerimiz şimdikilerden pek çok değil, biraz hallice idi. Yani o vakitlerde okuturlar fakat öğretmezlerdi. Şimdi de okutuyorlar fakat öğretmiyorlar. Şu var ki eskiden daha çok şeyler okuturlar, ta'bir-i sahihiyle daha çok şeyler ezberletirlerdi. Biz de mektep programındaki kitaplar meyanında Gülistan'ı, (beşinci bab müstesna olmak şartıyla) bab bab okumuş, ezber etmiş idik. Artık Sa'di'nin yaşını başını almış adamlar için yazdığı o muazzam eserden sekiz dokuz yaşındaki çocukların ne kadar zevk alabileceğini söylemeğe hacet yoktur. Her hikayeyi okur, evvela kırık ma'nasını verir, sonra tahlil-i sarfisini, nahvi'sini yapar, daha sonra mefhumunu su gibi söylerdik. Lakin kıssadan hiçbir hisse çıkaramadığımız gibi hiçbir keyf de duymazdık.”* Bu sözlerde anlatılan çocuk, ömrünün ilerleyen yıllarında, Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça ve Fransızca'yı ana dili gibi konuşacak seviyeye ulaşacaktır.

Akif dini eğitim açısından akranlarından pek çoğuna kıyasla şanslıdır; çünkü babası İpekli Hoca Tahir son derece dindar bir insandır. Annesi Buharalı Mehmed kızı Emine Şerife de dindarlığıyla maruftur. Akif in daha küçük yaşlarda dini muhtevalı şiirler yazması, yüksek tahsilini yaparken hıfzını tamamlaması da onun dini duygularla içli dışlı büyüdüğünü göstermektedir. Tanzimat Fermanı'nın ardından Osmanlı topraklarında kendine taraftar bulan Osmanlıcılık, İslamcılık, Medeniyetçilik ve daha sonra şekillenen Türkçülük cereyanlarında İslamcılık ideolojisinin önde gelen isimlerinden olması sebepsiz değildir.

İnsanoğlu, tabiatı icabı düşmanına karşı hem öfke ve nefret hisleriyle dolar hem de gücü karşısında içten içe ona saygı duyar. Akif'in yaşadığı dönemde Batı'ya karşı öfke dolu yazılar yazan ve Batılı'yı bir insan olarak dahi görmeyen tepkilere

şahit olunduğu gibi Batı'nın mandası altına girmeyi teklif edecek kadar Batı'ya hayran olan düşünürler de çıkmıştır ortaya. Ancak Batı'nın emperyalist ve yayılmacı politikalarına sürekli eleştiriler getiren Akif'in, Batı'nın ilimde kat etmiş olduğu mesafeye gıpta etmesi ve İslam dünyasının bu birikimden mutlaka istifade etmesi gerektiğini söylemesi, hayretamiz bir objektif tavidir. Öyle ki bu objektif tavrı, milli mücadele yıllarının kan ve barut kokan günlerinde kaleme aldığı nesir-nazım yazılarda ya da irat ettiği konuşmalarda bile kendisini gösterir.

3.3.1 Milli Mücadele Yılları

Milli mücadele yılları, İzmir'in işgal tarihi olan 15 Mayıs 1919'dan, 30 Ağustos 1922 yılındaki Büyük Taarruz'un bitiş tarihine kadarki üç yıllık süreçten oluşur. Akif bu dönemin en faal yazın ve düşün adamlarındandır. Her ne kadar Eşref Edip onun hareket-ı milliye dönemini 1920'li yıllara, yani Kastamonu'ya geçtiği dönemlere hasretse de kanaatimizce Akif'in mücadelesi 1918'li yıllarda başlayıp 1922 yılı sonuna kadar devam eden bir süreç içerisinde değerlendirilmelidir. Bu üç-dört yıllık dönemde Akif'in faaliyetleri, "Bülbül" ve "Kara gün dostu" gibi birkaç şiirini istisna edersek, büyük ölçüde hitabelerden oluşur. Öyle anlaşılıyor ki o dönemde Akif, halk üzerinde tesir bakımından en güçlü söz silahının hitabet olduğunun farkındaydı.

3.3.1.1 Birinci Dönem

Akif'in, üç dönem içerisinde irdeleyebileceğimiz milli mücadele yıllarının ilk dönemi, milli mücadeleye hazırlık aşaması şeklinde gelişir. 1918'li yıllardan başlayan ve Osmanlının son yıllarına tekabül eden bu dönem, İstanbul'da verdiği vaazlar ya da yazdığı nesir-nazım yazılardan oluşur. Akif'in o dönemde Anadolu'yu İslam dünyasının son kalesi, bu coğrafyada yaşayanları da İslam dünyasının en önemli temsilcileri olarak görmesi manidardır. "Karagün Dostu" adlı şiirinde, onun aslında dört yüz milyonluk İslam dünyasının kurtuluşu için çırpındığını, Müslüman Anadolu insanına bu anlamda liderlik rolü verdiğini görürüz:

*"İslam'ı, evet, tefrikalar kastı kavurdu;
Kardeş, bilerek bilmeyerek, kardeşi vurdu.*

*Can gitti, vatan gitti, bıçak dine dayandı;
Lakin, o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki, bugün can da onundur, kan da onundur;
Dünya da onun, dinde onun, şan da onundur.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,
Görsen, ezeli rabıta bir buldu ki kuvvet;
Saldırda da kırk Ehl-i Salib ordusu, kol kol
Dort yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol!”*

Bu şiirlerinde kendilerinden ilham aldığı Kuran ayetleri, inananlara ümit aşıl原因 ayetlerdir; çünkü devrin karanlık tünellerinden çıkışın tek yolu, ona göre İslam birliğinden geçiyordu ve İslam birliğine ulaşmak için de Kuran ve sünnet elimizde kalan iki sağlam kaynaktı (Uçman, 1986: 15). 1918-1919 arasındaki bu yıllar, Akif’in karamsar tablolarla dolu şiirler yazdığı yıllardır. “Yeis Yok” adlı şiiri, onun bu karamsar halini en güzel şekilde resmeder. Yine aynı tarihte yazdığı “Umar mıydın?” adlı şiiri, İslam dünyasının içler acısı haline Akif’in gözyaşlarını akıtarak yazdığı şiirdir. 1919 yılının Ekim ayında kaleme aldığı “Hüsran” adlı şiirinde, onu kaplamış olan bu derin karamsarlığı en çarpıcı şekilde görürüz:

*“Ben, böyle bakıp durmayacaktım dili bağlı,
İslam’ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imanlı beyinler coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lakin? Hani sahipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryadımı artık boğarak, na’şını, tuttum,
Bin parça edip şi’rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vadiyi eninim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler “Safahat”ımdaki hüsran bile sessiz!”*

3.3.1.2 İkinci Dönem

Yunan kuvvetlerinin Mayıs 1919 tarihinde Ayvalık’ı işgale yeltenmesiyle

İstanbul'da daha fazla kalamayan Akif, milli mücadeleye her türlü desteği vermek amacıyla Anadolu'ya geçer. Onun milli mücadeledeki ikinci dönemini, 6 Şubat 1920'de Balıkesir Zağanos Paşa Camii'nde yaptığı konuşmayla başlatabiliriz. Birçok tarihçi tarafından göz ardı edilse de kimi biyograflara göre Akif'in hayatındaki en önemli, en şerefli görev bu olmuştur (Erişirgil, 1956: 406). Halkın ağlayarak dinlediği heyecan dolu vaazı, İstanbul hükümetinin tepkisine yol açmıştır. Onun bir anlamda yıllarca içinde taşıdığı ve zaman zaman gün yüzüne çıkardığı vatani savunma aşkının milli mücadele savaşındaki ilk somut adımı bu vaazdır.

1920'den 1922'nin sonlarına kadar Anadolu ve Anadolu'nun şahsında milli mücadele, Mehmet Akif'in her şeyi olur. Son ümmet kütesinin bir parçası olduklarının bilincindeki bir avuç inanmış adam, bu mücadele olmaksızın kendilerinin de olamayacaklarının farkındadır. Bu toprakların son kale olduğunu Akif şu satırlarda ifade eder:

*“Müslüman yurdunu her yerde felaket vurdu...
Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu.
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'-i mübin;
Hak-sar eyleme Ya Rab, onu olsun... Amin!”*

Akif'in milli mücadele destanındaki faaliyetleri camilerde, kıraathanelerde halka yapmış olduğu konuşmaların yanı sıra ihtilafli meselelerde ya da yerel isyanlarda üstlendiği arabuluculuk görevlerini de içerir. Ankara Hacı Bayram ve Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazlar, özel olarak incelenmeye değer muhtevalara sahiptir. Bir yandan halkı milli mücadeleye destek vermeye çağıran, diğer yandan Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde boy veren isyanlarda arabuluculuk rolü üstlenen Akif, bu dönemde yoğun bir şekilde dini metinlere müracaat etmiştir. Özellikle milli mücadelede askeri malzeme sevkıyatının kilit şehri olan Kastamonu'daki vaazları büyük bir heyecanla neşredilerek Anadolu'nun her yanına dağıtılmış olup Sebilü'r-Reşad'ın 464, 465, 466 ve 467. sayıları bu vaazlarla doludur. Kastamonu'da 19 Kasım 1920 tarihinde yaptığı konuşma, milli mücadele tarihindeki en önemli dini muhtevalı vaaz sayılmaktadır (Eski, 1983: 34).

Akif'in milli mücadelenin ikinci döneminde verdiği desteğin zirvesi, İstiklal

Marşı yazmasıdır. Milli Eğitim Bakanlığının açtığı yarışmaya 724 şiir gönderilmiş, bunlardan sadece 7 tanesi beğenilmiş, ancak onlar da bir istiklal marşı olacak hüviyette görülmemiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, bu şiiri ancak Akif'in yaratabileceğini düşünüyordu. Akif'in yakın dostu Balıkesir mebusu Hasan Basri (Çantay)'ı aracı kılacak Akif'ten ricada bulunmuş ve nihayet Akif, şiiri yazmaya ikna edilmişti (Uçman, 1986: 27). Kaleme aldığı şiir, 12 Mart 1921 günü Büyük Millet Meclisi'nde Tanrıöver tarafından okunduğunda ayakta alkışlanmıştı. Kendisine tahsis edilen parayı ise ulu şair, Dar'ül-Mesai adlı hayır kurumuna bağışlamıştı. Akif bu şaheserinde doğrudan dini metinlere atıfta bulunmamaktadır: ancak şiir okunduğunda görülecektir ki her satır, arka planda bir ayet-i kerimeye ya da hadis-i şerife dayanmaktadır. Din, iman, ezan, secde, şehadet ve gaza muhtevalarıyla dopdolu olan bu şiir, başlı başına, Müslüman bir topluluğun, İslam ümmetinin o dönemdeki en önemli kalesinin yeniden şahlanışını hikaye eder.

3.3.1.3 Üçüncü Dönem

Üçüncü dönem, milli mücadelenin ardından kurulan Cumhuriyet dönemidir. Bu dönemde Akif'e herhangi bir resmi vazife verilmemiş, milletvekili olması yönündeki taleplere de kulak asmamıştır. Ne var ki Akif'in bu dönem, Ankara hükümeti tarafından göz ardı edildiği bir döneme de işaret eder. Milli mücadelenin amaçlarından uzaklaştığını düşünen Akif, Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine 1923 yılında Mısır'a gitmiştir. Akif'in ömrünün bu kesiti ülkemizde gereğince ele alınıp incelenmiş değildir. Acıdır ki büyük vatan şairi, çileli bir hayat sürmek mecburiyetinde kaldıktan sonra, *“Düşüncelerinden dönmeden, paraya ve mevkie yaltaklanmadan, vicdanına hıyanet etmeden, gururunu çiğnetmeden... Hak bellediği yolda yalnız olarak”* hayata gözlerini yummuştur.

3.3.2 Kullandığı Dini Motifler

Akif'in milli mücadelede müracaat etmiş olduğu dini metinlerin bir hülasesini çıkarmak, bu metinlerin edebi, filolojik, tarihsel tahlillerine girişmek ya da İslami ilimlerin değişik dalları ve bu dalların kendine özgü usulleri içerisinde bu metinlerin analizlerini yapmak, ancak hacimli bir çalışmayla mümkündür. Bizim bir tebliğ

ölçeğinde yapmaya çalıştığımız şey ise söz konusu dini metinleri Akif'in genel olarak hangi konular özelinde değerlendirdiğini tespit etmek ve bu tespitin ardından Akif'in İslami düşünce geleneğinde nerede durduğunu ortaya koymaktır. Kuşkusuz her insanın bir alem olduğu, hele de Akif gibi bir insanın bir alemde daha fazla anlamlar ifade ettiği düşünüldüğünde, onun bu yönünün yalnızca bir tebliğle tüketilmesinin mümkün olamayacağı izahtan varestedir.

3.3.2.1 Dini Duyarsızlık

Akif, milli mücadelede tanıklığına başvurduğu dini metinlerde Müslümanların intibahına çağrıda bulunurken öncelikle dini duyarlılıkları gündeme taşır. Hemen her vaazının başında Hz. Peygamber'e salat-u selam getiren Akif, bir anlamda, kendisini dinleyenlere, bu dinin ilk mümessiline göstermeleri gereken saygıyı öğretmektedir. Milli mücadelede verdiği vaazlardan birini *Sebilü'r-Reşad*'ın 465. sayısında "Müslümanların Terakkileri, İslam'a Sarılmalarına Bağlıdır" başlığıyla, diğerini ise 466. sayıda "Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur" başlığıyla neşretmiştir. Esasen onun vaazları gibi şiirleri de büyük ölçüde bu temalara sahiptir. Birinci *Safahat*'ın ana konusu, cemiyete karşı sert tenkitleri içeren şiirlerden oluşur. "Köse İmam" şiirinde şeriatın cahil softalar elinde nasıl bir içtimai felaket vasıtası haline geldiği anlatılır. Onun beklediği, ruh ve madde inkılabıdır ve bu inkılabın gerçekleşmesinde Kuran merkezi konumdadır. Hayatında ve şiirlerinde Kuran'a çok büyük bir yer vermiş olan Akif'in basılan ilk şiirinin de "Kuran'a Hitap" olması, manidardır.

Akif İslam dünyasının dini anlamda ciddi bir dejenerasyona uğradığının farkındaydı. Onun, dinin bu yozlaşmış şekliyle ilgili düşünceleri, bugünkü İslamcı yazar-çizer takımının anlayışından da oldukça ileri seviyedeydi. Ona göre bu dejenerasyon, dini müesseselerin en deruni yapıya sahip olanlarında bile mevcuttu. Örneğin, Akif tasavvufun ne kadar yozlaştığını, meyhane ve şarap kültürünün nasıl da bu müesseseye sokuşturulduğunu, bu kültürün divanında Sandıkburnu meyhanelerinin geniz yakan alkol kokusunun duyulduğunu milli mücadele yıllarında kaleme aldığı Asım şiirinde ifade eder:

"Sürdüler Türk'e 'tasavvuf' diye olgun şırayı:

*Muttasil şimdi 'hakikat' kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab!
Kible: Tezgah başı, meyhaneci oğlan: Mihrab.
Git o 'divan' mı, ne karn' ağrısıdır, aç da onu,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi 'Sandıkburnu!'"*

Akif, ahlakın, ancak İslam'ın sahih kaynaklarına ve uygulamalarına dönmele temin edilebileceğine inanıyordu. Bunun yolu da eğitimden geçmekte olup özlemine duyduğu Asım'ın nesli, bu eğitimi almış gençlerden oluşacaktı. O şiirinde anlattığı gibi, Afgani'nin bir an önce siyaset ve inkılap ile yapmak istediği ahlaki devrimi Abduh, eğitimle ve uzun soluklu bir mücadeleyle gerçekleştirmek istiyordu. Akif bu resimde Abduh'un yanında yer almıştır (Topçu, 1970: 60-61).

Akif'e göre Müslümanların dini duyarlılıklarını kaybetmesi, beraberinde birliklerini, cemaat olma bilinçlerini kaybetmesini de getirmiştir. İslam'ın beş temel esas üzere oturduğunu ifade eden hadis-i şerifi Akif, tamamen vahdet anlamında ele alır ki bu oldukça özgün ve bir o kadar da sosyal muhtevalı bir yaklaşımdır. İslam'ın beş şartını anlatan bu rivayet, Akif'e göre birlik ve beraberliğin açık ifadesidir. Namaz, hac, oruç ve zekat gibi ibadetler, toplumsal huzurun ve birlikteliğin anahtarlarıdır. Gerçek iyiliğin ancak infak (fakir fukaraya tasadduk ya da zekat) ile mümkün olacağını beyan eden bir din, aslında birliğin en önemli unsuru olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma prensibini getirmiştir. Akif'e göre bu konuda sahih ve sarıh hadisler vardır. Müslüman topluluğundan bir karış ayrılanın Müslümanlık ribkasını (bağını) boynundan atacağını söyleyen Hz. Peygamber, bir başka rivayette nakledildiğine göre de Ümmet-i İslamiyye arasında tefrika çıkaran, bozgunculuk yapanların kendisine tabi olanlardan addedilmeyeceğini ifade etmiştir. Akif, Yermuk muharebesinde ölmek üzere olan üç gazinin, savaş meydanında birbirlerine su vermek için nasıl da fedakarlık yaptıklarını, nihayet hiç biri de su içmeden dar-ı bekaya irtihal ettiklerini anlatarak en sıkıntılı anlarda bile yekvücut olmanın önemine işaret eder.

*"Müminler ancak kardeşirler (Hucurat 49/10)." ayetini ele alan Akif özetle,
"Yazıklar olsun ki Müslümanlar bu şuurdan uzaktır; çünkü ayda, alemde bir kere*

camide buluşmakta, dolayısıyla birbirlerinin hallerinden haberdar olmamaktadırlar. Hatta camide omuz omuza veren Müslümanlar, papuçlarını koltuklayarak dışarı çıktıklarında derhal birbirlerine hasım kesilmekte ya da bigane kalmaktadırlar. Oysa Müslümanlar birbirlerinin öz kardeşleridir. Hz. Peygamberin de belirttiği gibi, dünyanın öbür ucunda bir Müslüman'ın ayağına diken batsa, beri taraftaki Müslüman'ın rahatsız olması gerekir. Bir bedenın uzuvlarından ibaret olan her Müslüman, bir duvardaki tuğlalar gibidir. Nasıl her tuğla bir diğerine destek olmakta, onun ayakta kalmasına imkan vermekte ise, Müslümanlar da öylece birbirlerine destek vermelidirler. Birbirlerine tutkun olmalı, düşmanlarına karşı ise yekvücut olmalıdırlar. Oysa Kuran'da kafirlerden bahsederken, sağlam kaleler ardında dursalar ve birbirlerine kenetlenmiş gibi gözükseler de aslında kalplerinin ayrı ayrı çarptığı anlatılır (Haşr 59/14).” demektedir. Akif'e göre bu durum, ne yazık ki Müslümanlar içinde vaki olmuştur.

Akif'in gözünde Anadolu Müslüman Türkü'nün içinde bulunduğu zelil durum, hayatlarında önemli bir yer işgal etmesi gereken dine yeterli ilgiyi göstermemelerinden kaynaklanır. Dirilişin yegane yolu, yaşantılarındaki bu kayıp halkayı Müslümanların tekrar yerine koymalarından geçmektedir. Bunun için de yapılması gereken, Kuran'ın ve sünnetin diriltici nefesine yönelmektir. Hiçbir ümitsizliğe kapılmadan, karşı tarafın hüsn-ü kabulünden emin olarak Allah'a ve peygamberi Hz. Muhammed'e dönmek, kendimize gelmek için zaruridir. Enfal suresinin 24. ayeti eşliğinde Akif halka şöyle seslenir: “*Ey Tanrı'nın birliğine, kitabına, peygamberine, sair inanılması zaruri olan şeylerin hepsine inanan, hepsini Samim-i kalbile tasdik eden Müslümanlar! İcabet ediniz, itaat ediniz. Yürüyünüz, koşunuz. Kime doğru, nereye doğru? Allah'a doğru, Peygamber'e doğru koşunuz. Ne zaman? Sizi ihya edecek; dünyada, ukbada hayatınızı, necatınızı, saadetinizi temin eyleyecek; her türlü manasıyla hayat verecek, ruh verecek evamirini, ahkamını, vesayasını kabule davet ettikleri zaman. İyice bilmiş olunuz ki, Cenab-ı Hak insanın kendisiyle kalbi arasına girer, yani onun yalnız hareketını değil, kalbinden geçen maneviyatını da görür; ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini bilir. Kezalik şunu da hatırlınızdan hiçbir zaman çıkarmayın ki ne olursanız olunuz, ne türlü yaşarsanız yaşayınız, sonunda Allahu Zülcelal'in huzuruna çıkarak bu alemdeki bütün*

işlerinizin, bütün düşüncelerinizin elhasıl bütün hayatınızın hesabını vereceksiniz.”

Akif'in bu dönemdeki söylemlerinde kullanmış olduğu bir başka dini referans, Hz. Peygamberden önceki peygamberlerin tabilerinde görülen çeşitli dini sapmaların bu ümmette de görüleceğine dair hadislerdir. Bu hadislerden birinde Hz. Peygamber, Müslümanların, kendilerinden önceki ümmetlerin yolundan adım adım gideceklerini söylerken, Akif'e göre tam da bu dini yozlaşmaya işaret etmiştir. Müslümanlar kendi dokularına en uygun olan İslami bırakıp diyanet, kavmiyet, iklim, lisan, muhit, ahlak, adet ve aneler itibarıyla kendilerinden çok farklı milletleri körü körüne taklit etmek suretiyle bugünkü zelil duruma duçar olmuşlardır. *“İşte bu benim yolumdur ki dosdoğru yoldur, hiç şaşmak bilmez. Siz ancak bu yolu tutunuz; sağa, sola sapan diğer yollara uymayınız. Sonra Cenab-ı Hakın yolundan ayrılmış olursunuz (En'am 6/153).”* tarzındaki ihtiyar-ı ilahiyi unutmışlardır.

Akif'e göre Müslümanların dirilişinin önündeki önemli engellerden birisi dini duyarlılıktan uzak kalmak olduğu gibi bu duyarlılıktan yoksun olmanın sebepleri de vardır. Bunların başında ise Müslümanların dine bakışındaki bozukluk ve eksik dini yaşantı gelir. *“Yoksa sizler kitabın bir kısmına iman ediyorsunuz da diğer kısmını inkar mı ediyorsunuz (Bakara 2/85)?”* tarzındaki itab-ı ilahiye hedef olmamak için aklımızı başımıza almalıyız. Dinin bir bütün olduğunu, bu bütünü dağıtıp parçalayarak birkaç parçasına sarılmakla dini yaşamış olamayacağımızı ifade eden şair, dini emirlerin tamamını bir farz mesabesinde görmek gerektiğini dile getirir. Doğrusu onun bu yaklaşımı son derece radikal bir tavırdır. Amelin imandan bir cüz olup olmadığına dair pek çok tarihî tartışmaya sahip İslam düşüncesinde ameli imanın bir cüzü olarak gören bu yaklaşım, İslam'ın sonraki yıllarında (Anadolu İslamlığı da dahil) hakim olan ılımlı söylemden farklıdır. Öyle anlaşılıyor ki Akif, bir yandan Afgani, Abduh, Reşid Rıza, İkbâl, Musa Carullah, Abdulaziz Çaviş, Şibli ve Ferid Vecdi gibi düşünürlerin bu konudaki ihtilafli görüş ve söylemlerinden etkilenmiştir. Diğer yandan savaş yıllarının insanlarda ortaya çıkarmasını beklediği radikal tepkilerin Anadolu halkında bulunmadığını görmüştür. Bu eksikliğin giderilmesi için bir anlamda acı reçete olarak görülen amelin imandan bir cüz olduğu yönündeki söylemler, kaçınılmaz bir şekilde Akif'in vaazlarına ve şiirlerine

yansımıştır. Buna rağmen Akif, İslam'ın bir kolaylık dini olduğunu ifade eden Peygamber tanıklığına da başvurarak İslami yaşamın hiç de zor olmadığını anlatır. Mademki Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayandır), o halde bu dini yaşamak, her şeyden evvel bizim yararımızdır." Ömrünün son yıllarında kaleme aldığı şiirlerde ise Akif "Secde şiiri gibi", kanaatimizce hoşgörüyü ve salt imanın necat için yeterli olduğu görüşünü yansıtan satırlar kaleme almıştır.

3.3.2.2 Cehalet

Akif'e göre İslam dünyasının o dönemde yaşamakta olduğu hezimetin en önemli sebeplerinden bir diğeri ise cehalettir. Oysa İslam ilme ve irfana büyük değer veren, akli dini ve dünyevi tüm meselelerde ön plana çıkaran bir dindir. Kastamonu havalisinde verdiği vaazlardan birinde, bu duruma şu önemli uyarılarla dikkat çeker: "İlk nazil olan ayet-i celile (Alak 96/1)"dır. Artık bir din ki onun Allah tarafından nazil olan altı yüz sahfelik Kitab-ı Mübini "Oku!" diye başlıyor; dünyada okumayı, yazmayı, ilmi, irfanı böyle bir din kadar iltizam eden, emreden, himaye eden diğeri bir din tasavvur olunabilir mi? Sonra "(Zümer 39/9) Hiç bilenler bilmeyenler bir olur mu?", "(Fatır 35/28) Allah'ın kulları içinden ancak alim olanlar Allah'tan korkar" ve "(Ankebut 29/43) Bizim ayat-i celilemizdeki hikmetleri, ibretleri ancak alim olanlar idrak edebilir, başkaları edemez" gibi daha birçok ayetler ilmin, erbab-ı ilmin kadrini tasavvurun fevkine kadar yükseltmiştir. Pekala, bugünkü Müslümanlar senin dediğin gibi ilimden, irfandan mahrum ümmi birer insan yığını derekesine düşmüşlerse ben ne yapayım yahut din ne yapsın?"

3.3.2.3 Atalet

Bu dönemde Akif, genelde tüm İslam dünyasını, özelde Anadolu Müslümanlarını hedef alarak toplumdaki atalet ve gevşeklik konusunda ciddi uyarılar yapmıştır. Bu atalet ve gevşekliğin en önemli nedenlerinden birini, din algılarındaki yanlış tevekkül anlayışında gören Akif, bununla ilgili şiirler yazmış, konuşmalar yapmıştır. "Azimden Sonra Tevekkül" adındaki şiirleri, bu duygu ve tefekkürün müstesna bir örneğini içermektedir. Osmanlı'nın asrileşmesinde medreselerin ıslahını

zorunlu bir aşama olarak görmesi de bu sebeptedir (Erişirgil, 1956: 319-322). Atalet konusunda Akif'in yaptığı vurgular, sürekli olarak dini metinlerden ya da yaşanmışlıklardan örnekler taşır. Zağanos Paşa Camii'nde verdiği meşhur vaazına "Ey Müslüman" şiiriyle başlayan Akif, şu beyitlerle konuya dikkat çeker:

*"Cihan alt üst olurken seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serserisin, derbedersin öz yurdunda!
Hayat elbette hakkın... Lakin, ettir haykırıp ihkak,
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'vay-ı istihkak."*

demekteydi.

Akif, bu vaazına şu sözleriyle devam etmiştir: "Evet, biz Müslümanlar cihan çalışırken, didinirken, uğraşırken, namütenahi terakkiyat, namütenahi inkılaplar geçirirken uzaktan seyirci sıfatıyla baktık. Bilhassa şu son senelerde başımıza birçok felaketler yağdı. El'an çilemizi doldurmadık. Sebebi? Hep seyirci kalmamız, umur-ı dine olduğu gibi umür-ı dünyaya karşı da bigane durmamızdır." Dikkat edilirse Akif, din ve dünya şeklinde iki ayırım yapmamakta, dine olduğu kadar dünyaya, dünyaya olduğu kadar dine de hak ettiği muameleyi göstermek gerektiğini söyler.

1918 yılında yazdığı "Alınlar Terlemeli" adlı şiirinde, baştan sona çalışmaya teşvik vardır. Burada Akif, çalışmaktan başka çıkar yolu olmayan İslam dünyasının, çalışırken de akıllı olması ve belirli bir disipline uyması gerektiğini hatırlatır. Aksi takdirde, sadece başkalarının hizmetkârı olarak çalışacağımızı anlatır. Safahat'ın en önemli şiirlerinden Asım'da ise şair, yine bir Kurani nassa dayanarak Müslümanların ataletine şöyle dikkat çeker:

*"Halık'ın namütenahi adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak!
Hani, Ashab-ı Kiram, ayrılalım, derken,
Mutlaka "Süre-i ve'l-Asr'ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknün o büyük sürede esrar-ı felah:
Başta iman-ı hakiki geliyor, sonra salah,
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık:"*

Şair, Müslüman halkın zihin dünyasında neredeyse sarsılmaz bir şekilde yer almış bazı dini muhtevalı kavramlara da müdahalede bulunur ve bir anlamda bu kavramların yanlış kullanılma biçimlerine itiraz eder. Örneğin, “dünya” kavramı geleneksel İslam düşüncesinde büyük ölçüde menfi anlamlar yüklüdür. Kelimenin Arap dilindeki kökü “dena, yednü, dunuvven” şeklindedir ve bu kökün temel anlamı “yakında veya aşağıda olmak”tır. Dolayısıyla bu kök anlamıyla dünya, “yakın olan yer” anlamında kullanıldığı gibi “aşağılık olan yer” gibi de değerlendirilmekte ve dinin alternatifi olarak yerilmektedir. Din ile ilgili olmak saygın bir tavır iken dünya ile ilgili olmak yerilmiş bir durum haline gelmektedir. “Din” kelimesinin kökeni “dane, yedinu, deynen” şeklindedir ve bu kök anlamıyla din adet, durum, taat, hüküm ve ceza anlamlarını içerir. Aslına bakılırsa bu kelimeler arasında oldukça yakın bir ilişki vardır; çünkü iki kelimenin de sülasi mücerred köklerinde asgari iki harf benzeşmesi bulunmaktadır ve bu sebeple kalb kuralları gereği her iki kelimenin birbiriyle anlam yakınlığı olabileceğinden bahsetmek mümkündür. Bundan olsa gerek İbn Faris dünya kelimesinin kökü olan “dena, yednü” çekimini “dane, yedünu, devnen” şeklinde bir tasrif ile Kuteybi’den nakletmektedir. Dolayısıyla dünya kelimesi de din kelimesi gibi yakın kökten olduğuna göre, birbirlerini tümüyle dışlamayan iki anlama sahip oldukları düşünülmelidir. Nitekim sahih din anlayışında din dünyayı, dünya da dini destekleyen iki unsur gibi görülmüştür. Akif, bu sahih din anlayışına uygun bir dünya algısını, ahiretin geçer tek akçesi olan dinin dünyadan ayrı düşünülemeyeceğini, “*Kim bu dünyada kör ise ahirette de kördür, hatta orada şaşkınlığı daha fazladır* (İsra 17/72).” ayetinin tefsirinde, 1914 yılında, şu satırlarla anlatır:

*“Nihayet neyse idrak ettiğin şey ömr-i faniden;
Onun bir aynıdır mutlak nasibin ömr-i saniden,
Hatadır ahiretten beklemek dünyada her hayrı:
Öbür dünya bu dünyadan değil, hem hiç değil, ayrı.
Sen ey sersem ki “üç günlük hayatın hükmü yok” der de,
Sanırsın umduğun amadedir ferda-yı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsiül istiyorsun bir de ferdadan?
Senin meşru’ olan hakkın: Bugün hüsrân, yarın hüsrân!
Eğer maksüdu ancak ahiret olsaydı Yezdan’ın;*

*Ne hikmet vardı ibdaında hiç yoktan bu dünyanın?
“Ezel”den ayrılan rühun nişi’men-gah-ı bakisi:
“Ebed”ken, yolda eşbahın niçin olsun mülakisi?
“Elest”in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervaha tekrar imtihan olsun bu alemde?
Demek: Dünya değil pek öyle istihfafa şayeste;
Demek: Bir feyz-i baki var, bu fani ömre vabeste!
Diyorlar: “Kainatın aslı yoktur, çünkü fanidir.
Evet, fanidir amma, bir nazardan cavidanidir.
Süreksizmiş hayat... Olsun! Müebbed zevki, hüsranı;
Onun bir sermediyyettir bu haysiyyetle her anı.
“Cihanın aslı yoktur, çünkü fanidir” diyen sersem,
Ne der “Öyleyse hilkat pek abes bir şey çıkar” dersem?
Nedir dünyaya gelmekten garaz, gitmek midir ancak?
Velev bir anlamak hırsıyla olsun yok mu uğraşmak?
Ganimettir hayatın, iğtinam et, durma erkenden,
Yarın milyonla feryad olmasın enfas-ı ma’düden!
Bu alem imtihan meydanıdır ervah için madam,
Demek: İnsan değilsin eylemezsen durmayıp ikdam.
Neden geçsin sefaletlerle, haybetlerle, ezmanın?
Neden azmin süreksiz, yok mudur Allah’a imanın?
Çalış, dünyada insan ol, elindeyken henüz dünya:
Öbür dünyada insanlık değilmiş yağma, gördün ya!
Dilinden ahiret hiç düşmüyor ey Müslüman, lakin,
Onun hakkında atıl bir heves mahsülü idrakin!
Bu mecnünane vehminden şifayab olmadan, şayed
Gidersen böyle sıfru’l-yed, kalırsın sonra sıfnı’l-yed!
Hayalat arkasından koştüğün yetmez mi hey şaşkın?
Senin hala hakikatten nedir iğmaz için hakkın?
Bu alem şöyle bir rü’ya imiş, yahud muvakkatmış...
Evet ukbada anlarsın ne müdhiş bir hakikatmış!”*

Akif’in Milli Mücadele döneminde Anadolu’yu çalışmaya teşvik ettiği konular, genelde medeniyetin her sahasını ilgilendiren konulardan müteşekkil olsa da

özel olarak üzerinde durduğu konu, ülke savunmasını ilgilendiren alanlardaki çalışmalarla ilgilidir. Dolayısıyla kullandığı dini metinler de bu anlam muhtevalarına sahip metinlerdir. Ona göre dini müdafaa her Müslüman'a ayrı ayrı farz olduğundan, bu müdafaada kullanılacak araç-gereçlerin temini de aynı şekilde her Müslüman'a farzdır. *“Düşmanlara karşı ne kadar kuvvet tedarik etmeye, hazırlamaya muktedirsenez derhal hazırlayınız (Enfal 8/60).”* ayeti ortada dururken Müslümanların diğer milletlerden savunma gücü bakımından geride kalması düşünülemez. Aramıza sokulan fitneleri, fesatları, fırkacılıkları, kavmiyetçilikleri, daha bin türlü ayrılık, gayrılık sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele, baş başa vermeli, hep birden çalışmalıyız.

Akif'in bu dönemde dini metinleri yorumlarken parmak bastığı bir konu vardır ki, kanaatimizce son derece yerinde ve oldukça özgündür. Malum olduğu üzere dini düşüncede “sünnet” diye bir kavram vardır. Bu kavram çoğunlukla Hz. Peygamber'in kavli, fiili ya da takriri tasarrufları bütününden ibarettir. Ne var ki kavramın bu anlamı Kuran'da geçen “sünnet” kelimesinde mevcut değildir. Kuran-ı Kerim'de sünnet kavramı, lügavi anlamda yukarıdaki kavramla ilişkili olsa da ıstilah olarak daha farklı bir durumu ifade eder. Bu farklı durumun tespiti, Müslüman'ın dünyaya bakışını şekillendirmede önemli bir unsur olarak ortaya çıkar. Akif Nasrullah Camii'nde bu gerçeği şu satırlarla dinleyicilerin dikkatlerine sunar: *“Ey cemaat-i Müslimin! Kuran-ı Kerim tilavet ederken birçok yerlerinde sünnet lafz-ı celiline tesadüf edersiniz. Kitabullah'taki sünnet, Resulullah'ın , sünneti değildir. Peygamberimizin sünneti cümlemizin malumu... Kuran'ın sünneti ise, Cenab-ı Hakk'ın ezeli ve ebedi olan kanunu demektir. Evet, Allah Zülcelal'in bu alem-i hilkatte cari birçok kanunları vardır. Cemadatta, nebatatta, hayvanatta, yıldızlarda, aylarda, güneşlerde, dağlarda, denizlerde, yerlerde, göklerde, elhasıl bizim bildiğimiz bilmediğimiz ne kadar mahlukat varsa bunların hepsinde ayrı ayrı kanunları caridir. Bu konular vaz-ı ilahi olduğu için insanların tertip ettikleri kanunlar gibi ömürsüz değildir. Ta ezelde, meşiet-i ilahiye muktezasınca ibda olunan bu hükümlerin, bu ahkâmın, bu kavaninin hiçbir maddesi, hatta hiçbir kelimesi, hiçbir noktası değişmez. Bunun böyle olduğunu Kitabullah da bize sarahaten bildiriyor. Şimdi diğer mahlükatta, diğer alemlerde hakim olan sünen-i ilahiyyeyi,*

yani Cenab-ı Hak'ın ezeli ve ebedi kanunlarını bir tarafa bırakalım da yalnız insan kümeleri, beşer yığınları demek olan milletler, ümmetler üzerinde hükmünü süren kanun-i ilahiye tetkik edelim. Evet, milletlerde cari olan bu kanunun mahiyetini biz Müslümanlar doğrudan doğruya Cenab-ı Hak'tan, yani O'nun bize gönderdiği Kirab-ı Hakiminden öğreniyoruz: Ümmet-i İslamiyye'nin dünyada, ukbada felahını, necatını, saadetini,ferahını, samanını temin eden evamir-i ilahiyye yok mu, işte onların her biri Allah'ın bir sünneti, yani kanunudur.”

3.3.2.4 Zulüm

Akif'in bu dönemde kullandığı dini metinlerden önemli bir kısmı da siyasi muhtevalar taşır ki bunlar içerisinde en önemli dini metin, muhtelif dönemlerde İslam düşüncesi içerisinde de anlamı üzerinde tartışmalara yol açmış bir ayettir. Nisa suresi 58. ayeti ele alan Akif, önemli bir hastalığımıza daha parmak basar: “(Bilmiş olunuz ki Allah sizlere bütün vazifeleri erbabına vermekle ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletten ayrılmamakla emrediyor). Bütün islam diyarında her Cuma günü minberden “Bilmiş olunuz ki Cenab-ı Hak sizlere adaletle muamele etmeyi, hiçbir zaman iyilikten ayrılmamayı emrediyor (Nahl 16/90).” ayet-i celilesi okunur. Değil Müslümanlara, başka dinden olanlara karşı bile İslam'ın gösterdiği adaleti, merhameti hangi millet gösterebilmiştir. Kudretiyle, kuvvetiyle dünyaları titreten Hz. Ömer'in Kuds-i Şerif'e nasıl girdiğini elbette bilirsiniz. Müslümanlar kendilerinin en şefkatli, başka milletlerin en zayıf buldukları devirlerde bile kudretlerine, kuvvetlerine mağrur olarak bugün siz garplıların biz şarklılara karşı takındığı tavrı takınmamışlardı; esaretiniz altında inleyen mahkûm milletlere reva gördüğünüz zulümlerin, şenaatlerin hiç birini irtikaba tenezzül etmemişlerdi.”

3.3.2.5 Kavmiyetçilik

Akif, kavmiyet ve milliyet kavramlarını birbirinden ayrı görerek ilkinin ırkçılık bağlamında değerlendirmiştir. Onun milliyetten anladığı şey, hiç bir zaman kör bir gurur ve iddiadan öte geçmeyen “şuculuk, buculuk” davası olmamıştır. Kendisi de bir Arnavut olan Akif'in:

“Hani, milliyetin İslam idi... Kavmiyyet ne?”

*Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine!
“Arnavutluk” ne demek? Var mı şeriatte yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!”*

beyitlerini okursak, ümmetçi bir yapıya sahip olduğunu açık bir şekilde görürüz.

Akif Anadolu’da olduğu gibi İslam dünyasında da birlikten yanadır. Ona göre, bütün dünya çeşitli cemiyetler halinde güç birliğine gitmekte iken İslam dünyasının bölünmeye, parçalanmaya yakın olması içler acısı bir durumdur. Hem de kitabi ve sünneti sürekli olarak birliğe çağıran bir dinin mensupları için bu durum, daha vahimdir. Birliğimiz ve bütünlüğümüz o kadar önemlidir ki Akif’e göre bu topraklarda yaşayan insanların din, dil, ırk farkı gözetmeksizin bu birliği sağlaması gerekir. Birlikten uzaklaşmak, dinle imanı bir tarafa bırakmak anlamındadır:

*Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hazır: Devr-i cem’iyyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlal için niyyet,
Şu vahdet tarumar olsun deyip saldırma İslama;
Uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma!
İşit, bir hükm-i kat’i var ki isti’nafa yok meydan:
“Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah’tan!”
Nedir iman kadar yükselterek alçak bir ilhadi,
Perişan eylemek zaten perişan olmuş ahadı?
Nasıl yekpare milletler, var etrafına bir seyret,
Nasıl tevhid-i aheng eyliyorlar bak da al ibret.”*

Akif kavmiyetçilik derdinin çok büyük bir illet olduğunun farkındaydı. Bundan kurtulamadığımız sürece eldeki vatan toprağını da kaybedeceğimizi çok iyi biliyordu. Buna örnek olarak Ensar (Evs ve Hazrec kabilesi mensuplarından oluşur) ve Muhacirün (Mekkelilerden oluşur) kardeşliğini halırlatır. Bilindiği gibi Araplarda avmiyetçilik son derece yaygındı, buna bakmayarak Hz. Peygamber onları İslam potasında eritmiş, kardeşlik müessesesi kurmak suretiyle insanları birbirine dost/kardeş yapabilmişti. Akif, ashabın elbiselerinin omuz başlarından eskimesini önemli bir tarihsel tanıklık olarak anlatır. Ashabın cemaatte namaz kılarken birbirlerine o kadar sık saflar halinde kenetlenmiş olması; fakirle zengin, efendi ile köle ya da soylu ile sıradan insanlar arasında bir ayırım olmadığını kanıtıydı.

Anadolu’da ateşi yakılmış olan milli mücadelenin hasret kaldığı sahnede ona göre buydu.

Akif, o gün olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde de İslam ümmetinin birliğini bozacak nifak çabaları görüldüğünü; ama bu çabalara karşı ilahi ikazların yapıldığını anlatarak Anadolu toprakları üzerinde ecnebilerin oynadığı oyunlara dikkat çeker. Evs ve Hazrec’in arasını bozmak niyetiyle ayrılık tohumları saçan bir Yahudi’nin az kala oyunlarına gelecek olan Müslümanlara -Akif’in tercümesi ile- Al- İmran suresi 100-103. ayetlerde şu uyarılar gönderilmiştir: *“Ey Müslümanlar, kendilerine sizden evvel kitap gönderilenlerden bir kısmına uyacak olursanız, siz şeref-i iman ile müşerref olurken onlar sizi yeniden neüzubillah küfre sokarlar. Ya siz henüz aranızda Cenab-ı Hakk’ın ayat-ı celilesi okunup dururken, Allah’ın peygamberi içinizde yaşıyorken nasıl bu suretle küfür yolunu tutarsınız? Kim Allah’ın gönderdiği rabıtaya sınıksız sarılacak olursa doğru yolu bulmuş olur. Ey Müslümanlar, Allah’tan nasıl korkmak icap ederse öyle korkunuz! Ve ancak Müslüman olarak Müslümanlıkta can veriniz. Sonra hepiniz birden habl-i ilahiye sınıksız sarılırsınız. Sakın aranızda ayrılık, gayrılık girmesine meydan bırakmayınız. Allah’ın hakkınızdaki nimetini düşününüz. Hani sizler birbirinize düşman idiniz; Cenab-ı Hak kalplerinizi feyz-i İslam ile birleştirdi de onun saye-i nimetinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zamanlar ateş çukurunun ta kenarına gelmiştiniz de Cenab-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı. İşte, belki tarik-i hidayeti bulursunuz diye, Cenab-ı Hak ayat-ı celilesini size böyle sarih olarak tebliğ buyuruyor.”*

Akif’e göre yukarıdaki ayetler her ne kadar nüzul sebepleri itibarıyla on dört asır önce inmişse de hüküm itibarıyla kıyamete kadar baki olup fırkacılık ve kavmiyetçiliğe yol açacak her türlü adımdan kaçınılması gerektiğini bizlere ihtar etmektedir. Nitekim diğer konuşmalarından birinde, yine bazı Kuran ayetleri eşliğinde Müslümanların tefrikaya düşmemesini öğütler ve Müslümanların birbirine düşmesi halinde kalplerine meskenet, cebanet, acz, fütür çökeceğini; devletlerini, saltanatlarını, şevketlerini, kudret ve kuvvetlerini kaybedeceklerini haber verir. Yukarıda konu edindiğimiz ayetlerden Enfal suresinin 46. ayetini başlık olarak kullandığı “Hala mı Boğuşmak?” adlı şiiri de bu vaazlarında dile getirdiği

söylemlerle aynıdır.

3.3.2.6 Bizden Olmayanları Dost Edinmeme

Akif'in anlayışına göre din de dünya da eğitimle hayat bulurdu. Dolayısıyla dinin cehalete asla ve kat'a tahammülü olamazdı. Akif cehaletin bizi getirdiği noktayı eleştirirken bilgiye ve rasyonel düşünceye bağlı olan Batı'ya övgüler düzmektedir. Hatta onun Batı'yı anlatmak için kimi zaman, "İşleri bizim dinimiz gibi, dinleri bizim işimiz gibi" dediği, kimi zaman da çalışkan ve akıllı insanları anlatmak için "Müslüman kadar doğru, gavur kadar çalışkan" dediği bilinmektedir. Ne var ki bu Batı, fen ve teknolojiye kesbettiği mesafelerin aksine ahlaken geri durumdadır. Kitaplarda okuduğumuz Batı ile teşrik-i mesaide bulunduğumuz Batı birbirine asla benzememektedir. Dolayısıyla Batı'dan fen ve teknolojiyi almalı, ancak ahlakından uzak durulmalıdır. Tek dişi kalmış bir canavara benzettiği Batı medeniyeti (!), Akif'in gözünde mücadele edilmesi gereken "akıllı" bir düşmandır.

Akif'in Batı'ya bakışında nadir de olsa insaf ölçülerinin dışında değerlendirebileceğimiz imalar mevcuttur. Kanaatimizce bunun iki sebebi vardır; ilki Akif'in seciyesi ile ilgilidir. Mithat Cemal'in Akif'i anlatan satırları, onun bir insanı sildi mi tümüyle silen yapısını gözler önüne seren örneklerle doludur. Onun Batı'ya karşı kimi zaman son derece sert ve bazen haksız eleştirilerini bu seciyesi ile açıklamak uygun düşer. Hele bu seciye ifadesini bir de şiir dilinde buluyorsa o zaman çok daha tepkisel ifadeler içermesi tabiidir.

İkinci ve bizce esas önemli sebep, bir açıdan Anadolu topraklarında Batı'nın çevirdiği entrikalara gösterilen reaksiyon diğer açıdan Batı karşısında hayranlık ya da eziklik duygularıyla dolu Anadolu insanına bir ümit ışığı çakma gayretidir. Dolayısıyla onun bu hassasiyetini dönemin şartları çerçevesinde değerlendirmeyen okumalar bize göre malul olmayan okumalardır.

Akif'in Batı'nın oyunlarına karşı Anadolu halkını uyandırmak için başvurduğu referanslar da esasen dini muhtevalıdır. Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazının girişinde, Al-i İmran 118; Tevbe 16, 73, 123; Bakara 120 ve Maide 54. ayetleri kullanmaktadır ki" bu ayetlerin tamamında dikkat çekilen husus,

Müslümanların dost olarak yalnızca birbirlerini görmeleri ve Müslüman olmayanlara asla itimat etmemeleri hakkındadır. Şu satırlar ona aittir: “*Ey müminler, size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiçbir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri kendinize mahrem-i esrar, dost arkadaş ittihaz etmeyiniz. Bunların suret-i haktan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları sizin felaketinizden, izmihlalinizden, esaretinizden başka bir şey değildir. Baksanıza, size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki bir türlü zapt edemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar. Halbuki yüreklerinde kök salmış olan husumet ağızlarından taşan ile kabil-i kıyas değildir. Ondandır çok fazladır, çok şiddetlidir. İşte bütün hakayıkı ayat-ı celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer akli başında insanlarsanız, eğer dareynde zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz bizim ayat-ı celilemizin muktezasınca hareket ederek felahı bulursunuz.*”

3.3.3 Mehmet Akif’e Göre Din, Devlet ve Yönetim

Mehmet Akif’te adeta bir hayat felsefesi haline gelmiş olan *ittihad* (birlik) düşüncesi onun fikri temellerinin üzerine oturtulduğu esas yapı ve sürekli olarak beslendiği bir kaynak vazifesi olarak görülür. Dünya-Ahiret, Din-Dünya ve nihayetinde Din ile Devlet arasındaki ilişkinin Akif’teki ifadesi *İttihaddır*. Yani bunların birbirinden kesinlikle ayrılmaması gerekmektedir.

Din ile Dünyanın birbirlerinden ayrılmaması gerektiği fikri Akif’e göre tarihi, doğru bir şekilde okuyan herkesin ulaşması gereken zorunlu bir sonuçtu. Çünkü “Millet-i İslamiye şeriatı safvet-i asliyesiyle muhafaza ettikçe hem dini, hem dünyası ma’mur imiş; o safveti öyle bir sürü bid’atle bulandırınca hüsrandan hüsrana düşmüş”tü. Dolayısıyla pratik olarak yapılması gereken şey, dini temel kaynaklarından öğrenip yaşamaktır. Hal böyle olunca dünya huzuru ve mutluluğu da sağlanmış olacaktı (Şengüler, 1990-92: 121).

Akif’in yaşadığı dönemin hususiyetleri göz önünde bulundurulunca, ondaki *İttihad* düşüncesinin arka planını da görmek mümkün olmaktadır. Osmanlı’nın, Batı’ya

göre geri kalmışlığını kabulü ile başlayan Batılılaşma hareketleri neticesinde, hayat adeta ikiye bölünmüştü. Bir taraftan yüzyıllarca süregelen bir geleneğin taraftarları; öte yanda geleneğin karşısında ve ondan kopuk, temelleri Batı'da olan yenilik ve değişim taraftarları. Bu ikiliğin imparatorluğun kurumlarındaki tezahürü ise bu ikiliğin resmi boyutunu gözler önüne sermektedir. Eğitim alanındaki mektep-medrese ikiliği bu duruma en bariz örneği oluşturmaktadır. Bu bölünmüşlüğe karşı Akif'in tepkisi şöyle olacaktır:

*“- Zavallı milleti vahdet-cüdâ eden “ikilik”
Sırtmıyor mu? O pis dişleriyle karşında?
Nasıl tükürmesin insan şu hale baksın da?”* (Ersoy, 2003: 212)

Seküler merkezli bir değişimi öngören Batılılaşma akımının etkisiyle yapılmaya çalışılan dini dünyadan ayırmak ve dini dünyadan soyutlayarak aktifsizleştirme çabaları da ters tepmişti:

*“Yıkılmamış, ne kadar yıkmak istesek, îman;
Ayırmak istemişiz sonra dîni dünyâdan.
Ayırmışız, ederek Şer’i muttasıl ihmâl;
Asıl ikincisi olmuş, şu var ki, berzede-hâl!”* (Ersoy, 2003: 212)

Ve Akif'in kanaatine göre mantıklı düşünebilen, idrak sahibi her insan; din ile dünyanın baş ile vücut gibi birbirini tamamladığını ve bunları birbirlerinden ayırmanın her iki tarafa da felaket getireceği neticesine ulaşabilirdi (Ersoy, 2003: 212).

3.4 MEHMET AKİF, MİLLİYETÇİLİK VE İSLAMCILIK

Mehmet Akif Ersoy, yaşadığı devrin siyasi ve sosyal hayatını çok başarılı bir şekilde işlemiştir. İstiklal Marşımızın yazarı Mehmet Akif; sadece bir şair değil devrin bütün siyasal olaylarını ele alan gerektiğinde eleştiren gerektiğinde de öven gerçek bir fikir adamı, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini bilerek eserleri doğrudan okuyup değerlendirme yapan bir aydın, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmesi ve yaptığı konuşmalarla da bir siyasetçidir. İstanbul'da doğan yazar sürekli ilim çevreleri içinde olmuş, kendini yetiştirmeyi de iyi bilmiştir. Ailesinden aldığı terbiye ve İslam kültürünü de hayatı boyunca hiç kaybetmemiştir.

Mehmet Akif yalnızca bir şair değildir. O iyi bir evlat, iyi bir din adamı, bilime her zaman önem veren bir aydın, mütevazı kişiliği ve şairliğinden gelen üslup ile devrinde her zaman sevilen bir kimsedir. Bütün bu yönleri ile değerini hiçbir zaman kaybetmemiş, ölümünün üzerinden yetmiş yılı aşkın zaman geçmesine rağmen Mehmet Akif Ersoy adı unutulmamıştır.

Mehmet Akif Ersoy en çok İstiklal Marşı ile anılır. Oysa onu sadece İstiklal Marşı kalıbıyla milli şairimiz sıfatına sokmak ve tek başına şairliğini anmak yanlıştır. O bir milletin en zor dönemlerine tanıklık eden ve bu zor dönemin atlatılması için fikir geliştiren bir düşünce adamıdır. Mehmet Akif yaşadığı 63 sene içinde Osmanlı-Rus Savaşını, Balkan Savaşlarını, Birinci Dünya Savaşını, Çanakkale Savaşını ve nihayet Kurtuluş Savaşını görmüş bir şair, yazar ve düşünürdür. Mehmet Akif bir milletin yaşayabileceği bütün sıkıntıları görmüştür. Bunun üstüne kazanılan çok büyük bir zaferle bir milletin en büyük mutluluğu olan hürriyetini kazanmasına da tanıklık etmiştir. Bütün çektiği sıkıntılara rağmen, bize miras olarak dev bir eser olan Safahat'ı bırakmıştır.

Mehmet Akif bütün karakterini ve düşüncelerini daha çok şiirlerinde dile getirir. Bu nedenle daha çok edebiyatçılar tarafından işlenmiştir. Oysa Mehmet Akif yaşadığı dönemde İslam ve toplum sevgisini birleştiren bayrak bir isimdir.

“Kendisi ve ülkesini tanıdığı günden itibaren her zaman toplumu düşündüğünü hiçbir sanatçı kompleksine kapılmadan açıkça belirtir. Onu yücelten, ayağının altındaki kaidelerden birisi, belki de en önemlisi bu yalın hali ve hasbiliğidir”. Mehmet Akif İslamcı bir yazardır ancak o “(...) tarikat ve tekkelere ilgi duymamış, tekke düşüncesiyle İslam'ın yeniden eski günlerine kavuşabilmesini mümkün görmemiştir.” (Demirci, 1993: 73) Mehmet Akif Arapçayı son derece iyi bilen Kuran hafızıdır. Bu nedenle başkalarının İslam hakkındaki tutucu görüşlerine inanmaz ve gerçek İslam olan hoşgörülü ve yeniliklere açık ama ahlaktan yana taviz vermeyen bir yaşantıya sahiptir. İslam'ın gerçek ruhundan kendi hayatında da hiçbir zaman taviz vermemiştir. O hiçbir düşünce ve fikre körü körüne bağlı değildir. Doğru ve güzel olan her türlü fikre açıktır. “İslam'ın ruhuna son derece bağlı olan Mehmet Akif'in, kendini gece gündüz içkiye kaptıran Neyzen Tevfik'le arkadaşlığı,

onun sanatına hayranlığı çok dikkat çekicidir” (Okay, 2008: 8). Kanaatimce bu onun açık fikirli olmasının en güzel örneğidir.

“Mehmet Akif adı söz konusu olduğunda, onun hayatı, karakteri, düşünceleri ve sanatı birlikte düşünülür ve değerlendirilir: Bir mücadele insanı, idealist, şair ve alimdir. Varlıkta da yoklukta da her zaman onurlu, dik duran bir insan. Tok sözlü; hiçbir koşulda ve hiç kimse karşısında sözünü esirgemeyen, “*sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek*” diyecek kadar doğrudan yana bir insandır.”

3.4.1 İslamcılık Kavramı ve Tanımı

Mehmet Akif ile İslamcılık bağıni kurmadan İslamcılığı biraz daha açmak faydalıdır. İslamcılığın ilk konusunu İslam oluşturur. Fuller’e göre; “İslam, tanımı gereği, Müslüman dünya için ortak bir kimlik kaynağıdır. Ancak yüzyıllar boyunca İslam’ın farklı bölgelerde, farklı insanlar tarafından uygulanışı çeşitli biçimler ve çeşitli ifade tarzları ortaya çıkarmıştır. Siyasal İslam, en azından kişinin manevi hayatında, ulusal kimlik karşısında bile önceliği olan tek bir İslami kimlik yaratma arayışındadır. Bu anlamda siyasal bir vizyon olan İslamcılık, her ne kadar pratikte tek tek devletlerin çatısı altında faaliyette bulunsa da, gayet açık bir şekilde millet-üstüdür. İslamcıların çoğuna göre, İslam ilk ve en önemli kimliktir ancak tek kimlik değildir” (Fuller, 2004: 58-59).

Tunaya’ya göre ise; “İslamcılık, bütün sosyal ve siyasal hayata uygulanması istenen inanç, fikir ve davranış kaidelerini içine alan iki yönlü bir “ideolojik formül” haline getirilmiştir. Bir yönü “ferdi” plandadır. İslam dünyasında yaşayan fertlerin, bilhassa Müslümanların tek tek hayatlarını düzenlemek ister. Özel hayatlarına karışır. Onlara bir yaşama yolu çizer. Öteki yönü ile de, “kolektif plandadır”. İslam dünyasında, henüz militleşmemiş halk kitlelerine, bağımsızlığa kavuşmamış milletlere, Devletlere kurtuluş, kuruluş ve kalkınma yolu çizer, birbirleriyle münasebetlerini sağlayan kaideler yapar. Kısaca İslam dünyasında yaşayan insanların ve toplumların hayat prensibidir” (Tunaya, 1962: 19).

Said Halim Paşa ise “İslamlaşmak dediğimiz zaman, İslam’ın inançlarını, ahlak, toplum ve siyaset anlayışını, zaman ve çevrenin gereksinimlerine en uygun

biçimde yorumlayarak bunlara gereği gibi uymayı anlatmak istiyoruz” (Halim, 1983: 150) der.

Bazılarına göre ise İslamcılık bütün millet ve devletlerin kültürel, sanatsal ve tarihi miraslarının silinerek Kuran ve Hadisler yoluyla yeniden ilk Müslümanlar gibi yaşamasıdır. Selefilik denilen bu anlayışa göre Selefler; “Yenilikçi hareketleri bid’at sayıp reddederken kitab ve sünnete, Kur’an ve hadise, daha kapsamlı bir tabir ile ilk Müslümanların dini anlam ve hayat tarzına sıkı bir şekilde bağlı kalmanın, hiç ödün vermeden bu hayat tarzını sürdürmenin, dünya ve ahiret kurtuluşunun buna bağlı olduğunun altını kalın bir hatla çizmişlerdir” (Uludağ, 2008: 137).

“İslam’ın asli prensiplerine dönüş, “İslamcı” adı verilen fikir cereyanının ana tezidir. Mazisi, medeniyeti ve düşüncesi bakımlarından, İslam’ın zengin tarihi istenilen ve aranan delilleri ve emsalleri sağlamaktadır” (Uludağ, 2008: 2). Ancak İslam semavi bir din olmasına karşın diğer semavi dinlerden farklıdır. Türköne’ye göre: “İslamiyet, Hıristiyanlık gibi, cemaat içinde bir kilise olarak değil, bu dinle bütünleşmiş bir cemaat olarak teşekkül etmiştir. İslamiyet diğer dinlerden farklı olarak kilise gibi, dini temsil eden bir kuruma veya otoriteye yer vermez.” (Türköne, 1999: 17) Şerif Mardin ise devlet ile fert arasında yer alan ikincil yapıların yokluğunun, cemaat hayatını kuvvetlendiğinden bahseder (Mardin, 1997: 57). Bu noktada ortaya yönetim sorunu çıkar. Çünkü insanlar bir arada yaşamak için kurallara, bu kuralları uygulayacak kurumlara ihtiyaç duyarlar. Buda bir otoriteyi gerekli kılar. Bu otoritenin nasıl sağlanacağı, yani toplumu kimin yöneteceği sorunu net olarak çözümlenememiştir. İslamcılık ideolojisinde bu konuda çeşitli görüşler vardır. İlk olarak “Klasik İslam” düşüncesine bakılırsa; “Klasik İslam düşüncesi, baştan aşağı idarecilik, hükümdara öğüt ve kıssa metinleriyle doludur. Söz konusu olan, siyasetin doğası üzerine değil, iyi hükümdar iyi hükümet üstüne düşüncelerdir” (Roy, 1994: 48). Roy’a göre;

“Egemen, geleneksel olarak “dinsel” bir işleve sahiptir: İslam’ı ve şeriatı korumak. Devletin kendisinin de bir amacı vardır: Müslüman’ın iyi bir Müslüman olarak yaşamasını sağlamak. Devlet kendi içinde bir amaç değil, bir araçtır. Bu anlamda, Müslüman hukuk kitapları iktidarın uygulanmasına ayrılmış bir bölüm

içerirler. İyi hükümdar, bu işlevi yerine getirendir. kötü hükümdar ise “adil olmayan tiranlığı” (zulüm) uygulayandır. “Adalet” bu iyi hükümdar etiğinin merkezindedir” (Roy, 1994: 31).

İslam düşüncesi egemen olan kimsenin görevlerini tanımlamasına karşın egemenin nasıl belirleneceği konusunda bir yol göstermemiştir. Egemenin belirlenmesi konusunda İslamcı teorisyenlerden bazıları günümüz modern yönetim anlayışı içinde yer alan; seçimin İslama aykırı olmadığını savunurken bazıları “(...) oylama ve seçimin ümmetin birliğini zayıflatan, yalnızca Allah’tan olan bir şeyi nispileştiren “insanileştiren” bir düşünce gibi görürler” (Roy, 1994: 67). Arsel’e göre; “Halka ya da başka bir organa alt yasa yetkisinin olmaması, Kur’an hükümlerinin Tanrı sözleri olarak kabul edilmesindedir. Tanrı nasıl evrenin tüm yaratıklarına üstün ise, onun sözleri de insan sözlerine (insan yapısı hükümlere) üstündür” (Arsel, 1994: 135).

Jaschke’ye göre “İslamlık kelimenin tam anlamıyla yasa dinidir. Müslümanlara, hayatın bütün sorularının karşılıklarını Peygamberin aracılığı ile Allah’tan almalarını ve her yaptıklarında en kesin kurallarla tam tamına uymalarını emreder” (Gotthard, 1972: 11). Bu da İslam dininin yasaları anlamına gelen “Şeriat”ı doğurmuştur. Ancak “Tarih ne olursa olsun, belli konularda son derece ayrıntılı olmakla birlikte Kuran’daki hükümler, İslam hegemonyasını yaşatmak için gerekli toplumsal ve siyasal yönetim ilkelerini sağlamakta yeterli değildir” (Ali, 2002: 67). Aydın’a göre de, “İslamın her dönem uygulanabilir bir devlet modeli getirdiği iddiaları büyük bir yanılgıdır. Kuşkusuz şeriat vardır ve tarih boyunca devlet görevi görmüştür. Ancak bu devletin, hem Kur’an’i referansları düşünüldüğünden zayıftır hem de uygulanabilirliği tarih boyunca hep sorun olmuştur” (Aydın, 2002: 14). Bunun farkında olan İslamcı yazarlar özellikle yirminci yüzyıla gelince Mısırlı Muhammed Abduh’un başlattığı çalışmalarla İslamcılığa yeni bir açılım getirmişlerdir.

Bu yeni İslami ideolojinin doğması da şöyle açıklanır:

“Hızlı sosyal değişme, geleneksel değerlerin karşılayamadığı, açıklayamadığı

değişmeler, kitle iletişimin yaygınlaşması, aydın sınıfının bir fikir imalatçısı olarak yerini alması gibi “yeni” unsurları, geleneksel İslam toplumunun değişmesi içinde takip etmek. (...) İslamcılık, Batı’dan gelen ideolojik düşünce yapısı ile geleneksel İslami değerlerin bireşimi neticesinde, İslamiyet’in ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır” (Türköne, 1999: 25).

Kara’ya göre ise; Klasik İslam düşüncesinden modern İslam düşüncesine geçiş “(...) İslam’ın iç dinamiklerinden, tarihi tecrübelerinden ve kendi iç mantığından ziyade dış şartların ve dış baskıların doğrudan etkisi altında olmuştur” (Kara, 2003: 212). Çünkü Klasik İslam anlayışı Batı’da ortaya çıkan; hürriyet, meşrutiyet, demokrasi, kölelik, insan hakları, kadının statüsü gibi konu, kavram ve kurumları açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu yeni düşünceyi temsil eden İslamcı görüşlere bakıldığında İslam’ın akıl ve bilime asla karşı olmadığı vurgulanmıştır.

Çağan’a göre; “İslamcılığın temel argümanı, kendisini var eden nedende gizlidir. O da şudur; İslam doğası itibari ile tüm zamanlara ve tüm mekanlara hitap eden bir dindir. Hiçbir zaman ve hiçbir mekanda yürürlükten kalkmayacaktır. Çünkü İslam hakikatin bizzat kendisidir. Dolayısıyla İslam modern zamanlarda da yürürlükte olmaya yetecek potansiyele sahiptir. Modernliğe ait iyi olan ne varsa, aslında İslam’da da vardır. Örneğin İslam akı, mantığı ve ilmi yadsımaz. Aksine onlar gerçek hüviyetlerini İslam’ın temel ilkeleri içinde kazanırlar” (Çağan, 2008: 84-87).

Modern İslamcılıkla ilgili yapılan son çalışmalara baktığımızda Türköne’nin İslamcılığın temel yaklaşımları ve tezlerini şöyle sıraladığını görürüz:

1. İslamiyet modern ihtiyaçları karşılayacak, modern gelişmeler karşısında insanın dünyaya bakışını tayin edecek, değişmeleri açıklayacak ve hayatının her alanına hakim kılınabilecek evrensel bir siyasal-sosyal kuram ihtiva etmektedir. Bu kuram insana doğruyu-yanlışı bildirmekte, ona rehberlik etmekte; toplum hayatının temel normlarını vermekte; kimin yöneteceğini ve yönetilenlerin haklarını belirlemektedir. İslamiyet’in, modern dünyadaki bu kapsayıcılığı müteal onamaya ihtiyaç duyulmadan akılla kavranabilir ve akılla temellendirilebilir. İslamiyet akla uygun bir dindir.

2. İslamiyet, bütün modern gelişmelere “açık” bir dindir. İslamiyet çağın yeniliklerine kolaylıkla intibak edebilir ; “mani-i terakki” değildir, bizatihi terakkiyi emreder. İslamiyet’in terakkiye engel görülen tarafları, ona sonradan ilave edilen geleneklerle oluşmuştur. Bu yüzden onu sonradan oluşmuş sınırlayıcı geleneklerin bağından koparmak, ilk asli, saf şekline döndürmek gerekir. Asli kaynaklar “yeni” bir yorumla, terakkici bİR İslam kuramına dönüştürülebilir. Bunun için, Ortaçağ’dan kapanan “İçtihat Kapısı”nın yeniden açılması ve yeni hükümler üretilmesi lüzumludur.
3. Batı, tartışılmaz bazı üstün niteliklere sahiptir. Müslümanlar Batı’yı üstün kılan unsurları (ilim, teknik, medeni usuller) alarak kendi toplumlarını ilerletmek zorundadırlar. Bir zamanlar Müslümanların elinde olan bu üstün nitelikler, Müslümanların ihmali sonucu Batılıların eline geçmiştir. Şimdi Müslümanlar, Batılıların kendilerinden aldıkları (ilim ve teknik gibi) bu unsurları, tekrar geriye almalıdır. Batı, sadece ilmi ve tekniğiyle değil, geliştirdiği düşünceler ve kuramlarla da üstündür. Müslümanlar, aynı mantıkla Batı’dan işe yarar gördükleri bu düşünceleri ve kuramları alabilir ve kendi toplumlarına yerleştirebilirler. Bu işlem elektrik biçiminde yapılmaktadır.
4. İslamiyet, Müslümanlar için Batılı milletler gibi bir milliyet prensibi getirmektedir. Müslümanlar bu milliyet prensibi etrafında birleşerek siyasi bir topluluk oluşturabilirler. İslamiyet Müslümanların siyasi kimliğini, temel alacakları milliyet esasını vermektedir.” (Türköne, 1999: 276)

“İslamcılıkta, geleneksel İslamdan farklı olarak insan aklının ve eyleminin sınırlarının sorgulanmasını buluyoruz. Temel kaynaklar insan aklını, insanın teşebbüs gücünü ön plana çıkaracak şekilde yeniden değerlendiriliyorlar. İslamcılık, geleneksel İslam’ın tevekkül, itaat, kadere rıza gibi ön plana çıkardığı davranış biçimleri yerine, insan aklını ön plana çıkaran, eyleme çağırın nassları davranışlara rehber etmeye başlıyor.” (Türköne, 1999: 28)

3.4.2 Mehmet Akif’e Göre İslamcılık

Mehmet Akif’in yaşadığı dönemde üç kıtaya hakim olmuş Osmanlı

İmparatorluğu parçalanmak üzeredir. Dönemin şartları içinde devletin çöküşünü durdurmak, gelen dış tehditlere karşı direnebilmek için aranan çözüm yolları arasında Batıcılık, Türkçülük gibi akımlar karşısında var olan medeniyetin içinden Müslüman aydınların geliştirmeye çalıştığı İslamcılık, Batı karşısında medeniyetin yeniden dirilmesi çabası olarak kendini göstermiştir.” “İslam İttihadı”nı gerçekleştirmek fikri sadece biz temenni değil reel politik anlamda en gerçekçi siyaset tarzı olarak da gündemdedir. İslam Birliği fikri aynı zamanda imparatorluğu parçalayan milliyetçiliğe karşı verilmiş zorunlu bir cevap olarak durmaktadır” (Emre, 2008: 43). Mehmet Akif’te, Halife eliyle yönetilen Osmanlı İmparatorluğu topraklarının tek tek elden çıkması üzerine İslamcılığı çıkış yolu olarak görmektedir.

Mehmet Akif, İslamcılık düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biridir. Ancak Mehmet Akif’in milli şairimiz olması onun İslamcılığının, çoğu zaman önüne geçmiştir. “Mehmet Akif’in iki büyük idealinden birisi; İslam idealinin gerçekleşmesiydi. Mehmet Akif İslam’ın ayakta kalan son kalesi olarak Türkiye’yi biliyor, Türkiye’nin kurtulmasıyla da büyük İslam idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu” (Okay, 2008: 14). Mehmet Akif bu nedenle milliyetçiliğin ileri gitmesine ve Türkiye’nin ırk temeli üzerinde kurulmasına karşıdır. Onun için İslamcılık milliyetçilikten daha önde gelir ve nihai hedef, bütün Müslümanların birlik içinde hareket etmesidir.

Mehmet Akif için İslam dini her şeyden önemlidir. İslam bütün dünyevi hayati düzenlemeye yeter. Nitekim İslam ortaya çıktığında çok verimsiz olan topraklarda çok büyük bir medeniyet kurulmuştu. Mehmet Akif özellikle Süleymaniye Kürsüsü’nde bu kurulan medeniyet İslam sayesinde gelişti diyerek adeta o medeniyeti geliştiren İslam’ın bugün Müslümanları perişanlığa itemeyeceğini, insanların İslam’dan uzaklaştığını veya İslam’ın yanlış bilindiğini ortaya koyar. Müslümanların İslam’ı yanlış bilmesi ve onu hurafelerle doldurması neticesinde de Doğu Batı’dan geri kalmıştır. Evet, Akif’e göre Müslümanlar Batı’dan çok geridedir. Bunu birçok eserinde belirtir.

Mehmet Akif’e göre Doğu’nun Batı’dan geri kalmasının nedeni; İnsanların gerçek İslam’dan uzaklaşmasıdır. Bugünde yapılması gereken insanlara doğru olan

İslam'ı öğretmek, Batı'nın ileri olan ilim ve fennini İslam potasında çözümleyerek yeniden Müslümanların gelişmesini sağlamaktır.

Mehmet Akif küçük yaştan itibaren Arapça öğrenmiş, Kuran okumuş ve İslami bir terbiye ile büyümüştür. Bu nedenle çevreden her duyduğuna inanıp tatbik eden bir insan değildir. O dönemde ki İslam adına yapılan pek çok şeyi de hurafe olarak değerlendirir ve gerçek İslam'da böyle inanışlar olmadığını söyler. Dolayısıyla onun İslam anlayışının farklılığına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Kuntay'ın bir hatırasına atıfta bulunacak olursak; Kuntay Mehmet Akif'in beğendiği bir alim olan Cemal Bey'i Mehmet Akif ile tanıştırmaya götürürken aralarında şöyle bir diyalog geçer:

*Kuntay Cemal Bey'e –Göreceksiniz onu ne kadar seveceksiniz der.
Cemal Bey'de, –Yalnız biraz fazla dinci! Değil mi? Diye sorar.*

Kuntay bunun üzerine: -Fakat riya ile dini çok dünyevi bir zeka ile ayırır. Bir gün yeni tuttıkları hizmetçi evlerinden öteberi çalıp kaçmıştı. Evdekiler şaşırıyorlardı: “Fakat bu hizmetçi ne kadarda Müslüman kadındı, üç aylar orucu da tutuyordu”. Demelerine Akif kızır: “Onun üç aylar orucu tuttuğunu söyleseydiniz, ben onu bir gün evimde tutmazdım”. Der (Kuntay, 1999: 94).

Mehmet Akif en çok İslamın gereklerine göre yaşanmamasına tepki gösterir. Ona göre bir takım yanlış inançlar İslam adı altında yaşamaktadır. Bu inançlardan birincisi tevekkül anlayışıdır. “Akif'e göre tevekkül anlayışı güçlükler karşısında yılmamak ve azimle çalışmak demektir” (Yetiş, 1992: 125). Tevekkül anlayışı tam bir kadercilikle umutların tamamen Allah'a bağlanması değildir. İnsan elinden gelen bütün çabayı ortaya koyarak çalışır ondan sonra Allah'tan bunun karşılığını bekler. Mehmet Akif halkı tevekkül anlayışı içinde tembelliğe alıştıran hocalara şöyle seslenir (Ersoy, 1993: 154);

*Tevekkülün, hele manası hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın cahil,
Nihayet oynayarak dine en rezil oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hale onu!*

“İslami değerleri yaşadığı döneme taşımaya gayret gösteren ve böylece de

anı zenginleştirmek ve düzeltmek isteyen Akif, hurafeye ve cehalete karşıdır” (Aktaş, 2008: 33). Süleymaniye Kürsüsünde Mehmet Akif şöyle seslenir (Ersoy, 1993: 153);

*O Rasathane-i dünya, o Semerkant bile;
Öyle dalmış ki hurafata o mazisiyle:
Ay tutulmuş “Kovalım şeytanı kalkın” diyerek.
Dünbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!*

“İslam dünyasının mevcut geriliği üzerinde dururken, bu gerilemeyi besleyen şeyin İslam olmadığını, aksine İslam’ın ilerlemeye açık olduğunu ifade etmiştir. İslam dünyasının ilerlemesini temin edecek şey Akif’e göre, öze dönüş hareketidir. Bu harekette Kuran referans alınarak yapılmalıdır yine Süleymaniye Kürsüsünde Akif, şöyle seslenir (Ersoy, 1993: 155);

*Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur’an’ın;
Çünkü kaybında değil, hiçbirimiz ma’nanın:
Ya açar Nazm-ı Celil’in, bakarız yaprağına:
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur’an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okumak, ne de fal bakmak için!*

Mehmet Akif İslam dünyasının sadece Kuran ve hadislerden yola çıkıp, gerçek İslam’ı bularak ona yönelmeyle kalkınacağını düşünür. Ancak bu kalkınma tabi ki ilk başta Batı’nın ilerde olduğu ilim ve fen alınarak gerçekleşecektir. Bu noktada yanılgıya düşülen yön ise Batı’nın ilim ve fenninin Batı’nın kültüründen ayrı düşünülemeyeceğidir. Güngör’ün ifadesiyle; “*Kültür ve medeniyet birbirinden ayrı hadiseler değil, ulusal kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir*” (Güngör, 1992: 63). Mehmet Akif’in Süleymaniye Kürsüsü şiirinde Japonlar için (Ersoy, 1993: 156):

*Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle.
O da sahiplerinin layık olan izniyle.
Dikilip sahile binlerce basiret, im’an;
Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
Garb’ın eşyası, eğer kıymeti haizse yürür;
Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!*

şeklinde ortaya koyduğu düşüncenin tam olarak tatbiki mümkün gözükmemektedir.

3.4.3 Milliyetçilik Kavramı ve Osmanlı'ya Etkisi

Milliyetçiliğin sosyal bilimlerde birçok açılımı vardır ve milliyetçiliğin yanına bazen farklı ideolojileri alarak, “*muhafazkar milliyetçilik*”, “*modern milliyetçilik*”, “*liberal milliyetçilik*” gibi açılımlara gittiği de görülmektedir. Bu nedenle tek bir parça halinde net bir tanımını bulunmamaktadır.

Milliyetçiliğin tanımı yapılırken en çok kullanılan yöntem; onun objektif ve subjektif unsurlarına vurgu yapılması olmuştur. Bazı yazarlar objektif unsurları öne çıkarmış, bazı yazarlar subjektif unsurları ortaya atmış bazıları da ikisini karıştırmış ve belli unsurlara vurgu yapmıştır. Milliyetçiliğin en temel objektif unsurları; etnik köken, dil, din, ortak tarih, kan bağı, toprak ve ortak kültürdür. Subjektif unsurlardan bazıları ise: subjektif bilinç, aidiyet, ortak çıkarlardır.

Milletleşme veya millet-oluşturma, tarihi gelişim çizgisi içinde, toplumsal bir süreçtir. Bu nedenle, geniş çapta sosyal yapıyla bağlantılıdır. Şöyle ki, toplumların her birinin bir evrim çizgisi vardır. Bu da, eldeki antropolojik ve etnolojik verilere göre, *klan* veya *hord* şeklinde ifade edilen en ilkel toplum tipinden, günümüz millet anlayışına kadar ilerleyen bir yapısal değişme sürecini yansıtmaktadır. *Millet*, kabile-aşiret, feodal yapı'dan daha üst düzeyde donatılmış bir üst kuruluşa yükselişin son safhasıdır” (Türkdoğan, 1995: 7). Kabileler ifade edildiği şekliyle son safhaya ulaştığında yani millet oluşturduğunda onları bir arada tutan ortak paydalar “din, tarih, kültür ve toprak” etrafında toplanmışlardır. İnsanların, kabile safhasından millet safhasına geçişi ve millet anlayışının doğuşuyla birlikte milliyetçilik fikrine ulaşmaları bir süreç dahilinde meydana gelmiştir. Böyle olunca millet, en basit şekliyle kendilerinin millet olduğunu hisseden insanların topluluğu olarak tarif edilmektedir (Emerson, 1965: 234).

Calhaun'a göre ise milliyetçiliğin üç boyutu vardır. Bunlardan:

Birincisi, bir söylem olarak milliyetçiliktir. Yani, dünyanın her yerinde insanları, özelemlerini millet ve ulusal kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeveye

içinde yerleştirmeye götüren kültürel anlayışın ve retoriğin üretimiyle belli ortam ve geleneklerdeki belli milliyetçi dil ve düşünce türlerinin üretimi.

İkincisi, bir proje olarak milliyetçilik: Yani insanların millet olarak algıladıkları toplulukların çıkarlarını, bir bileşim ya da tarihsel gelişme içinde, ya genellikle var olan bir devlete daha fazla katılarak ya da ulusal özerklik, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin veya belirli toprak parçalarını birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları, toplumsal hareketler ve devlet politikaları.

Üçüncüsü, bir değerlendirme olarak milliyetçilik: Yani bir milletin üstünlüğünü savunan siyasi ve kültürel ideolojiler, bunlar genellikle akımlarla veya devlet politikalarıyla özdeşleştirilir, ancak bu şart değildir. Bu üçüncü anlamıyla milliyetçiliğe ahlaki bir yaptırım statüsü de verilmiş olur: Örneğin ulusal sınırlar devlet sınırlarıyla örtüşmelidir ya da bir milletin üyeleri o milletin ahlaki değerlerine uymak zorundadır, gibi. Milliyetçilik, bu ahlaki yaptırımlardan yola çıkarak sergilenen bazı davranışlar “etnik temizlik, ulusal arınma ideolojileri ve yabancı düşmanlığı gibi” vasıtasıyla bir millete aşırı sadakatle özleştirilen bir hal alır (Calhoun, 2007: 8).

Milliyetçiliği, ilkel insan topluluklarında kabile ve kavmiyet hissi şeklinde görmek mümkün olmakla birlikte, bunların milliyet fikri derecesine yükselmesi 18. yüzyılda, Batıda meydana gelmiştir. Avrupa’da milliyet fikrinin sosyal bir bilinç halini alabilmesi 19. yüzyıldan başlayarak gerçekleşmiştir.

Özek’e göre; “Tarihsel süreç içinde, giderek, siyasal iktidarın kaynağını, Tanrısal olmayan kaynaklara dayandırma yönelimleri belirmiş ve yeni kaynak “millet” olmuştur. Gerçekte, millet, o milleti oluşturan kişiler dışında bir olgu olarak kavranınca, Tanrısal nitelikte olmayan yeni bir soyutluk, insan bilincinden doğan yeni bir kavram yaratılmıştır. Bir açıdan “millet”te Tanrısal olmayan ama aynı gizemli niteliği taşıyan, dinsel örgütlerden bağımsız, kendine özgü “dinsel” bir kavramdır” (Özek, 1982: 10).

“Millet” kavramının ortaya çıkışında 19. yüzyıl büyük önem taşır. Çünkü 19. yüzyılın şüphesiz en önemli siyasal olayı bütün dünyayı etkisi altına alan “Fransız

İhtilali” ve onun yaydığı milliyetçilik hareketleri olmuştur. “Fransız İhtilali” sonrası yayılan milliyetçilik hareketleri bütün dünyayı sarsmış İmparatorlukların parçalanarak dünya haritasının değişmesine neden olmuştur. Bu süreçten diğer İmparatorluklarla birlikte en çok etkilenen içinde farklı etnik unsurları barından Osmanlı İmparatorluğu’dur.

Osmanlının çok sesli yapısını en çok etkileyen, “Fransız İhtilali”nin getirdiği; özgürlük, eşitlik ve en önemlisi millet kavramları olmuştur. “Fransız İhtilali”nin yaydığı milliyetçilik fikirlerinin Osmanlıya sıçraması ile birlikte imparatorluğun içindeki milletler, Osmanlıya karşı Batı’nın da desteği ile ayrılma sürecine girmişlerdir. Bu ayrılma sürecinin önüne geçebilmek amacıyla imparatorluğun dağılmasını istemeyen Osmanlı aydınları zorunlu olarak, Avrupa’da ortaya çıkan ulus milliyetçilik fikrini İslami öğelerle yoğurmuş; Osmanlı içinde ki milletleri tek bir çatı altında toplayabilecek “Osmanlı milliyetçiliği” kavramını ortaya atmışlardır.

Fakat ekonomik olarak çökmüş olan imparatorluk, Avrupa’nın da kışkırtmasıyla bütünlüğünü koruyamamıştır. Önce Gayri-Müslim olan tebaa imparatorluktan teker teker ayrılmış daha sonra “Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesine ve Batı etkisine girmesine paralel olarak 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Vahhabi Hareketi, Mehmet Ali Paşa isyanı, Lübnan olayları ve Suriye ayaklanması gibi olaylar Arap dünyasında klasik İslam’ın ideolojik birliğini sarsmaya başlamıştır” (Ortaylı, 1995: 86).

“Araplar arasında olduğu gibi, Arnavutlar arasında da milli şuur, kendisini Arnavutlukta ıslahat ve daha sonra özerklik idaresi isteği şeklinde göstermiştir. En çok Avrupa’da, Arnavutça ve Arnavutlar tarafından daha başka dillerde yayınlanan gazetelerde bu istekler ifade edilmiştir” (Kartal, 1988: 193). Nitekim Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilkelerinden biri ulus temelli “Milliyetçilik” olmuş ve bundan önce ortaya atılan “Türkçülük”, “İslamcılık”, ve “Osmanlı Milliyetçiliği” fikirleri imparatorluğun dağılmasının önüne geçememiştir.

Milliyetçilik başlığının sonucu olarak Fuller’in tanımıyla islamcılarının

milliyetçilerden ayrıldıkları noktaları belirtilirse;

1. İslamcılık, milliyetçiliğin ayrılmaz bir parçası olmayan, güçlü bir manevi boyuta sahiptir.
2. İslamcılık kendi amaçlarını milliyetçilikten çok daha yüce bulur ve aşkın evrensel manevi değerler olmadan milliyetçi hareketlerin İslam'la fazla bir ilişkisinin olmayacağına ısrar eder.
3. Milliyetçiliğin özü itibariyle iyi yönetimle bir ilgisi yoktur, o sadece güçle ilgilidir; İslamcılık ilke olarak manevi amaç ve iyi yönetimden yoksun güç kavramını reddeder.
4. İslamcılık, milliyetçiliğin dar ve kısır vizyonunu ilke olarak kınar ve ümmeti bilmeye hizmet edeceği için esasen milliyetçiliğin tehlikeli bir güç olduğuna inanır. Milliyetçilik sömürgeci mirasın zehirli bir ilacı olarak görülür. Bu noktada İslamcılık her ne kadar gayri Müslim güçlere karşı belirli şartlar altında İslami ümmetin bir bölümünü güçlendirebilmesi yönüyle tamamen olumsuz bir güç olmasa da uzun dönemde milliyetçiliği gerici bir güç olarak görür (Fuller, 2004: 58-59).

3.4.4 Mehmet Akif ve Milliyetçilik

Mehmet Akif'te İslamcılık ile milliyetçilik arasında ince bir sınır vardır yada ince bir çizgiyle milliyetçiliği İslamcılığın arasına katar. O katı, gelenekçi tamamen İslamın ilk zamanları gibi yaşanılması gerektiğini söylemez. Ama ırkçı ve kavmiyeti esas alan bir milliyetçiliğe de karşıdır. İstiklal Marşı ve Çanakkale Şiirlerini yazan dev bir şairin aslında arka planında resmi ideolojilerle gölgelenmeye çalışılsa da bir ümmetçilik fikri vardır. Ancak onu milliyetçi yapan unsurlar bulmakta mümkündür. Nitekim Mehmet Akif halk ve sarayın kötü gidişatını vurgularken sadece İslam'ın ilk dönem kültürüne göndermeler yapmaz. O, Ertuğrul Gazi, Orhan Gazi, Yıldırım Beyazıt gibi Osmanlı İmparatorluğunun ilk dönem padişahlarına da göndermeler yapar, onlara hayranlıklarını dile getirir. Ayrıca Mehmet Akif milli değerlerimize de son derece düşkündür. Sanatın bütün dallarında milli motifler olması gerektiğini dile getirir. Kuntay bir hatirasında; bir gün yemek yerken kendisinin baklavaya laf

söylemesi sonucu tartışıklarını söyler. Mehmet Akif, Kuntay'ı milli mevcudiyetimizin bir parçasını inkar etmekle suçlar. Bu tartışmanın üzerine Kuntay Mehmet Akif için: “Tekirdağı kadar, memleketin karpuz kabukları da onun gözünde yalandı” yorumunu yapar (Kuntay, 1999: 113). Ancak daha fazla vurgu yaptığı şey ise Doğu toplumunun bir bütün olduğudur bu bağlamda Mehmet Akif'in bir milliyetçiden çok ümmetçi olduğunu söyleyebiliriz. Aktaş, Mehmet Akif'in milliyetçiliğini şöyle dile getirir: Kavmi dönemde ırkı özellikler, ummet döneminde ise dini hükümler sosyal hayatın ve sanatın her sahasına hakimdir. Millet döneminde ise hakim olan akıldır. Ancak insan aklının sağlıklı düzenlemeler yapabilmesi içinde kavmi ve ırki dönemlerde kazanılan zenginlikleri içinde yaşadığı devrin şartlarına göre değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Millet olarak tanılan varlıkların hepsi kendi geçmişlerini bu tarzda değerlendirerek sosyal meselelerine çözüm getirirler. Mehmet Akif'in geçmişin dini motiflerini tarayıp devrin şartlarına göre yorumlaması: Ziya Gökalp'in uzak dönem kavmi özelliklerimizi tarayıp şartlara göre değerlendirmesi, Yahya Kemal'in de belli dönemleri yorumlaması ile anlam kazanıp bizim millet dönemine geçmemize hizmet eder (Aktaş, 2008: 25-27).

Ancak bu açılım, Mehmet Akif'i milliyetçi bir çizgiye oturtmak için biraz zorlama olur kanaatindeyim. Çünkü modern milliyetçiliği doğuran şey Türk kimliğini Türk-İslam kimliğinden ayıracak Türklerin İslamiyet'ten önceki yaşantılarıyla bağ kurulması olmuştur.

Mehmet Akif Büyük İslam Birliği oluşumunun doğunun tek çıkış noktası olarak görmektedir. Modern batılı bir ideoloji olan milliyetçiliği de bu birlik için bir tehlike olarak görmektedir. Akif bu konuyu birçok şiirinde dile getirir bunlardan en çarpıcı olanı ise Hakkın Sesleri'dir. Bu şiirde şöyle seslenir:

*Hani milliyetin İslam idi... kavmiyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine.
“Arnavutluk” ne demek var mı şeriatta yeri,
Küfr olur başka değil kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke Lazın Çerkeze yahut Kürde.
Acemin Çinliye ruchanı mı varmış nerde?*

*Müslümanlıkta anasır mı olurmuş ne gezer,
Fikr-i kavmiyeti telin ediyor peygamber.* (Ersoy, 1993: 187)

Özellikle Balkan Savaşlarından sonra Türk aydınları arasında yaygınlaşan milliyetçiliğe karşı çıkan Mehmet Akif bu dönemde İslamcılık görüşünü temellendirmek için ayet ve hadisleri de yorumlayarak şiirler kaleme almıştır. “Zulmetten Nura” isimli makalesinde Osmanlı İmparatorluğunun üç kıtaya hakim, altı yüzyıllık tarihi olan bir ülke olduğunu, daha sonra ise küçüldüğünü esefle dile getirir. Osmanlı İmparatorluğu, önce Afrika’dan sonra Avrupa’dan hatta Asya’dan bile çekilip küçük bir kara parçasına mahküm olmuştur. İmparatorluğun parçalanmaya başladığı günlerde Akif, Arnavutluk, Arap, Türk, Kürt kavimlerinin ileri gelenlerini çağırıp: onlara kavmiyetin zararlarını anlattığını söyler.

3.4.5 Mehmet Akif’e Göre İttihad-ı İslam

Müslümanların birleşmesi ve ortak hareket alanı oluşturması anlamına gelebilecek İttihad-ı İslam (Panislamizm) düşüncesi, Yeni Osmanlılar ile başlayıp, geniş bir coğrafyayı etkileyen, Batı’nın emperyalist gücüne karşı durabilecek alternatif bir kuvvet olarak, Müslüman toplumların tek çatı altında birleşmesini öngören dini referansları ağır basan siyasi bir proje şeklinde tanımlanabilir (Türköne, 2008: 173-213).

Birleşmenin *pratikteki imkanı* konusunda yapılan eleştiriler her dönemde var olsa da; bu birleşmenin ne şekilde olacağı sorusuna Müslüman aydınların verdikleri cevaplar farklılık da arzetsen, İttihad düşüncesi, 19. yy. sonlarından itibaren İslam dünyasının yeniden eski gücüne kavuşması ve Dünya siyasetinde söz sahibi olabilmesi için popülerliğini kimi dönemlerde kaybetse de etkililiğini günümüze kadar sürdüren bir proje olarak kalmasını bilmiştir.

Kur’an-ı Kerim ve Hadisler açısından “İttihad” fikrine bakıldığında; Müslümanlara sosyal dayanışmayı, birlikteliği ve ortak hareket etmeyi tavsiye ve bazen de emreden birçok (hatta fazlasıyla) dini referansın mevcut olduğu görülecektir. Geriye ise, bunun siyasi alana taşınarak, siyaset ideolojisi açısından ifadesi kalmaktadır. Döneminin islam entelektüellerinden sayılan Mehmet Akif’in

hareket noktasını da Ayet ve Hadisler oluşturmaktadır. Onun tefsirini yaptığı ayetlere baktığımız vakit, bunların neredeyse tamamının Müslümanların birleşmesiyle ilintili olarak yorumlandığını görürüz. Hz. Muhammed'in hadislerinden de özellikle, birlik ve beraberlikten, Müslümanların bir birleriyle olan ilişkilerinin niteliğinden bahsedenler üzerinde durulduğu görülecektir (Doğrul, 1944: 9). Dünya Müslümanlarını bir birinden sorumlu hale getirecek olan bu İttihad düşüncesinin dini bir gereklilik ve zorunluluk olduğunu Akif, şöyle ifade etmektedir:

“Bir adam ki Müslümanların derdiyle dertlenmez; onların imdadına koşmaz; o adam hiçbir vakit Müslüman olamaz. Müslümanlık yalnız lafz ile değildir. Sorarım: Şarktaki Müslüman garptakinin imdadına koştu mu? Şimaldeki Müslüman cenuptaki din kardeşinin halinden müteessir oldu mu? Lâ vallahi, olmadı. Öyle ise âlem-i İslâm felaket üstüne felaket göreceğine, birinden kurtulur kurtulmaz başkasına uğrayacağına şüphe etmesin.” (Şengüler, 1990-92: 226)

Safahat'ın beşinci kitabı olan Hatıralar'da ise Akif, İman ile ittihad arasındaki zorunlu ilişkiyi şu mısralarla ifade eder (Ersoy, 2003: 275):

*“O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl “bünyân-ı mersûs” olmamız lâzımsa gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk, târumâr olduk...”*

Akif, islam dinin temel farzlarından birisi olan Hac ibadetini yapmak için bir araya gelen Müslümanlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından, Hac ibadetinin önemi ve işlevselliğini şöyle ortaya koyar:

“Be mübarek adam! Bunların yerine iki üç adam akıllı arkadaş götürsen de Müslümanlar arasında bir tearüf, bir ittihad husulüne çalışsan olmaz mı?”

Arapça, Acemce, Rusça, Tatarca konferanslar vermek, hutbeler irad etmek; Mağrib-i Aksâ'dan gelen Arabı Hint'ten, Çin'den, Sibiry'a'dan, Afgan'dan, buradan giden hüccac ile tanıştırmak; umumun musab olduğu ictimai hastalıkları ortaya koyarak buna el birliğiyle çare aramak ihmal olunacak bir iş midir?” (Şengüler,

1990-92: 75-76)

İslam'ın bir diğer şartı olan namazın cemaatle kılınmasındaki a ses gayeyi de Akif yine Vahdet (birlik) birlik bağlamında izah eder: “[...] ikindide şu camide toplandık; aynı kubbenin altında, aynı imamın arkasında namaz kıldık, fakat camiden çıkınca yine birbirimize bigane oluyoruz. Acaba bu namazlardan Halık'ın maksadı ne idi? Bize birbirimizi tanıtmak; Müslümanlardan bir cemaat, bir cemiyet meydana getirmek. Çünkü din cemaatle kaimdir. Cemaatsiz din yaşamaz. Dinsiz cemaat belki yaşar. İslam'ın cemaate olan ihtiyacı cemaatin İslam'a olan ihtiyacından ziyadedir. Aleyhisselatü vessalam Efendimiz öyle buyuruyor. Dinin bütün ahkâmındaki ruh: cemaate, vahdete sevk etmektir” (Şengüler, 1990-92: 189).

Fatih Kürsüsünde'de, Akif'in cemaatle namazı tasvir ederken yaşadığı duygular ve edindiği izlenimleri İttihadın gücü bağlamında izah ettiğini görmekteyiz. Bu güce bir de Allah'a yakarış ve O'nu yüceltme ilave edilince bu durum, Şair'in ifadelerine şöyle yansımaktadır (Ersoy, 2003: 247):

*“Bu herc ü merc-i ubûdiyyetin tevâlîsi;
Sukûtu cebhelerin, sonradan teâlîsi,
Namazda hem beni gözyaşlarıyla ağılattı;
Ki dinlemezseniz elbette mahvolur millet:
Sizin felâketiniz: Târumâr olan “vahdet”.
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer o his giti tek, bir de gâyeniz varsa;
Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...
Demek ki birliği te'mîn edince kurtuluruz.”*

Akifdinin emrettiği ibadetlerin tamamının birliği sağlayıcı sosyal boyutunu; “Azıcık dikkat olunursa görülür ki: Şeriat-ı Mutahharanın hemen bütün ahkâmı uhuvvet, vahdet esasını tahkim eylemektedir. Namazlar, haclar, zekatlar, şehadetler, oruçlar, aynı kibleye teveccühler hep Müslümanları birbirine bağlayacak vasıtalarıdır” (Şengüler, 1990-92: 80) ifadeleriyle özetler.

Cemaatten uzaklaşmayı, Allah'tan uzaklaşmakla eşdeğer gören Akif, İslam'a karşı oluşan menfi düşüncelerin bir tarafa bırakılarak; devrin şartlarının bir gereği

olaraktan, batıya karşı oluşturulabilecek birliğin sadece Müslüman unsurlarla sınırlı kalmayabileceği ihtimaline de kapı aralayacak şu ifadelere yer veriyor (Ersoy, 2003: 413-414):

*“Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem’iyyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
“Şu vahdet târumâr olsun!” deyip saldırma İslâm’a,
Uzaklaşsan da îmandan, cemâ’atten uzaklaşma.”*

Şiirin bağlamından bu çağrının, Batıyı kayıtsız şartsız taklit yolunu benimseyen aynı yurdun insanına yapıldığı sonucu çıkarılıyorsa da Akif’in Nasrallah Kürsü’ndeki vaazlarının birinde, devrin şartları icabı; Batı’ya (Avrupa) karşı, Rusya ile birleşmesi gerektiğini ifade etmesi, Doğu’nun bütün unsurlarıyla Batı (Avrupa)’ya karşı birleşebileceği tarzındaki yorumumuzu haklı çıkartmaktadır.

Bolşevikliğin Avrupa’yı tehdit ettiği bir dönemde Akif, Sosyalizmin ve Bolşevikliğin Müslümanlar açısından bir tehdit oluşturmadığını, Çünkü Sosyalizmin kurtuluş olarak sunduğu esasların İslam dininde en mükemmel haliyle zaten var olduğunu, dolayısıyla Rusya üzerinden meydana gelen tehdit algısının anlamsız olduğunu, bununla birlikte onlarla, Batı’ya karşı bir ittifak kurulabileceğinden bahseder. Böylesi bir birleşmenin İslam alemi için muhtemel faydalarını ise şöyle açıklar:

“... şimdiye kadar şimalden, cenuptan, şarktan, garptan, mahsuriyet içinde kalan Müslüman milletlere de böyle bir ittifakın vereceği faydeler inkar olunamaz. Henüz silah tedarik edememiş olanları silahlanacaklar, arkalarından emin olarak önlerindeki düşmanı denize dökmeye asırlardan beri gaib ettikleri istiklali ele geçirmeye muvaffak olacaklar.” (Şengüler, 1990-92: 294)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Akif, Rusya ile muhtemel bir ittifaka pragmatik açıdan yaklaşmakta ve bu birleşmedeki amacı; Müslümanların düşman güçlerinin baskısından kurtuluşu ve özgürleşmesi olarak ifade etmektedir. Müslümanların kendi aralarında oluşturmaları gereken ittihad sözkonusu olunca ise Akif, bunun dini boyutuna özellikle dikkatleri çekmekte ve ayrıca böylesi bir

sınırlamaya da gitmemektedir.

Müslümanlar arasındaki İttihad'ın gerekliliği sadece Kur'an ve Hadis'lerin kaynaklığı ile ortaya konmaya çalışılmaz. Akif'in zihin dünyasındaki köşe taşlarından birini oluşturan *Sünnetullah*, yani Allah'ın tabiatta ve insanlar arasında koyduğu değişmez kurallar da bu birliğin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. “Demek, milletlerin hayatı, bekası, istiklali, mahkumiyetten selameti için aralarında vahdet hükümferma olması lüzumu bir kanun-ı ilahi imiş!” (Şengüler, 1990-92: 276) diyen Mehmet Akif tam olarak da bundan bahsetmektedir.

Akif, Müslüman unsurların güçlerini birleştirmesini, mantıklı düşünmenin bir neticesi olarak da görür:

“Madem ki tek başına sarfolunan mesâînin kıymeti yoktur, biz de aramızda vahdeti temin ederek topluca çalışmaya koyulmalıyız. Cemaatsiz yaşamaya, cemaatten ayrılmaya gelmez, cemaat-i îslâmiyenin kesâfet peydâ etmesi için çalışmalıyız.” (Şengüler, 1990-92: 244)

Safahat'ın Dördüncü kitabındaki şu mısralar da Müslüman Birliğinin olumlu yönlerini ve aksi bir durumda meydana gelebilecek olumsuzlukları, güzel bir şekilde ifade etmektedir (Ersoy, 2003: 247):

“Sizin felâketiniz: Târumâr olan “vahdet”.
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;
Eğer o his gibi tek, bir de gâyeniz varsa;
Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz...
Demek ki birliği te'min edince kurtuluruz.”

İslam dünyasının bir araya gelmesi hem seküler açıdan onların faydasına olacak; hem de ilahi bir emre itaatın neticesi olarak Ahiret gününde bunun karşılığı görülecektir. Yani *İttihad*ın, Müslümanlar için hem dünyada hem de ahirette faydalı neticeleri olacaktır (Şengüler, 1990-92: 249). Bunun tersi bir durumda yani, vahdetin sağlanamaması halinde ise Müslümanlar dünyalarını kurtaramadıkları gibi ahiretlerini de kurtarmış olamayacaklardır. O halde öncelikli olarak bu dayanışma ve *İttihad*ın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bundan sonrası Allah'ın yardımıyla

halledilecektir (Şengüler, 1990-92: 269-270).

Peki, bu ittihad nasıl sağlanacaktır, bunu gerçekleştirebilecek siyasi bir güç var mıdır? Akif, bu görevi yerine getirebilecek iki potansiyel üzerinde durur; ancak, bunlardan biri olan İran bunu yapamayacak bir hale getirilmiştir. Dolayısıyla geriye Osmanlı kalmaktadır (Şengüler, 1990-92: 286). Beyazıt Kürsüsündeki bir vaazında, Vaiz cemaate seslenirken Osmanlı *Hükümet* ve *Saltanat*'ının bu gücünden bahsetmektedir:

“Ey cemaat-ı Müslimin! Artık gözünüzü açınız, aklınızı başınıza toplayınız; zira taht-ı saltanat gıcırıyor! Böyle gidersek “el iyazu billah” o da devrilecek. Eğer Rusyadaki Müslümanlar henüz dinlerini muhafaza ediyorlarsa; eğer Fransızların taht-ı idaresindeki dindaşlarımız hala tanassur etmemişlerse; eğer İngiltere, Hintli kardeşlerimize şimdilik ses çıkarmıyorsa... İyi biliniz ki hep çürük, çarık yine bu hükümet sayesinde. Maazallah bu giderse hepsinin gittiği gündür. Biz bu saltanatı muhafaza edemiyorsak düşünmeliyiz ki bizim yüzümüzden o biçareler de mahv olacaklar. Onların bütün nazarları bütün ümitleri buraya matuf idi. Hep bizden bir hayır bekliyorlardı.” (Şengüler, 1990-92: 188)

Sebilürreşad'daki bir makalesinde Akif, “Hükümet-i İslamiye” şeklinde tanımladığı Osmanlı'yı, İslam birliğini sağlayan bir unsur olarak gördüğünü şöyle dile getirir: “Eğer yaşamak istiyorsak bu ruhu öldürmeyelim. Yani vahdet-i İslâmiyeyi tarumar edecek hareketler şöyle dursun, tahriklerden bile Allah'a sığınalım. Şu son hükümet-i İslâmiye ağyâra karşı yekpare bir kitle, mersus bir bünyan halinde kaldıkça, bütün dünya bir araya gelse devrilmek değil kımıldanmaz bile!” (Şengüler, 1990-92: 146)

Akif'in bir İngiliz'in ağzından nazm ettiği aşağıdaki dizeler de, İngiltere'nin şahsında Batı'nın, Osmanlı'nın İslam dünyasındaki konumunu nasıl değerlendirdiğini ortaya koymasından ehemmiyet arz eder (Ersoy, 2003: 303).

*“Bilirsiniz ki: Mısır, kâinât-ı İslâm'ın
O sıksa gövdesi üstünde âdetâ kafası;
Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassâsı;*

*Sizinkiler de kımıldanmak isteyen koludur.
Ki boş bırakmaya gelmez, ne olsa korkuludur!
Biz İngilizler olup hâli önceden müdrik;
O beyne pençeyi taktık, o göğse yerleştik:
O halde bir kolu kalmış ki bizce çullanacak,
Yolundadır işimiz bağladık mı kısıvrak! ”*

Akif, Süleymaniye Kürsüsündeki vaazında, Osmanlı'nın Müslüman milletler ve İslam dini için böylesine önemli bir konumda bulunmasına gerekçe olarak, Hilafet (Türköne, 2008: 150) kurumunu göstermektedir:

“İslamın son penahı bu hükümettir; dinin son yurdu burasıdır. Ah, ya Rabbi sen o günleri gösterme, bu da giderse Müslümanlığın hali ne olur? O zaman ne namaz kalır, ne cami; ne namus kalır, ne aile; ne Hac kalır, ne Beytullah!.. Vallahi hepsini çığnerler, yıkarlar... Vallahi yıkarlar... Yüzlerce milyon İslamı taht-ı esaretlerinde tutan o hükümetler şimdilik hep bu hükümetten biliyorlar: diyorlar ki: (Müslümanların meydanda bir hükümetleri var. Şayed dinlerine, Kabelerine hücumla kalkışırsak hepsi onun etrafında toplanırlar, neticesi bizim için hoş gelmez.) Hilafeti de verdikten sonra görürsünüz: şiar-ı dinden bir şey bırakırlar mı? O zaman haddine düşün de Hind, Mısır Müslümanları, Rus müslümanları yahut Fas, Cezayir Müslümanları “İslam” kelimsini ağızlarına alabilinler: O anda dillerini koparırlar.” (Şengüler, 1990-92: 231-232)

Burada dikkat etmemiz gereken bir diğer husus da Akif'in, Hilafet'e biçtiği değerlerin kaynağını direkt bir şekilde ilahi alana hamletmemesidir. Birebir *dine* ilişkin olan ibadetlerin, rahatça yerine getirilebilmesi ve engellenmemesinin teminatı *Hilafet* olmaktadır. Akif'in Kastamonu'daki vaazlarının birinde, Osmanlı sultanından “Halife-i Müslimîn” diye bahsetmesi de bu düşüncenin bir ürünü olsa gerek.

Akif, o dönem için Avrupa'nın en güçlü ülkesi olan İngiltere'nin, Osmanlı'nın diğer ülkeler üzerindeki nüfuzunu kullanmasından duyduğu endişeyi dile getirerek, Batı'nın şahsında İngiltere'nin, *Hilafetin* birleştiriciliğinin farkında olması hasebiyle, Osmanlı Saltanatı'na büyük bir önem atfettiğini ve bu gücün önüne geçmek isteyeceğini ifade eder:

“Ey cemaat-i müslimin! İngiliz’in asıl düşmanlığı bizedir. Çünkü biz asırlardan beri hilafeti elimizde tutuyoruz. Asırlardan beri alem-i İslam’ın başında olarak ehl-i salıble çarpışıyoruz. Dünyanın bütün Müslümanları selametlerini, necatlarını yıllardan beri müştak oldukları istiklallerini bizden bekliyorlar. Yüzlerce milyon Müslüman’a nispetle bizim bir avuç mesabesinde olan halkımızın ne ehemmiyeti vardır? Demeyiniz, iyi biliniz ki bu bir avuç halkın bütün alem-i İslam’da pek büyük mevkii, pek büyük itibarı vardır. Bütün Müslümanlar bilirler ki maazallah Saltanat-ı Osmaniye’nin, Hilafet-i İslamiye’nin devrilmesi bütün cihan-ı imanı sarsacaktır. Bütün Müslüman yurtlarını en müthiş zelzelelere tutulmuş gibi hüsrana uğratacaktır. Mütarekeyi müteakip Mısır’da, Hind’de hatta dün elimizde iken bugün işgal altında bulunan Irak’da, Suriye’de zuhur eden ihtilaller, isyanlar, kıyamlar gösteriyor ki biz Osmanlı Müslümanları öyle alem-i İslam’ın ve dolayısıyla düşmanlarımızın lakayt kalabileceği bir küme değiliz.” (Şengüler, 1990-92: 286-287)

Safahat’tın dördüncü kitabında da Akif, islam aleminin ve dinin koruyucusu olarak gördüğü Osmanlı hükümetinin bu gücünün kaynağı ve sorumluluğunun gerekçesi olarak Hilafet’i, görmektedir (Ersoy, 2003: 245-246):

*“Zavallı Âlem-i İslâm eğer sâlibe henüz
Sarılmıyorsa, kolundan çeken: Hilâfetiniz.
Hilâfet olmasa: Dünyâ tanassur eyleyecek...
O halde, şimdi bizim hakkımız değil ölmek.”*

Akif, Hilafetin, Müslüman unsurları nasıl birleştirdiğini tarihi referanslarla ortaya koymaya çalışırken; 19. yy’da Osmanlı’nın dağılmasında çok büyük etkiye sahip olan Milliyetçi hareketleri engelleyen bir etken olarak da Hilafet vurgusu yapar:

“... Boşnak İslavlığını, Arnavut Latinliğini, Pomak Bulgarlığını... elhasıl her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak Hilafet-i Müslimin etrafında toplanmış, Kelimetullah’ı i’lâ için canını, kanını, bütün varını güle güle, koşa koşa feda etmişti.” (Şengüler, 1990-92: 277)

Kavmiyet fikriyle ortaya çıkan Arnavut, Arap, Türk ve Kürt ileri gelenlerine

Akif'in kavmiyetin zararları hakkında yaptığı öneriler, Hilafet ve Osmanlı Saltanatı şemsiyesi altında yaşamının imkanını ve bu unsurların farklılıklarını nasıl koruyabilecekleri hakkında da bize ışık tutmaktadır:

“Kavmiyet cereyanı en medeni, en müterakki cemiyetleri birbirine düşürür. Bizim gibi anasır-ı mürekkebesi bilaistisna cahil bulunan bir cemaati tarumar eder. Geliniz, bu cereyanı körüklemeyiniz. Mensup olduğunuz kavimlere hizmet etmek istiyorsanız bunun yolu başka olmak icap eder. Evet hepimiz biliyoruz ki anâ sır-ı İslâmiye'nin kâffesi irşada, ikaza muhtaçtır. Bunlardan mesela Arapları irşad vazifesini Arap ukalâsına bırakırız. Çünkü irşadına çalışacağı unsurun lisanını, âdâtını, mizacını, ruhunu diğer anâsırın ukalâsından iyi bildiği için muvaffakiyeti nisbetle son derece kolay olur. Türk'ün, Arnavud'un, Kürd'ün husûl-i intibahı için de aynı usule riayet ederiz.

O halde bu anasırın bütün ileri gelenleri merkez-i hilâfette aynı çatı altında birleşirler, hatt-ı hareketlerini tayin ederek müttehiden işe başlarlar. Aradaki râbita-i İslamiyeyi teyid etmek şartıyla mensub oldukları akvamı okutmak, yazdırmak, ilim ve irfan sahibi etmek, servet, sanat, ticaret hususunda terakki ettirmek için geceli gündüzlü uğraşırlar. Sonunda bu müteferrik cüzlerin hey'et-i mecmûasından bir küll-i müterakkî husule gelir ki Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin baka-yı azametine ebediyen hadim olur, durur.” (Şengüler, 1990-92: 292-293)

Müslümanlar için bu kadar ehemmiyet arz eden bir kurum olan Hilafet'in misyonsuz kalması veya işlevsizleştirilip ortadan kaldırılması halinde ise karşımıza çıkan tabloyu Akif şöyle nazmeder (Ersoy, 2003: 246):

“Reîs-i âilenin intihârı: Çılgınlık!

Hilâfet'in, o henüz pâyidâr olan arşın

Sukûtu müdhiş olur... Düşmesin aman, yapışın!”

Bütün dünya Müslümanlarını kapsayacak olan İttihad'ın gerçekleşmesi, Kurtuluş Savaşı yıllarında olanaksızlaşınca Akif, pragmatik olarak konuyu ele almış ve geriye kalan Müslümanların bu şuuru kazanması için çabalamıştır. Müslümanların bir birlerine karşı kayıtsız ve alakasız davranmalarından çokça müteessir olan Akif,

Hız. Peygamber'in, İslam cemaatinin her bireyi ile özel olarak ilgilenmesi ve varsa sıkıntılarını gidermesinden hareketle, birliktelik şuurunun oluşması için ilk İslam cemaatinin uygulamalarına vurgu yapmıştır. O yıllarda Kastamonu'nun kazalarında yaptığı vaazlarının birinde Vaiz, Anadolu insanına şöyle seslenmektedir:

“[...] Fahr-ı Âlem Efendimiz ümmetiyle bu kadar meşgul iken, her birine karşı bu derecelerde alakadar iken bizler bugün bunun büsbütün aksine olarak yekdiğerimizden külliye ayrı, külliye bihaber, birbirimize karşı büsbütün yabancı bulunuyoruz. Avrupalılar olmasa dünyanın nerelerinde ne kadar Müslüman olduğunu da bilemeyeceğiz. Dünya'nın başka taraflarını bırakalım. Konyalı Ankaralıdan, Ankaralı Kastamonuludan, Kastamonulu Sivaslıdan, Sivash Erzurumludan, Erzurumlu Diyarbekirliden acaba hiç haberdar mı? Yahud haberdar olmak lüzumunu bir kere olsun duymuş mu?” (Şengüler, 1990-92: 331-332)

1920 yılında yapılan bu vaazda, Akif'in İttihad-ı İslam için büyük umutlar beslemeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Anadolu insanının şahsında Türkiye topraklarında gerçekleşecek bu ittihad'ın ileride bütün İslam alemini de bünyesine dahil edeceği düşüncesi, Akif'e ümit vermektedir. Yani Mehmet Akif'in İstiklal Savaşı'nı, İttihad-ı İslam için bir basamak olarak gördüğünü; bu basamağın temeli oluşturan ve diğer unsurları taşıyabilecek bir güce sahip olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Akif'in aynı dönemde yine Kastamonuda'ki vaazında bir Hintli yazardan naklettikleri, bu yorumumuzu haklı çıkartmaktadır:

“Dünyada istiklaline sahip bir hükümet-i İslamiye var ki o da sizsiniz. Aman aranızdaki vahdeti sarsacak en ufak bir harekete bile meydan vermeyiniz. Sonra bütün Müslümanların akıbeti pek vahim olur.” (Şengüler, 1990-92: 337)

Vaaz'ın devamında Akif, bu Hintli muharririn söylediklerini onayladıktan sonra Müslüman unsurların esaretten birlikte kurtulacaklarına dair beslediği umudu, “Hamdolsun bugün Müslümanlık aleminde büyük bir intibah başladı. Artık dünyanın her tarafındaki din kardeşlerimizle bir çok yerlerde birleşiyoruz, dertleşiyoruz. El birliğiyle kıyam ederek asırlardan beri Müslümanlığı kuşatmış olan esaret zincirlerini kırmak çarelerini düşünebiliriz.” (Şengüler, 1990-92: 337) cümleleriyle ifade eder.

Ancak, İttihad-ı İslam idealine gönül vermiş ve bu uğurda nice uğraşlar vermiş olan Akif, hedefine ulaşamamış; ideali reel dünyada karşılığını bulamamıştır. Akif, 1922 Nisan'ında kaleme aldığı Leyla isimli şiirinde bu idealinin gerçekleşmesinin ne kadar zor olduğunu anlamış biri olarak İttihad-ı İslam'ı ulaşılması ve kavuşulması artık imkansız olan Leyla'ya benzetmekte ve kendisi bir Mecnun olup, bunun çilesini çekerekten ona kavuşma ümidiyle yaşamaya razı olmuş görünmektedir (Ersoy, 2003: 432):

*“Hayır! Şârk’ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-i nâ-kâmın,
Bütün dünyâda bir Leylâ’sı var: Âtisi İslâm’ın.,
Nasıldır mâsivâ, bilmez; onun fânîsidir ancak;
Bugün, yâdıyla müstağrak, yarın, yatın yâdında müstağrak!
Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânan, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnun’la uğraşma!”*

Burada sorulması gereken başka bir soru karşımıza çıkmaktadır: 1920 ile 1922 yılları arasında geçen iki yılda, acaba Akif'i bu konuda ümitsizliğe sevk eden gelişme neydi? Henüz Kurtuluş Savaşı bile son bulmamış ve devrimler yapılmamışken Akif, İttihad-ı İslam'ın gerçekleşemeyeceğini nasıl anlamıştı? Sakarya Savaşı sonrasında Akif'in, Said Halim Paşa'nın, İslamda Teşkilatı Siyasiye, adlı eserini tercüme etmesini ve bunu Sebilürreşad'da bir yazı dizisi olarak tefrika etmesinin (Edib, 1960: 184) gerekçesi hakkında Düzdağ'ın ifadeleri, sorularımızın cevabını bulmada bize ışık tutacaktır:

“Mehmed Akif'in bu yazıları yayınlamasının sebebi, o sırada Ankara'da, savaş sona yaklaşırken, kurulacak olan rejim hakkında münakaşaların yapılıyor olmasıydı. Akif Bey, bu eseri yayınlayarak İslamiyet'in devlet idaresi için koyduğu esasları göstermek istemiştir.” (Düzdağ, 1998: 115-116) Kurulacak olan Cumhuriyet'e sunulan yol işaretleri olarak da değerlendirilebilecek bu çalışmanın ilk akisleri belki de Akif'in bu konuda umudunu yitirmesine neden olmuştur. Ayrıca Akif'in Ankara'da, mebus olması hasebiyle bu tartışmaları bizatihi müşahade ettiği ve Ankara'nın nabzını iyi tuttuğunu da gözden irak etmemek gerekmektedir.

Leyla şiirinin yazılmasından sonraki bir dönem olan 12 Ocak 1924 tarihli

Vahdet (Ersoy, 2003: 442) şiirinde ise Akif, Şark adı altında dünya Müslümanlarına seslenir ve onların parçalanmışlıklarını, başlangıçtaki *vahdet* şiarından uzaklaşmışlıklarını resmettikten sonra “Târîhine mev’ûd-i ezelken ebediyet” mısrasıyla Allah’ın Müslümanları ebede kadar yaşatacağı vaadiyle, ileride bir gün mutlaka bu İttihad idealinin gerçekleşeceğini ima eder. Yani, kendisi de mevcut şartlarda (Müslüman unsurları bir araya getireceğini düşündüğü Osmanlı’nın en son kalıntılarında Cumhuriyet Türkiye’sinin kurulması ve yaptığı devrimlerle Doğu ve İslam ile bağlarını koparma çalışmaları sonrasında) *İttihad-ı İslam*’ın gerçekleşmekten ne kadar uzak bir proje olduğunun farkına varmış; ancak, kıyamet öncesinde onun mutlaka gerçekleşeceğine olan imanını da ifade etmiştir.

19. yy.’ın son çeyreğinden itibaren Müslümanların gündemini işgal eden *İttihad-ı İslam*, Akif’in zihin dünyasında Cumhuriyet öncesi dönemde bir ütopya ve fantezi olarak yer almaz. Mevcut siyasal ve sosyal durumun farkında olan Akif reel dünyanın gerçekliklerinden haberdar biri olarak, *İttihad* projesinin önündeki engelleri görmüş ve bunlara karşı büyük bir mücadele vermiştir. Bundan dolayıdır ki, Süleyman Nazif: “İslam birliğini bozacak veya zayıf düşürecek her hareketin Mehmed Âkif, amansız ve iman dolu gerçek bir düşmanıdır.” demektedir.

Mehmet Akif’e göre, Müslümanların dörtte üçünü oluşturan büyük bir kısmının birbirlerinin durumundan bihaber olmaları, sorumsuzlukları ve bana ne lazımcılıkları; geriye kalan dörtte birin oluşturduğu azınlığın ise kendi problemlerine yönelip bunlara çözüm bulmakla meşgul olmak yerine başkalarının eksiklikleri ile uğraşmaları Müslüman cemaatinin birliğinin oluşmasına engel olan unsurlardan biridir (Şengüler, 1990-92: 150-151).

Akif’in *İttihad-ı İslam*’a engel olarak gördüğü ve üzerinde yoğunlaştığı en önemli etkeni ise, ayrılıkçı düşünce ve hareketler oluşturmaktadır. Bu ayrılıkçı düşünceler somut olarak, fırkacılık (particilik) ve kavmiyet (ırkçılık) şeklinde tezahür etmektedirler. Dönemin partilerinin iktidar mücadelesi içine girip toplumun problemleriyle uğraşmak, onları bir araya getirmek yerine kendi iktidarlarını güçlendirme ve otorite baskı kurma çabaları Akif’i böyle söyletmektedir. 1918’de kaleme alınan Hâlâ mı Boğuşmak? isimli manzume geçmiş partilerin bu genel

durumunu güzel bir şekilde yansıtmaktadır (Ersoy, 2003: 419-420):

*“Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet;
Hâlâmı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!*

*“Hürriyet aldık!” dediler, gaybe inandık;
“Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!”
Cem’iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapasağlam iken milletin erkânını yıktı.”*

Osmanlı’da fırkacılık şeklinde tazahür eden iktidar mücadelesi, diğer Müslüman ülkelerin hükümetlerinde daha farklı şekillerde tezahür etmiş ve bu durum Müslüman birliğinin parçalanması ve bozulmasına neden olmuştur. Bu parçalanmanın içeriden gerçekleştirildiğini ve kaynağının ise dışarda olduğunu Akif şöyle izah eder:

“Atalarımızın “Kale içinden alınır.” sözü kadar büyük bir söz söylenmemiştir. Evet, dünyada bu kadar sağlam, bu kadar şaşmaz bir düstur yoktur. İslam tarihini şöyle bir gözümüzden geçirecek olursak cenupta, şarkta, şimalde, garpta yetişen ne kadar Müslüman hükümetleri varsa hepsinin tefrika yüzünden aralarında hadis olan fitneler, fesatlar, nifaklar, şikaklar, yüzünden istiklallerine veda ettiklerini, başka milletlerin esaretleri altına girdiklerini görürüz. Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Endülüslüler, Gazneliler, Moğollar, Selçukiler, Mağribiler, İraniler, Faslular, Tunuslular, Cezayirliiler... hep bu ayrılık gayrılık hislerine kapıldıkları için saltanatlarını gaip ettiler.” (Şengüler, 1990-92: 276)

Akif’in *İttihad-ı İslam*’a engel olarak gördüğü diğer ayrılıkçı hareket türü olan ırkçılık, onun hayatı boyunca mücadelesini verdiği ve eleştirdiği bir düşünce biçimidir. Bu konuya ayrı bir başlık olan Milliyet ve Kavmiyet başlığı altında detaylı olarak yer verileceği için, Şair’in Müslüman birliğine engel bir unsur olarak ele aldığı bu fikir akımı hakkında, aşağıdaki mısraları aktarmayı yeterli görüyoruz (Ersoy, 2003: 418).

“Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;

*Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzilere in, mahşer-i edvâr-ı bütûn gez:
Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki değişmez.”*

Sonuç olarak şunu söylemek yerinde olacaktır: Müslümanların birleşmesi fikriyatı, Mehmed Akif’i fazlasıyla meşgul etmiş ve O, Osmanlı’nın tarihi tecrübesini de göz önünde bulundurarak, Osmanlı’nın mirasını doğru bir şekilde değerlendirmekle bunun gerçekleştirilebileceğine inanmış ve bu idealinin gerçekleşmesi için mücadelesini de vermiştir. Ayrılıkçı hareketler, şahsi menfaatler ve iktidar hırsının neden olduğu iktidar kavgaları onun bu konuda en çok eleştirdiği ve tepki gösterdiği olaylar olmuştur. Ancak Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından millet-devlet projesinin, temel belirleyici unsur olarak kabul görmesiyle başlayan süreç, Akif’in bu ideale adeta darbe indirmiş ve bu proje sadece düşünsel planda kalmıştır. Bundan sonrası ise Akif için artık bir hayal kırıklığı olmuştur.

3.4.6 Mehmet Akif’e Göre Milliyet ve Kavmiyet

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta “1.din, mezhep. 2. Bir dinde veya mezhepte bulunanların topu. 3. sınıf, topluluk. 4. makule, kategori.” (Devellioğlu, 2005: 648) diye çevrilen millet kelimesi hakkında Lûgat-ı Nâcî’de; “1. Din ve şerfat: Bizce din ve millet birdir. 2. Bir dinde bulunan gürûh. Millet-i İslâmiye. (Bir memlekete doğan yahud tavattun eden ve aynı hükümetin iradesi tahtında yaşayan efradın heyet-i mecmuası) demek olan Nation mukâbilinde isti’mal etmemek evlâdır. Ona mukâbil (kavm, ümmet) kelimeleri kullanılmalıdır.” İfadelerine yer verilmiş; Türkçe Sözlük’te ise “1. Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, millet. 2. Benzer özellikleri olan topluluk. 3. Bir yerde bulunana kimselerin bütünü, herkes.” karşılıkları kullanılmıştır (Dursun, 1999: 263).

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta, Kavm kelimesini karşılamak için, “insan topluluğu”; kavmî ve kavmiyye kelimeleri için ise, “kavme ait, kavimle ilgili” ifadelerine yer verilmiştir (Devellioğlu, 2005: 497). Türkçe Sözlük’te ise kavmiyyet kelimesine; “1. Bir kavmin kendine özgü nitelikleri. 2. Bir kimsenin bağlı olduğu kavme göre durumu. 3. Kavme bağlılık.” anlamları yüklenmiştir (Dursun, 1999:

208).

Gerek kavm ve kavmiyyet, gerekse millet ve milliyet kelimeleri sosyolojik, etnolojik ve antropolojik açıdan, farklı kişiler tarafından değişik şekillerde tanımlanmış olduğu ve bu tanımlamalar bizim çalışmamızın sınırlarının fazlasıyla aştığı için biz bu konuda sözü, bu konuya hasredilmiş çalışmalara bırakarak (Gezin, 2002: 173-325), Mehmet Akif'in eserlerini merkeze alarak mevzuya açıklık getirmeye çalışacağız.

Ayrılcı hareketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, (günümüzde, milleyetçi hareketler, kullanımı yaygın bir hal almıştır) Osmanlı aydınlarınca karşılığı bulunmaya ve kullanılmaya çalışılan nation (nasyon) kelimesi etrafında başlayan tartışmalar, günümüze kadar süre gelmiştir (Türköne, 2008: 227-231). Bu kelimeyi karşılamak için günümüzde yaygın olarak Millet kelimesi kullanılmakla birlikte millet kelimesine günümüze kadar birçok anlam yüklenmiştir. Akif'in de millet kelimesini kullanımında meydana gelen farklılıklar; zamana ve hadiselere göre şekillenmiştir.

Bir kısmı Meşrutiyet öncesinde nazmedilen 1. Safahat'ta millet kelimesin geçtiği ilk şiir Tavhîd Yâhud Feryâd şiiridir; "Bir şahsa esîr olmayı bir koskoca millet, Mekrinle mi yâ Rab sanıyor kendine devlet?" (Ersoy, 2003: 17) mısralarında devleti oluşturan halk, topluluk anlamında kullanılmıştır. 1. Safahat'ta halk, topluluk anlamındaki (Ersoy, 2003: 37-55) bu kullanımların yanı sıra; doğu/şark dünyasında yaşayanları (Ersoy, 2003: 101) ifade etmede kullanılmış; İstibdad şiirinde de Osmanlının kurucu unsurundan bahsederken ("O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet çıkarmış, bir zaman dünyâyı lerzân eylemiş millet;") millet kelimesi kullanılmış, akabindedede "Mefâhir bekleyen âbâdan evlâdı hacîl ettin; Ne âlî kavm idik; hayfâ ki sen geldin sefil ettin;" dizeleriyle de genel manada Osmanlı'yı (Devletin kurucu unsuru olarak Türkler de anlaşılabilir) ifade etmede kavm kelimesini kullanmış ve Osmanlının önceki dönemlerinden övünçle bahsetmiştir (Ersoy, 2003: 71).

Milliyet ve Kavmiyyet ifadelerini 1. Safahatt'a hiç kullanmayan Akif, 2.

Safahat'ta bu iki kavramı kullanmaya başlamıştır. Kavmiyyet İslam'ı yıkacak bir ayrılık hissi olarak ifade edilmiş ve İslam dinin diğer bütün kavimleri (müntesip olunan soy, ırk, unsur) tek bir milliyet altında tuttuğu şöyle nazmedilmiştir (Ersoy, 2003: 161-162).

*“Müslümanlık sizi gâyet sıkı, gâyet sağlam,
Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.”*

Şiirin devamında Akif, Arnavutluk ve Araplık düşüncesi ile Osmanlı'dan ayrılmış olanları örnek gösterdikten sonra, Türkçülük akımının da aynı şekilde zararlı olacağını şu mısralarla nazmeder (Ersoy, 2003: 162):

*“Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez.
Son siyâset ise Türklük, o siyâset yürümez.
Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;
Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.”*

Türkçülük fikir akımının, siyasi bir veche kazanması üzerine, Akif'te din merkezli millet söyleminin ön plana çıktığını görüyoruz. Bu dönemden önce milleti, devleti oluşturan unsurlar, ortak tarih şuuruna sahip olan topluluk anlamında kullanan şair, bu gelişmelerle birlikte; millet eşittir din formülasyonunu kullanmaya başlamış, kavm kelimesini de övünç duymak manasında 2. Safahatta hiç kullanmamıştır. 1911-1912'de Sebilürreşad'daki makalelerinde millet kelimesinin bu anlamda kullanımı belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

“Ey cemaat-ı Müslimin, siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Lazsınız, ne de Çerkezsınız! Siz ancak bir milletin efradısınız ki o millet-i muazzama da İslamdır. Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet davasında bulunamazsınız.” (Şengüler, 1990-92: 146) diyen Akif, nasyonal anlamda Avrupa'da hızlı bir şekilde yayılmış

olan ve çokmilletli bir yapı olan Osmanlı'yı da tehdit eden milliyetçilik/nasyonalizm hareketlerine karşı, dini merkeze alarak onun etrafında birleşmeyi esas alan bir kanaat ve hareketin taraftarlığını yapmaktadır (Şengüler, 1990-92: 134-135).

Akif ve Müslüman birliğini savunan diğer aydınların buluşma noktası olan SM/SR dergisinin çıktığı ilk yıllarda, kadrosunda, daha sonra Türkçülük akımının temsilciliğini üstlenecek olan Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimlere yer verdiği görülmektedir. Bu dönemde özellikle Rusya'daki Türklere dair yazılar kaleme alan bu isimlerin derginin diğer kadrosu tarafından destek de görmektedir. Ancak Trablusgarp, Balkan Savaşları ve neticede Arnavutluk'un İmparatorluk'tan ayrılması v.b gelişmeler, Müslüman birliğini Osmanlı şemsiyesi altında sağlanabileceğini düşünen Akif gibilerini büyük bir endişeye sevk etmiştir. Akif'in kavmiyyet (Türkçülük, Arapçılık v.b) tehlikesine dikkatleri çeken ifadelerinin 1911-1912 yıllarından sonraya tekabül etmesinin nedeni de bu endişedir (Çetinsaya, 2004: 421-422).

Safahat'ın üçüncü kitabını teşkil eden Hakkın Seslerin'de Akif, millet kelimesini İslamiyet karşılığında kullanmakta ve Hz. Muhammed'in İslam çağrısını yaptığı 25 yıl gibi kısa bir sürede, meydana gelen gelişmeleri milliyet kapsamında değerlendirerek şöyle nazmetmiştir (Ersoy, 2003: 191):

*“Bir zamanlar biz de millet, hem de nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyâya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaralıkken bütün âfâkı insâniyetin,
Nûr olup fıskırmışız tâ sînesinden insâniyetin,
[...]
Yirmi beş yıl yirmi beş bin yıl kadar feyyâz imiş!
Bak ne ânî tekâmül! Bak ki: Hâlâ mündehiş”*

Akif, Meşrutiyet'in ilanı sonrasında hız kazanarak güçlenen Türkçülük fikir akımını da kavmiyetçilik olarak gören ve bunun İslam birliğine zarar verdiğini düşündüğünden bu konuda muhatap olarak gördüğü Ziya Gökalp'e, SR aracılığıyla bu tür meselelerin gazeteler yerine; toplantılarda ilmi bir heyet tarafından konuşulup tartışılması teklifinin götürülmesini sağlamış; ancak bu teklif cevapsız kalmıştır

(Edib, 1960: 124).

Balkan savaşının çıkma sebebi de olan, millete dayalı bağımsız devletlerin kurulması şeklinde tezahür eden milliyetçilik (Akif'e göre kavmiyetçilik) fikrine Akif, 1913 Haziran'ında neşretmiş olduğu Hakkın Sesleri'nde, İslamın kendisinin bir millet olduğundan hareketle karşı çıkışını sürdürmektedir. Akif'in memleketi olan Arnavutluk'un Osmanlı'dan ayrıldığı bir dönemde O'nun, bu konuda kullandığı dili daha da sertleştirerek kavmiyetçiliği *küfür* olarak tanımladığını görmekteyiz. Sonraki mısralarda da Hz. Peygamber referansı ile bu görüşünü temellendirmektedir (Ersoy, 2003: 183-184):

*“Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine.
“Arnavutluk” ne demek? Var mı Şerîat'te yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta “anâsır” mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'in ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır ruh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!”*

Akif, 1913 yılına tekabül eden ki bir vaazında, islamiyette ırkçılığa yer olmadığını, bu defa Beyazıd Kürsüsü'nden haykırıyordu:

“Fihakîka ırkı, lisanı, muhiti, âdâtı, elhasıl her şeyi yekdiğerine mübayin olan bu kadar akvâmı Müslümanlık kardeş yapmıştı; kavmiyeti, cinsiyeti aradan kaldırmıştı. Fakat son zamanlarda biz Müslümanlar bu hakîkatten gâfil olduk. Aramıza nâmütenâhî esbâb-ı tefrika girdi. Bırakalım memalik-i ecnebiyedeki Müslümanları; Osmanlı memleketinde bu kadar akvam var; Öyle ya Arnavut, Kürt, Çerkez, Boşnak, Arab, Türk, Laz... Elhâsıl daha bir çok kavmiyetler mevcut. [...] Pek a'lâ! Hepsinin beynindeki rabita nedir? Rabita-i diyanet! Şimdiye kadar bu rabita sayesinde kardeş gibi yaşadık. Türk Türklüğünün ne olduğunu bilmiyordu; Arnavut kavmiyetinden dem vurmuyordu. Zaten Müslümanlıkta kavmiyet yoktur.” (Şengüler,

1990-92: 184-185)

Akif'in, İslam birliğini engelleyecek olan her türlü oluşumun karşısında yer aldığından bir önceki başlık altında bahsetmiştik. Kavmiyetçilik ve particilik de onun kanaatine göre birliğe zarar verip; onu bozacak türden düşüncelerdir. 1913-1914 yıllarında SR'da yayımlanan Fatih Kürsüsünde'de bu düşüncesini şöyle şiirleştirmiştir:

*“O halde vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz...
Bu ayrılık da neden bir değil mi her şeyiniz?
Nefirka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet;
Bizim diyânete sığmaz sekiz, dokuz millet!”* (Ersoy, 2003: 247)

Kurtuluş savaşı yıllarında bir çok yer dolaşarak birebir halkı mücadeleye ve birlikte hareket etmeye çağıran Akif, 1920'de Zağanos Paşa Camisi'ndeki vaazında kavmiyetçilik tehlikesine şöyle dikkatleri çekiyordu:

“Binaenaleyh Müslümanlar aralarında ayrılığı gayrılığı mûcip olacak en ufak hadiselerden, dargınlığı intac edecek en hafif hareketlerden, sözlerden kat'iyen çekinmelidir. Fırkacılık, kavmiyetçilik... Bunlar artık susmalı. El birliğiyle bugün vatanı müdafaa etmeli. Asla me'yus olmamalı. Emin olmalıyız ki canla başla çalışırsak, aradaki esbab-ı tefrikayı kaldıracak olursak vatan-ı İslâmı kurtarırız. İnşallah bundan sonra âlem-i İslâm hakkındaki tecellî-i celâl cemâle inkılâb edecektir.” (Şengüler, 1990-92: 253)

Vaazının devamında ise ırkçılık cereyanının kaynağını dışarıya olarak gösteriyor ve bunu da Osmanlıyı parçalamak için kullanılan bir yöntem olarak değerlendiriyordu: “... İhtilalden çıktık ihtilale girdik; müşkülattan çıktık müşkülata düştük! Çünkü ecnebiler böyle istiyor, memleketlerimizi elimizden almak için programları bu.” (Şengüler, 1990-92: 186)

İstiklal Savaşı, gerek İslam Birliğini savunanlar, gerek Türk Birliğini savunanlar gerekse Batı ile birleşmek/benzeşmek fikrinde olanların ortaklaşa gerçekleştirdikleri bir mücadele olmuştur. Mehmet Akif'in kurtuluş savaşında gösterdiği çabaları “İslam vatanı”nı korumaya yöneliktir. Akif'in yönünü bütün

dünya Müslümanlarından sadece Anadolu’da yaşayanlara çevirdiği Kurtuluş savaşında yaptığı aşağıdaki vaazdan iyice anlaşılmaktadır:

“Avrupalılar olmasa dünyanın nerelerinde ne kadar Müslüman olduğunu da bilemeyeceğiz. Dünya’nın başka taraflarını bırakalım. Konyalı Ankaralıdan, Ankaralı Kastamonuludan, Kastamonulu Sivashlıdan, Sivashlı Erzurumludan, Erzurumlu Diyarbakırliden acaba hiç haberdar mı? Yahud haberdar olmak lüzumunu bir kere olsun duymuş mu?” (Şengüler, 1990-92: 331-332)

Diğer Müslüman unsurlarla birleşmenin pratik imkanının kalmadığının bilincinde bulunan Akif, memleketi kurtuluşu için yaptığı vaazlarda elde kalan son yurdun kurtarılması için kavmiyet, partacılık ve kişisel çıkarların bir tarafa bırakılması ve bunların kesinlikle gündeme getirilmemesi gerektiğinden bahsederken asıl amacın dinin ve vatanın savunması olduğunu halka şöyle anlatıyordu:

“Ey cemaat-ı Müslimin! Memleketlerimizi kurtarmak için devam eden mücâhedâtımızda bir noktaya son derece dikkat etmelisiniz. Bu hareketlerin, bu himmetlerin sırf müdafaa-i din ve vatan gayesine müteveccih olduğu yâr u ağıâr nazarında tamamıyla anlaşılmalıdır. Fırkacılık, menfaatçilik, kavmiyetçilik gibi hislerden külliyen müberra olduğuna yakındakilere, uzaktakilere tamamıyla kanaat gelmelidir. Bu kanaati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydan verilmemelidir. Hususi emeller, hususi ictihadlar yine hususi olarak sahiplerinin kafasında, kalbinde kalmalıdır. Çünkü gaye birdir. Efrad tarafından müşterek gayeye karşı gösterilecek ufacak bir inhiraf son derece muhtaç olduğumuz vahdeti temelinden sarsmaya kafidir. Onun için bundan son derecede sakınmalıdır.” (Şengüler, 1990-92: 254)

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 22 Şubat 1922 yılında yapılan bir konuşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi’ne düşen kayıtları, Akif’in bu dönemdeki kavmiyyet ve milliyet fikri hakkında, bize önemli bilgiler vermektedir. Kürsüde konuşan Hamdullah Subhi’nin, belirli bir inancı olan herkese dindarane bir saygı duyduğunu ifade ettikten sonra, örnek olarak kendisi ile Mehmet Akif’in “birbirine mütenakız görünen yollarda senelerce” çarpıştıklarını ve Mehmet

Akif'in "milliyetperverliğin daima aleyhinde enfes şiirler" yazdığını ifade etmesi üzerine Akif'in; "Ben kavmiyet aleyhinde bir adamım, milliyet aleyhinde değil?" cevabını verdiği görülmekte ve bunun üzerine Hamdullah Subhi'nin de, Akif'in bu kullanımını doğruladığı görülmektedir (Düzdağ, 2006: 163-164). Dolayısıyla Akif'in, ayrılık sebebi olarak gördüğü kavmiyet fikrine karşı olduğunu bununla birlikte millet fikrini kabul ettiği görülmektedir.

Aslında, siyasi bir veche kazanmadığı ve milletin birliğini bozmaya yönelik bir tehdit oluşturmadığı dönemlerde bu düşünce (kavmiyetçilik) ile Akif'in kavgalı olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yani Akif, kavim gerçeğini kabul etmekle birlikte, kendi dili ve kültürüne hizmeti amaç edinmiş bir kavmiyetçiliğin o soya mensup insanlara zarar vermek, yerine faydasının olabileceğini 1920 yılındaki bir vaazında şöyle dile getirmektedir.

"Bu alemde hayr-ı mahz olmadığı gibi şerr-i mahz da yoktur, derler. Ne olurdu, kavmiyet denilen o melun cereyan derhal siyasi bir şekil almasaydı; yahut madem ki aldı, yurtlarıyla, ocaklarıyla, risaleleriyle, gazeteleriyle, konferanslarıyla, nutuklarıyla anasır-ı İslâmiyeyi birbirine düşürürken aynı vesaitle biraz da parçaladığı kitlelerin lisanına, irfanına hizmet edeydi de bugün o büyük şerrin bari şu kadarlık bir hayrını gördük diyebileydik!" (Şengüler, 1990-92: 292)

Kavmiyetçilik konusunda Mehmet Akif'in gösterdiği tepkilerin, toplumu bir arada tutmak gibi sosyal bir boyutu olmakla birlikte, bu konudaki hassasiyetlerini Akif'ten yıllar önce dile getirmiş olan Babanzade Ahmet Naim'in, Akif üzerindeki tesirine bağlamak gibi psikolojik bir yönü de mevcuttur. Kuntay, Akif'in, kendinden hem ahlaken hem de ilmen iyi olan Ahmet Naim'i görünce ona yenildiğini söylemektedir (Kuntay, 1997: 126-127). Ahmet Naim'in Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kurulan ve Arap İttihad Kulübü ismini tercih eden bu kulübün kurucularına yaptığı ikaz ve eleştiriler, Akif'in bu konuda getirdiği eleştirilere öncülük ettiğinden; (Düzdağ, 1998: 15-86) olayı biraz da, Naim'in Akif üzerinde tesiri olarak görüyoruz.

Akif'in milliyetçiliği meselesine gelince, O'nun milliyet kavramını İslam dini ile bağlantılı bir üslupla kullandığı, yukarıdaki izahatlardan rahatlıkla

anlaşılmaktadır. Ancak, O'nun kullandığı, millet ve kavim ifadelerinin tamamını, İslam dini bağlamında ele aldığını söylemek oldukça zordur. İstiklal Marşı'na kullandığı “ırkım” kelimesini Türk ırkı olarak anlayanlar ve Çanakkale Destanı şiirlerinde Akif'in yücelttiği orduyu “Türk ordusu” veya “Mehmetçik” şeklinde anlayanlar O'nda Türkçü bir yön atfetmektedirler (Kabaklı, 1972: 68). Bir kısım yazarlar da bu noktadan hareketle, Akif'in fikirlerinde bir evrilme olmaya başladığı kanatını ileri sürmüşlerdir (Ayvazoğlu, 2007: 135-136). Bununla birlikte Akif'in, bu ifadelerden bir kısmını, bütün Müslümanları kapsayacak manada kullandığını (Düzdağ, 1998: 158) dile getirenler var olmakla birlikte; “ırkım” ve “milletim” kelimeleriyle İslam ve Müslümanların tamamını kastettiğini söyleyenler de olmuştur (Sarıhan, 1996: 229).

Akif'in milliyetçilik konusundaki düşünceleri hakkında yapılan yorumlar, başlı başına bir çalışmayı gerektirecek kadar muhtelif ve boldur. Ancak herkesin zihnindeki Milliyetçilik tanımı doğrultusunda Akif'i bir yerlere oturtma gayretinde olduğuna dikkat edilirse ihtilafın kaynağına inilmiş olur. Bunun bilincinde olan bir çok yazar öncelikle kendilerince bir milliyetçilik tanımı yapmışlar ve buna göre Akif'i değerlendirmişlerdir. Nurettin Topçu, Hasan Basri Çantay ve Mehmet Doğan gibilerini bu kapsamda değerlendirebiliriz (Topçu, 1970: 51-52).

Netice itibariyle Akif'in nation (nasyon) anlamdaki milliyetçiliği, kavmiyetçilik olarak gördüğü ve buna karşı çıktığı, merkezinde islam dininin olduğu, taklitçilikten uzak, irfan temeli üzerinde yükselen bir milliyetçilik anlayışını benimsediğini söyleyebiliriz. Bu anlamıyla milliyetçilik, Safahat'ın tamamında mevcuttur. Safahat'ta bir iki defa kullanılan kavramlardan hareketle bunları bir düşüncenin inşa edicisi olarak görmek pek makul görülmemekle birlikte; Safahat'ta geçen “ırk”, “Türk”, “millet” kelimelerinin her yerde İslam ve Müslümanlar için sarfedildiğini söylemek de Safahat'ın iyi anlaşılmadığına delalet edebilir ancak.

Akif'in milliyetçilik anlayışının hülasası olacak “Bence iki şey mukaddestir: Din, dil... Din, bütün kutsi duyguları, düşünceleri insana telkin eder. Bu duyguların, düşüncelerin mümkün olduğu kadar vasıta-i tebliği olan dildir.” (Düzdağ, 1998: 34) sözleriyle konuyu noktalayalım.

3.5 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MEHMET AKİF'İN EDEBİ FAALİYETLERİ

XX. Yüzyıl Türk şiirinin güneşi ölümsüz şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un kurtuluş savaşı dönemindeki edebi faaliyetleri çok verimli olmuştur. Bilindiği üzere 1918 yılında I. Dünya savaşı sona ermiş, Osmanlı devleti büyük kayıplara uğrayarak ağır mütareke şartlarına zorlanmıştı.

Arapların bağımsızlık savaşları da boşa çıkmıştı. Akif, özellikle Arapların tutumu karşısında karamsarlığa düşmüştür. Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ve ondan sonraki yıllar Mehmet Akif'te bir umut ışığının yanmasına yol açmıştır.

9 Ekim 1920'de Anadolu'ya doğru yola çıkmış Ankara'dayken yazdığı "Süleyman Nazıf'e" (1870–1927 dostu) isimli şiirinde (Nisan 1921), doğu ülkelerinin kurtuluşunun yakın olduğunu müjdelere;

İslam ilinin sade esaret mi nasibi?

Sen yoksa unuttun mu o mazi-i muhibbi?

Etrafa bakıp sarsılacak yerde ümidin,

Vicdanını, imanını bir dinlemeliydin!

Garbın ebedi, feyzi ederken seni meyas,

Mademki Hakkın bize vaat ettiği haktır,

Şarkın ezeli fecri yakındır, doğacaktır.

.....

İslam'ı, evet, tefrikalar kasti, kavurdu;

Kardeş, bilerek bilmeyerek, kardeşi vurdu.

Can gitti, vatan gitti, bıçak dine dayandı:

Lakin o zaman silkinerek birden uyandı.

Bir gör ki, bu gün can da onun, kan da

Dünya da onun, din de onun, şan da.

Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,

Görsen, ezeli rabıta bir buldu ki kuvvet;

Saldırda da kırk Ehl-i Salib ordusu, kol kol

Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol.

Yurdun yer yer işgal edilmeye başlanması diğer vatanseverlerle birlikte Mehmet Akif'i de Anadolu mücadelesine teşvik etmişti. Bu nedenle şair 1920 yılından itibaren kendisini tamamen milli kurtuluş hareketinin ortasında buldu. Kurtuluş Savaşı sıralarında gönlü Anadolu'da olan Akif, Ekim 1920'de Üsküdar-Alem dağı yoluyla Karadeniz kıyısına ulaşmış, oradan da İnebolu'ya varmıştır. 19 Ekim 1920'de Kastamonu'da verdiği meşhur vaaz bu bakımdan büyük önem arz etmiştir. Bu vaazda devletin son düştüğü durum izah edilmiş, Sevr-i kabul etmenin devleti sona erdirmek demek olduğu, tek çarenin medeniyet maskesiyle gelen batı sömürgeciliğinin karşısına imanla, silahla dikilmek olduğu düşünceleri, mantıklı ve heyecanlı bir üslupla, yer yer şiirlerle anlatılmıştır. Bu konuşma, o sırada Ankara'da basılmakta olan Sebilü'r-Reşat dergisinde çıkmış, memleketin her tarafına hızla yayılmış, ordu kumandanlarınca ayrıca risale olarak bastırılıp askere ve halka dağıtılmış, minberlerde ve kürsülerde tekrar tekrar okunmuştur.

Kurtuluş savaşında milli birlik ruhunun uyanmasında, halkın ve askerinin büyük bir şevkle bütünleşmesinde şairin bundan sonraki vaazlarının ve diğer çalışmalarının mühüm rolü olmuştur.

Ankara'ya geldiğinde Konya isyanı patlak vermiştir. İsyanın bastırılması için Konya'ya giden Meclis heyeti içinde M. Akif de vardır. 25 Aralık 1920'de Ankara'ya dönüp Burdur mebusu olarak Büyük Millet Meclisi çalışmalarına katılmıştır.

Bu bağlamda Safahatın VI. ve VII. bölümleri dikkati çekmektedir. İstiklal marşının yazarı olan Şairimize özellikle Safahatın Asım isimli VI kitabı (18 Eylül 1919) çok büyük şöhret kazandırmıştır. Mehmet Akif manzum hikaye tarzında çok kuvvetli milli lirizmle yazılmış olan bu eserde aydın ve vatansever Türk gençliğini tasvir eder. Şaire göre bu gençlik Türkün namusunu çiğnetmeyen, Türk milletini kurtaracak ve yarınki Türkiye'yi de kuracak olan inançlı nesildir. Asım'da 4 kişi vardır: Hocasade, onun oğlu Emin, Köse İmam, onun oğlu Asım." Asım'da üç nesil vardır: I nesil. II. Abdulhamid zamanında yetişen, medresede okuyan ve medrese tarzını benimseyen Köse İmanın temsil ettiği nesildir. II nesil, mektepten yetişen ve II Abdulhamid idaresini beyenmeyen, daha çok ittihatçıların yaptıklarını tasvip eden

Hocazadenin neslidir. Her iki neslin de hataları vardır. Bu hatalar III nesil tarafından düzeltilecektir. Asım bu III nesli temsil eder. Onları böyle inandıran şey de Asımın neslinin Çanakkale’de gösterdiği kahramanlıktır. Akife göre bunu sağlayan da bu neslin imanıdır. İmanı tam olan bu nesil, eğer iyi yetiştirilebilirse istikbalin zinde gücü olacaktır. Çanakkale Şehirleri’nde

Şu Boğaz Harbi nedir? Varmı ki dünyada eşi?

En kesif orduların yükleniyor dördü-beşi

diye başlayarak şehitlerimize muhteşem kabirler armağan eden Akif,

Asımın nesli... Diyordum ya, nesilmiş gerçek

İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek

diyerek bu nesli över.

Akif, Asımı Köse İmamın oğlu olmasının ötesinde bir milletin büyük işler başaracak evladı olarak sembolize eder. O Çanakkale’de ölen iki yüz elli bin Mehmetçiğin temsilcisidir.Orada başarılı olanlar bunun neslidir. İmparatorluğun o yıllarında Kafkaslarda ve Sina’da savaşıyan nesil de Asımın neslidir.Gelecekte milleti kurtaracak olanlar da onlardır.

Çanakkale zaferinden bahseden bu eserin 1919 yılı sonlarında ortaya çıkışı Akif’in Atatürk’ün Milli Mücadele idealarına ses verdiğini, yeni hükümetin tarafını tuttuğunun bir göstermektedir.

Mehmet Akif Milli Mücadele yıllarının ertesinde “II Asım”ı yazmayı düşündüğünü bilmekteyiz. Bu yeni eserinde Akif Asımı arkadaşlarıyla birlikte Almanya’dan geri getirerek istiklal savaşına sokacağını, onu takip ederek savaşı ve bu mücadeleye katılanların iman, düşünce ve gayelerini yazacağını, zamanın önde gelen ilim ve fikir adamlarını konuşturacağını yakın dostlarına söylemiştir. Akif’in en verimli çağında yurdundan uzaklaşmaya mecbur kalışı bizi bu büyük eserden ve daha nicelerinden maalesef mahrum bırakmıştır.

Bilindiği gibi, Akif’in milli mücadeleye, Türk edebiyat ve kültürüne katkılarından biri de İstiklal marşı manzumesidir. Bu milli marşımız hakkında

Mustafa İsen ve Orhan Okay şöyle yazmıştır. “Akif’in Safahatında içinde yaşadığı topluma yabancı kalmadığını, onun dertleriyle nasıl hemdert olduğunu biliyoruz. Fakat hiçbirinde İstiklal Marşında olduğu kadar adeta mistik bir ruhla, milletiyle beraber, milletin içinde, milleti ile bir aynileşme olduğunu söylemek kolay değildir”(Okay, 1990: 446).

İstiklal Marşı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin milli marşıdır. Mehmet Akif Ersoy tarafından kaleme alınan bu eser, 12 Mart 1921’de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından İstiklal Marşı olarak kabul edilmiştir.

İstiklal Harbi’nin başlarında, İstiklal Harbi’nin milli bir ruh içerisinde verilmesi imkanını sağlamak amacıyla Maarif Vekaleti, 1921’de bir güfte yarışması düzenlemiş, söz konusu yarışmaya toplam 724 şiir katılmıştır. Kazanan güfeye para ödülü konduğu için önce yarışmaya katılmak istemeyen Mehmet Akif Ersoy, Maarif Vekili Hamdullah Suphi’nin ısrarı üzerine, İstiklal Harbi’nin özellikle hangi ruh ve ideolojik çerçeve içerisinde verilebileceğini Türklere göstermek amacıyla, Ankara’daki Taceddin Dergahı’nda yazdığı ve İstiklal Harbi’ni verecek olan Türk Ordusu’na ithaf ettiği şiirini yarışmaya koymuştur. Yapılan elemeler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda, bazı mehusların itirazlarına rağmen Mehmet Akif’in yazdığı İstiklal Marşı kabul edilmiştir. Mecliste İstiklal Marşını okuyan ilk kişi dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver olmuştur.

Mehmet Akif Ersoy İstiklal Marşını, şiirlerini topladığı Safahat’ına dahil etmemiş ve İstiklal Marşı’nın Türk Milleti’nin eseri olduğunu beyan etmiştir

Şiirin bestelenmesi için açılan ikinci yarışmaya 24 besteci katılmış, 1921 yılında Ankara’da toplanan seçici kurul, Ali Rıfat Çağatay’ın bestesini kabul etmiştir. Bu beste 1930 yılına kadar çalındıysa da 1930’da değiştirilerek, dönemin Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Şefi Osman Zeki Üngör’ün 1922’de hazırladığı bugünkü beste yürürlüğe konmuş, toplumda dokuz dörtlük ve bir beşlikten oluşan marşın armonilemesini Edger Manas, bando düzenlemesini de İhsan

Servet Küñçer yapmıştır. Protokol gereği, sadece ilk iki dörtlük beste eşliğinde İstiklal Marşı olarak söylenebilmektedir.

İSTİKLAL MARŞININ AÇIKLAMASI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

Mehmet Akif Türk milletine cesaret ve tahammül aşılamak için ve onda bulunan duyguları harekete geçirmek için şiirine korkma sözüyle başlıyor. Bayrak bir milletin geleceğinin ve bağımsızlığının semboludur. Bayrağın snmesi Türk milletinin istiklalini kaybetmesidir. şair ülkemizde tek bir insan kalana kadar bu vatani savunacağımızı belirtiyor. O halde en son Türk bireyi son nefesini vermeden Türk istiklal ve bağımsızlığını yok etmek, Türk bayrağını söndürmek mümkün değildir. Zira bayrağımız milletimizin yıldızdır. Bayrağın kaderi ile milletimizin kaderi birbirine bağlıdır. Bayrak bizimdir, biz yaşadıkça onu elimizden kimse alamaz. Türk milletinin bütün fertlerini ldrmedike bağımsızlığını kimse yok edemez.

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

şair kahraman Türk askerine hitap ediyor. Türk yurdun alçakları uğratmaması için gerekirse canını feda etmesini öneriyor. şehit gövdelerinin meydana getireceği siperler düşmana mani olacaktır. Mehmet Akif düşmanın çok kısa bir süre içinde bu hayasızca akına son vereceği Allah'ın Türk milletine Kuran-Kerimde vaad ettiği zafer gününün yarından bile daha yakın bir zamanda doğacağına inanmaktadır.

*Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı:
Düşün altında binlerce kefensiz yatani.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatani.*

Şair Türk ordusuna vatanın kutsallığını hatırlatıyor. Toprak ile vatan arasında büyük bir fark vardır. Toprağı vatan haline getiren onu elde etmek ve korumak için savaşan fertlerin varlığıdır. Kısacası sıradan bir toprak büyük bir değer taşımaz; ama vatan toprağı uğrunda şehit olan atalarımızın o topraktaki mezarlarıdır. Bu kutsal vatani dünyalara değışmeyiz. Toprak dünyanın her yerinde bulunur. Ancak atalarımızın kanlarıyla sulanan topraklar vatanımız üzerindedir.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

Şuheda fışkıracak toprağı sıksan, şuheda!

Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Bu vatan cennet kadar kıymetlidir. Şehit olanların ruhu dini inanışımıza göre doğrudan doğruya cennete gider. Şehitlerimiz bu vatan toprağında yattığı için cennetten farksızdır. Bir avuç toprağı sıksak şehitler fışkıracak sanırsız. Canımızdan çok sevdiğimiz insanları, varımızı yoğumuzu Allah alsın da yalnız yaşadığımız sürece bizi vatanımızdan ayrı düşürmesin.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!

Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.

Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:

Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet,

Hakkıdır, hakk'a tapan, milletimin istiklal!

Şair zafer gününün heyecanını yaşıyor. Şanlı bayrağımız dalgalandıkça gökyüzünü şafakla yarış edercesine gökyüzünü kızıl renge boyamaktadır. Türk milleti yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur. Artık onun için yok olma korkusu kalmamıştır. Bayrağımız şehitlerimizin kanlarını hak etmiştir. Bağımsızlık Allah'a tapan Türk milletinin en doğal hakkıdır.

Mehmed Akif Ersoy yaratıcılığı Türk ve islami ideyalar zemininde formalaşan, boy atan senettir. Vehdet şeklinde birleşen bu ideyalar Mehmed Akifin yaratıcılık felsefesinin merkezinde dayanır, geniş menada ise milliliyin göstericisine çevrilir. Edebiyyat ve senet aleminde "istiklal marşı şairi" adlanan Mehmed Akif müeyyen edebi cereyanlar müstevisinde özünemehsus üslubu ve yolu olan, edebi

cereyanlar çerçevesinden kenarda dayanan müstakil senetkardır.

Mehmed Akif yaratıcılığının esasını şairleri teşkil edir. Onun şairlerinin ekseriyeti “Safahet” adı ile çap olunmuş yeddi cildlik kitaplarda toplanmıştır. Sözsüz ki. her kitabın da ayrılıkta öz adı vardır. “Safahet” adı “merhele”, “heyat merhelesi”, “heyat görüşleri” menalarına uygundur.

11240 misradan ibaret olan “Safahet” de 108 menzum eser verilmiştir. Şairin öz desti-hetti ile hazırladığı bu kitaplarda 1908-ci ildən ömrünün ahırına keder yazdığı nümunelerden tertib edilmiştir. Onu da keyd edek, Mehmed Akifin 22 yaşından 35 yaşına kederki şairlerinin heç biri, o cümleden, sonraki yaratıcılık nümunelerinin müeyyen kısmı “Safahet”e salınmamıştır. “Safahet”in I cildi eyni ad, II cildi “Süleymaniyye kürsüsünde”, III cildi “Hakkın sesleri”, IV cildi “Fateh kürsüsünde”, V cildi “Hatireler”, VI cildi “Asim”, VII cildi ise “Kölgeler” adı altında çap olunmuşdur. Bu kitaplardaki nümuneler şairin ictimai-siyasi problemlere münasibetini ve heyati görüşlerini eks etdirmek bahımından dikketi celb edir.

Mehmed Akif ilk növbədə “İstiklal marşı şairdir”. “İstiklal marşı” şairi 1921-ci ilde yazılmışdır. Keyd edek ki, 1920’nci ilin ahırlarında Türkiye kezetlerinde “İstiklal marşı” yazmaq üçün müsabike elan olunur. Maarif Nazirliyi tarafından teşkil edilen bu müsabike şartına göre kalib şehse 500 lire pul mükafatı verileceyi nezerde tutulur. Lakin ilk merhelede müsabikeye tekdin olunan şairlerin heç biri kebul edilmir. Buna göre maarif naziri Hemdulla Sübhi Mehmed Akife üz tutur ve onun müsabikeye katılmasını hahiş edir. Mehmed Akif ise “pul için şair yazmaram” deyerek müsabikeye koşulmur. Yalnız heç bir pul ödenmemesi şartı ile müsabike teleblerine uygun “İstiklal marşı”nı yazır ve şair müsabike komissiyası tarafından beyenilir. Türkiyenin devlet himni kimi kebul edilen bu eser eslinde himn için müsabikeye tekdin olunan 724 şair içeresinden seçilmiştir. Nezere çatdırak ki, Mehmed Akif şartleşdiyi kimi kalibe çatacak pulu kebul etmir, onun İslam kadın ve uşaklarının ehtiyacını ödemek için “Darül-mesai” adlı teşkilata verilmesini hahiş edir. “İstiklal marşı” Türkiyenin o vahtki mövcud ictimai-siyasi veziyyetini karakterize etmek ve sabahki heyatının parlaklığına inam bildirmek bahımından ehemiyetlidir.

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın,
Siper et gövdeni, dursun bu heyasızca ahın.
Doğacaktır sene vaad etdiyi günler Hakkın,
Kim bilir, belke yarın, belke yarından da yahın.*

Şeir Türkiyenin ekser erazilerinin Antanta küvveleri terefinden zebt olunduğu ve ölkenin gelecek taleynin Anadolu erazisinde geden döyüşlerde hell olunacağı dövrde yazılmışdır. Hele bir vahtda Mehmed Akif Ersoy halkının kelesine inamını itirmemiş, onun meğlubiyetden yaha kurtaracağına ümid nümayiş etdirmişdir. Nümuneden göründüyü kimi şairin inamı vaht bahımından çoh da uzağa getmir, inamını sabahdan da yahın bir tarihe bağlayır.

Kim bilir, belke yarın, helke yarından da yahın.

Ona göre de şerin birinci bendinin ilk sözü olan “korhma” ifadesi türk tedkikatçılarının çoh düzgün olarak şerh etdikleri kimi korhu, vahime menasında deyil, adi münasibet ve müraciet formasında sonraki teselli ve ümidin başlanğıcına çevrilir. Şair bu bendde gösterir ki, türkün mövcudluk remzi olan türk bayrağı heç vaht enmeyecek, düşmen ne keder kelesbe elde etse de, sonuncu türk igidinin yaşayacağı tarzde türk öz kalibiyetini koruyacak ve sübut edecek.

*Korhma sönmez bu şefeklerde üzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin ulduzudur, parlayacak,
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

“İstiklal marşı” şeirinde geleceye büyük inam ve ümid hissi aşlamakla yanaşı, birliye, düşmene karşı amansız olmağa çağırış da vardır. Bu çağırış onsuz da niyyetleri puç olan düşmene zerbe vurmak, onun heçliyini, türk igidleri karşısında acizliklerini eks etdirmek bahımından karakterikdir. Şairin nezerinde türkün “kerbi”, “medeniyyet” adı ile melum olan düşmeni türk cesurluğu karşısında o keder zeifdir ki, onun niyyeti yırtıcılık olsa da, “tek dişli canavar” kimi niyyetine çatmaktan uzaktır.

*Ulusun, korhma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
“Medeniyyet” dediğin tek dişli kalmış canavar?*

Mehmed Akif Őeirde türk Şanlı tarihini seciyyelendirerek, torpak, veten, namus yolunda tarihen canından keĀen, son damla kanına keder vuruŐan türk igidlerini yad edir, bu günkü adamlara nümune gösterir, onların Şehid ruhlarını uca tutur. Şair bu halda ele bir uca mekamda dayanır ki, onun sesi vetenin her yerinde eŐidilir. Bu ses lkeni namehrem tapdaĀı ve namehrem elinden korumaĀı dikte edir:

*Kim ki bu cennet vetenin uĀruna olmaz ki feda,
Őhedada fiŐkırarak torpaĀı sıhsan, Őhedada.
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vetenimden meni dünyada cüda.*

* * *

*Ruhumun senden, İlahi, budur ancak emeli
Deymesin mebedinin kksne namehrem eli.*

* * *

*Bu ezanlar ki, Őehadetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli.*

Veteninin istiklalını arzulayan Mehmed Akif azadlık dŐmenleri olan zalımlara nifret besleyir. O, istiklalı veten Ān en eziz nemet sayır, veten vladlarının hoŐbeht geleceyini bunda görür.

*Zlm alkıŐlayamam, zalimi esla, sevemem,
Gelenin keyfi Ān keĀmiŐe kalhib syemem,
Bir ecdadıma saldırdı mı hetta boĀaram...
DoĀduĀumdan beridir aŐikem istiklale,
Mene heĀ tasmalık etmiş deyil altun lale.*

Milli duyguları yüksek olan Mehmed Akif veteninin daim terekkisi arzusunda olmuş, düşmen tecavüzlerinin aĀır vahtlarında narahatĀılıklarını gizletmemiŐdir. Şair Türkiyeye düşmen gözü ile bahan hristian dvletler birliyi ülkelerinin her birine nifret bildirir, konkret olarak bu ülkelerin adını sadalaktan Āekinmir. Bu yol ile Mehmed Akif onların dŐmen niyyetlerine z etirazını bildirir. Melum hekikettir ki, XX esrin evvellerinde Trkiyeye karşı tecavzkar planların heyata keĀirilmesinde hsusi rol oynayan ülkelerden biri de Rusiya olmuŐdur. Mehmed Akif diĀer lkeler kimi Rusiyanın da Trkiyeye karşı mdahilesini uĀursuz hesab edir, türklerin

mübariz ezmi karşısında hamı kimi rusların da sınacağına inam nümayış etdirir:

*Kehreman milleti gördün ya, bir az silkindi,
Leş yiyen karğaların sesleri birden dindi.
Eski sevdaları kabilse unutsun ruslar!*

Lakin Mehmed Akif yaradıcılığı için bir karakteristik cehet de ondan ibaretdir ki, geçen esrin evvellerinde Türkiyenin çetinlikler dövrünü eks etdiren şeirlerinde inam ve ümidle yanaşı, öteri bir ümitsizlik de özüne yer tapır. Ancak nezere almak lazımdır ki, bu hal öteri olmakla, hem de keçicidir. Meselen: “Hüsran” (burada üzüntü, keder menasında) şeirinde şairin heyecan ve narahatçılıkları özüne aşağıdaki kimi yer alır:

*Men böyle bakir durmayacaktım eli bağı,
İslami oyandırmak için haykıracaktım.
Gur hissli, gur imanlı beyinler coşar ancak,
Men zaten uzun boylu düşünmekden uzaktım.
Haykır! Kime, lakin hanı sahibleri yurdun,
Ellerdi yalanlar, sağa bahdım, sola bahdım.
Feryadımı artık boğarak neşimi turdum,
Min parça edib şeirime gömdüm de burahdım.*

Şairin bu sepkide olan “Bülbül” şeirindeki hadiselere münasibet onun dahili hiss ve heyecanlarından doğur. Şeir sonunda olan nikbin ruh evvelki bedbinliyini aradan götürür:

*Teselliden nesibim yoh, hezan ağlar baharında,
Bu gün bir hanımansız serseriyem öz diyarında.*

-deyen şair, ahırncı misrada “menim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın deyil matem” demekle bütün elemi aradan götürür.

Mehmed Akif yaradıcılığında bele bir ruh hakimdir ki, sahibi olan memleket heç vaht meğlub olmaz. Memleketin, milletin çetin gününde meydanda sinesini siper eden igidleri varsa, o ülkenin işğalı mümkün deyil:

*Sahibsiz olan memleketin batması hakdır,
Sen sahib olursan, bu veten batmayacaktır.*

Mehmed Akif yaradıcılığında türk ordusunun zefer tarihine dahil olan, tekce Türkiye için deyil, bütün türk dünyası için şanlı tarih günü kimi kabul edilen Çanakkala döyüşünün bedii eksinin hüsusi yeri vardır. “Çanakkala şehidlerine” adlı şerinde bu tarihi hadise yadellilerin edaletsiz hücumları, nahak kan tökmeleri şeklinde şerh olunur:

*Eski dünya, yeni dünya bütün eyyami-beşer,
Kaynıyır kum kimi, tufan kimi, mehşer, mehşer.*

Mehmed Akif bu tecavüzün başında dayanan avropahlıları yırtıcı, kaftar, vehşi ve s. şeklinde kiymetlendirir, onlara olan nifretini açık formada bildirir.

“Çanakkala şehidlerine” eserinde igidlik gösteren, kehremancasına şehid olan yenilmez türk esgerinin yurd sevgisi medh olunur. Şair onların şehidliyinde ölümsüzlük ahtarır, kanları tökülen torpağın her karşısında ruhlarının eziz tutulmasına eminlik bildirir. Mehmed Akif bu yol ile onların adının tarihe yazıldığını, her bir türk için, vetenini seven için nümune olduğunu vurgulayır:

*Sen ki son ehli-salibin kırarak savletini,
Şerkin en sevgili sultanı Selaheddini,
Kılınc Arslan kimi iclalına etdin heyran,
Sen ki İslami kuşatmış, boğuyorken hüsrân.
O demir çenberi köksünle kırıp parçaladın,
Sen ki ruhunla beraber gezer ecremi adın,
Sen ki asera gömülse daşacaksan, heyhat,
Sene gelmez bu üfükler, seni almaz bu cahan,
Ey şehid oğlu şehid, isteme menden mekber,
Sene ağışunu açmış duruyor Peyğember.*

Göründüyü kimi burada “ey şehid oğlu şehid” ifadesinde türklerin kehremanlık tarihi eks etdirilir, bu kehremanlıkda bir neslin yoh nesillerin payının olduğuna işare edilir.

Mehmed Akif Ersoy yaradıcılığı ebediyaşar senet olarak daim yaşayacak, türk milli-menevi deyerlerinin tebliği ve tesdiki bahımından yüz iller boyu ehemiyet daşıyacaktır.

3.5.1 İstiklal Marşının Kabulü

I. İnönü Zaferi'nin kazanılmasından yaklaşık iki ay kadar önce Maarif (Milli Eğitim) Bakanı Dr. Rıza Nur'u ziyaret eden Erkan-ı Harbiye Vekili (Milli Savunma Bakanı) İsmet Paşa (İnönü), *Milli heyecanı koruyacak, milli azim ve imanı zinde tutacak, Fransızların Marsailles marşına benzer bir marş yazılmasını ordu adına Dr. Rıza Bey'den talep etmiştir* (Nalbantoğlu, 1963: 55-56). O günlerde Cumhuriyeti kurma hazırlığında olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, bağımsızlığının sembolü sayılacak bir marşa ihtiyacı vardır. Böyle bir marş ile halkın moral gücü sağlam tutulacak, Büyük Millet Meclisi düzenli orduyu kurarken ordu-millet dayanışması sağlanacaktır. Bir milli marşın gerekliliği kabul edildikten sonra hemen harekete geçen hükümet, marşın hazırlanması çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle bir yarışma tertiplenmiş, okullara ve basın aracılığıyla da şairlere yarışmanın şartları duyurulmuştur. İlanda 23 Aralık 1920 günü edebiyatçılardan oluşan bir heyetin gönderilen eserleri inceleyip değerlendireceği belirtilmekte ve Milli Marş olarak kabul edilecek eserin sahibine 500 lira, bestekarına da 1000 lira ödül verileceği duyurulmaktadır. Yarışmaya 724 şiir gönderilmiş, ancak bu şiirlerden hiç birisi Milli Marş olmaya değer görülmemiştir (Nalbantoğlu, 1963: 61). Bu arada böyle bir şiirin ancak Mehmet Akif tarafından yazılabileceği, ancak işin içine ödül konusu girdiği için Akif'in şiiri yazmaktan kaçındığı söylentileri ortalıkta dolaşmaya başlamıştır. Dr. Rıza Nur'un yerine Maarif Bakanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, işi sürüncemede bırakmamak için Mehmet Akif'in yakın dostu Hasan Basri (Çantay) Bey'i devreye sokarak, Mehmet Akif'i bir şiir yazması konusunda ikna etmesini istemiştir. Hasan Basri Bey, *Mehmet Akif'in yarışma şeklini ve ödül meselesini kabul etmediğini Hamdullah Bey'e ilettikten sonra, eğer buna bir çare bulursanız, yazdırmaya çalışırım* demiştir. Neticede marş yazması halinde isteklerine uygun hareket edileceği yönünde Akif'e bir yazı yazılması ve bu yazının Hasan Basri Bey aracılığıyla Akif'e ulaştırılması konusunda mutabık kalınmıştır. Hasan Basri Bey'in ısrarları ve I. İnönü Zaferi'nin kazanılmasından sonra mecliste yapılan duygusal tartışmaların etkisiyle marş yazmaya karar veren Mehmet Akif, çok kısa bir süre zarfında İstiklal Marşını tamamlamıştır. Hasan Basri Bey, *Aradan iki gün geçti. Sabahleyin erken üstad bizim evde. Marş yazmış, bitirmiş. Fakat vaktin darlığından*

şikayetçi idi, demektedir (Çantay, 1966: 62-64).

Mehmet Akif, İstiklal Marşını hem zaman darlığı, hem de yokluk içinde tamamlamıştır. Tacettin Dergahı'nda Mehmet Akif ile birlikte kalmakta olan Konya Milletvekili Hafız Bekir Efendi, *Mehmet Akif'in bir gece birden uyanıp, acele ile kağıt aradığını, bulamayınca kurşun kalemiyle yer yatağının sağındaki duvara bir şeyler karaladığını, İstiklal Marşı'nı yazarken hile yokluk çektiğini, şiiri yazabilmek için sadece iki kağıda sahip olduğunu, bir kağıda şiirin temiz kopyasını yazmak mecburiyetinde olduğu için, geri kalan tek kağıda sığmayan şiirini zorunlu olarak dergahın duvarına yazdığını* kaydetmektedir (Kaya, 2007: 80-81).

Hamdullah Sui Bey tarafından çok beğenilen İstiklal Marşı, 17 Şubat 1921 tarihli Sebilürreşad ve Hakimiyet-i Milliye gazeteleri kanalıyla kamuoyuna duyurulmuştur.

Mustafa Kemal'in Milli Marş konusuna yoğunlaştığı o günlerde 26 Şubat 1921 günü konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemine gelmiştir. Görüşmeler sırasında Mehmet Akif'in şiirine itiraz edenler olması üzerine oturum başkanı Hasan Fehmi Bey zaman kazanmak ve ortamı yatıştırmak için oylama yaptırmış, oylama sonucunda meclis çoğunluğu Mehmet Akif tarafından yazılan şiirin basılıp kendilerine dağıtılmasını kabul etmiştir. İlk görüşmeden üç gün sonra 1 Mart 1921 günü Milli Marş konusu tekrar meclis gündemine gelmiş ve İstiklal Marşı çeşitli yönleriyle tartışılmıştır. O gün oturum başkanlığını yapmakta olan Mustafa Kemal, Hamdullah Suphi Bey'in ve Hasan Basri Bey'in İstiklal Marşını meclis kürsüsünden okumalarına dair teklifi oylamaya sunmuş ve ardından Hamdullah Suphi Bey'i kürsüye davet etmiştir. Hamdullah Suphi Bey şiiri okumadan önce, *Mehmet Akif'e bir şiir yazması konusunda ricada bulduklarını, Akif'in çok asil bir endişe ile şiiri yazmaktan çekindiğini, bu endişesinin giderileceği konusunda kendisine teminat verildikten sonra İstiklal Marşı'nı kaleme aldığını, yazdığı şiiri olağanüstü güzel bulunduğunu belirttiikten sonra, yine de tercih sizindir*, diyerek (Yıldırım, 2007: 237) İstiklal Marşı'nı okumuştur. On kıtası büyük bir coşku ile dinlenen İstiklal Marşı çok beğenilmiştir. İstiklal Marşı'nın resmen kabulü ise Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1921 tarihli ikinci oturumunda gerçekleşmiştir. Bazı milletvekillerinin marş ile ilgili

görüşlerini açıklamalarından sonra oylamaya geçilmiş ve İstiklal Marşı oy çoğunluğuyla kabul edilmiştir. Mehmet Akif kendi yazdığı marş mecliste okunurken mahcubiyetinden salon dışına çıkmış (Kaya, 2007: 82), İstiklal Marşı'nın kabulünden sonra da 500 liralık ödülü kabul etmeyerek, parayı fakirlere dağıtmıştır (Yıldırım, 2007: 239). Mehmet Akif'in yıllar sonra İstiklal Marşı ile ilgili söylediği sözler de ilgi çekicidir. Akif 16.5.1936'da kendisini hasta yatağında ziyaret eden arkadaşlarına, *O günler ne samimi, ne heyecanlı günlerdi. O şiir milletin o günkü heyecanının ifadesidir... O şiir bir daha yazılamaz. Onu kimse yazamaz. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyemdir*, demiştir (Semiz ve Akandere, 2002: 941). Ankara'nın o soğuk günlerinde sırtına bir palto alma imkanından yoksun olan Mehmet Akif, kendisine o günlerde İstanbul Boğazında dört yalı alma imkanı veren 500 liralık ödülü geri çevirmekle ülke sevgisinin para ile ölçülemeyeceğini kanıtlamıştır. Akif'in bu davranışını, onun ruhunu anlayamayan ve eleştirenler de olmuştur. Eşref Edip, *İstiklal Marşı için tahsis edilen 500 lira ödülü üstadın kabul etmemesi o zaman çok kimselerce tuhaf görülmüştü. Üstelik o sırada ekonomik sıkıntısı da vardı. Bu ikramiyeden bahsedene çok kızardı. Baytar Şefik de bir gün bu sebeple üstaddan fena bir azar yedi. Üstad, Ankara'da ceketle gezerdi. Paltosu yoktu. Pek soğuk günlerde Şefik'in muşambasını ödünç alarak giyerdi. Bir gün Şefik, Akif Bey şu mükafatı red etmeyip de bir muşamba yahut bir palto alsaydın daha iyi olmaz mıydı? diyecek oldu. Hiddetinden ne hallere geldiğini görmeliydiniz. Böyle söylediği için iki ay Şefik ile konuşmadı* (Kaya, 2007: 83) demektedir. Mehmet Akif o günlerde her türlü maddi beklentiden uzak, ülke sevgisiyle ve vatanına hizmet düşüncesiyle, Türk halkını Milli Mücadele hareketi etrafında birleştiren böyle eşsiz bir marş yazmakla, Milli Mücadelede kamuoyu oluşumuna da önemli bir katkı sağlamıştır.

Mustafa Kemal, İstiklal Marşı'nın mecliste kabulünü ısrarla savunmuş, marşın kabulünden sonra İstiklal Marşı ile ilgili olarak; *Bu marşın istiklal davamızı anlatışı yönünden büyük manası vardır. Benim en beğendiğim parçası da:*

*Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklal,*

demiş ve bu dizelerin Türk Milleti tarafından daima hatırlanmasını (Kaya, 2007: 85) istemiştir.

3.6 MEHMET AKİF'İN SAKARYA SAVAŞI SIRASINDAKİ ÇALIŞMALARI

I. ve II. İnönü Zaferleri'nin kazanılmasından sonra Eskişehir ve Kütahya Savaşları sırasında Türk Ordusunun Yunanlılar karşısında kısa süreli bir başarısızlık yaşamasının ardından Kütahya ve Afyon gibi Milli Mücadelede stratejik açıdan önem taşıyan şehirlerimiz Yunan işgali altına girmiştir. Bu durum, Milli Mücadelede o tarihe kadar yaşanan başarıları gölgelemiş, yurt genelinde umutsuz bir hava esmesine sebebiyet vermiştir. Bu umutsuzluk meclis ortamına da yansımış, Büyük Millet Meclisi'nin 23 ve 30 Temmuz 1921 tarihli gizli oturumlarında meclisin geçici olarak Kayseri'ye nakli tartışılmıştır. Bu fikri savunanların başında da Fevzi (Çakmak) Paşa gelmektedir. Bazı milletvekilleri ise Kayseri'ye çekilmenin orduda manevi çöküntüye yol açabileceği endişesini dile getirmişlerdir. Mehmet Akif de meclisin Kayseri'ye taşınmasına karşı olanlardandır. Ailesini ve Eşref Edip ile birlikte Sebilürreşad klişesini Kayseri'ye göndererek, *Sebilürreşad'ı orada çıkar. Arkamızdaki Müslümanlar ümitsizliğe düşmesinler. Sakarya inşallah düşmana mezar olacak* (Semiz ve Akandere, 2002: 943), diyen Mehmet Akif, *Benim öldüğüm yerde oğlum da ölsün* (Yıldırım, 2007: 253), diyerek oğlu Emin'i Ankara'da yanında tutmuştur. Emin Ersoy, o günlerde yaşananları da şöyle dile getirmektedir: *O zaman Ankara'yı Kayseri'ye nakletmek düşünülüyordu. Mebuslar, büyük memurlar ailelerini, çocuklarını peyderpey Kayseri'ye gönderiyorlardı... Sıra yine bizimkilere geldi. Sıcak bir yaz günü akşamüzeri Kayseri'ye giden kağı arabalarından oluşan bir kafile ile annem ve hemşirelerim de yola çıktılar. Babam beni yanından ayırmadı... O yaz Ankara en tehlikeli günleri geçiriyor, babam Yunanlıların, Türk ordusu karşısında bu derece dayanmalarına hayret ediyordu. Sakarya Harbi epeyce sürdü. Düşman savunma hattımızı geçemedi, bütün gayretlerine, bütün ısrarlarına rağmen Ankara ufuklarını uzaktan hile seçemedi. Geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Lakin panik halinde kaçmadı, muntazam çekildi. Saharya'nın öbür kıyısında tutundu ve kaldı. O zaman bizim de düşmana saldıracak, onu söküp atacak bozacak*

kudretimiz yoktu. Bir sene kadar bir mütareke devresi geçirdik ki, bu vakitten mümkün olduğu kadar istifade ettik, hazırlandık, silahlandık... Sakarya'da harp kazanılarak düşman çekilince, Ankara'dan göç eden memurlar, mebus aileleri ve resmi kurumlar tekrar Ankara'ya dönmeye başladılar... (Ersoy, 1948: 18)

Mehmet Akif'in yakın dostu Hasan Basri Bey (Çantay) de, Akifname'de; *İstiklal muharebelerinin devam ettiği sırada Akif'i görmeliydiniz. O, kafesleri yırtan aslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Akif hiç istifini bozmadı, onun manevi kuvveti zerre kadar sarsılmadı. Etrafındakilere hep ümit, hep iman, hep cesaret telkin etti... O*

Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz

sözleriyle biten şiirini, düşmanın Ankara'ya doğru gelmeye başladığı günlerde yazdı ve bu şiirle halkın imanına adeta yeni bir can kattı (Çantay, 1966: 23-25) demektedir.

Mehmet Akif bu sıkıntılı günlerde Milli Mücadelenin kazanılması için birlik ve beraberliğin devam ettirilmesine, ümitsizliğe düşülmemesine ihtiyaç duymuş, vaazları ve konuşmaları ile halka moral vermeyi sürdürmüştür. Eşref Edip ile birlikte Kayseri'ye giden Sebilürreşad klişeleri de Sakarya Zaferi'nin kazanılmasından sonra Ankara'ya getirilmiş ve tekrar Ankara'da çıkarılmaya başlanmıştır.

3.7 MEHMET AKİF'İN BÜYÜK TAARRUZ VE SONRASI ÇALIŞMALARI

Sakarya Zaferi'nden sonra Yunanlıların yurttan atılmasını sağlayacak bir büyük taarruzun hazırlıkları sürdürülürken, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Temmuz 1922 tarihli oturumunda ordunun manevi kuvvetini artırmaya yönelik tedbirler tartışılmaya başlanmıştır. Meclisin 29 Temmuz 1922 tarihli oturumunda Erzurum Milletvekili Salih Efendi'nin, Kurban Bayramı'nı tebrik etmek ve meclisin selamlarını askerlere iletme üzere Batı Cephesine milletvekillerinden oluşacak bir heyet gönderilmesine ilişkin önergesi görüşülmüş ve Ankara Milletvekili Ali Fuad Paşa başkanlığında, Karesi Milletvekili Abdülgafur Hoca, Burdur Milletvekili

Mehmet Akif ve Kayseri Milletvekili Atıf Bey'lerden oluşan bir heyetin askere moral vermek üzere cepheye gönderilmesine karar verilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1985: 189). 1 Ağustos 1922 sabahı Batı Cephesi karargahına gitmek üzere Ankara'dan yola çıkan heyet, ertesi gün cepheye ulaşmıştır. Program gereğince heyet, bayramın ilk günü Cephe Kumandanlığı'nda bayram tebriğini kabul ettikten sonra, I. ve II. Ordular ile Kolordu ve Tümen karargahlarına gidecektir. Bu gezi sırasında Mehmet Akif, Büyük Taarruz öncesinde askerlerle yakın ilişki kurma imkanı bulmuş, onlara cesaret ve moral vermiştir. Ali Fuad Paşa (Cebesoy) bu gezi sırasında Mehmet Akif ile ilgili bir anısını anlatırken şunları söylemektedir: *Hatırladıkça hala heyecanla titrerim. Merasim nizamında dizilmiş bir fırkamızın kıtalarını teftiş ediyorduk. Hepsi aslanlar gibiydiler. Rahmetli ya aziz arkadaşım Mehmet Akif, kendinden geçmişti. Dudaklarından kendi yazdığı İstiklal Marşı'nın mısraları dökülüyordu... Beni solumdan takip eden Akif'e döndüm. Gözlerinde yaşlar tanelenmişti. Bu yüce manzara karşısında kendisini tutamıyordu.*

-Akif Bey, siz ağlıyorsunuz, dedim.

-Ne yapayım, heyecanımı zaptedemiyorum.

cevabını verdi ve ilave etti.

-Fakat sizin de gözleriniz yaşlı, Paşam!

arkadaşım doğru söylüyordu. Bende heyecanlı idim. Gözlerimde sevinç yaşları vardı.

Türk Milleti'nin desteğini ve moral gücünü arkasına alan Türk Ordusu, 26 Ağustos sabahı başlattığı Büyük Taarruz ile Milli Mücadeleyi zaferle sonuçlandırmış ve Yunan kuvvetlerini topraklarından söküp atmıştır. Zafer ile ilgili ilkyazı Sebilürreşad'ın 31 Ağustos 1922 tarihli nüshasında yer almıştır. "Allahuekber" başlığını taşıyan imzasız bu yazıda *Ey, bin üç yüz seneden beri namuslu, dinini müdafaa eden kahraman Millet! Sen şimdi bu son büyük gazan ile dünyadaki davaların en haklı, en kutsal, en şerefli olanını kazandın. Yürü...* ifadesi yer almaktadır. Sebilürreşad'ın 7 Eylül 1922 tarihli nüshasında da *Müslümanlar için namazgahlara toplanarak hep bir arada Cuma namazını kılmak, İslam'ın hürriyet ve istiklalini yüceltmek gerekir*, denilmiştir.

Milli Mücadele sırasında Mehmet Akif'in gerek ordunun, gerekse Türk halkının maneviyatının yükseltilmesindeki rolü büyüktür. Akif, kazanılan zaferden dolayı büyük mutluluk yaşamış, bu mutluluğu eserlerine de yansımıştır. Oğlu Emin Ersoy, Akif'in zafer günlerindeki mutluluğunu satırlarında şöyle ifade etmektedir: *Ankara'nın o günleri Büyük Taarruz ile başlayan her saat, her gece ardı arkası kesilmeyen müjdeli haberleri ile panik halinde kaçan düşmanın elinden kurtulan topraklarımızın, kasaba ve şehirlerimizin ele geçirilişini müjdeleyen o mesut günler, Mehmet Akif'i neşeden sarhoş edecek kadar sevindiriyor, babam yerinde duramıyor, gözleri ümitle, sevinçle parlıyordu. Fazla dayanamadı; bankalar yaratan o kahramanların arkasından o da ayaklandı. Beni de yanına almayı unutmayarak, Ankara'dan Eskişehir'e, oradan da Afyon'a hareket ettik.*

... *Daha hayvan ve düşman leşlerinden temizlenemeyen, kırık toprakların hurdahaş olduğu, mitralyözlerin, kum torbalarının, miğferlerin doldurduğu o muharebe meydanlarını babamla adım adım dolaştık. Yanan yıkılan kasabalarda, şehirlerde düşman esirlerinin, yüksek üniformalı Yunan subaylarının mukadder akibetlerine şahit olduk. Maneviyatı sıfıra düşen istilacılar kala kaçıyor, piyademiz, süvarilerimizle onları kovalamakta yarış ediyordu. Bazı yerlerde mel'un düşman oraları yakmaya, tahrip etmeye zaman ve fırsat bulmuş, köylerimizi, kasabalarımızı gazla yakarak harap etmiş, halka akla gelmeyen zulümler yapmıştı.*

Bilecik ve havalisine vardığımız zaman henüz söndürülemeyen yangınlara kovalarla su taşıdık. Babam Mehmet Akif de yangın söndürme işlemine bizzat katıldı. Bilecik kısmen yanmıştı. Henüz söndürülemeyen kasabanın, için için yanarak dumanlar çıkan harabelerinde; bu facialara sebep olan yüksek üniformalı Yunan subayları, kayalarla su taşıyor, Mehmetçiğin parlak süngüsü önünde, acımadan yangın yerine soktukları bu güzel yurdun, yangından zarar görmeyen yerlerini kurtarmaya mecbur ediliyorlardı.

Bilecik'ten Eskişehir'e döndük. Bereket versin, Yunanlılar kaçarken bu şirin ve mamur şehrimizi yakmaya, tahrip etmeye pek fırsat bulamamışlardı. Orada fazla kalmadık. Ankara'ya döndük (Ersoy, 1948: 18).

Mehmet Akif 1936 yılında kazanılan zafer ile ilgili olarak da;

-Allahum, ne muazzam zaferdi, o! Ortalık karkakarışıktı. Beş altı saat içinde bir başka dünya doğdu ve biz mest olduk demiş, kendisine yöneltilen o zaman başka bir şey yazmadınız mı? Sorusuna;

-Artık benim ne düşünecek, ne duyacak, ne de yazacak takatim kalmamıştı... Dilimiz tutulmuştu. Ordu bizzat yazıyordu (Yıldırım, 2007: 259) demiştir.

Milli Mücadele başından beri Türk halkının haklı mücadelesinden başarı ile çıkacağına yürekten inanan ve ümitsizliğini hiç kaybetmeyen Mehmet Akif, beklediği gün geldiğinde hemen oğlu ile birlikte cepheye koşmuş, Yunan ordusunun uğradığı yenilginin izlerini bizzat yerinde görmüştür. Hemen sonra yurdun en ücra topraklarının da kurtarıldığını görmeyi arzulayan Mehmet Akif, Edirne'ye gitmiştir. Oğlu Emin Ersoy Edirne seyahati konusunda da şu bilgileri vermektedir: *Edirne'ye gitmek üzere Ankara'dan İstanbul'a gitmiştik. İstanbul'da ancak bir hafta kaldık. Hedefimiz Edirne olduğu için, Sirkeci'den trene bindik. Edirne'ye gidecek olan Türkler, o zaman Babaeski istasyonunda treni terk ediyor, oradan Edirne'ye başka bir vasıta ile gidiyorlardı. Çünkü Edirne tren istasyonu, Yunan hudutları dahilinde bulunuyordu. İşgal ettiğimiz kompartımanda iki kişi yalnızdık... Babaeski'de uyuya kalmışız. Uyandıığımız zaman tren de Edirne'ye varmıştı. Bizi o zaman Yunanlıların hudut kumandanına çıkardılar. Bir Yunan albayı, babamla tercüman vasıtasıyla konuştu. Babam vaziyeti olduğu gibi anlattı. Yalnız mebus olduğunu söylemedi. . . Bizi Türk hududuna kadar getirdiler ve orada bıraktılar...* (Semiz ve Akandere, 2002: 950) Oğlu ile birlikte Edirne'de eski arkadaşı Bekir Efendi'nin evinde on beş gün misafir olan Mehmet Akif, Edirne'de bulunduğu günlerde Mısırdan İstanbul'a gelmiş olan Prens Abbas Halim Paşa ile telgraf irtibatı kurmuş, Prens Abbas Halim Paşa'nın Heybeliada'daki köşküne davet edilmiştir. Prens Abbas Halim Paşa'nın arzusu, Mehmet Akif'i Mısır'a götürmektir. Bu düşünce ile Ankara'ya dönen Mehmet Akif, sağlık sebeplerini gerekçe göstererek 9 Aralık 1922'de Maarif Encümeni Başkanlığı görevinden istifa etmiştir. 8 Mart 1923'te İrşad Encümeni'ne seçilen Mehmet Akif, 27 Mart 1923'te yakın arkadaşı Ali Şükrü Bey'in, Meclis Muhafız Tabur Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesi olayından sonra

meclisten soğumuştur. Emin Ersoy babasının o günlerde yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır: *Aradan iki gün, üç gün, bir hafta geçtiği halde Ali Şükrü Bey'den hiçbir haber alınamamış, nerede olduğu öğrenilememiştir. Halbuki durum onun Ankara'dan, Meclisten böyle haftalarca ayrılmasına hiç uygun değildi. Ali Şükrü Bey'in kaybının pek mühim ve gizli bir sebebi, düşündürücü, şüphelendirici bir manası olmalıydı. Babamı o güne kadar o derece mahzun, kederli gördüğüm pek nadirdir. Gözlerinde gizlemeye çalıştığı yaşlar garip bir şekilde parlıyor, sesi azap duyan bir heyecanın titrek nağmelerini fısıldıyordu. Ben ona söylemişim! Bu adama itimat etme. Ondan kendini sakın rekoru demişim. Demek ki bana bunları Allah söylemiş. Ne yazık ki onu Topal Osman'a güvenmemesi konusunda ikna edemedim... Çok yazık oldu. Çok sevdiği arkadaşının bu esrarengiz ölümü onu çok derinden yaralamış, meclisten soğutmuştu. Korkmuştu, diyemeyeceğim. Hiçbir zaman korkmazdı. Korkunun, tedbirin, mukadderatın önüne geçemeyeceğine öyle kuvvetli kanaati vardı ki, daima mütevekkil, her zaman Allah'a güvenir, ondan gelecek her şeye boyun bükerek ve sinesine çekerdi (Ersoy, 1948: 22).*

Bu arada 23 Nisan 1920 günü açılan ilk Büyük Millet Meclisi tarihi misyonunu tamamlayarak, 1 Nisan 1923'te seçim kararı almıştır. İlk mecliste ikinci grupta yer alan Mehmet Akif, ikinci mecliste görev almayı düşünmemiş, yanına Sebilürreşad klişesini alarak, arkadaşı Eşref Edip ile birlikte İstanbul'a geri dönmüştür. Milli Mücadelede kamuoyu oluşumuna sağladığı haklı gururla İstanbul'a dönen Mehmet Akif'in yanında Milli Mücadele hatırası olarak onurla taşıdığı ve ömrü boyunca da taşıyacağı iki şeyi vardır. Bunlardan biri İstiklal Madalyası, diğeri de o dönemde milletvekillerine hatıra olarak verilen mavzer tüfeği... Eşref Edip, Akif'in bunlara verdiği değeri *Bu madalya ile tüfek, İstiklal Marşı şairinin, İstiklal Harbi'ndeki büyük hizmetlerinin en değerli mükafatı idi* (Semiz ve Akandere, 2002: 951).

3.8 MEHMET AKİF VE VATAN SEVGİSİ

Mehmet Akif Ersoy'da vatan kavramı, bağımsızlık ve din kavramlarıyla iç içedir. Ona göre bir toprağın vatan olabilmesi için orada ilk önce millet bağımsız olmalıdır. Zira bağımsızlık olmadan dinin yani İslam'ın yaşanması mümkün değildir.

Dinin yaşanamamasına sömürgeleşmiş İslam milletlerini örnek olarak gösterir.

*Yok mu sizlerde vatan namına hiçbir duygu?
Düşmeden pençesinin altında istikbalin,
Biliniz kadrini hürriyetin, istiklalin.
Söyleyip başka memalikteki makumini:
Hakimiyyet ne imiş, öğreniniz kıymetini.
Yoksa onsuz ne şu dünya kalır İslam'a ne din...
Kuşatır millet-i mahkumiyeyi hüsrân-ı mübin.*

Akif'e göre vatan bir toprak parçası olmaktan ziyade, bütün mukaddes değerleri temsil eden, varlığımızın, şanlı geçmiş ve geleceğimizin sembolüdür. Vatan yalnız beşiğimizin sallandığı ve hayatımızın kendisine bağlandığı bir kara parçası değildir. Onda bütün millet tarihi gömülüdür.

*Enbiya yurdu bu toprak, şüheda burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevla titrer!
Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerimin yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehid ecsâdı.
Öyle meşbu-i şehadet ki bu öksüz toprak;
Oh, bir sıkısa adam otları, kan fişkıracak!
Böyle bir yurdu elinden çıkararak nesl-i sefil,
Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!
Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;
Çünkü mirasyedi sâil kovulur her kapıdan!*

Kurtuluş Savaşı döneminde Yunanlıların Bursa'ya girmeleri ve bu işgal döneminde oradan çok elim haberlerin Ankara'ya ulaşması durumu Mehmet Akif'in çok gücüne gider. Bu dönemde Akif meşhur "Bülbül" ve şiirini yazar. Akif'in vatan sevgisini anlamak için "Bülbül" şiirine bakmak yeterli olacaktır. Bütün hayatını vatan ve milletine adayan Akif'te bu sevgi "aşk" derecesindedir. Akif'in "vatan ve millet" şairi olmasının sebebi ondaki bu vatan ve millet aşkıdır.

*... Hayır, mâtem senin hakkın değil... Mâtem benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!
Teselliden nasîbim yok, hazân ağlar bahârımda;*

*Bugün bir hânmansız serseriyim öz diyarımda!
Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garba çiğnettim de çıktım hâk-i ecdadı!
Hayâlimden geçerken şimdi, fikrim herc ü merc oldu,
Selâhaddîn-i Eyyûbî'lerin, Fatihlerin yurdu...*

3.9 MISIR HAYATI VE ÖLÜMÜ

Mehmet Akif ikinci meclis dışında kaldıktan sonra İstanbul'a döner. 1923 yılında Sebilürresad dergisini yeniden çıkarmak isteyen Akif, yoğun bir sansür bombardımanıyla karşılaşmıştır. “Odun” gibi olsa da doğrunun söylenmesi gerektiğine inanan sairimiz yazması gerekenleri yazamayınca dostu ve hürmetkârı Abbas Halim Paşa'nın davetini kabul ederek Mısır'a gitmekten başka çare bulamamıştır. Mısır'a gidişinden sonraki ilk iki yazda tekrar İstanbul'a geldiyse de 1925'ten sonra devamlı olarak Mısır'da yaşamaya başlamıştır; daha açıkçası burada yaşamaya mecbur kaldı (Kabaklı, 2003: 20). 1925'ten sonra Türkiye'de yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde etkili olan kökten batıcı seçkinler, rejimle alakalı bazı kaygılar yüzünden kantarın topuzunu kaçırmışlardır. Örneğin, İstiklal Mücadelesinin en ateşli taraftarlarından olan Sebilürreşad dergisinin kapatılması, derginin sahibi Eşref Edip'in hiçbir delil yokken vatana ihanetle suçlanıp idama mahkûm edilmesi ve sonra beraat ettirilmesi Akif'i çok üzmüştür. Dahası aynı dönemde kendisine de kem gözlerle bakılması, yer yer takip ettirilmesi onun ince ruhunu derinden yaralamıştır. İşte bu dönemde bir şair alınganlığı ile cennet olarak vasıflandırdığı vatanını terk etmek durumunda kalmıştır (Kılıç, 2008: 47).

Bu dönemlerde Akif Safahat'ın altıncı kitabı olan Asım'ı bastırması, vaktinin çoğunu da Abdülaziz Çaviş'in, İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler ve Anglikan Kilisesine Cevap adlı eserleri tercüme ederek geçirdi. Aynı dönemlerde Diyanet Riyasetinin teklifi ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın ikna çabalarıyla Kur'an-ı Kerim Meal teklifini bir miktar avansla beraber kabul etti. 1926 kışında Mısır'a tekrar giden Akif Kahire yakınlarında Hilvan'a yerleşti ve İstanbul'a dönmedi. Akif'in Mısır'daki hayatı adeta bir inziva halini aldı. Haftada birkaç kez Camiatü'l- Mısıriyye Darülfünunu'na giderek, o yıl başlayıp, 1936 yılına kadar devam ettirdiği Türk

Edebiyatı dersleri verdi. Bunun haricinde ki zamanını “Kur’an Meali” çalışmaları, ibadet ve zaman zaman da Nil Nehri’ne yaptığı yürüyüşlerle geçirdi. 1932 yılında Mısır’a gidip Akif’i ziyaret eden Eşref Edip Kur’an Mealini baştan sona okuduğunu belirttikten sonra “O ne sadelik, o ne ahenk! Ayetler arasındaki irtibatı muhafaza hususunda öyle bir kudret göstermiş ki bir sureyi okursunuz da hiçbir ayetin başında veya sonunda ufak bir irtibatsızlık göremezsiniz.” cümleleriyle dile getirdi. Mevzu bahis bu Kur’an tercümesini bitirdiği halde aslının yerine kullanılma korkusu yüzünden neşretmemiş Diyanet’ten aldığı avansı da iade ederek anlaşmayı feshetmiştir. Fakat bu tercüme işi Akif’in bütün enerjisini almış; Mısır hayatı boyunca Akif tasarlamış olduğu şiirlerin hiçbirisini yazamamış sadece birkaç küçük şiir yazabilmiştir. Mehmet Akif için Mısır’daki mahrumiyetlerin en büyüğü, vatandan uzakta bulunmasıydı. O zamana kadar bir ecdad yadigârı ve vatan sadakati ile sevdiği Mısır’ı semalarında hilal dalgalanmadığı için yabancı bir diyar saymaya başladı.

*Vatan- cüda gibiyim ceddimin diyarında;
Ne toprağında şu yurdun ne cuybarında,
Bir aşına sesi yahut bir aşına izi var,
Semada beklediğim aksi vermiyor ovalar!*

Çekmiş olduğu vatan hasretini bu mısralarla dile getirmeye çalışmıştır. Mısır’ın sıcağı ile eski sağlamlığını kaybeden bünyesi bu kadar kesif bir çalışmaya tahammül edemeyince değişik zamanlarda Lübnan’a, İskenderiyye’ye, Antakya’ya giderek dinlenmeye çalışmıştır (Yaşar, 2006: 47). Mehmet Akif Siroz hastalığı teşhisi ile Haziran 1936’da İstanbul’a dönüyor. Dönerken Kur’an mealini, dostlarından Yozgatlı İhsan Efendi’ye bırakarak “Dönersem alırım, dönmezsem yakarsın” diye vasiyet etmiştir. Yurduna dönen Akif tedavi olmak için Şişlide Sıhhat yurduna yerleşir. Burada yirmi gün kalan Akif, hamisi Abbas Halim Paşa’nın çocuklarına ait Beyoğlu’ndaki Mısır Apartmanına yerleşir. Birkaç hafta geçtikten sonra Akif, Said halim Paşa’nın oğlu Halim Bey’in Alemdağı’ndaki çiftliğine yerleşir. Son zamanlarında iyice rahatsızlanması üzerine Mısır Apartmanına geri dönmüştür.

*Şu serilmiş gölgeme imrenmedeyim
Ne saadet? Hani ondan bile mahrûmuyum ben*

*Daha bir müddet eminim ki hayatın yükünü
Dizlerim titreyerek çekmeye makûm ben.
Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağı
Bana çok görme İlâhî; bir avuç toprağını.*

Niyazını böyle mısralarla terennüm ederek kendisini kaderin tecellisine bıraktı. Her şeye rağmen mesrurdu. Çünkü Mısır'dan döndüğü gün “Ne mutlu bana ki, Peygamberimin yaşında öleceğim” diye nida etmişti. Ömür boyu hayati bir haslet halinde zihninde taşıdığı ve zaman zaman terennüm ettiği anlaşılan o makbul dua müstecap olmalı ki, Mehmet Akif Ersoy 27 Aralık 1936 yılında 63 yaşında iken vefat etti (Yaşar, 2006: 51).

Cenazesi Beyazıt Camiinden kaldırılacaktır; ama devlet erkânı Akif'in cenazesine gereken ilgiyi göstermez. Akif'in yakın arkadaşlarından Mithat Cemal Kuntay, Akif'in cenazesinin nasıl bir törenle kaldırıldığının canlı şahididir: “Cenaze Beyazıt'tan kalkacak. Oraya gittim. Kimseler yok, bir cenazenin geleceği bile belli değil. Çok sonra birkaç kişi görüldü. Biraz sonra çıplak bir tabut geldi. “Bir fakara cenazesi olmalı” dedim. O anda Emin Efendi Lokantasının sahibi Mahir Usta, elinde bir bayrakla cenazeye koştu. Sebebini anlamadım. Yine o anda yüzlerce genç peyda oldu. Üniversitenin büyük sancağına çıplak tabutu sardılar. Ellerimi yüzüme kapadım. Cenazeyi tanımıştım. Al sancakla siyah Kâbe örtüsüne sarılan tabut, üniversite gençlerinin bir ürperme manzarası alan ellerinin üstünde gidiyordu. Cenazenin arkasından yekpare bir karaltı yürüyordu; bunda bir damla teşkilat yoktu. Bunlar bir işaretin topladığı insanlar değildi, kendi kendilerine cenazeye gelmişlerdi (Yıldırım ve Özdemir, 2008: 27).

Akif yüzlerce üniversite talebesinin omuzlarında Edirnekapı şehitliğinde çok sevdiği iki arkadaşı Süleyman Nazif ve Babanzade Ahmed Naim'in yanına defnedilmiştir. Cenazesi de yaşantısı gibi sessiz ve sade olmuştur. Kendi ifadesiyle o münzevi bir adamdı, öyle yaşadı ve öyle uğurlandı.

*Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyulayı da er geç silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma,
Sessiz yaşadım kim beni nerden bilecektir.*

SONUÇ

Balkan savaşlarından sonra patlak veren I. Dünya Savaşı sonrası ülkenin siyasi ve sosyal panoramasını ortaya koymaya çalışırsak, durumun pek de iç açıcı olmadığını söylememiz yerinde olacaktır. Birçok cephede savaşmak durumunda kalan Osmanlı ordusu, buralarda büyük başarılar elde etmiş olmasına karşın, savaşa beraber katıldığı İttifak Devletleri mağlup olunca, kendisi de mağlup sayılarak, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi ile silahları bırakarak resmen yenilgiyi kabul etti. Ateşkes sonrası anlaşma metninde böylesi bir madde olmamasına rağmen İtilaf Devletleri 55 parça gemi ile İstanbul Boğazı'na geldi. Buna müteakip Fransızlar Dörtyol, Adana ve Mersin'i; İtalyanlar Antalya ve Konya'ya kadar olan bölgeyi; İngilizler Urfa, Maraş ve Antep'i; Yunanlılar da Trakya'dan Hadımköy'e kadar olan sahayı işgal edip, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkardılar. Bu beklenmedik ve haksız işgaller karşısında İstanbul başta olmak üzere çeşitli protesto mitingleri düzenlendi ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde Müdafa-i Hukuk cemiyetleri kuruldu. İzmir'in işgali üzerine başta Sulatanahmet Meydanı olmak üzere İstanbul'un çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen protesto mitingleri işgale karşı isyan ve milli birlik fikrinin teşekkülü yolunda atılmış ilk adımlar olarak değerlendirilebilir. 16 Mart 1920 'de İtilaf Devletleri'nin donanmalarıyla İstanbul'u fiilen işgal etmeleri üzerine, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla fiilen başlayan Milli Mücadele hareketine kayıtsız kalmayan vatansever aydınlar da küçük gruplar halinde Anadolu'ya geçmeye başladılar. Bu dönemde Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye fiilen destek veren aydınlar arasında; Halide Edip, Dr. Abdülhak Adnan, Ruşen Eşref, Mehmet Akif, Hamdullah Suphi, Yunus Nadi ve Hüseyin Kazım gibileri vardı.

Mehmet Akif ve arkadaşlarının işgal karşısındaki tutumları açık ve nettir. Onlar, değil bir yabancı ülkenin kanatları altına sığınarak manda ve himayeyi isteyip, İngiliz Muhipleri, Wilson Prensipleri Cemiyeti kurmayı; "vatanın harim -i ismetine" saldıran güçleri, "tek dışı kalmış canavar" olarak görürler. İşgal, zulüm, saldırı, karşısında boyun eğmenin tam tersine, bileyen ve bilenen bir direniş ruhuna sahiptirler.

İzmir'in işgali üzerine ümitsizliği iyice artan Akif, Ayvalık ve Karesi (Balıkesir)'de Milli Mücadele'nin başladığını duyunca , bu hareketin mutlaka büyüyeceğini ve bütün memlekete yayılacağını inanıyordu. Bir gün Eşref Edip'e heyecanlı bir şekilde gelerek, "Haydi hazırlan gidiyoruz" dedi ve nereye gidileceğini anlamayan Edib'e "Harekâtı milliyenin başladığı cepheye artık burada d uramıyorum." diyerek Balıkesir'e gitti. Buradaki mücadeleyi tek cümle ifade etti: "Zafer yolu bu yoldur."

Akif'in gelişi ve öğleden sonra hutbe irad edeceği şehirde tellallar ile davullu bir şekilde ilan edildi. Akif, 23 Ocak 1920 Cuma günü namazdan son ra *Zağnos Paşa Camisi*'nde, halka vaaz ederek onları mücadeleye ve savaşımlara yardım etmeye davet etti. Eşref Edip tarafından not edilen konuşmanın metni, Balıkesir'de çıkan İzmir'e Doğru Gazetesinin 1 Şubat tarihli nüshasında ve daha sonra 12 Şubat tarihli *Sebilürreşad*'da neşredildi.

Eşref Ediple, buradan İstanbul'a dönüldüğü zaman Meclis -i Mebusan, "Misakı Milli"yi hazırlamış ve yeni gelen kabine de İtilaf devletlerinden barış dilenmekteydi. Balıkesir seyahati sonrası Akif'e karşı İngilizlerin ve hükü metin şiddetli bir tazyikatının başladığını, ifade eden Edip, Balıkesir'e gidip Milli hareket hakkında vaaz verdiği için onun Darü'l-Hikme'den çıkartıldığını aktarmaktadır. Düzdağ ise, Akif'in izin almadan görevinden ayrıldığı için 3 Mayıs 1920'de buradak i görevinden azledildiğini ifade ederken, onun "Balıkesir'e gidip, halkı Milli Mücadele'ye teşvik eden konuşma yaptığı için, bunu tasvip etmeyen hükümet tarafından azlolunduğu" şeklindeki rivayetin doğru olmadığını ve aksine Akif'in Balıkesir'de bulunduğu sırada azalığa da tayini çıktığını belirterek Eşref Edip'in naklettiklerinin yanlışlığına gönderme yapmaktadır.

Milli Mücadele'nin Anadolu'ya yayılmasıyla birlikte *Sebilürreşad* ekibi artık İstanbul'da duramaz. Bir gün, Eşref Edip, Akif ile beraber der gide konuşurken ilk mecliste mebus olan Ali Şükrü gelir. "Hazırlanın gidiyoruz" der. Zira Ankara'dan *Sebilürreşad* çağrılmaktadır. Ali Şükrü; "Paşa sizi istiyor. *Sebilürreşad*'ın Ankara'da intişarı, milli hareketin manevi cephesini kuvvetlendirecektir" der. Bunu üzerine Ali Şükrü ile Mehmet Akif'in, Üsküdar'dan İngiliz hatlarını yararak geçmesi, ardından

Eşref Edib'in İstanbul'daki işleri yoluna koyarak Karadeniz yoluyla İnebolu'ya çıkması kararlaştırılır. Artık İstanbul'da "yapılacak iş" kalmamıştır. Anadolu 'da daha faydalı olunacaktır. Akif ile Ali Şükrü, birkaç gün sonra yola çıkarak, sapa yollardan İngiliz hatlarını geçip Ankara'ya ulaşırlar. Akif, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ertesi günü, 24 Nisan Cumartesi günü Ankara'ya varmış ve burada 30 Nisan Cuma günü Hacı Bayram Camisi'nde vaaz vermiştir.

Mehmed Akif, Burdur'dan milletvekili seçilen Miralay İsmail'in istifası üzerine, onun yerine, Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in isteği üzerine Burdur Milletvekili seçilmiştir. 5 Haziran 1920'de Akif Bey'in Burdur'dan mebus seçildiğine dair mazbatasını gelmiş ve Meclis tarafından kabul edilmiştir. Akif, Ankara'ya geldikten sonra halkı irşad etmek ve Milli Mücadele'ye katılımı arttırmak amacıyla birçok yere gitmiştir.

Akif, Kastamonu'ya gelmeden önce Konya'da isyan emarelerinin görünmesi üzerine buraya gelerek, çeşitli teşebbüslerde bulunmuş daha sonra Kastamonu'ya ulaşmıştır. Eşref Edip kendisinden daha önce Kastamonu'ya ulaşmış ve burada çıkan *Açıksöz Gazetesi* Akif'in geldiğini haber yaparak halka ilan etmişti. Kastamonu'da *Nasrallah Camisi*'nde Akif, Sevr'in öldürücü maddelerini herkes'in anlayabileceği bir tarzda anlatarak, vatanın geçirdiği tehlikeleri gözler önüne koydu ve tefrikayı yerin dibine sokarak birliğe davet etti. Düşmanların Sevr ile yapmak istedikleri zulüm ve imha planını bütün açıklığıyla ortaya koydu. Akif'in irad ettiği hutbelerin tesiri köylere ve kazalara kadar aksetti. Bu hutbelerin halk üzerindeki muazzam tesirini gören hükümet, kazalardaki halkın irşadını da talep edince Akif, Kastamonu'nun kazalarını da dolaşarak burada da halkı, Sevr Anlaşmasının öldürücü maddeleri konusunda uyardı. Eşref Edib'in kayda aldığı bu cami vaazı, Sebilüreşad'ın 464. sayısına alınıp Kastamonu matbaasında günlerce çalışılarak on binlerce basılıp dağıtılır. İkinci baskısının da tükenmesi sonucu üçüncü baskısı yapılarak dağıtılır. Dergi, Anadolu'nun büyük camilerinde, toplantı yerlerinde okunur. El -Cezire kumandanı olan Nihat Paşa, aynı sayıyı Diyarbakır matbaasında çoğaltarak bütün cepheye dağıtır. Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van vilayetleri ile çevredeki illere gönderilir. Dergi, Kastamonu'da üç sayı -464, 4645, 466- çıktıktan

sonra, başyazarı olan Akif ile birlikte Ankara'ya taşınır.

Edib ve Akif Ankara'ya gelince Taceddin Dergâhı'na inerler. Dergâh şeyhi, Akif'e gösterdiği hürmete binaen bu dergâhı kendisine tahsis etti.

Eskişehir bozgunu sonrası, derginin daha güvenilir bir yere taşınması kararlaştırılarak Sebilürreşad Kayseri'ye taşınır ve 460. sayı burada çıkar. Sakarya Meydan Muharebesi'nden olumlu haberler gelince dergi yeniden Ankara'ya taşınır.

Milli Mücadele'nin başından beri Türk halkının haklı mücadelesinden başarı ile çıkacağına yürekten inanan Mehmet Akif'in beklediği gün gelir ve Büyük Taarruz Meydan Muharebesi başarı ile sonuçlanarak Yunan ordusu yurttan tamamen çıkarılır.

Mehmet Akif ikinci mecliste görev almaz ve Sebilürreşad grubunu da yanına alarak İstanbul'a döner. Sebilürreşad dergisini yeniden çıkarmak isteyen Mehmet Akif yoğun bir basın bombardımanı ile karşılığında Mısır'a gider. Mısır'da bir süre kalan Mehmet Akif hastalığı nedeni ile İstanbul'a döner ve 27 Aralık 1936'da vefat eder.

KAYNAKÇA

I. TETKİK ESERLER

ADIVAR, Halide, Edip (1987), Türk'ün Ateşle İmtihanı, Kurtuluş Savaşı Anıları, Atlas Kitapevi, İstanbul.

AĞAOĞLU, Samet (1998), Babamın Arkadaşları, İletişim Yayınları, İstanbul.

AĞAOĞLU, Samet (1999), Kuva-yı Millîye Ruhu, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AĞAOĞLU, Yıldırım, H. (2001), Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul.

AHMAD, Feroz (1999), Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çeviren, Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AKINCI, Ethem, İbrahim (1978), Demirci Akıncıları, T.T.K. Yayınları, Ankara.

AKŞİN, Sina (1997), Çağdaş Türkiye 1908-1980, Türkiye Tarihi 4. Cilt, Cem Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul.

AKŞİN, Sina (1998), İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cilt I-II, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

AKTAŞ, Şerif (2008), Mehmet Akif Ve İnsan, Hece Dergisi, S. 133, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı.

AKYÜZ, Yahya (1978), Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940), Doğan Basımevi, Ankara.

AKYÜZ, Yahya (1988), Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

AKYÜZ, Yahya (2001), Türk Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul.

ALBAYRAK, Sadık (1973), Son Devrin İslam Akademisi, Dar'ül Hikmet-il İslamiye, İstanbul.

ALEMDAR, Korkmaz (1980), İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayımlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi, A.İ.T.İ.A. Yayınları, Ankara.

- ALEMDAR, Korkmaz (1981), Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, A.İ.T.İ.A. Yayınları, Ankara.
- ALİ, Tarık (2002), Fundamentalizmler Çatışması, Çev: Abdullah Yılmaz, Birinci Basım, Everest Yayınları, İstanbul.
- ALKAN, Ahmet, Turan (1992), İkinci Meşrutiyette Ordu ve Siyaset, Cedit Yayınları, Ankara.
- ANDERSON, Smith, Matthew (2001), Doğu Sorunu 1774 – 1923, Çeviren, İdil Eser, Y.K.Y. İstanbul.
- ANDORYAN, Aram (1999), Balkan Savaşı, Çeviren, Zave Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- APAK, Rahmi (1990), İstiklal Savaşı’nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- ARABACI, Caner (1991), Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri, Damla Matbaacılık, Konya.
- ARABACI, Caner (1996), 1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- ARALOV, S. İ. (1967), Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, Çeviren, Hasan Ali Ediz, Burçak Yayınevi, İstanbul.
- ARIKAN, Zeki (1996), Büyük Taarruz Öncesi Türkiye’nin Durumu, X. Milli Egemenlik Sempozyumu, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Afyon.
- ARIKOĞLU, Damar (1961), Hatıralarım, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.
- ARİF, Mehmet Bey (1992), Anadolu İnkılâbı, Arba Yayınları, İstanbul.
- ARMAĞAN, Mustafa (2008), Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı, İstanbul.
- ARMSTRONG, H. C. (1997), Türkiye Nasıl Doğdu?, Çeviren, Ömer Rıza Doğrul, Yayına Hazırlayan Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul.
- ARSEL, İlhan (1994), Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına, Üçüncü Basım, İstanbul.

- ARTUÇ, İbrahim (2001), Yeniden Doğu Türk Kurtuluş Savaşı I-II, Kastaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ASLAN, Yavuz (2001), TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumlulukları, (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK, Mustafa Kemâl (1927), Nutuk, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (1997), Nutuk (1919-1927), C. I-II, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- ATAY, Falih, Rıfki (1984), Çankaya, Bates Yayınları, İstanbul.
- AUTHEMAN, Andre (2002), Bank-ı Osmanî-i Şahane, Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı Bankası, Çeviren Ali Berktaş, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- AVCI, Orhan (1998), Türk Milli Mücadelesi Tarihinde Kuav-yı Milliye Devri, A.T.B. Gnkur. ATASE Bşk. Yay. Y. 23, S. 45, Ankara.
- AVCIOĞLU, Doğan (1969), Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- AYAN, Dursun (1997), "Kurtuluş Savaşında Ortodoks Türkler", Türk Yurdu, Cilt 17, Sayı 122.
- AYAŞLI, Münevver (2002), "Halide Edip Hanım", İştiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim, Timaş Yayınları, İstanbul.
- AYBARS, Ergün (2003), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ercan Kitabevi, İzmir.
- AYDEMİR, Şevket (1999), Tek Adam, C. I-III, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- AYDIN, Hatice (2002), Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Edebi Sanatlar, Bas. yük. lis. tez. İstanbul.
- AYDINEL, Sıtkı (1993), Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AYVAZOĞLU, Beşir (1986), İstiklal Marşı Tarihi ve Manası, Tercüman Gazetesi, İstanbul.

- AYVAZOĞLU, Beşir (2007), 1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikayesi, İstanbul.
- BAL, M. Akif (2001), Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi, Akademi Yayınevi, Rize.
- BARDAKÇI, İlhan (1993), Vahdeddin'den Mustafa Kemâl'e (Bitmeyen Tartışma ve Gerçekler), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BARDAKÇI, Cemal (2001), Anadolu İsyanları, Berikan Basım Yayın, Ankara.
- BAYUR, Yusuf, Hikmet (1973), Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- BERKEM, Sami, Süreyya (1960), Unutulmuş Günler, Hilmi Kitapevi, İstanbul.
- BERKES, Niyazi (2002), Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yayına Hazırlayan Ahmet Kuyaş, Y.K.Y. İstanbul.
- BERKES, Niyazi (2003), Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yayına Hzl. Ahmet Kuyaş, Y.K.Y. İstanbul.
- BLACK, Floyd, Hensen (1995), "Okullar" (iç), İstanbul 1920, Editör, Clarence Richard Jonhson, Çeviren Sönmez Tahir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Korkut (1993), Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BOSTANCI, Naci (1996), Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- BUĞRA, Tarık (1997), Firavunun İmanı, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- CEMİL, Arif (1992), İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, Arma Yayınları, İstanbul.
- CRİSS, Nur, Bilge (2000), İşgal Altında İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CÜNDİOĞLU, Düccane (2005), Akif'e Dair, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞAN, Nazmi (1989), "İktisadi İnkılâp" Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Atatürk İnkılâpları, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara.
- ÇAĞAN, Kenan (2008), Batılılaşma İslamcılık Ve Mehmed Akif, Hece Dergisi, S. 133, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı.

- ÇAĞLAR, Günay (1997), Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan-Haziran 1920), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ÇANTAY, Hasan, Basri (1966), Akifname, İstanbul.
- ÇANTAY, Hasan, Basri (2008), Âkifname, Erguvan Yayınları, İstanbul.
- ÇARIKLI, Hacim, Muhittin (1967), Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919 – 1920), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara.
- ÇAVDAR, Tevfik (1971), Millî Mücadele Başlarken Sayılarla "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye", Millîyet Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik (1974), Millî Mücadelenin Ekonomik Temelleri, Kız Yayınları, İstanbul.
- ÇELEBİ, Mevlüt (1992), Heyet-i Nasiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri, Akademi Kitabevi, İzmir.
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2004), "İslamcılıktaki Milliyetçilik", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – İslamcılık C/IV, İstanbul.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2004), "Metin Tahlillerine Giriş/1 Şiir", Akçağ Yay., Ankara.
- ÇİÇEKLİ, Vadi (2008), Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda, Ankara.
- ÇOKER, Fahri (1995), "Millî Mücadele'de Hukuk Düzeni", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt 5, İstanbul.
- DAWN, Ernest, C. (1998), Osmanlıcılıktan Arapçılığa, Çeviren, Bahattin Aydın, Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- DEMİRCİ, Mehmet (1993), Yahya Kemal ve Mehmet Akifte Tasavvuf, İzmir.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2005), Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Yayına haz., Aydın Sami, Ankara.
- DOĞAN, D. Mehmet (1998), "Camideki Şair", İz Yay., İstanbul.
- DOĞAN, Mehmet (2006), Camideki Şair Mehmet Akif, İstanbul.
- DOĞRUL, Ömer, Rıza (1944), Kur'an'dan Ayetler, İstanbul.

- DURAL, Baran (2002), Atatürk'ün Liderlik Sıraları, Okumuş Adam, I. Baskı, İstanbul.
- DURSUN, Ahmet (1999), Safahat'ın Sistematik Sözlüğü, Bas. yük. lis. tez. Edirne.
- DURSUNOĞLU, Cevat (2000), Millî Mücadele'de Erzurum, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- DURU, Orhan (1978), Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Millîyet Yayınları, İstanbul.
- DÜNDAR, Fuat (2001), İttihat ve Terakkinin İskan Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (1996), Mehmet Akif Ersoy, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- DÜZDAĞ, Ertuğrul (1998), Mehmed Âkif Ersoy, Ankara.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (2002), "Mehmet Akif Ersoy", Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- DÜZDAĞ, Ertuğrul (2006), Yakın Tarihimizde İslam ve Irkçılık Meselesi, İstanbul.
- EDİB, Eşref (1960), Mehmed Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, İstanbul.
- EDİP, Eşref (1938), Mehmet Akif, Hayatı – Eserleri.
- EDİP, Eşref (1957), "Millî Mücadele'de Sebilürreşad", Sebilürreşad, Cilt XI.
- EDİP, Eşref (1962), Mehmet Akif Hayatı – Eserleri, İkinci Baskı, İstanbul.
- EDİP, Eşref (2010), Mehmet Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, Beyan Yayınları, İstanbul.
- ELDEM, Vedat (1994), Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ELDEM, Edhem (2000), Osmanlı Bankası Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- EMERSON, Rupert (1965), Sömürgeciliğin Uluslaşması, Çev: Türkkaya Ataöv, Ankara.

- ERGENELİ , Adnan (1993), Çocukluğumun Savaş Yılları Anıları, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERGİL, Doğu (1981), Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Turhan Kitabevi, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa (1996), II. Meşrutiyet'te Eğitim Sistemi, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERGÜN, Mustafa (1997), Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERİŞİRGİL, M. Emin (1956), Mehmet Akif İslamcı Bir Şairin Romanı, Ankara.
- ERSOY, Mehmet Akif (1987), Safahat, Haz. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ERSOY, Mehmet Akif (1993), Safahat, Dördüncü Basım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No:18, İstanbul.
- ERSOY, Mehmed Akif (2003), Safahat, Haz., M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul.
- ERTÜRK, Hüsamettin (1996), İki Devrin Perde Arkası, Hazırlayan, Samih Nafiz Tansu, Sebil Yayınları, İstanbul.
- ESKİ, Mustafa (1983), Milli Mücadelede Mehmet Akif Kastamonuda, Ankara.
- ETHEM, Çerkes (1993), Anılarım, Berfin Yayınları, İstanbul.
- FREY, Frederik, W. (1965), The Turkish Political Elite, M.I.T. Press. U.S.A.
- FRUNZE, M. V. (1996), Türkiye Anıları, Çeviren, Ahmet Ekeş, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- FULLER, Graham, E. (2004), Siyasal İslamın Geleceği, Çev: Mustafa Acar, Timaş Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- GAULIS, Georges, Berthe (1981), Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği, Çeviren, Cenap Yazansoy, Rado Yayınları, İstanbul.
- GEORGEON, Francis (1999), "Osmanlı Devletinin Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", Doğuda Kahve ve Kahvehaneler, Editörler Helene Desmet, Gregoire, Francis Georgeon, Çevirenler, Meltem Atik, Esra Özdoğan, Y.K.Y. İstanbul.
- GEREDE, Hüsrev (2002), Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler, Hazırlayan, Sami

Önal, Literatür Yayınları, İstanbul.

GEZİN, Ali, Galip (2002), Tefsirde Semantik Metod ve Kur'ân'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi, İstanbul.

GOLOĞLU, Mahmut (1969), Milli Mücadele Tarihi İkinci Kitap: Sivas Kongresi, Başnur Matbaası, Ankara.

GOTTHARD, Jaschke (1972), Yeni Türkiye'de İslamlık, Çev: Hayrullah Örs, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.

GÖKAY, Bülent (2002), Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923), Yayına Hazırlayan Ali Berktaş, Çeviren, Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

GÜLER, Ali (1996), XX. Yüzyıl Başlarının Askerî ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'de Gayri Müslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi), Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

GÜNER, Zekâi (1999), Millî Mücadele Başlarken Kamuoyu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

GÜNER, Zekai ve KABATAŞ, Orhan (1990), Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, A.D.T.K. Yayını, Ankara.

GÜNGÖR, Erol (1992), Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Altıncı Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

GÜREL, Ziya (1989), Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk, T.T.K. Yayınları, Ankara.

GÜVEN, Cemal (2002), "Millî Mücadele Döneminde Konya Mitingleri" Konya Kitabı V, Editör, Yusuf Küçükdağ, K.T.O. Yayınları, Konya.

HALİM, Said (1983), Toplumsal Çözülme – Buhranlarımız, Buhran Yayınları, İstanbul.

HATİPOĞLU, Mehmed, Said (2005), Hilafetin Kureyşiliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik, Ankara.

HENZE, B. Paul (2003), Türkiye ve Atatürk'ün Mirası, Çeviren, Orhan Azizoğlu, Kömen-Sota Yayınları, Konya.

- HOTTOX, Ralphs (1998), Kahve ve Kahvehaneler, Bir Toplumsal İeeğin Doğudaki Kökenleri, eviren, Hüseyin Elhseyini, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- İBN-İ HALDŪN (2004), Mukaddime, ev., Halil Kendir, Ankara.
- İĞDEMİR, Uluğ (1999), Sivas Kongresi Tutanakları, T.T.K. Ankara.
- İLGŪREL, Mücteba (1999), Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- JAESCHKE, Goothard (1989), Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922), Atatürk Kültür Dil ve Tarihi Yüksek Kurumu, T.T.K. Yayınları, II. Baskı, Ankara.
- KABAKLI, Ahmet (1972), Mehmet Akif, Toker, İstanbul.
- KABAKLI, Ahmet (2003), Mehmet Akif, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- KANDEMİR, Feridun (1999), Fahreddin Paşa’nın Medine Müdafaası, Peygamberin Gölgesinde Son Türkler, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- KANSU, Aykut (1995), 1908 Devrimi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, İsmail (1999), Türkiye’de Millî Eđitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallařma Ūzerindeki Etkisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARA, İsmail (2003), Din İle Modernleşme Arasında, Birinci Basım, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KARA, İsmail ve BİRİNCİ, Ali (1997), Mahalle Mektebi Hatıraları, Kitabevi Yayınevi, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım (1969), İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım (1995), İstiklal Harbimiz, C. I-IV, Emre Yayınları, İstanbul.
- KARAL, Enver, Ziya (1988), Osmanlı Tarihi, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAOSMANOğLU, Yakup, Kadri (1981), Ergenekon Millî Mücadele Yazıları,

Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup, Kadri (2002), Sodom Gomere, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAY, Refik, Halid (1964), Minelbab İlelmihrab, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.

KAYA, Murat (2007), Alkışı Sevmeyen Şair, Gonca Yayınları, İstanbul.

KAYAOĞLU, Taceddin (1998), Türkiye’de Tercüme Meseleleri, Kitabevi, İstanbul.

KERMAN, Zeynep (1982), Belçika Temsilciliğine Göre Millî Mücadele, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KILIÇ, Ahmet, Faruk (2008), Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy’un Din ve Toplum Anlayışı, Değişim Yayınları, İstanbul.

KİNROSS, Lord (1994), Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (1998), “Arap Harfleri Kullanmayan “Millet”lerdeki Dil Sorunlarının Osmanlı’nın Son Yüzyılındaki İç Gerginliklere Katkısı” Osmanlıdan Cumhuriyete, Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, Yayına Hazırlayan, Hamdi C. Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KONGAR, Emre (1997), Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KUNTAY, M. Cemal (1997), “Akif’in Sanatkar Tarafı Hakkında Bazı Notlar”, Mehmet Akif Ersoy Yaşamı Sanatı Yapıtları, İsmail Yerguz, İstanbul.

KUNTAY, Mithat, Cemal (1999), Mehmet Akif, Birinci Basım, Timaş Yayınları, İstanbul.

KUNTAY, Mithat, Cemal (2009), Mehmed Akif Hayatı, Seciyesi, Sanatı, Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

KUTAY, Cemal (1985), Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut, Teknografik Matbaası, İstanbul.

LEWIS, Bernard (1993), Modern Türkiye’nin Doğuşu, Çeviren Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- MARDİN, Şerif (1991), Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1995), Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1997), Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1997b), Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1, Derleyenler, Mümtaz’er Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (2000), Türk Modernleşmesi, Makaleler 4, Derleyenler, Mümtaz’er Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MCHARTY, Justin (1998), Müslümanlar ve Azınlıklar, Çeviren, Bilge Umur, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- MERİÇ, Cemil (1981), Bir Facianın Hikayesi, Umran Yayınları, Ankara.
- MİSİROĞLU, Kadir (1980), Kurtuluş Savaşı’nda Sarıklı Mücahitler, Sebül Yayınları, İstanbul.
- MİNE, Erol (1970), Osmanlı Devletinde Kâğıt Para (Kaime), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin (1990), Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- NAKRACAS, Georgios (2003), Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni, Çeviren İbram Onsunoglu, Belge Yayınları, İstanbul.
- NALBANTOĞLU, Muhittin (1963), İstiklal Marşımızın Tarihi, İstanbul.
- NAZİF, Süleyman (1972), Mehmed Akif, İstanbul.
- OKAY, Orhan (1990), Aktaş, Şerif “Yirminci Asırda Türk Edebiyatı” Büyük Türk Klasikleri, C. X, İstanbul.
- OKAY, Orhan (1998), “Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi”, Akçağ Yay. Ankara.
- OKAY, Orhan (2005), Mehmed Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ

Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

OKAY, M. Orhan (2008), Düzdağ, M. Ertuğrul, “Mehmed Akif Ersoy”, DİA, Ankara.

OLGUN, Tahir'ül, Mevlevi (1991), Matbuat Aleminde Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri, Nehir Yayınları, İstanbul.

ORBAY, Rauf (1993), Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım I, Emre Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (1995), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Üçüncü Basım, Hil Yayınları, İstanbul.

ÖZEK, Çetin (1982), Devlet ve Din, Birinci Basım, Ada Yayınları, İstanbul.

ÖZKÖK, Rüknu (1971), Düzce Bolu İsyancıları, Millîyet Yayınları, İstanbul.

ÖZTUNA, Yılmaz (1989), Devlet ve Hanedanlar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt 2, İstanbul.

PALLIS, Alexander, Anastasius (1997), Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922), Çeviren, Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

QUATAERT, Donald (2003), Osmanlı Devleti, Çeviren Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul.

ROY, Olivier (1994), Siyasal İslamın İflası, Çev: Cüneyt Akalın, Birinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul.

SAFA, Peyami (1999), Türk İnkılâbına Bakışlar, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

SAKAOĞLU, Necdet (2003), Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SARIHAN, Zeki (1996), Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, T.T.K. Yayınları, Ankara.

SARIHAN, Zeki (2000), Kurtuluş Savaşında İkili İktidar, Kaynak Yayınları, İstanbul.

SARIKOYUNUCU, Ali (1999), Millî Mücadele'de Din Adamları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- SARIOĞLU, Mehmet (2001), Ankara – Bir Modernleşme Öyküsü 1919 – 1945, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SARISAMAN, Sadık (1999), Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp, Genel Kurmay Başkanlığı, ATESE, Yayınları, Ankara.
- SELÇUK, İlhan (2002), Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- SELEK, Selahattin (2000), Anadolu İhtilâli, Cilt I-II. Kaştaş Yayınları, İstanbul.
- SONYEL, Salahi, R. (1995), Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- SOYSAL, İsmail (2000), Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), Cilt. I. T.T.K. Yayınları, Ankara.
- STODDARD, Philip, H. (1993), Teşkilât-ı Mahsusa, Çeviren Tansel Demirel, Arba Yayınları, İstanbul.
- SÜRMEİLİ, Serpil (1998), Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ŞAPOLYA, Enver, Behnan (1944), Kemâl Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, Berkalp Kitabevi, Ankara.
- ŞENGİL, Mizyal, Karaçam (1996), Birinci Dönem TBMM'de Düşünce Akımları, Cem Yayınları, İstanbul.
- ŞENGÜLER, İsmail, Hakkı (1990 – 1992), Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı, I-X, İstanbul.
- ŞİMŞİR, Bilal, N. (1988), Ankara, Bir Başkent'in Doğuşu, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TAHİR, Kemâl (1995), Bir Mülkiyet Kalesi, Tekin Kitabevi, İstanbul.
- TAHİR, Kemâl (1999), Kurt Kanunu, Tekin Kitabevi, İstanbul.
- TANÖR, Bülent (1998), Türkiye'de Kongre İktidarları, Y.K.Y. İstanbul.

- TANÖR, Bülent (2000), Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri, Y.K.Y. İstanbul.
- TANSEL, Fevziye, A. (1945), “Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri”, İstanbul.
- TANSEL, Selahattin (1991), Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, I-IV, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- TBMM (1985), Gizli Celse Zabıtları, c.1, İş Bankası Yay. Ankara.
- TEVETOĞLU, Fethi (1967), Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faâliyetler (1910-1960), Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- TEZEL, Yahya, S. (1994), Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi, Tarih Yurt Yayınları, İstanbul.
- TOPÇU, Nurettin (1970), Mehmet Akif, İstanbul.
- TOPUZLU, Cemil (1994), İstibdat – Meşrutiyet – Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, Arma Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık, Z. (1962), İslamcılık Cereyanı, Baha Matbaası, İstanbul.
- TUNAYA, Zafer, Tarık (1999), Türkiye’de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Zafer, Tarık (2000), Türkiye’de Siyasi Partiler, Cilt 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNCAY, Mete (1978), Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1928), Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- TURAN, Mustafa (1999), Millî Mücadelede Siyasi Çözüm Arayışları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon.
- TURAN, Refik (2003), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- TURHAN, Mehmet (1991), Siyasal Elitler, Gündoğan Yayıncılık, Ankara.
- TURHAN, Mümtaz (1997), Kültür Değişmeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1995), Niçin Milletleşme? Milli Kimliğin Yükselişi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (1999), Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu, Birinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2008), Siyasal İdeoloji olarak İslamcılığın Doğuşu, Ankara.
- UÇMAN, Abdullah (1986), "Mehmet Akif ve Milli Mücadele" Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniv. Yay. No. 439, İstanbul.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı, Veldet (1990), İlk Meclis, Millî Mücadelede Anadolu, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- WIXFORT, Harald (2002), "The Economic Consequences Of The First World War" Comtemporary European History, Cilt II, Cambridge University Press, United Kingdom.
- YAMAN, Ahmet, Emin (1998), Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi 1919 – 1922, Betik Yayıncılık, Ankara.
- YAZMAN, M. Şevki (2001), Anadolu'nun İşgali, Berikan Yayınları, Ankara.
- YERASIMOS, Stefanos (2000), Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar Kafkasya ve Ortadoğu, Çeviren, Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YEŞİL, Ahmet (2001), Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- YEŞİLAY, Mustafa (2000), Milli Mücadele Yıllarında Çankırı, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- YETİŞ, Kazım (1992), Mehmet Akif'in Sanat Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Ankara.
- YILDIRIM, Tahsiri (2007), Milli Mücadelede Mehmet Akif, Selis Kitaplar, İstanbul.
- YILDIRIM, Tahsin ve ÖZDEMİR, Şaban (2008), Fikirler ve Hatıralar Etrafında Mehmet Akif'i Anlamak, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi (1982-83), Kütahya Maddesi, C. VII, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.
- YUST, K. (1995), Kemâlist Anadolu Basını, Çeviren N. E., Yayına Hazırlayan, Orhan Koloğlu, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara.

ZURCHER, Erik, J. (1995), Millî Mücadele’de İttihatçılık, Çeviren, Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ZURCHER, Erik, J. (2000), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Çeviren, Yasemin Saner Göner, İletişim Yayınları, İstanbul.

II. MAKALELER

AKANDERE, Osman(2002), “Milli Mücadelede Mehmet Akif Beyin Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım.

AKANDERE, Osman (2003), “11 Nisan 1920 Tarihli Takvim-i Vekayi’de Kuva-yı Millî’ye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9.

ÇAKIRÖZ, Raci (1987), “Türkistan’da Türk Subayları”, Yazan Timur Kocaoğlu, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 9.

ÇAPA, Mesut (1997), “Millî Mücadele Dönemi Trabzon’da Mitingler”, *Türk Yurdu*, Cilt 17, Sayı 122.

ÇOŞAR, Nevin (1995), “Cumhuriyet Türkiye’sinin İktisadi Terbiyesi: Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 8.

EMRE, Akif (2008), Bir İslam Şairinin Gelecek Tasavvuru, *Hece Dergisi*, S. 133, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı.

ENGİNÜN, İnci (1987), Çanakkale Zaferi’nin Edebiyata Aksisi, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2.

ERSOY, Emin (1948), Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’le Beraber Bir Yaylı Araba İle Yola Çıktık, *Millet Mecmuası*, 12 Şubat, Sayı: 106.

ERYILMAZ, Bilal (1993), “Osmanlı Devletinde İktidar ve Muhâlefet”, *İlim ve Sanat*, Sayı 35-36, İstanbul.

GÜZEL, Abdurrahman (1986), İstiklal Savaşı’nda Mehmed Akif, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü, Sayı: 284, YIL XXIV

KHAN, Asghar, Ali (1993), “Hint Müslümanların Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919-1923)”, Çeviren Ahmet Özgiray, *Tarih Araştırmaları*

Dergisi, Sayı 8.

KISIKLI, Emine (1988), “Sivas Kongresi’nin Millî Mücadele’de Kamoyu Oluşturulması Açısından Önemi”, *Atatürk Yolu*, Yıl 1, Sayı 1.

KISIKLI, Emine (1990), Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Hareketi İttihat ve Terakki Faaliyetleri’nden Uzak Tutma Teşebbüsleri, *Atatürk Yolu*, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, C. 2, Sayı: 5, Ankara.

KUTAY, Cemal (1987), “Millî Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arkadan Gelenler”, İlk Beşler ve Sonrası, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 8.

ÖKTE, Zekâi, Ertuğrul (1987), “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi”, *B.T.T.D.* Sayı 26.

ÖZKAYA, Yücel (1990), “Ulusal Bağımsızlık Savaşında Anadolu’nun ve Kamuoyunun Durumu”, *Atatürk Yolu*, Cilt 2, Sayı 5.

SEMİZ, Yaşar ve AKANDERE, Osman (2002), “Milli Mücadele’de Mehmet Akif Ersoy Bey’in Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, Cilt: XVIII, Sayı: 54.

TÜRKMAN, Saim (1998), “Kuvayi Millîyenin İaşe İkmali ve Heyeti Temsilenin Kaynakları”, *Atatürk Yolu*, Cilt 6, Sayı 22.

TÜRKMEN, Zekeriya (2000), “İşgal Yıllarında İstanbul’daki Uygulamalar: Mütareke Döneminde Ermeniler Tarafından Türk Çocuklarının Kaçırılması ve Hıristiyanlaştırılması”, *KÖK Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt II, Sayı 2.

UĞURCAN, Sema (1986), Mehmed Akif’in Şiirlerinde Savaş, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü, Sayı: 284, YIL XXIV

ULUDAĞ, Süleyman (2008), Selefilik-Süfilik Ve Akif, *Hece Dergisi*, S. 133, Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı.

YASAMEE, F., A., K. (2000), “Some Military Problems Faced By The Otoman Empire At The Beginnig Of The 20th Century”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Osmanlı Özel Sayısı.

III. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=526583>, 13.01.2012